МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА імені В. Г. КОРОЛЕНКА
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ХАРКІВСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ (ФІЛІЯ)
ВГО УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ
УКРАЇНСЬКИЙ НДІ АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА
СПІЛКА АРХІВІСТІВ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ АРХІВ УКРАЇНИ

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ 2020
«Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку»

Матеріали XXIII Всеукраїнської (з міжнародною участю) дистанційної науково-практичної конференції, присвяченої 190-річчю від часу заснування ХДНБ ім. В. Г. Короленка
м. Харків, 22–23 жовтня 2020 р.

Харків 2021

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:005.745“2020”
К68

Затверджено до друку вченою радою Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка
(протокол № 2 від 27.05.2021)

Науковий редактор Л. В. Глазунова, заступник директора з наукової роботи Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, кандидат наук із соціальних комунікацій

Редакційна колегія:

В. Д. Ракитянська (голова), директор Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, заслужений працівник культури України

Л. В. Глазунова, заступник директора з наукової роботи Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, кандидат наук із соціальних комунікацій

І. Я. Лосієвський, завідуючий науково-дослідним відділом документознавства, колекцій рідкісних видань та рукописів Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, доктор філологічних наук, заслужений працівник культури України

О. П. Куніч, завідуюча відділом науково-методичної роботи Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка

К68 **Короленківські читання 2020**. «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку» : матеріали XXIII Всеукр. (з міжнар. участю) дистанційн. наук.-практ. конф., присвяч. 190-річчю від часу заснування ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків, 22–23 жовт. 2020 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО Укр. бібл. асоц.; [редкол.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін.]. – Харків, 2021. – 261 с.

Збірник містить доповіді та повідомлення XXIII Всеукраїнської (з міжнародною участю) дистанційної науково-практичної конференції «Короленківські читання 2020» за темою «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку», присвяченої 190-річчю від часу заснування Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка.

Видання призначене фахівцям бібліотечної справи та суміжних галузей.

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:005.745“2020”
© Харківська державна наукова
бібліотека імені В. Г. Короленка, 2021

ПЕРЕДМОВА

22–23 жовтня відбулася XXIII Всеукраїнська (з міжнародною участю) дистанційна науково-практична конференція «Короленківські читання 2020» за темою «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку», присвячена 190-річчю від часу заснування Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ). Захід вперше проводився у дистанційному режимі (з метою запобігання поширенню пандемії COVID-19).

Партнери: Міністерство культури та інформаційної політики України, Харківська державна академія культури (ХДАК), Харківське обласне відділення (філія) ВГО Українська бібліотечна асоціація (ХОВ УБА), Український НДІ архівної справи та документознавства (УНДІАСД), Спілка архівістів України, Центральний державний електронний архів України, журнал «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика».

У роботі конференції взяли участь 150 працівників культури, освіти, архівних установ, громадських організацій з Дніпра, Івано-Франківська, Запоріжжя, Львова, Києва, Одеси, Полтави, Сум, Ужгорода, Харкова, Чернігова, інших міст України, а також Мінська (Республіка Білорусь). Було представлено 48 доповідей та повідомлень. Працювали дві постерні сесії (платформа «Padlet»): напрям 1. «Бібліотеки, архіви, музеї: культурно-ціннісні орієнтири сучасного світу»; напрям 2. «Роль документних пам’яток в історії формування та діяльності українських бібліотек, архівів та музеїв», відбувся майстер-клас «Організування і просування кросмедійних проєктів» (платформа «Google Meet»).

Модерувала онлайн-спілкування (на платформі «Zoom») заступник директора з наукової роботи ХДНБ, кандидат наук із соціальних комунікацій, голова ХОВ УБА Л. В. Глазунова. Наживо було заслухано доповіді: «Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка: від ідеалів просвітництва до цифрового світу» (В. Д. Ракитянська, директор ХДНБ), «Бібліотечні проєкти – інтегральний елемент системи бібліотечного маркетингу» (кандидат історичних наук О. З. Клименко, кандидат наук із соціальних комунікацій О. Л. Сокур, співробітники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського), «Дистанційна комунікація: досвід архівів республіки Хорватія у розширенні доступу до архівних документів» (кандидат історичних наук О. Г. Гула, старший науковий співробітник УНДІАСД), «Кінодокументи як носії-

репрезентанти культурної пам’яті (на прикладі кіноколекції Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного)» (Л. Г. Касян, провідний науковий співробітник ЦДКФФА ім. Г. С. Пшеничного), «Науково-технічні видавництва Франції початку XIX ст. (на матеріалах фонду відділу рідкісних і цінних документів НТБ КПІ ім. Ігоря Сікорського) (М. О. Мірошниченко, завідуюча відділом НТБ КПІ ім. Ігоря Сікорського). Л. В. Глазуновою презентовано видання, підготовлені фахівцями відділу науково-методичної роботи ХДНБ «Методична діяльність публічних бібліотек України: історичний огляд» (автор Г. Д. Ковальчук), дайджест бібліотечних інновацій «БібліоSPACE» (вип. 6; автор-упорядник О. В. Соцков). Запис доповідей наживо представлено на ютуб-каналі ХДНБ (https://www.youtube.com/watch?v= CfTy2YycXaM&list=PLrXeKiSsJ YSgcQMfZfEnU3U0a_Hrao0ln).

Матеріали постерних сесій експонувалися протягом 22–30 жовтня. На відміну від попередніх конференцій, учасники заходу мали можливість не тільки читати, а й коментувати, ставити запитання. На постерній сесії за напрямом 1. «Бібліотеки, архіви, музеї: культурно-ціннісні орієнтири сучасного світу» (https://padlet.com/nmr_hdnb/pfdltqtnw2q0) було представлено 27 доповідей та повідомлень. Розглянуто питання еволюції соціально-комунікаційної функції бібліотек, міжнародного співробітництва у сфері промоції читання (на прикладі секції грамотності і читання ІФЛА), цифровізації бібліотечної, інформаційної, музейної та архівної справи в Україні як стратегічного орієнтиру сучасності, новітні репрезентативні практики бібліотек, архівів, музеїв тощо.

Тематика 16 доповідей та повідомлень, представлених на постерній сесії напряму 2. «Роль документних пам’яток в історії формування та діяльності українських бібліотек, архівів та музеїв» (https://padlet.com/ndvkhdnb/sj7ohvwt2d5a6mas) охоплювала як теоретико-методологічні, так і актуальні практичні питання формування, описування і розкриття колекцій та зібрань документних пам’яток у бібліотеках, архівах і музеях. Висвітлювалися такі питання: фондові ресурси в історичному контексті; приватна книжкова колекція як культурна цінність; кінодокументи як носії-репрезентанти культурної пам’яті. Більшість матеріалів присвячено роботі з фондовими колекціями пам’яток – стародруків, інших рідкісних та цінних видань (зокрема прижиттєвих та перших видань творів видатних діячів науки та культури), особливостям цінних архівних фондів, приватних зібрань. Репрезентовані також повідомлення з історії формування, вивчення та розкриття колекцій

архівних документів та книжкових пам’яток у бібліотеках, архівах, музеях, а також із історії діяльності установ, серед яких – НБУВ, НБУ ім. Ярослава Мудрого, ХДНБ, Державна наукова установа «Книжкова палата України імені І. Федорова», Національний музей історії України, ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, Полтавський літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка.

23 жовтня відбувся майстер-клас «Організування і просування кросмедійних проєктів». Тренер – редактор, видавець, доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри видавничої справи та редагування Київського національного університету імені Тараса Шевченка М. І. Женченко. У заході взяли участь 50 бібліотекарів наукових, публічних бібліотек, а також бібліотек закладів вищої освіти (ЗВО) України і Республіки Білорусь, представники громадських організацій. Розглядалися питання: 1. Поняття «кросмедіа», моделі організування кросмедійного виробництва (специфіка управління кросмедійною і конвергентною редакціями); 2. Цифрові платформи для управління колаборативним робочим процесом (характеристика, переваги та недоліки платформ для проєктного менеджменту: Microsoft Project, Basecamp, Todoist, Wunderslist, Trello, Worksection); 3. Цифрові інструменти популяризації проєктів. Інструменти для створення розсилок е-поштою Sendpulse VS Mailchimp. Відбувся практикум зі створення розсилки у Sendpulse.

Пристатейні списки у збірнику матеріалів конференції відредаговано згідно з ДСТУ 8302:2015 Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Списки до повідомлень, в яких бібліографічні посилання відсутні, відредаговані за ДСТУ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання.

Електронний аналог видання доступний на сайті ХДНБ: https://korolenko.kharkov.com/vydannia-biblioteky.html.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА імені В. Г. КОРОЛЕНКА: ВІД ІДЕАЛІВ ПРОСВІТНИЦТВА ДО ЦИФРОВОГО СВІТУ

Ракитянська Валентина Дмитрівна,
директор Харківської державної
наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка,
заслужений працівник культури України,
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про 190-літню історію Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, її засновників, дарувальників, встановлення континуїтету Харківської публічної бібліотеки з Харківською громадською бібліотекою – нині ХДНБ. Висвітлено сучасний розвиток ХДНБ як бібліотеки загальнодержавного значення: консолідацію професійної громади, сприяння поширенню цифрових навичок та компетенцій громадян.*

Ключові слова: *Харківська губернська публічна бібліотека, Харківська громадська бібліотека, державне книгосховище, автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів, краєзнавча бібліотечна діяльність.*

Annotation. *The article deals with the 190-year history of Kharkiv State Scientific Library named after V. G. Korolenko, its founders, donors, the establishment of the continuity of Kharkiv Public Library with Kharkiv Common Library – now KKSSL. The modern development of KKSSL as the Library of national importance is highlighted: consolidation of the professional community, the promotion of digital skills and competencies of citizens.*

Key words: *Kharkiv provincial public Library, Kharkiv Common Library, State book depository, automation of library and bibliographic processes, local lore Library activity.*

Історія публічних бібліотек є важливою складовою становлення та розвитку національної культури. 190-річний літопис історії Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ) має багато яскравих сторінок – цікавих та надзвичайних. Сьогодні нагадуємо про деякі події з життя бібліотеки, відомих харків'ян, державних діячів, причетних до заснування у 1830 р. та діяльності Харківської публічної бібліотеки (ХПБ).

Насамперед це брати Квітки – Андрій Федорович, предводитель Харківського дворянського депутатського зібрання та Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко – відомий письменник і громадський діяч, очільники

Харківської губернської та міської влади – губернатор М. І. Каховський, віцегубернатор Б. І. Пестель, міські голови М. Мотузков і Д. Ковальов, численні благодійники, завдяки яким Харківська губернія відзначилася серед інших значною сумою зібраних коштів (майже 9 тис. крб) та 400 примірників книг для заснованої бібліотеки.

Серед дарувальників книг, примірники яких були знайдені під час дослідження у фондах нашої бібліотеки та ЦНБ ХНУ, – В. Н. Каразін, А. Ф. Квітка, М. А. Байков, професор Харківського університету – перший бібліотекар ХПБ, М. С. Мордвінов – голова Вільного економічного товариства, ініціатор створення губернських публічних бібліотек, І. І. Срезневський – бібліотекар ХПБ з 1833 по 1838 рр., укладач першого друкованого каталогу ХПБ, згодом відомий вчений-славіст, академік. Кошти жертвували харківські дворяни і поміщики Д. М. Шереметєв, Стремоухови, Веселовський, Донець-Захаржевський, П. І. Данилевський – батько відомого письменника Г. П. Данилевського, Я. Кашинцов, Знобішин, полковник І. В. Малиновський, губернатор Курської губернії П. М. Демидов та багато інших.

Вважаємо знаменним той факт, що історія заснування та перших років діяльності ХПБ описана у книзі Г. П. Данилевського «Украинская старина», що вийшла друком у Харкові у 1866 р. [3]. Д. І. Багалій – видатний історик, який багато років очолював правління ХГБ, включив її історію до монографії «История города Харькова за 250 лет его существования» [2], опублікованої у Харкові у 1905–1912 рр. Бібліотекознавець Н. Я. Фрідьєва в 1954 р. виклала історію бібліотеки у дисертації «Публичная, общественная и народные бесплатные библиотеки Харькова до 1917 года» [10]. Названо тільки деяких авторів, які найбільш змістовно висвітлили її історію.

Дослідницький проєкт з вивчення історії бібліотеки виявив багато цікавих фактів, що не були відомі згадуваним авторам; було реконструйовано значну частину історії існування Харківської губернської публічної бібліотеки та спростовано «изустную фабулу» про її діяльність, встановлено морально-правовий, статусний зв’язок (континуїтет) ХПБ із Харківською громадською бібліотекою (ХГБ) – нині ХДНБ [9].

Біля витоків відновлення та подальшої діяльності бібліотеки як громадської також стояли видатні особистості 80-х рр. XIX ст. – професори Харківського університету, Ветеринарного та Технологічного інститутів, відомі громадські діячі, представники губернської та міської влади, численні благодійники. Серед засновників та діячів ХГБ були

чиновник О. О. Гурський; відомий педагог-просвітитель, засновниця Харківської жіночої недільної школи, віцепрезидент Міжнародної ліги освіти Х. Д. Алчевська; академік Санкт-Петербурзької академії наук (АН), фундатор Харківської фізико-хімічної наукової школи М. М. Бекетов; професор «частной» патології і терапії П. А. Гордєєв; професор історії Д. І. Багалій; літературознавець член-кореспондент Санкт-Петербурзької АН, професор Харківського, Новоросійського та Московського університетів О. І. Кирпичников; етнограф і літературознавець професор М. Ф. Сумцов; фізіолог, професор В. Я. Данилевський; професор фізики О. П. Грузинцев; кандидат права Ф. А. Павловський; ректор Харківського університету професор І. П. Щелков; директор Технологічного інституту, професор В. Л. Кирпичов; директор Ветеринарного інституту професор А. О. Раєвський; літературознавець і санскритолог академік Д. М. Овсянико-Куликовський; громадські діячі, депутати міської думи економіст В. І. Касперов та меценат Б. Г. Філонов; харківський губернатор барон О. О. Ікскуль-фон Гільденбандт; міський голова І. О. Фесенко та багато інших видатних особистостей. Вони не тільки створювали та розвивали Громадську бібліотеку, а й сприяли становленню вітчизняного бібліотекознавства та харківської бібліотечної школи. Завдяки ентузіазму і творчій праці цих діячів ХГБ дуже швидко розвивалась та стала відомою в країні.

Наводимо цікавий факт: найпершими «ідеологами» організації у 1883–1885 рр. Громадської книгозбірні у Харкові були просвітителька Х. Д. Алчевська, чиновник О. О. Гурський і студенти Харківського університету О. Зенкевич, І. Орлов, В. Гончаров та Ветеринарного інституту О. М. Макаревський (в майбутньому професор).

Особливе значення для розвитку нашої бібліотеки мала діяльність професора, в майбутньому академіка Д. І. Багалія, який протягом 13 років з 1893 р. очолював правління ХГБ. Завдяки його організаторському таланту бібліотека отримала власну будівлю за проєктом академіка архітектури О. М. Бекетова. За його підтримки було створено відділи, а саме: «місцевий», рукописів та автографів, бібліотекознавства, музичний, Hebraica et Judaica, український, два філіальні відділення. Сучасники вважали ХГБ прекрасним пам’ятником громадської діяльності Д. І. Багалія.

Через 10 років після відкриття за обсягом фонду ХГБ посіла п’яте місце серед провінційних бібліотек, а через 25 років – третє. На час

відкриття 8 жовтня 1886 р. бібліотека складалася з безплатної читальні, платного абонемента та відділу народних книг. Доступні для всіх читальня та відділ народних книг стали значною подією у культурному житті міста. Організація «дешевого абонемента» у 1890 р., досвід його роботи стали поштовхом до відкриття народних бібліотек при харківському Товаристві грамотності, завдяки чому Харківська губернія посіла у 1906 р. перше місце за кількістю відкритих читалень – майже 500 народних бібліотек [7].

Можна навести численні приклади впливу кожної новації, що була впроваджена у бібліотеці, на розвиток бібліотечної справи всієї країни, а саме:

– виділення (у 1889 р.) в каталогах «місцевого відділу» – книг про Харків і губернію – сприяло розповсюдженню «місцевих відділів» у громадських бібліотеках країни, що було відзначено відомим бібліографом М. В. Здобновим [4];

– відкриття філіальних відділень бібліотеки (в 1901 р. та 1905 р.) на околицях міста, де переважно проживали робітники та залізничники, стало прикладом наближення книги до населення віддалених районів;

– відкриття (в 1903 р.) з ініціативи Л. Б. Хавкіної – відомого бібліотекознавця, яка розпочала свій професійний шлях у ХГБ, – музичного відділу з нотним абонементом сприяло закладанню основ музичного просвітництва як напряму бібліотечної роботи;

– створення Л. Б. Хавкіною першого серед бібліотек країни відділу бібліотекознавства та музею наочних посібників сприяло не тільки встановленню професійних зв’язків з колегами, а й започаткувало міжнародні зв’язки та поширило авторитет ХГБ за межами країни;

– організація відділу рукописів і автографів свідчила, на думку Д. І. Багалія, що бібліотека сформувалася не тільки як просвітницька, а й як наукова установа;

– заснування відділу Hebraica et Judaica (1904 р.) відповідало задумам Д. І. Багалія, що в бібліотеці мають бути відділи літератури тих народів, які проживають у Харкові та на Слобожанщині, що позитивно відзначалося громадськістю;

– відкриття (у 1906 р.) українського відділу – першого серед громадських бібліотек країни, який отримав у 1911 р. назву «Український відділ імені Тараса Шевченка» з ініціативи міської думи, сприяло формуванню багатого українського фонду бібліотеки. Видання у 1912 р. першого і єдиного в країні «Каталогу книжок українською мовою

Харківської громадської бібліотеки» стало цінним джерелом з історії формування фонду україніки;

– відкриття (у 1916 р.) дитячого відділу, що став фактично першою дитячою бібліотекою Харкова, сприяло поширенню бібліотечного обслуговування дітей.

Здобутки та досвід бібліотеки висвітлювалися в пресі, представлялися на з'їздах, виставках, у т. ч. зарубіжних. Найбільш значимою можна вважати участь бібліотеки у Всесвітній виставці 1905 р., що проходила в м. Льєж (Бельгія) – ХГБ за свою успішну діяльність була відзначена Почесним дипломом, а книга Л. Б. Хавкіної «Библиотеки, их организация и техника» [11] нагороджена золотою медаллю.

Д. І. Багалій вважав, що ХГБ сформувалась як одна з провідних книгозбірень країни і стала *«…зразковою серед бібліотек такого типу та найбільш видатною… що за якістю багатого фонду, за завданнями, за системою управління ХГБ є громадською і науковою, що наближається до академічної, а також одночасно загально-просвітницькою установою»* [1, с. 41–57]. Він вбачав статус ХГБ як центральної бібліотеки Південно-Східної України.

Після 1917 р. у роботі бібліотеки відбулися зміни, викликані новим часом: змінився її статус з громадської на державну з відповідним державним забезпеченням, у 1922 р. присвоєне ім'я письменника, громадського діяча В. Г. Короленка. У 1930 р. установа отримала статус наукової і назву «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка».

Основним джерелом поповнення фонду у 1922–1940 рр. став безоплатний обов'язковий примірник творів друку. Завдяки унікальному фонду, впровадженню передових технологій та професіоналізму працівників бібліотека зберігала високий рівень роботи. Працівники ХДНБ були організаторами та учасниками усіх бібліотечних з'їздів, конференцій, нарад республіканського та союзного рівнів, брали участь у роботі деяких зарубіжних (Міжнародний конгрес бібліотекарів та друзів книги у Празі 1925 р., Міжнародна конференція з нагоди 50-річчя від дня заснування Американської бібліотечної асоціації у Філадельфії 1925 р.). А у 1926 р. на базі книгозбірні відбувся Перший всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників.

У 1941 р. ХДНБ була потужною науковою установою, державним книгосховищем, входила до числа найбільших книгозбірень країни. Війна

завдала їй великих втрат: постраждала будівля, понад 500 тис. примірників було вивезено німцями до Німеччини, згоріли у пожежах. Втрати наведені у матеріалах Нюрнберзького процесу як свідчення злочину фашизму проти культури. З вивезених до Німеччини книг до бібліотеки повернулося лише кілька примірників.

Одразу після визволення Харкова було організовано обслуговування читачів у двох невеликих кімнатах – за перший місяць її відвідали 850 читачів, яким було видано майже 8 тис. книг. Роботу читального залу відновили у 1950 р. Більшу частину фонду – 1,2 млн прим. – було упорядковано протягом 1943–1945 рр. З 1945 р. бібліотека підпорядковувалася Комітету у справах культурно-освітніх установ при Раднаркомі УРСР, з 1953 р. – новоствореному Міністерству культури УРСР. Протягом цього періоду книгозбірня була республіканським та зональним методичним центром для надання методичної допомоги бібліотекам республіки.

Про рівень діяльності ХДНБ свідчить значне зростання основних показників: за 1955 рік – кількість читачів – 25991, книговидача – 1239781, відвідування – 301580. Провідними групами читачів стали науковці, фахівці народного господарства, інформатори, перекладачі технічної літератури. Досягнення установи з розвитку науки і культури були відзначені у 1956 р. Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР. У 1964 р. ХДНБ, першій серед наукових бібліотек країни, було присвоєне звання «Бібліотека відмінної роботи». У 1967 р. її колектив за досягнуті успіхи в культурному обслуговуванні було нагороджено Почесною грамотою МК СРСР та ЦК профспілки працівників культури.

У ХДНБ з 1964 р., в одній з перших серед наукових бібліотек країни, розпочалося переведення систематичного каталогу на таблиці ББК, і цей досвід став надбанням всіх бібліотек країни. У 1975 р. ХДНБ було визначено як міжобласний універсальний депозитарій для бібліотек Харківської, Полтавської і Сумської областей. Поліпшенню умов обслуговування читачів та розміщення фонду допомогло введення в експлуатацію нового книгосховища, службового та читацького корпусів, збудованих протягом 1970–1980 рр.

За успіхи в розвитку культури і народної творчості на Виставці досягнень народного господарства України у 1977 р. ХДНБ відзначено Дипломом першого ступеня. Універсальний багатомільйонний фонд вітчизняних і зарубіжних видань, налагоджена система обслуговування сприяла зростанню серед читачів категорії науковців і спеціалістів

народного господарства: з 15 тис. у 1970 р. до 23 тис. у 1980 р. Бібліотека надавала широкі можливості користування фондом багатьом бібліотекам республіки і всього Союзу. Так, тільки у 1984 р. через МБА нашим фондом користувалися 3220 бібліотек, установ і промислових підприємств.

У 1986 р. з нагоди 100-річчя з дня відкриття ХДНБ була нагороджена Почесною грамотою Міністерства культури УРСР та відзначена Дипломом Президії спілок дружби та культурних зв'язків СРСР із зарубіжними країнами. Цього року фонд бібліотеки налічував 6317508 примірників, книговидача становила 2501470 примірників, кількість читачів – 54792. У структурі бібліотеки функціонувало 22 відділи, у т. ч. 19 бібліотечних, на її базі створено навчальний комплекс за договором між ХДНБ та ХДІК (нині Харківська державна академія культури).

У 1989 р. в бібліотеці було розроблено програму автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, орієнтовану на створення АРМів на базі локальної мережі. З січня 1992 р. Постановою Міністерства праці України № 95 введено в дію «Перелік установ особливої громадської значущості», до якого було внесено й ХДНБ, а працівникам встановлено підвищені оклади.

У період розбудови української держави відбувся розвиток ХДНБ як бібліотеки загальнодержавного значення. Розпочалася співпраця з міжнародними інституціями – Центром Ради Європи, Посольством США в Україні, Консульством Республіки Польща, Австрійським інститутом Східної та Південно-Східної Європи Гете-Інститутом (Німеччина) та ін. Внаслідок взаємодії із зарубіжними партнерами було відкрито Українсько-Канадську бібліотеку (1995 р.), Німецький читальний зал та Австрійську бібліотеку (1996 р.), Бібліотеку документів Ради Європи з прав людини (1998 р.), інтернет-центр (2003 р.), Харківський регіональний інформаційний центр (2005 р.), Центр Європейської інформації (2006 р.).

ХДНБ сьогодні – це потужний науково-інформаційний та соціокультурний центр, який об'єднує діячів науки, творчу інтелігенцію, культурні та наукові установи, одна із найбільших книгозбірень Східної Європи, перша за обсягом фондів серед бібліотек, що підпорядковуються Міністерству культури та інформаційної політики України. Унікальний документний фонд нараховує 7204595 прим. документів 244 мовами світу. Найбільшою гордістю є фонд рідкісних документів та колекцій – понад 70 тис. пам'яток національного та світового культурного значення. Особливо цінні документи та колекції внесено до Державного реєстру

національного культурного надбання. Архівні документи з фондів ХДНБ включено до складу Національного архівного фонду України.

Нині у ХДНБ функціонують 19 відділів, обслуговування користувачів здійснюється у 13 читальних залах, розрахованих на 511 користувачів, та трьох залах каталогів. Щороку читацькі квитки отримують близько 9 тис. науковців, приблизно стільки ж студентів, майже 12 тис. фахівців.

З набуттям країною незалежності книгозбірня однією з перших визначила пріоритетним завданням збереження бібліотечного фонду шляхом мікрофільмування, для чого у 1990 р. був організований відділ мікрофільмування та створення страхового фонду. У наступні роки саме цей напрям наукової діяльності став провідним. Так, у 1992 р. на базі бібліотеки відбулася всеукраїнська міжвідомча науково-практична конференція «Фонди наукової бібліотеки: стан та перспективи розвитку» (300 учасників), у 2006 р. – Всеукраїнська науково-практична конференція «Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології» (організована спільно з відділом аналізу і прогнозування діяльності бібліотек Міністерства культури і туризму України) [8]. У 2009 р. створено центр консервації і реставрації.

Вперше в Україні у ХДНБ запроваджено авторитетні файли на основі картотеки «Покажчик заголовків колективного автора», започаткованої у 1976 р. З 2002 р. генеруються бази даних «Авторитетний файл колективного автора», «Авторитетний файл індивідуального автора», «Авторитетний файл предметних рубрик». Логічним продовженням здобутків у цьому напрямі є проведення науково-практичних семінарів «Актуальні питання наукової каталогізації в сучасних умовах» для методичних центрів Східної України ХДНБ.

У ХДНБ як центрі науково-інформаційного забезпечення науки і техніки з 2012 р. один раз на два роки проводиться Фестиваль науки за підтримки головного управління освіти і науки Харківської обласної державної адміністрації (ХОДА). Головна мета наукового заходу – популяризація науки, залучення до наукової творчості молоді, збереження спадкоємності поколінь у науці, створення позитивного іміджу бібліотеки як інтелектуального центру науки, культури, освіти, інновацій. Завдання – об’єднати бібліотеки, музеї, громадські організації, наукові, освітні, владні структури міста та ЗМІ задля спільної участі у заходах, пошук партнерів та спонсорів. Щороку в програмі – понад 30 різноманітних заходів – круглі столи, презентації книг і наукових проєктів, тематичні виставки та

стендові виставки наукових досягнень, науково-практичні семінари, трибуни вченого, творчі зустрічі з діячами науки, майстер-класи, брейн-ринги, інтелект-шоу з квестами, вікторинами, демонстрація кінофільмів, інтелектуальний лекторій, у т. ч. лекції на замовлення за межами бібліотеки з циклу «Видатні події та постаті в історії науки і техніки», екскурсії музеями Харкова.

З 2006 р. і дотепер фахівці відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів спільно з Харківським обласним товариством винахідників та раціоналізаторів щороку організовують науково-практичну конференцію «Проблеми винахідницької та раціоналізаторської діяльності в Харківській області» за підтримки Департаменту науки і освіти ХОДА.

Протягом тривалого часу, фактично з перших років існування, ХДНБ вважалася розбудовником і лідером краєзнавчої бібліотечної діяльності. Задовго до виникнення сучасного розуміння українознавства і краєзнавства фахівці бібліотеки сформулювали основні принципи і напрямки цієї діяльності. У 1993 р. було відновлено діяльність українського відділу, ліквідованого у 1931 р. Підрозділ був створений на базі відділу краєзнавства і мав назву «Україніка». Фахівці бібліотеки надавали методичну допомогу з питань краєзнавства багатьом книгозбірням України.

У 1993 р. відділ «Україніка» став лауреатом всеукраїнської премії ім. Д. Яворницького. Було розпочато видання серії бібліографічних покажчиків «Повернені імена». І сьогодні відділ відіграє важливу роль у вивченні та популяризації надбань Слобожанщини. У 2014 р. відділу «Україніка» повернене ім'я Т. Г. Шевченка (вперше присвоєне в 1911 р.). Унікальним здобутком колективу є перемога у Всеукраїнському конкурсі «Бібліотека року 2014» – за віртуальний науково-просвітницький проєкт «Слобожанський уклін Кобзареві: до 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка». Його унікальність полягає в тому, що Т. Г. Шевченко ніколи не бував у Харкові, але відвідував Лебединський та Сумський повіти, що того часу входили до складу Харківської губернії. Презентовано тексти статей про Т. Г. Шевченка, уривки з його листів, ілюстрації, що зображують місця на Харківщини, пов'язані з ім'ям великого Кобзаря.

Сьогодні популярним у користувачів є вебресурс «Краєзнавство», на сайті розміщена краєзнавча електронна бібліотека, різноманітні багатоаспектні проєкти та віртуальні виставки, що допомагають

інтегрувати накопичений потужний ресурс у систему регіональних, національних і світових знань і забезпечити вільний доступ громадян до них. Минулого року завдяки гранту від Українського культурного фонду вдалося поповнити електронну бібліотеку копіями літературно-мистецьких журналів, які видавалися у Харкові у першій третині ХХ століття.

Продовжуються традиції, започатковані Л. Б. Хавкіною з професійного розвитку бібліотечних фахівців, ХДНБ зараз – визнаний центр неформальної та інформальної освіти, один із лідерів у сфері інформаційного забезпечення галузевої інформацією фахівців сфери соціальних комунікацій. Спочатку це був єдиний в Україні зведений каталог нових надходжень до провідних бібліотек Харкова «Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство» (1996–2014 рр.). З 2007 р. – єдина корпоративна БД «Соціальні комунікації: зведений каталог надходжень до бібліотек Харкова». Крім того, саме фахівці бібліотеки генерують ексклюзивні БД «Бібліотечна журналістика» та «Метабібліографія Харківщини».

ХДНБ – потужний центр наукової професійної співпраці. Насамперед йдеться про консолідацію фахівців бібліотечної, інформаційної, архівної та музейної справи, результати якої представляються та обговорюються на щорічних науково-практичних конференціях «Короленківські читання». У 2014 р. ініційовано регіональний цифровий проєкт «Бібліотечна енциклопедія Харківщини» – багатоаспектне дослідження галузевого (професійного) здобутку. Учасники проєкту – бібліотеки Харкова та області. Напрям є перспективним з точки зору інтеграції регіонального професійного співтовариства та розвитку бібліотечної регіоналістики в цілому. В Україні нині це єдиний варіант регіонального енциклопедичного проєкту галузевого бібліотекознавчого напряму, на національному рівні – Українська бібліотечна енциклопедія.

З 2013 р. започатковано навчально-інноваційний проєкт за оригінальним напрямом «Школа бібліотечного журналіста». Реалізується він на локальному, регіональному, всеукраїнському та міжнародному рівнях офлайн та онлайн. Учасники Школи – бібліотекарі та інші фахівці з різних міст та регіонів України і Республіки Білорусь (співробітники Президентської бібліотеки, слухачі Інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, студенти та викладачі Білоруського державного університету культури і мистецтв).

З 2016 р. ми навчаємо бібліотекарів, учителів та викладачів на дистанційних курсах за темами «Електронна бібліографія», «Публічна / вузівська бібліотека в цифровому середовищі. Електронна бібліографія», «Бібліотека в цифровому середовищі. Кросплатформні сервіси та кросмедійний контент», «Журналістика в школі/журналістика в бібліотеці: базові навички».

Демократичні традиції – характерна ознака розвитку бібліотечної справи на Харківщині. ХДНБ була організатором громадського бібліотечного руху в регіоні з кінця позаминулого століття, з часу створення ХГБ (1886 р.): представники наукової інтелігенції Харкова, співробітники ХГБ брали участь у відкритті народних бібліотек, були членами ХТГ; на базі бібліотеки проводився Перший всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників (1926 р.); у його підготовці активну участь взяли працівники консультаційного відділу ХДБ ім. В. Г. Короленка; при бібліотеці працювало бібліотечне об'єднання на базі дитячого відділу – «гурток дитячих бібліотекарів з перегляду дитячих книжок», у 1925 р. «гурток» трансформувався в об'єднання бібліотекарів дитячих бібліотек Харкова.

На початку 1990-х рр. у часи національного відродження і демократизації суспільства виникли умови для створення бібліотечних об'єднань. Фахівці ХДНБ брали активну участь у створенні Харківського бібліотечного товариства (ХБТ). На установчій конференції Товариства, що відбулася в березні 1990 р., головними завданнями були проголошені такі: захист соціальних і економічних прав бібліотекарів, демократизація управління галуззю, стверджувався пріоритет регіонального управління над відомчим.

ХДНБ є організаційним і координуючим центром Харківського обласного відділення (філія) ВГО Українська бібліотечна асоціація. Протягом дев'яти років відділення очолюють її представники. Нині до складу цієї організації входять 495 фахівців бібліотечної справи та представників суміжних галузей, які беруть активну участь у розвитку бібліотечного громадського руху в Україні та Харківській області, є учасниками міжнародних бібліотечних форумів, конференцій.

З 2009 р. у ХДНБ проводиться регіональний конкурс імені Л. Б. Хавкіної серед молодих спеціалістів бібліотек, аспірантів, магістрів, студентів Харкова і регіону на кращу наукову роботу та інноваційний проєкт, присвячений вшануванню пам'яті видатного бібліотекознавця, одного із фундаторів харківської бібліотечної школи Л. Б. Хавкіної.

З 2021 р. цей конкурс буде проводитися на всеукраїнському рівні (серед молодих бібліотечних фахівців, незалежно від відомчого підпорядкування бібліотек, в яких вони працюють, аспірантів, магістрів, бакалаврів профільних закладів вищої освіти на кращу наукову роботу та інноваційний проєкт (з нагоди 150-річчя від дня народження Л. Б. Хавкіної).

За 190 років діяльності бібліотека зростала працею багатьох видатних особистостей. У період заснування як публічної – це брати Квітки та їхні сучасники, у період відновлення як громадської – представники наукових кіл Харкова, серед яких особливе місце належить Д. І. Багалію та Л. Б. Хавкіній, у період становлення і розвитку як державної – бібліотекознавець Б. О. Борович, який створив предметний каталог, що стало значною подією для бібліотек країни, а також інші фахівці. Не можна не згадати короленківців, які у період німецько-фашистської окупації врятували бібліотеку від повного знищення – насамперед це М. І. Румницька, яка виконувала обов’язки директора, та 25 співробітників, робота яких у стінах зруйнованої бібліотеки була громадянським подвигом. Нині виконання завдань забезпечує потужний фаховий персонал, у тому числі один доктор та три кандидати наук, вісім заслужених працівників культури.

Тож історія ХДНБ – це історія успіху, помноженого на іспити долі. Таких іспитів було дуже багато, але бібліотека завжди високо тримала планку любові до своїх найкращих у світі читачів, серед яких багато видатних учених, громадських діячів, навіть лауреатів Нобелівської премії. У бібліотеці продовжують створюватися та розвиватися традиції та канони масового читання, формується образ Харкова як смарт-міста. ХДНБ консолідує громаду, зокрема професійну, сприяє поширенню цифрових навичок та компетенцій громадян. Книгозбірня зберігає пам'ять читання поколінь, живу історію інтелектуального розвитку, пам'ятає та творить історію зараз, через сьогодення!

Список бібліографічних посилань

1. Багалій Д. І. Харківська громадська бібліотека, яко тип наукової і загальнопросвітової обласної бібліотеки // Книжковий вісник. 1919. Кн. 2. Квіт. – черв. С. 41–57.

2. Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования: 1655–1905 : ист. моногр. В 2 т. XIX – начало XX в. Харьков, 1912. 973 с. : ил.

3. Данилевский Г. П. Украинская старина. Материалы для истории украинской литературы и народного образования. Харьков, 1866. С. 236–245.

4. Здобнов Н. В. История русской библиографии. Москва, 1947. Т. 2. С. 154.

5. Лосієвський І. Я. Факти і легенди часів окупації. Нюрнберзький процес // Бібліотека в історичному просторі трьох епох. Харків, 2011. С. 146–163. Електрон. аналог: URL: https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=1443.

6. Ракитянська В. Д. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка // Українська бібліотечна енциклопедія. URL: http://surl.li/aavau.

7. Сельские библиотеки : [Харьк. губерния заняла первое место в стране по чиленности б-к-читален] // Харьковская жизнь. 1906. 20 марта.

8. Танько О. І. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка – шлях у 125 років // Збірник наукових праць / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2012. Вип. 6. С. 4–65.

9. Танько О. І., Бондаренко С. К. Про континуїтет Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка від Харківської губернської публічної бібліотеки, заснованої у 1830. : іст. довідка. Харків, 2016. 36 с. Машинопис.

10. Фридьева Н. Я. Публичная, общественная и бесплатные народные библиотеки города Харькова до 1917 г. : дис. … канд. пед. наук / Моск. гос. библ. ин-т. Харьков, 1954. С. 37–71. Машинопись.

11. Хавкина Л. Б. Краткий отчет деятельности Харьковской общественной библиотеки за 25 лет. Харьков, 1913. С. 21.

УДК 930.25(497.5):[004.771:007]

ДИСТАНЦІЙНА КОМУНІКАЦІЯ: ДОСВІД АРХІВІВ РЕСПУБЛІКИ ХОРВАТІЯ У РОЗШИРЕННІ ДОСТУПУ ДО АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Гула Оксана Григорівна,
старший науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту
архівної справи та документознавства,
Україна, Київ

Анотація. *Проаналізовано позитивний досвід архівних установ Республіки Хорватія на шляху розширення доступу користувачів до архівних документів. Структуровано інформацію з вебсайтів хорватських архівних установ щодо тематичної, хронологічної та географічної специфіки при оприлюдненні документів. Виокремлено кроки, що можуть бути застосовані працівниками українських архівів у процесі вибору та представлення документів для загального користування.*

Ключові слова*: архівна установа, оцифрування документів, досвід Республіки Хорватія.*

Annotation. *The positive experience of archival institutions of the Republic of Croatia on the way of expanding user access to archival documents was analyzed. Information from the websites of Croatian archival institutions was structured on thematic, chronological and geographical specifics in the publication of documents. The steps that can be used by Ukrainian archivists in the process of selecting and exhibiting documents for public use are highlighted.*

Key words: *archival institution, digitization documents, experience of Republic of Croatia.*

Актуальним завданням для архівних установ України є забезпечення доступу користувачів до документів Національного архівного фонду (НАФ). Це пов'язане із загальнодержавним курсом країни на інформатизацію суспільства та перейманням позитивного досвіду інших країн у цьому процесі. Останнім часом зросла інтенсивність та об'єми оцифровування описів архівних документів та розміщення їх на сайтах архівних установ для вільного користування. Подібна тенденція спостерігається і в інших країнах, що мають схожу з українською історію становлення та розвитку. Однією з таких держав є Республіка Хорватія (РХ), що протягом своєї історії перебувала у складі багатонаціональної держави, а у 1991 р. здобула незалежність та стала на шлях європейського розвитку.

Архівна система РХ складається із Хорватського державного архіву (ХДА), що є центральною архівною установою держави та 18 архівних установ у великих містах (Задар, Вуковар, Рієка, Дубровник та ін.), недержавних архівних установ, архівних фондів бібліотек, музеїв, релігійних товариств, органів державної влади, інститутів.

На сьогоднішній день у РХ на державному рівні розроблено та оновлено низку законів, положень і розпоряджень стосовно роботи архівної системи, правил користування документами, доступу до інформації, методичних, довідкових видань тощо [5; 6; 9; 10; 14; 11; 12; 13]. Хорватські архівні установи, встановлюючи та розширюючи міжнародні контакти, виступають членами різноманітних міждержавних галузевих організацій, платформ, центрів, проєктів.

ХДА є дійсним членом Міжнародної ради архівів та її європейської філії EURBICA, Міжнародної асоціації консерваторів та Міжнародного центру архівних досліджень (ICARUS), а відділ ХДА Хорватський кіноархів є членом Міжнародної асоціації кіноархівів (FIAF) та Європейської асоціації кіно [2]. Одним з перших кроків ХДА як ключової архівної установи наприкінці 1990-х рр. було видання рекомендацій з

користування електронною інформацією [10]. Видані за сприяння Європейської комісії у справах промисловості, інформаційних та телекомунікаційних технологій, рекомендації були важливим документом у довгостроковому плануванні політики оцифрування. Таким чином архівна спільнота Республіки Хорватія приєдналася до нових тенденцій у розвитку інформаційних технологій та їх застосуванні у повсякденному житті.

Необхідність оцифрування документів задля збереження культурної спадщини активізувала розробку національного проєкту «Хорватська культурна спадщина». Для його реалізації у 2007 р. було розроблено рекомендації щодо вибору справ і форматів файлів для зберігання та використання. Запропоновані вказівки працівники повинні були адаптувати до типу справ та обсягу оцифрування.

Важливим кроком стало приєднання ХДА до «ІКАРУСу» – центру архівних досліджень, діяльність якого спрямована на розширення доступу до архівних джерел за допомогою залучення нових ІТ-технологій та на розвиток міжінституційного, міжнародного співробітництва в галузі наукової та культурної діяльності. Робота центру зосереджена також на організації публічних заходів, пов'язаних із популяризацією історико-культурних досліджень, сприянню відкритості архівів, презентації міжнародних архівних проєктів, налагодженні контактів з міжнародною спільнотою експертів. У 2016 р. було створено філію центру – «ІКАРУС Хорватія» [4].

«ІКАРУС Хорватія» входить до проєкту CREARCH – Креативні європейські архіви як інноваційні культурні вузли, учасниками якого є наукові і культурні центри Італії, Греції, Нідерландів. Проєкт спонсорується ЄС та покликаний познайомити якомога ширше коло людей з архівними установами та важливістю матеріалів, що там зберігаються; він спрямований на розробку комунікаційних моделей та новітніх ініціатив з використанням сучасних цифрових технологій [1]. Як приклад діяльності: 1. Підготовка програм (виставкових, педагогічних, видавничих, популяризаційних та ін.), проведення професійних семінарів/читань, пов'язаних із громадською діяльністю архівів та інших установ; 2. Розробка проєкту віртуальної виставки «Історії з архіву», де з дозволу власника тієї чи іншої колекції представлено архівні записи з незвичайними життєвими історіями громадян та унікальним змістом. Виставку публічно представлено в Хорватії та Європі у межах діяльності CREARCH.

Ще одним досягненням центру «ІКАРУС» стало приєднання до європейського DARIAH – ERIC, проєкту щодо співпраці в рамках процесу архівної цифровізації в регіоні (на прикладі оцифрування джерел про відомих діячів науки і культури) [3]. До розробки і представлення теми долучилися архівні, наукові організації з РХ, Словенії, Боснії і Герцеговини. На основі цього створено сторінку Znameniti.hr, де вміщено інформацію про відомих хорватських діячів у галузі політики, культури, економіки тощо.

Центром при підтримці ЄС розроблено цифрову платформу «Топотека» [7], що стала частиною спільного з іншими державами проєкту зі створення інтернет-архівів з локальної історії задля детальнішого дослідження, збереження і поширення документної спадщини невеликих міст і містечок. До співпраці залучено архівні установи та приватних осіб, які мають архівні документи і готові представити їх широкому загалу. Подібні акції проведено в Австрії, Німеччині, Угорщині, Чехії, Італії, Румунії та інших країнах.

До роботи цифрової платформи «Monasterium», що є сьогодні найбільшим віртуальним архівом документів середньовічних та Нового часу в світі, долучені три архівні установи Хорватії. Тут міститься близько 870 000 цифрових записів понад 170 установ з 16 країн Європи. Матеріал організований у колекції, кількість доступних джерел постійно збільшується [8]. Така плідна співпраця дозволяє застосовувати новітнє технологічне обладнання для сканування документів, долучатися до міждержавних архівних проєктів та переймати позитивний досвід інших європейських країн у справі оцифрування, гармонізації (переклад стародруків хорватською чи англійською мовами тощо) та розміщення значної кількості оцифрованих документів для вільного використання.

Список бібліографічних посилань

1. CREARCH. URL: https://www.icarushrvatska.hr/projekti/crearch.
2. Članstva HDA u međunarodnim organizacijama. URL: http://www.arhiv.hr/hr-hr/Projekti-i-aktivnosti/Clanstva.
3. DARIAH-ERIC. URL: https://www.icarushrvatska.hr/projekti/dariah-eric.
4. ICARUS Hrvatska. URL: https://icar-us.eu/en/english-icarus-hrvatska.
5. ISAD(G): Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva. 2. izd. Zagreb, 2001. 121 s.
6. ISAAR (CPF) : Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji. 2. izd. Zagreb, 2006. 81 s.

7. Lemic V. Digitalna platforma Topoteka – lokalna povijest, europska prica. Zagreb, 2016. 16 s.
8. Monasterium. URL: https://www.monasterium.net/mom/HR/country.
9. Načela dostupnosti arhivskoga gradiva. Zagreb, 2015. 22 s.
10. Vodič za upravljanje elektroničkim gradivom s arhivskog stajališta. Zagreb,1999. 66 s.
11. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima od 11.7.2018 NN 61/2018. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2018_07_61_1265.html.
12. Zakon o izmjeni Zakona o arhivskom gradivu i arhivima od 16.10.2019 NN98/2019. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2019_10_98_1948.html.
13. Zakon o pravu na pristup informacijama od 09.08.2015 NN 25/13, 85/15. URL: https://www.zakon.hr/z/126/Zakon-o-pravu-na-pristup-informacijama.
14. Zaštita osobnih podataka i dostupnost informacija: Preporuke Vijeća Europe. Zagreb, 2002. 53 s.

УДК 002.1:791]:[930.25(477.411):304.4]

КІНОДОКУМЕНТИ ЯК НОСІЇ-РЕПРЕЗЕНТАНТИ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ (НА ПРИКЛАДІ КІНОКОЛЕКЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО КІНОФОТОФОНОАРХІВУ УКРАЇНИ імені Г. С. ПШЕНИЧНОГО)

Касян Людмила Григорівна,
провідний науковий співробітник
Центрального державного кінофотофоноархіву
України імені Г. С. Пшеничного,
Україна, Київ

Анотація. *Окреслено роль кінодокументів у процесі формування культурної пам'яті українського суспільства на прикладі кіноколекції ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Розглянуто їх інформаційний потенціал як своєрідних мнемонічних топосів, що репрезентують уявлення про епоху, події, історичні персоналії.*

Ключові слова: *культурна пам'ять, кінодокумент, репрезентація.*

Annotation. *The article analyzes, on the example of the film collection of the Central State CinePhotoPhono Archives of Ukraine named after H. Pshenychnyi, the role of film documents in the process of forming cultural memory of Ukrainian society. Their information potential is briefly considered as a kind of mnemonic toposes that represent ideas about the epoch, events, historical figures.*

Key words: *cultural memory, film document, representation.*

На думку Г. Маркузе *«…знищення пам'яті призводить до одновимірності сучасного світу, котрий без пам'яті про минуле позбавляється інших вимірів своєї реальності»* [11, с. 90]. Діалог із минулим є запорукою розвитку будь-якої цивілізації, а для кожної історичної епохи властиві свої способи і форми організації, структурування та інтерпретації накопиченого історичного досвіду, свої усталені образи минулого.

З'явившись на межі XIX–XX ст. кінематограф став надзвичайно потужним і впливовим каналом комунікації. Протягом століття як ігровий, так і неігровий він був водночас носієм і провідником, транслятором культурної пам'яті. М. Ферро наголошує, що *«…фільм – це продукт культури, пов'язаний із суспільством, яке його виробляє, із суспільством, яке його отримує і споживає»* [12]. Окремі дослідники розглядають культуру як *«…у свій спосіб структуровану, візуалізовану, уявнену пам'ять»* [2]. Концепція культурної пам'яті як одного із регістрів пам'яті колективної належить подружжю Ассман. Я. Ассман пропонує таку дефініцію культурної пам'яті: *«Під культурною пам'яттю ми розуміємо властивий кожному суспільству і кожній епосі набір текстів, зображень і ритуалів, які постійно використовуються та через "підтримання" яких група стабілізує та передає далі власне бачення себе самої: це колективне знання переважно (але не винятково) про минуле, на якому група засновує усвідомлення власної єдності та своєрідності»* [4]. А. Ассман зазначає, що «*…передумовою і основою культурної пам'яті слугує фіксація спогадів і безпосереднього досвіду на матеріальному носії. Культурна пам'ять не існує без кодифікованих знаків і символів. Без оформлення у вигляді текстів і візуальних образів. Тобто базою культурної пам'яті є репрезентації»* [1]. Головне ж призначення кінодокумента – опосередковано, технічно зафіксувати у вигляді послідовно розміщених фотографічних зображень повідомлення, зберегти і передати його у часі та просторі. Будь-який кінодокумент фактично є формою репрезентацій об'єктивної і суб'єктивної реальності. Візуальні свідчення тих чи інших історичних подій та фактів, зафіксовані кінокамерою, здебільшого не відображають явище у всій його повноті, а є лише його своєрідним візуальним символом, але вони сприяють формуванню історичної пам'яті суспільства.

Особлива роль у збереженні колективної пам'яті належить музеям, архівам, бібліотекам загалом як своєрідним інституціям пам'яті та окремим документам і колекціям із їхніх зібрань як носіям-репрезентантам

культурної пам’яті. Колекція кінодокументів Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного України (ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного) включає близько 13 тисяч одиниць обліку. За способом організації екранного матеріалу й змістовим наповненням документи належать до двох видів: 1. Інформаційно-описова (екранна) кіноперіодика, яка жанрово охоплює кіножурнали, окремі кіносюжети, інформаційні хронікально-документальні фільми; 2. Проблемно-образна кінотелепублiцистика (фільми-нариси, фільми-біографії, розгорнуті багатопланові оповіді, фільми-портрети, фільми-монологи і т. п.). Тематичний спектр кінозібрання ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного надзвичайно широкий і охоплює різні сфери соціально-культурного життя українського суспільства ХХ ст. У межах кіноколекції можна виділити масиви документів, які висвітлюють життя та діяльність окремих персоналій, аспекти наукового та культурного життя, історичні події та явища [4–6; 9; 10].

Екранна кіноперіодика інформувала про різні поточні події сучасності, репрезентувала суспільно значимі образи, транслювала ідеологічні конструкти. Фаза оперативного існування, виконання безпосереднього призначення, кінодокументів цього виду порівняно коротка, але після її завершення вони не втрачають свого інформаційного потенціалу і культурно-історичного значення. Хронікальні кіносюжети стають своєрідними мнемонічними топосами, які репрезентують уявлення про конкретних осіб, події, час як на змістовому рівні (увіковічнюють у матеріальній формі динамічні візуальні образи: портретну, мовленнєво-мімічну характеристику, предметне, емоційне наповнення зафіксованих подій, географічні і ландшафтні об’єкти), так і на формальному (як артефакти, продукти епохи). Кінодокумент містить інформацію про час, коли його було створено, не лише через те, що було зафільмовано, але і як це було зроблено, як побачила й інтерпретувала ці події і факти людина з кіноапаратом, через який культурний код, у контексті якого соціокультурного замовлення, цензурних вимог, художнього канону. Повною мірою це стосується і кінопублiцистики, жанри якої часто виконують меморіальну функцію, є засобом комеморації історичних осіб та подій. З’ясування цих «формальних» аспектів, контексту створення та поширення кінодокумента дозволяє зрозуміти, яку картину минулого формували кінодокументи в той чи інший відтинок часу.

Культурна пам’ять підлягає цензуруванню та редагуванню, в ній виникають розломи і лакуни, що відображується на специфіці

функціонування кінодокументів як її носіїв. Так у кінодокументах 1950–1980 рр. спостерігаємо часті фігури замовчування. Зокрема замовчуються «незручні» сторінки біографій, історичні факти та події. Окремі персоналії повністю зникають з екранного простору, а іноді здійснюються спроби фізичного вилучення інформації з кінодокумента чи знищення самого документа [7].

Разом з тим кінодокументи можуть сприяти реактуалізації минулого, актуалізувати певний аспект пам'яті спільноти, вивести інформацію із зони забуття, часто репресивного. Документальні фільми кінця 1980-х – початку 1990-х рр., які розкривали проблему радянських репресій (50 одиниць обліку) [8], відіграли важливу роль у процесі формування історичної пам'яті та самоідентифікації українського суспільства кінця XX – початку XXI ст., адже колективна пам'ять спершу має бути вербалізована, сконструйована, а потім прийнята окремим індивідом і суспільством загалом. Культурна пам'ять формує певний соціокультурний фон, який об'єднує суспільство в одне ціле. Кінодокументи, присвячені репресіям, можна розглядати як своєрідний наратив, покликаний оприявнити травматичний досвід і через суспільний резонанс, своєрідну соціальну реабілітацію жертв сприяти зціленню історичної травми.

В офіційному зверненні Координаційної ради асоціацій аудіовізуальних архівів (CCAAA) щодо відзначення Всесвітнього дня аудіовізуальної спадщини 2019 р., який пройшов під гаслом «Долучіться до минулого через звук та зображення», зазначено: *«Наші колективні історії часто фіксуються в кіно, відео, аудіо чи цифрових форматах, з їхньою допомогою ми дізнаємося про минуле, долучаємося до нього, маємо змогу поділитися своїми історіями з майбутніми поколіннями. Дедалі частіше записи слугують нашою пам'яттю і розповідають історії, які становлять нашу культурну спадщину. Кінцевою метою для всіх нас є представлення цих матеріалів аудиторії, яка буде вчитися у них, взаємодіяти з ними, приймати і цінувати їх»* [13]. Ця теза є напрочуд актуальною, бо суспільства все більше репрезентують та інтерпретують себе через медійні образи минулого. Те, що пам'ятають про минуле залежить від способу його репрезентації, а реальне знання про минуле є знанням про образи і символи, які були об'єднавчими для тієї чи іншої спільноти. У цьому контексті кінодокументи постають як важливі історичні джерела, унікальні за своїм пізнавальним потенціалом і багатошаровістю закодованої у них інформації.

Список бібліографічних посилань

1. Ассман А. Длинная тень прошлого: мемориальная культура и историческая политика. Москва, 2014. 323 с. Электрон. Аналог : ULR: http://loveread.ec/read_book.php?id=47595&p.

2. Голик Р. Пам’ять культури на роздоріжжях науки: проблеми теорії // Україна модерна. 2017. ULR: http://uamoderna.com/demontazh-pamyati/holyk-collective-memory.

3. Грінченко Г. Das kulturele gedächtnis в сучасних дослідженнях пам’яті // Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам’яті. Київ, 2012. 440 с.

4. Касян Л. Г. Аудіовізуальні документи як джерело вивчення історії українського театру XX століття // Архіви України. 2014. № 3. С. 158–169.

5. Касян Л. Г. Микола Бажан у проекції аудіовізуальних документів // Архіви України. 2014. № 3. С. 158–169.

6. Касян Л. Г. Академік Дмитро Яворницький в аудіовізуальних документах XX ст. (до 160-річчя від дня народження) // Архіви України. 2015. № 5–6. С. 129–144.

7. Касян Л. Г. Аудіовізуальні документи в контексті автобіографічного синергену Юрія Яновського // Архіви України. 2017. № 3–4. С. 156–168.

8. Касян Л. Г. Аудіовізуальні документи у процесі формування історичної пам’яті // Архіви України. 2018. № 5–6. С. 91–99.

9. Касян Л. Г. Аудіовізуальна Шевченкіана Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного: комплекс документів, присвячених життю та творчості Т. Г. Шевченка (тематика, типологія, шляхи репрезентації) // Короленківські читання 2018. «Бібліотеки, архіви, музеї як центри освіти та саморозвитку особистості» : матеріали XXI Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 24 жовт. 2018 р. Харків, 2019. Ч. 1. С. 20–28.

10. Касян Л. Г. Наукова кінодокументалістика в зібранні ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного: інформаційний потенціал // Архіви України. 2020. № 2. С. 40–57.

11. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: исследование идеологии развитого индустриального общества. Москва, 2003. 526 с.

12. Ферро М. Кино и история // Вопросы истории. 1993. № 2. С.47–57. Электрон. аналог : URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Article/ferro_kinoistor.php.

13. 2019 World Day for Audiovisual Heritage. URL: https://www.ccaaa.org/WDAVH2019.

УДК 655.411(44)“18”:027.7(477.411)КПІ

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ВИДАВНИЦТВА ФРАНЦІЇ ПОЧАТКУ XIX ст. (НА МАТЕРІАЛАХ ФОНДУ ВІДДІЛУ РІДКІСНИХ І ЦІННИХ ДОКУМЕНТІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ КИЇВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО)

Мірошниченко Марина Олексіївна,
завідуюча відділом Науково-технічної бібліотеки
імені Г. І. Денисенка Національного технічного університету
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
Україна, Київ

***Анотація**. Висвітлено історію декількох спеціалізованих видавництв Франції початку XIX ст., видання яких зберігаються в бібліотечній колекції стародруків.*

***Ключові слова:** спеціалізовании видавництва Франції початку XIX ст., французькі стародруковані видання, історія книжкової культури.*

***Annotation.** It covers history of several French specialized publishing houses of the early 19th century, which editions are stored in the library's old print collection.*

***Key words:** specialized publishing houses of France of the early 19th century, French old printed editions, history of book culture.*

У різноманітних колекціях відділу рідкісних і цінних документів (РЦД) зберігаються численні книжкові пам’ятки, унікальні документи, що можуть багато розповісти досліднику історії науки і техніки. Бібліотека розпочала формуватися в кінці XIX ст. і переважна більшість – література XIX – початку XX ст., декілька видань XVIII ст. Разом з книгами першої половини XIX ст. вони склали невелику колекцію «Видання, надруковані до 1850 р.», де нараховується понад 100 назв і понад 160 примірників. Формування колекції ще не завершене, ми продовжуємо її поповнювати у міру опрацювання фонду науково-технічної літератури. Одночасно з бібліографічним записом для електронного каталогу створюється паспорт на кожен примірник і на колекцію в цілому. Розуміючи, що подібні документи є важливим матеріалом для досліджень з історії науки і техніки та книжкової культури, ми намагаємося якомога ретельніше їх досліджувати. Вже існує одна публікація, присвячена франкомовній частині колекції – Л. Гунько «Французькі стародруки в НТБ КПІ ім. Ігоря

Сікорського». Видань французькою мовою дуже багато в фонді РЦД, а в колекції умовно «стародруків» їх на сьогодні рівно половина – понад 50 назв. Характерно, що більшість з них надруковані в паризьких видавництвах. Історично склалося так, що переважна більшість видавництв і друкарень на початку XIX ст. діяла саме в Парижі. Оскільки Франція була однією з перших європейських країн, де ще в кінці XVIII ст. почала розвиватися книговидавнича галузь, нам здалося доцільним дослідити історію тих видавництв, що випускали спеціалізовану наукову і технічну літературу.

Книговидавництво з'явилось у Франції ще у XV ст. Вважається, що перша французька друкарня недовгий час існувала при Сорбонні – на той час богословському відділенні Паризького університету. На запрошення керівництва закладу 1470 р. з Німеччини до Парижа прибули три друкаря; в одному із залів Сорбонни було влаштовано друкарню і серед перших трьох надрукованих видань були «Великі французькі хроніки» французькою мовою. Таким чином перша друкарня була відкрита при навчальному закладі та, ймовірно, була орієнтована на навчальний процес. Вона проіснувала три роки і за цей період було надруковано 23 видання.

Видавнича галузь удосконалювалась і активно використовувала досягнення науково-технічного прогресу. Добре відомі історикам книги імена типографів Йогана Трекселя і Жана Дюпре, видавців-гуманістів Етьєнів, видатних друкарів і винахідників родини Дідо…

Щодо наукової або подібної друкованої продукції можна згадати кілька фактів: 1665 р. у Франції було засноване періодичне видання, що повністю присвячувалося питанням науки і літератури «Журнал ученых» («Journal des savants» проіснував до 1901 р. – 350 років); одне з найвідоміших енциклопедичних видань світу виходило у Франції в середині XVIII – «Енциклопедія, або Тлумачний словник науки, мистецтва й ремесел»; тоді ж вийшла 48-томна «Загальна історія подорожей» («Histoire générale des voyages») завдяки популярності ілюстрованих записок подорожніх.

На кінець XVIII – початок XIX ст. в країні вже існувала потужна книговидавнича галузь і переважна більшість видавництв діяли в столиці. Великі і маленькі друкарні і видавничі фірми за тематикою видань поділялись на універсальні та спеціалізовані. Революція, яка відбулася наприкінці XVIII ст., дала поштовх до науково-технічного розвитку. Реформи Наполеона призвели до створення нових технічних шкіл та університетів. З'явилися нові музейні установи і заново формувалися

приватні та державні бібліотеки. Від початку XIX ст. розвиток книговидавництва мав два шляхи. Перший прокладали молоді активні люди: відкривали нові видавництва, друкарні, книжкові магазини, створювали нові ринки збуту продукції. А другий шлях продовжували нащадки відомих видавничих фірм попереднього століття: вони укріплювали свої позиції і зосереджувались на виданні спеціальної літератури, в тому числі праць вчених, навчальних посібників, енциклопедій та словників.

З 1810 р. у Франції для того, щоб займатися книговидавничою справою, потрібно було отримати патент. Тоді ж почав видаватись «Journal général de l'imprimerie et de la librairie», присвячений друкарням і книжковим магазинам; з нього можна було дізнатись ім’я друкаря, наклад, формат, перевидання тощо. 1847 р. було створено Товариство видавців та книготорговців, покликане регулювати відносини між видавцями, друкарями, власниками паперових фабрик, книгопродавцями. В обов'язки товариства входило захист авторських прав і судовий арбітраж зі спеціальних питань книжкової торгівлі і друкарства. З 1857 р. Товариство продовжило видання «Бібліографії Франції» (орган поточної реєстрації французької преси, заснований 1811 р.).

Треба відзначити стрімке зростання у цей період виданої наукової літератури, обумовлений активною промисловою революцією. Створення технічних навчальних закладів також вплинуло на розширення тематики природничо-наукових і технічних праць.

Від цієї яскравої та бурхливої епохи залишилось багато унікальних книжкових пам’яток у книгозбірнях усього світу, в тому числі і в бібліотеці Київської політехніки. Отже, в нашій колекції французьких видань представлені видання друкарень Парижа та Метца. Найвідоміша – **De L’Imprimerie Impériale** (Друкарня Імператорська) – заснована 1640 р. королем Людовіком XIII з ініціативи кардинала Рішельє як Imprimerie Royale (Королівська Друкарня). Назва змінювалась залежно від політичного режиму: De L’Imprimerie Impériale, Imprimerie de la République, теперішня назва – Imprimerie Nationale. Довгий час типографія була ексклюзивним друкарським закладом держави, але з кінця XX ст. вона стала товариством з обмеженою відповідальністю з єдиним акціонером в особі держави.

Переважна більшість видань, що виходили в друкарні, офіційні документи – накази, постанови, регламенти тощо. Але разом з тим друкувались твори художньої літератури, наукові та історичні праці.

Привілеї королівської а потім імперської друкарні давали змогу використовувати найкращий папір, дорогі фарби, коштовні оздоблення і наймати найкращих фахівців. Цікаво, що і сьогодні заклад володіє однією з найкращих колекцій шрифтів, у т. ч. східних, історичною бібліотекою і багатьма іншими ресурсами для вивчення історії європейської друкарської справи. Також, тут зберігається архів родини Дідо (**Didot)** – однієї зі знаменитих видавничих і друкарських династій Франції, і вважається, що вона вплинула на розвиток всієї французької книговидавничої галузі.

Історія її починається 1713 р., коли **Франсуа Дідо** (1689–1757) почав займатися книговидавничою, а згодом друкарською справою та книжковою торгівлею. Один з його нащадків – Франсуа Амбуаз (1730–1804) став творцем нового шрифту й автором багатьох нововведень в друкарській справі. Шрифти Дідо згодом були визнані найкращими. За часів імперії особливо відзначився Фірмен Дідо (1764–1836), який удосконалив металевий друкарський верстат та започаткував стереотипію для виготовлення точних копій з друкарського набору.

Видавничий дім Дідо був одним з небагатьох, хто пережив революцію і соціально-економічні потрясіння кінця XVIII – початку XIX ст.: саме в цей час Фірмен Дідо друкував ілюстровані видання класиків світової літератури. Типографія Дідо, між іншим, знаходилась у колишньому приміщенні Королівської друкарні в Луврі з 1789 р. Окрім Парижа, філіали компанії діяли на території Бельгії та Італії (в Неаполі). Протягом XIX ст. зростав авторитет фірми та її слава, свідченням чого стало присвоєння 1887 р. династії офіційного імені Фірмен Дідо – за великі заслуги перед французькою культурою.

У колекції видань до 1850 р. є чотири книжкові пам’ятки, видані Фірменом Дідо:

– «Architecture hydraulique…» (1819 р.) Бернара Белідора;

– науковий трактат з механіки П’єра-Симона Жерара «Traité analytique de la résistance des solides, et des solides d'égale résistance…» (1798 р.);

– дві праці Клода Бертолле «Essai de statique chemique» (1803 р.) та «Eléments de l'art de la teinture…» (1804 р.).

Серед книг колекції є два наукові трактати з економіки, що надруковані у видавництві **G.-U. Guillaumin**. Постать **Гілберта-Урбейна Гійомі** (1801–1864) – знакова в історії французької політичної економії середини XIX ст. Його життя може стати гарною ілюстрацією кар’єрного

зростання у видавничій галузі Франції XIX ст. Гійомі рано залишився сиротою, пройшов сувору школу виживання. 1819 р. прибув до Парижа в пошуках кращої долі: став продавцем книг і згодом, 1835 р. заснував власну видавничу справу і став успішним видавцем і редактором у галузі економічних наук. Він знайомився з відомими сучасними економістами і талановитою молоддю, результатом їхньої дружби став «Le Dictionnaire du commerce et des marchandises» (Словник торгівлі та товарів), що видавав Гійомі протягом 1835–1839 рр. 1841 р. Гійомі взяв активну участь в організації Journal des économistes (перший номер вийшов 15 грудня і в перший же рік отримав понад 400 передплатників) та французького Société d'Economie – товариства однодумців, які почали боротьбу за ліберальні перетворення в економіці Франції. Одним з найзначніших внесків Гійомі в розвиток політичної економії стало редагування і публікація «Dictionnaire de l'Économie Politique» 1852 р.

Видавничий дім G.-U. Guillaumin став головним видавництвом класичних ліберальних ідей XIX ст. Франції. Ось цитата одного із французьких істориків про видавця: *«Гійомі, один з тих невідомих людей, які творять історію. […] ...має три основні якості: відданість, ретельність, чуйність. Відданість своїм ліберальним друзям, суворість в управлінні своїми справами, чуття, яке дозволяє йому в потрібний час зрозуміти очікування громадськості та відповісти на них найрізноманітнішими редакторськими ініціативами».*

Одночасно з випуском «Journal des économistes» Гійомі започаткував Collection des Principaux Économistes (Колекцію головних економістів та засновників науки), тобто попередників і основоположників науки. Тут друкувалися твори Франсуа Кене, Адама Сміта, Жака Тюрго, Томаса Роберта Мальтуса та ін.

У нас в колекції представлені два томи цієї серії, автор **Eugène Daire** (1798–1847):

– «Oeuvres de Turgot: nouvelle édition classée par ordre de matiéres avec Les Notes de Dupont de Nemours augmentée De Lettres inésites, Des questions sur le commerce, et D'observations et de Notes nouvelles» – вибрані твори Тюрго (Анн Робер Жак Тюрго 1727–1781 – видатний французький економіст і політик другої половини XVIII ст., представник класичної політичної економії, напряму фізіократії);

– «Physiocrates. Quesnay, Dupont de Nemours, Mercier de la Riviére, l'abbe Baudeau, Le Trosne avec une introduction sur la doctrine des

physiocrates, des commentaires et des notices historiques» – твори фізіократів (наукова течія серед французьких економістів XVIII ст.) 1844 р. та 1846 р.

Найвідомішим видавцем літератури з математики був **Charles Louis Étienne Bachelier** (1776–1853) – майже кожна книга математичного напрямку в XIX ст. надрукована і видана ним. У молодому віці він потрапив до Парижа і розпочав роботу в книготорговій фірмі Denis Simon Magimel, що продавала лише літературу військової тематики. Побравшись з дочкою іншого відомого видавця Courcier, згодом Башельєр успадкував справу тестя. Більша частина літератури, що випускалась видавництвом, була саме математичного спрямування. Патент на торгівлю Башельєр отримав 1812 р., а патент на друкування – 1832 р. Протягом 1832–1852 рр. було опубліковано приблизно 477 праць (щороку трохи більше 20 книг). Він заснував два математичні періодичні видання: Journal de mathématiques pures et appliquées (Журнал чистої і прикладної математики) та Nouvelles annals de mathématiques (Математичні хроніки). У першому друкувались наукові статті, в другому – навчальні курси і матеріали до вступних іспитів до École Polytechnique et Normal (Політехнічної і Нормальної шкіл). Таким чином, видавництво фактично формувало весь друкований математичний простір Парижа і Франції.

Після смерті підприємця залишилась потужна книговидавнича кампанія з авторитетним ім’ям, великими статками і гідним наступником (1853 р. фірму очолив зять Bachelier – Louis Alexandre Joseph Malleti і сімейне видавництво отримало назву Mallet-Bachelier). Протягом 1853–1864 рр. випуск спеціальної літератури подвоївся порівняно з попередніми роками і тематику видань розширено: тепер видавництво публікувало роботи з різних галузей знань і технологій (математики, фізики, хімії, механіки мостів і доріг, військово-морського флоту та промисловості).

Велику роль в успішній діяльності видавництва відіграв друкар, коректор, а згодом, директор типографії Théodore Bailleul. Саме за його керівництва виробництвом відбувся найсуттєвіший прогрес у друкуванні різних складних математичних символів та знаків. Він особисто розробляв спеціальні форми для набору праць з математики. Публікації виходили якісними і чіткими, мали велику популярністю і продукція дому Mallet-Bachelier отримувала численні нагороди на професійних виставках.

1864 р. фірма Mallet-Bachelier стала частиною іншого відомого видавництва – Gauthier-Villars. Новий власник, прагнучи зберегти комерційні відносини з поважними і відомими авторами, надіслав кожному листа з таким текстом: *«Я маю честь повідомити Вам, що став*

власником друкарні і книжкового магазину Mallet-Bachelier. Я не буду зневажати нічим, щоб підтримувати хороші відносини, які мій попередник завжди мав зі своїми кореспондентами, і для підтримки репутації...».

Бібліотека Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського має досить багато видань цього видавничого дому і не тільки першої половини XIX ст., але саме в колекції стародруків їх декілька, а саме:

– J. M. de Lanz et A.Bétancourt «Essai sur la composition des machines» (1819);

– A.-P. Dubrunfaut «Art de fabriquer le sucre de betteraves» (1825);

– L. Euler «Introduction a l'analyse infinitesimal» (1835);

– F. M. de Pambour «Théorie des Machines à vapeur…» (1844);

– J.-M. Duhamel «Cours d'analyse de l'École Polytechnique» (1847);

– J. A. Serret «Cours d'algèbre supèrieure» (1849).

Отже, ми згадали тільки про трьох французьких видавців першої половини XIX ст. Про інших, книги яких збереглися в нашій бібліотеці, інформації або немає зовсім, або є тільки короткі згадки. Але пошукова робота триватиме.

Підсумовуючи, додаємо, що видавці початку XIX ст. відіграли значну роль у розвитку не тільки видавничої галузі, а й культури взагалі. Їхня енергія, талант, любов до книги і захоплення своєю справою призвели до кардинальних зрушень у системі освіти і розповсюдженні наукових знань. Кожен видавець намагався зайняти свою видавничу нішу і стати необхідним читачу.

Книжкові магазини протягом першої половини XIX ст. також поступово стають спеціалізованими: з медичною, технічною або сільськогосподарською та іншою літературою. Цікаво відзначити, що на початку століття більшість магазинів розміщувались у тісних і темних приміщеннях, з високими, до стелі, полицями. Розташування книг відбувалося за середньовічною системою: «літургії» – богословська література; «академії» – наукова; «лексикони» – довідники і словники (перша бібліотечна класифікація з'явилась тільки 1876 р. завдяки Мелвілу Дьюї). Вже в середині XIX ст. книжкові магазини посідають помітне місце серед інших торговельних закладів, займають найкращі, світлі і просторі зали з яскраво і пишно оздобленими вітринами. В них нерідко поєднувались оптова торгівля, виставка нових надходжень, кабінети для читання і навіть, інколи, бібліотеки.

НАПРЯМ 1
«БІБЛІОТЕКИ, АРХІВИ, МУЗЕЇ: КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОГО СВІТУ»

УДК 021:005.41

ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕК

Закіров Марат Борисович,
завідуючий відділом Національної
бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
доктор політичних наук, доцент,
Україна, Київ

Анотація. *Проаналізовано напрями еволюції бібліотечної діяльності як чинника сучасного соціально-комунікаційного процесу. Виокремлено пріоритетні напрями еволюції бібліотечної діяльності, що знайшли практичне втілення.*
Ключові слова: *бібліотечна діяльність, соціальна комунікація, краудсорсинг, соціальні медіа.*

Annotation. *The analysis of directions of evolution of library activity as a factor of modern social-communication process is carried out. The priority directions of the evolution of library activity, which have found a practical embodiment, are singled out.*
Key words*: library activities, social communication, crowdsourcing, social media.*

Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій дає можливість задовольнити потреби людини в інформації і спеціальних знаннях за допомогою персонального комп’ютера або смартфона. Тому в основі багатьох заходів, які відбуваються у зарубіжних і вітчизняних бібліотеках, лежить актуалізований спосіб «приманки» людей до бібліотеки, що ґрунтується на обліку різноманіття їхніх потреб у розв’язанні проблем життєдіяльності. Таким чином бібліотека ініціює нові зв’язки із соціумом, часто використовуючи навіть абсолютно невластиві їй раніше методи та форми роботи [1].

Одну із таких форм роботи дослідники вбачають у контексті розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності як складової процесу впровадження в Україні реформи децентралізації. Зокрема, бібліотеки об’єднаних територіальних громад (ОТГ) запроваджують нові форми

організації культурно-мистецьких заходів, підтримки талановитих жителів, популяризації їхнього творчого доробку, проведення різноманітних майстер-класів, краєзнавчих турів тощо. Такий підхід до розвитку бібліотечної діяльності дає змогу розвивати інформаційно-культурний потенціал громади і підвищувати соціально-комунікаційну значущість бібліотеки у межах ОТГ [2].

Слід зауважити, що подальший розвиток зазначеного напряму соціально-комунікаційної діяльності бібліотек і розширення вже набутого досвіду потребує комплексного підходу із залученням фахівців Міністерства освіти та науки України й спеціальних освітніх закладів. Успішне функціонування бібліотеки як соціокультурного осередка громади потребує від бібліотекаря нових здібностей і професійних навичок. Відповідно, виникає потреба в перегляді існуючих навчальних програм, організації перепідготовки фахівців, розробки актуальної професіограми бібліотечного працівника.

Перспективним напрямом роботи сучасної бібліотеки є співпраця з міжнародними організаціями. Побудова зворотного зв'язку, врахування думок і реакцій цільової аудиторії на меседжі й конкретні події дає змогу вчасно діагностувати наростаючі проблеми, коригувати власні інформаційні акції. І тут бібліотека може відіграти свою роль точки доступу до суспільно важливої інформації. Аналітичні підрозділи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) вже мають подібний досвід роботи в межах міжнародного проєкту за підтримки USAID «Програма сприяння парламенту України» [3].

Результатом ефективного використання потенціалу наукових і науково-аналітичних підрозділів, книжкового фонду та електронних баз даних бібліотеки можуть бути підготовка аналітичних матеріалів, проведення досліджень, оприлюднення й обговорення підсумків роботи із залученням широкого кола користувачів, що в підсумку істотно підвищить суспільний резонанс діяльності різноманітних неурядових організацій і сприятиме розширенню соціально-комунікаційної діяльності бібліотек.

Перспективним напрямом розвитку бібліотечної діяльності є розширене використання соціальних медіа та активне представництво в них бібліотек. Інформаційно-комунікаційна модель бібліотечного представництва в соціальних медіа, запропонована завідувачем відділу НБУВ В. Струнгар, передбачає не тільки інформування, звичне для статичних вебсайтів, а й безперервну комунікацію з користувачами. Запропонована модель дає можливість простежити взаємозв'язки між її

елементами, з'ясувати вплив якогось одного з них на решту і визначити напрями підвищення ефективності використання бібліотекою соціальних медіа [4].

Зазначене просування бібліотеки у світову мережу логічним чином пов'язується з процесами створення цифрового інформаційно-бібліотечного простору. Зокрема, вже успішно функціонує проєкт Бібліотеки Конгресу США World Digital Library, спрямований на надання через інтернет доступу до першоджерел культур усього світу, включаючи рукописи, карти, рідкісні книги, музичні партитури, музику, фільми, гравюри, фотографії, архітектурні креслення та інші матеріали. Проєкт The European Library є своєрідним консорціумом національних бібліотек Європи, в якому беруть участь 48 бібліотечних установ. Ця система передбачає централізоване зберігання метаданих і децентралізоване зберігання цифрових об'єктів. Використання вебсервісів в обслуговуванні читачів відкриває можливості для самостійної електронної реєстрації, оформлення запиту і видачі запитуваної інформації, обслуговування у вигляді відеоконференції. Чат-консультації та месенджери є новою формою віртуального обслуговування віддалених користувачів в режимі онлайн [5]. Таким чином, бібліотеки завдяки перенесенню в інтернет накопиченого досвіду роботи із систематизації та оброблення інформації входять в інформаційний простір і соціальні медіа як потужні модератори процесів соціальної комунікації.

Сучасні бібліотеки активно використовують ідеї краудсорсингу – залучення до виконання певних завдань користувачів на волонтерських засадах. Зокрема, Національна бібліотека Австралії реалізувала проєкт Picture Australia, спрямований на збір цифрових зображень, що відображають історію та сучасність країни. Учасниками проєкту за перші три роки стали майже 3 тис. волонтерів та понад 50 закладів збереження культурної спадщини як самої Австралії, так і інших країн [6]. Безперечно позитивною ознакою краудсорсинг-проєктів для сучасних українських бібліотек є можливість виконання масштабних проєктів з одночасною можливістю мінімізувати витрати. Наприклад, завдання з оцифрування історичних документів Національною бібліотекою Фінляндії реалізується в межах волонтерської програми DigitalKoot. Упродовж місяця після запуску програми 25 тис. добровольців з Фінляндії, США, Швеції та Великої Британії виконали понад 2 млн індивідуальних завдань – 1 тис. 700 годин роботи [6].

Таким чином, бібліотеки не тільки виконуватимуть важливе науково-культурне завдання, а й залучатимуть користувачів до спільної роботи й сприятимуть становленню громадянського суспільства, що спирається на соціально відповідальну людину. Досягнутий на сьогодні рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість якісно змінювати традиційні політичні інститути. За допомогою сучасних медіа відбуваються вже не територіальні захоплення, а встановлення контролю за інформаційним і віртуальним простором поза межами держав. Боротьба за монополію на інформацію та конкуренція засобів масової комунікації в сучасних умовах набувають вже не державного, а глобального характеру [7, с. 445].

Разом з тим змінюються форми, способи й методи політичного впливу на соціально-політичний простір як у середині держав, так і на міжнародній арені, що, у свою чергу, істотно коригує політичні відносини як такі. Поняття суверенітету, збереження традиційних цінностей, захист культурного та соціально-політичного простору держави набувають нового змісту й потребують комплексного, стратегічного підходу, який передбачатиме протидію деідеологізації та маргіналізації свідомості внаслідок трансформації раціональної свідомості суспільства в ірраціональну [8, с. 10]. У таких умовах озброєні зазначеним вище набором новітніх методів та інструментів бібліотеки треба розглядати як складову системи стратегічних комунікацій, скоординованої й активної співпраці державних інституцій і громадянського суспільства у відстоюванні інтересів держави в інформаційному просторі.

Список бібліографічних посилань

1. Езова С. Публичная библиотека: социокоммуникативный аспект. URL: http://conf.ict.nsc.ru/confer_2013/ru/program.

2. Пальчук В. Роль сучасних бібліотек як соціально-комунікаційних інституцій в умовах реформи децентралізації влади // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2018. Вип. 49. С. 89–103.

3. Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2017. Вип. 48. С. 193–200.

4. Струнгар В. Інформаційно-комунікаційна модель бібліотечного представництва в соціальних медіа // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2018. Вип. 49. С. 248–258.

5. Таєнчук М. Особливості комунікації бібліотеки у епоху цифровізації. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:lvfcQKQQvWQJ:jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/6701/6733+&cd=1&hl=uk&ct=cln k&gl=ua.

6. Мар'їна О. Використання краудсорсинг-технологій у діяльності зарубіжних бібліотек // Вісник Харківської державної академії культури. 2013. Вип. 41. С. 212–221.

7. Закірова С. Технологічний детермінізм засобів масової комунікації у часі і просторі (за теоретичною концепцією Гарольда Інніса) // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2017. Вип. 48. С. 437–447.

8. Закіров М. Сучасні інформаційно-комунікативні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2017. Вип. 46. С. 7–20.

УДК 028.8(100):[02:061.1]

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ПРОМОЦІЇ ЧИТАННЯ (НА ПРИКЛАДІ СЕКЦІЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ЧИТАННЯ ІФЛА)

Прокопенко Лілія Сергіївна,
головний бібліотекар Національної
бібліотеки України імені Ярослава Мудрого,
кандидат історичних наук, доцент,
Україна, Київ

***Анотація**. Досліджується роль Секції грамотності і читання ІФЛА у розвитку міжнародного співробітництва у сфері промоції читання. Розглядаються мета, основні напрями діяльності, стан сучасних проєктів секції, її публікаційна активність.*

***Ключові слова:** промоція читання, Секція грамотності і читання ІФЛА, міжнародне бібліотечне співробітництво*

***Annotation**. The role of the IFLA's Section on Literacy and Reading in the development of international cooperation in the field of reading promotion is studied. The purpose, the basic directions of activity, present projects of section, its publishing activity are considered.*

***Key words**: promotion of reading, IFLA's Section on Literacy and Reading, international library cooperation*

У контексті глобальних змін світового медіасередовища сьогодні спостерігаються тривожні процеси зниження читацької активності. Особливо гостро проблема постає з огляду на те, що читання розглядається як базова умова інтелектуальної технології та соціалізації, важливий

ресурс особистісного розвитку, засіб трансляції й освоєння цінностей суспільства, основна складова освіченості, культурної та інформаційної компетентності особистості.

Проблема має загальноцивілізаційний характер, тому важлива роль у її вирішенні належить провідним осередкам міжнародного співробітництва фахівців, які мають безпосереднє відношення до читання. Такими осередками є, перш за все, такі міжнародні організації, як Міжнародна асоціація читання (International Reading Association – IRA), Міжнародна рада дитячої книги (International Board on Books for Young People – IBBY), Міжнародна асоціація шкільних бібліотек (International Association of School Librarianship – IASL), Міжнародна асоціація видавців (International Publishers' Association – IPA), Міжнародна асоціація грамотності (International Literacy Association – ILA) та інші. Для бібліотекарів таким провідним форумом для співпраці є Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA), у структурі якої є спеціальний підрозділ, що займається окресленими питаннями – Секція грамотності і читання [4].

Секція була заснована у 1996 р. шляхом об'єднання двох структурних підрозділів федерації – круглого столу з досліджень читання та круглого столу документаційних центрів дитячої літератури. Від самого початку існування секція сконцентрувала увагу на сприянні ідеї промоції читання і грамотності серед бібліотекарів і заохоченні досліджень, пов'язаних з цією предметною сферою [1].

Важливими віхами в історії секції стали такі події, як розширення у 1999 р. її місії й основних напрямів діяльності за рахунок охоплення питань поширення грамотності через посередництво бібліотек, а також зміна назви на Секцію грамотності і читання, яка відбулася у 2007 р., що стало підтвердженням тези про те, що «читання і письмо сприяють інформаційній грамотності, без якої неможливо досягти прогресу особистості і суспільства в цілому» [1, с. 7].

Основною метою діяльності Секції грамотності і читання ІФЛА є координація діяльності з промоції читання і просування грамотності у бібліотеках всіх типів і видів для всіх громадян; заохочення досліджень у цій сфері й їх інтеграція у роботу бібліотек і закладів освіти [4]. Така мета підтримує Ключову ініціативу ІФЛА «1.1. Підтримка читання і грамотності як необхідної умови активної участі особистості в житті суспільства за допомогою забезпечення доступу до інформації в будь-якому форматі» [6, с. 2].

Проєкти секції охоплюють такі питання, як підвищення суспільної обізнаності про значення читання і загальної грамотності; сприяння розбудові державної політики грамотності і читання у різних країнах світу; функціональна грамотність у різних культурних умовах; розвиток читачів; неграмотність у різних середовищах; навчання заохоченню читання серед молоді та дорослих; розвиток навичок читачів і навичок читання у межах культури як друкованих, так і електронних носіїв; взаємодія нових медіа та проблеми читання у новому електронному середовищі [1; 4; 6].

Координація та планування основної професійної діяльності секції здійснюється її постійним комітетом (ПК), члени якого обираються на чотири роки. Сьогодні до складу ПК входять 16 членів з дев'яти країн (Італія, Малайзія, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Республіка Корея, США, Франція, Швеція). Головою секції є Адріан Лангендонк (Нідерланди), секретарем – Атланта Мейєр (Австралія), інформаційним координатором – Ян Річардс (Австралія) [4].

Секція має у своєму доробку низку ґрунтовних напрацювань – на рівні реалізованих проєктів і публікації окремих досліджень:

– дослідження стану і перспектив розвитку послуг з промоції читання як «джерела задоволення, інформації і навчання протягом усього життя» у публічних бібліотеках різних країн світу «Міжнародний огляд читання» (2002 р.) [8];

– брошура «Керівництво з розроблення бібліотечних програм грамотності: деякі практичні пропозиції» (2002 р.), перекладена всіма основними мовами ІФЛА [3];

– Заява «Інтернет і бібліотечне обслуговування дітей» (2007 р., останнє оновлення у 2018 р.) про політику публічних бібліотек щодо доступу до Інтернету для дітей в бібліотеках (спільно з секцією бібліотек, які обслуговують дітей і підлітків);

– рекомендації «Використання наукових досліджень для просування грамотності і читання в бібліотеках: керівництво для бібліотекарів», підготовлені 2011 р. (оновлене у 2018 р.), також перекладені всіма основними мовами ІФЛА [7];

– монографія «Солідарність поколінь у бібліотеках», присвячена участі бібліотек «у скороченні вікової сегрегації й ізоляції», у розбудові стратегії для встановлення соціальної згуртованості і продуктивного діалогу між різними поколіннями «на основі читання як зв'язку між ними» [5];

– анотоване видання «Світ через книжки з малюнками», яке є результатом багаторічного бібліотечного проєкту з просування дитячих книжок з малюнками, які рекомендовані бібліотекарями всього світу як «інструмент для побудови мостів та розвитку взаєморозуміння між країнами» [9] (спільно з IBBY та Секцією бібліотек, які обслуговують дітей і підлітків);

– рекомендації «Залучення до стратегій грамотності та читання» – своєрідний інструментарій, спрямований на те, щоб допомогти бібліотечним асоціаціям, установам і окремим працівникам бібліотек відстоювати роль своїх установ у поширенні грамотності та читанні, домагатися визнання цієї ролі відповідними державними органами, її закріплення у відповідних національних стратегіях і забезпечення підтримки реалізації на практиці [2].

Секція тісно співпрацює з багатьма структурними підрозділами ІФЛА (Секцією публічних бібліотек, Секцією з бібліотечного обслуговування мультикультурного населення, Секцією інформаційної грамотності, Секцією бібліотек, які обслуговують дітей і підлітків та ін.), а також з іншими міжнародними організаціями.

Робота України у складі такого авторитетного осередку міжнародного співробітництва у сфері промоції читання і підтримки грамотності, яким є Секція грамотності і читання ІФЛА може дати вітчизняним фахівцям широкі можливості корисного обміну професійним досвідом з провідними фахівцями різних країн світу, участі у міжнародних проєктах, стимулюючи розвиток лідерства бібліотек у промоції читання і грамотності.

Список бібліографічних посилань

1. Cole J. Y. IFLA’s Section on Literacy and Reading: a history of its first fifteen years // IFLA’s Section Literacy and Reading Newsletter. 2011. № 31. P. 6–9. URL: https://www.ifla.org/files/assets/literacy-and-reading/section-history.pdf.

2. Engaging in Literacy and Reading Strategies: an IFLA Toolkitfor Libraries / prep. by Ingrid Bon, with the support of the Working group on Literacy and Reading strategies, November 2019. 22 p. URL: https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/libraries-development/documents/ literacy_toolkit_final_version_november_2019.pdf.

3. Guidelines for library-based literacy programs : some practical suggestions. 12 p. URL: https://www.ifla.org/files/assets/literacy-and-reading/publications/guidelines-for-library-based-literacy-programs.pdf.

4. IFLA's Section on Literacy and Reading / web editor for this group Jan Richards. URL: https://www.ifla.org/literacy-and-reading.

5. Intergenerational solidarity in libraries / La solidarité intergénérationnelle dans les bibliothèques / ed. by: Ivanka Stričević & Ahmed Ksibi. Berlin/Munich: De Gruyter Saur, 2012. 353 p. (IFLA Publications; № 156).

6. Literacy and Reading Standing Committee Annual report 2018-2019. 4 p. URL: https://www.ifla.org/files/assets/literacy-and-reading/annual-reports/literacy_and_reading_ professional_unit_annual_ report_2018-2019.pdf.

7. Literacy Matters! Using research to promote literacy and reading in libraries / prep. by Lesley Farmer, Ivanka Stričević ; publisher: Adriaan Langendonk. Update edit. 28 p. URL: https://www.ifla.org/files/assets/literacy-and-reading/publications/ifla_research_ literacy_reading_farmer_2017.pdf.

8. Train B. International reading survey: presentation of findings. 27 p. URL: https://www.ifla.org/node/1311.

9. The World Through Picture Books: Librarians' favourite books from their country / ed. by Annie Everall and Viviana Quiñones. Expand. 2nd ed. The Hague, IFLA Headquarters, 2015. 218 p.

УДК 027.54(73):37

ОСВІТНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ БІБЛІОТЕК США

Польовик Світлана Миколаївна,
завідуюча відділом Національної
бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
Україна, Київ

Анотація. *Досліджено досвід президентських бібліотек США щодо реалізації ними освітянських компетенцій. Проаналізовано окремі навчальні програми і намічені перспективи розробки та реалізації освітніх програм, спрямованих на вивчення історії, закономірностей процесів державотворення в аналогічних інституціях у нашій країні.*

Ключові слова: *президентська бібліотека, освітня функція, навчальна програма, інтерактивний проєкт.*

Annotauion. *The experience of the presidential libraries of the United States in the implementation of educational competencies is studied. Separate training programs are analyzed and prospects for the development and organization of educational programs aimed at studying the history and patterns of state processes in similar structures in our country are outlined.*

Key words: *presidential library, educational function, curriculum, interactive project.*

У період глобалізаційних змін у суспільстві виникають серйозні побоювання, що бібліотека в традиційній формі може втратити свої позиції як соціокомунікаційний центр. Але при детальному погляді стає очевидним, що інформаційні технології надають бібліотеці необмежені можливості щодо інтеграції в суспільний простір засобами реалізації своїх основних функцій. Безумовно, що під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів функції трансформуються, змінюються пріоритети її діяльності. Наразі домінуючою стає інформаційно-освітня функція, яка інтегрує в собі основні цілі діяльності бібліотеки і забезпечує реалізацію її соціальної місії.

У цьому контексті привертає увагу діяльність президентських бібліотек США, у стінах яких проводиться велика кількість різноманітних заходів, у т. ч. освітніх. Слід зазначити, що президентські бібліотеки США розвиваються вже пів століття як сховища документів, записів, колекцій та інших історичних матеріалів, що належать президентам. Виставки й освітні програми в президентських бібліотеках *«…охоплюють широку аудиторію, у такий спосіб популяризуючи знання про роботу уряду, інформуючи про президента і його епоху»* [6]. Кожна з 14 бібліотек є унікальною, особливо в тому, як вона себе позиціонує та впроваджує освітні програми у співпраці з іншими установами. Зважаючи на те, що популярність означених інституцій багато в чому визначається саме їх освітньою компетенцією, ми вважаємо проведення цього дослідження актуальним та своєчасним.

Мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати можливості реалізації освітньої функції сучасними бібліотеками, зокрема, на прикладі президентських бібліотек США.

Означені проблеми у різних аспектах неодноразово ставали об’єктом вивчення зарубіжними дослідниками, серед яких Д. Уілсон, М. К. Хан, С. К. Фосетт, С. Джейсон, В. Р. Монтгомері, Г. Флакус та інші. Наразі ґрунтовне вивчення досвіду реалізації освітньої компетенції президентськими бібліотеками США є малодослідженим, зокрема у вітчизняній науці. Впровадження освітніх проєктів у бібліотеках президентів США підкреслює необхідність задоволення вимог державних та місцевих освітніх закладів шляхом створення доступного інформаційного простору, залучаючи для цього весь наявний (книжковий, архівний та музейний) документний фонд.

Освітні проєкти президентських бібліотек реалізуються шляхом розробки спеціальних навчальних програм, які передбачають залучення до

них як учнів та студентів, так і викладачів [2]. Аналізуючи діяльність президентських бібліотек США щодо реалізації освітньої функції, нами були виокремлені найбільш успішні та популярні навчальні програми, серед яких такі:

– Situation Room Experience (Ситуаційна кімната) – унікальне навчальне ігрове середовище, яке передбачає оперативне прийняття управлінських рішень, контроль та моніторинг об'єктів різних природних, ситуаційних та інших функцій [5]. Ця 90-хвилинна навчальна гра кидає виклик учням середньої школи та студентам щодо прийняття ключових урядових рішень для управління вигаданою міжнародною зовнішньополітичною кризою.

– Advise the President (Поради президенту) – навчальна програма, яка надає можливість викладачам разом зі студентами обговорювати історичні рішення президентів країни та пропонувати свої варіанти їх виконання.

– Presidential Libraries: History Uncovered (Президентські бібліотеки: розкрита історія) – продукт безпрецедентного багаторічного формування Національним управлінням архівів і документації фонду унікальних аудіозаписів прямої мови президентів. Навчальна програма надає можливість від перших осіб держави дізнатися про історію тих чи інших суспільно-політичних подій.

– Five Star Leaders (П’ятизіркові лідери) – навчальна програма, запроваджена у Президентській бібліотеці-музеї Д. Ейзенхауера, спрямована на спільне вирішення учнями 8–12 класів різних політичних викликів, уміння протистояти кризі чи виконувати місію «рятівника країни» [1].

– The Cabinet Room (Кімната кабінету) – це інтерактивний медіадосвід, запроваджений у Президентській бібліотеці Д. Форда, який дозволяє студентам і дорослим використовувати відомий конференц-зал «Західного крила» Білого дому та архівні документи для рольової гри щодо залагодження складних проблем, що постали перед адміністрацією Д. Форда [4].

– Pretend You Are the President (Прикидайтесь, що ви президент) – це одна з багатьох освітніх програм, доступних у Президентській бібліотеці Ф. Рузвельта. Працюючи з документами та артефактами, студенти дізнаються про функціонування інституту президентства та самі можуть

виконувати роль президента, вирішуючи ряд важливих питань та приймаючі доленосні рішення як глава держави.

Як показав наш короткий аналіз навчальних програм, що активно впроваджуються в діяльність президентських бібліотек США, освітні проєкти орієнтуються на використання сучасних інформаційних технологій. Тематичні виставки, відкриті для публічного відвідування, сприяють залученню в атмосферу періоду правління того чи іншого президента засобами як реальних, так і віртуальних виставок. Це, в свою чергу, дозволяє президентським бібліотекам включати інтерактивну складову в освітні проєкти, призначені для ознайомлення студентів з історією США та інститутом президентства, а також залучення викладачів до використання першоджерел у викладанні історії. *«Ми вважаємо, що одна з наших ключових задач в освітніх програмах – говорити про те, як працює інститут президентської влади в США, як це відбувається на практиці»,* – зазначає Г. Флакус [3].

Наразі Національне управління архівів і документації формує загальну концепцію освітніх програм, щоб запровадити у всіх президентських бібліотеках для вирішення питань, що становлять широкий інтерес. Одним з перших пунктів реалізації освітніх проєктів дослідники вбачають залучення некомерційних партнерів бібліотеки, які можуть виступати замовниками та спонсорами для проведення таких заходів [2].

Отже, слід наголосити, що навчальні програми, проаналізовані в межах цього дослідження, можуть стати основною базою для планування та запровадження освітніх компетенцій в сучасних бібліотеках. У першу чергу, досвід означених інституцій сприяє залученню молоді як до відвідування бібліотек, так і до вивчення історичної спадщини державного управління. А зважаючи на те, що наразі актуалізується питання залучення молоді до використання інформаційних ресурсів бібліотек, освітні програми стануть платформою для реалізації бібліотеками своєї освітньої функції.

Перспективною ми бачимо розробку освітніх проєктів, спрямованих на вивчення історії, закономірностей процесів державотворення в Україні з метою формування національної свідомості, поваги до українського та інших народів, патріотизму та уваги до рідної історії. Пропонуємо організацію на базі Фонду Президентів України структурного підрозділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – основного центру, що забезпечує збирання, збереження та запровадження в науковий

і культурний обіг документних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя Президентів України.

Список бібліографічних посилань

1. Eisenhower Presidential Library, Museum, and Boyhood Home. URL: https://www.eisenhowerlibrary.gov.
2. Fawcett S. K. Presidential Libraries : a Background Paper on their Museums and their Public Programs. Princeton, 2004. 37 p.
3. Flakus G. US Presidential Libraries Contribute to Research, Education. URL: https://www.voanews.com/usa/us-presidential-libraries-contribute-research-education.
4. Gerald R. Ford Library&Museum. URL: https://www.fordlibrarymuseum.gov.
5. Presidential Librarie. URL: https://www.archives.gov/presidential-libraries/visit/websites.html.
6. Zobrist B. Whistle Stop. Independence : Harry S. Truman Library // Institute Newsletter, 1983. 98 p.

УДК 021:025.1

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕКИ: СУЧАСНІ НАПРЯМИ

Сафонова Тетяна Анатоліївна,
старший викладач
Харківської державної академії культури,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Показано, що зміни, які відбуваються у суспільстві, викликають необхідність пристосування бібліотек до умов нової суспільної реальності. Підкреслюється, що саме інноваційна діяльність сьогодні є одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної бібліотеки. Наведено сучасні тенденції інформаційно-бібліотечного сервісу.*

Ключові слова: *інноваційна діяльність бібліотек, інформаційно-бібліотечне обслуговування, інформаційні ресурси.*

Annotation. *It is shown that the changes that occur in society are the need to adapt libraries to the conditions of a new social reality. It is emphasized that it is an innovative activity today is one of the priority directions of the development of the modern library. Modern trends of information and library service are given.*

Key words: *library's innovational activities, information and library services, information resources.*

Глобальні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, вимагають від фахівців практично всіх галузей впроваджувати новітні технології, шукати нові шляхи вирішення протиріч, визначати нові перспективи розвитку своєї діяльності. Реорганізація різних галузей, в тому числі і бібліотечної, є найбільш ефективною завдяки впровадженню інновацій як засобу свого розвитку.

У бібліотеках все частіше впроваджуються інновації, що стосуються як змісту, так і методів управління бібліотечною діяльністю. Усе це сприяє підвищенню якості інформаційного обслуговування споживачів і оптимізації бібліотечної діяльності в цілому.

Перед бібліотечними фахівцями постають завдання: пошук раціональних засобів управління змінами у інформаційно-комунікаційному просторі; способи прогнозування розвитку бібліотеки; максимально якісне й оперативне представлення інформації, інформаційно-бібліотечної продукції або послуги. Таким чином, забезпечення виконання соціальної місії бібліотеки залежить саме від інноваційного шляху розвитку бібліотек, оновлення та ефективного використання інновацій в усіх аспектах їх життєдіяльності.

В умовах розвитку сучасного інформаційно-комунікаційного простору процес обслуговування користувачів стає неможливим без урахування визначних чинників, найбільш значущими серед яких є:

1. Вивчення інформаційних запитів. Бібліотека впроваджує інновації для задоволення потреб користувачів і саме вони оцінюють результативність та ефективність організованого в бібліотеці процесу інформаційно-бібліотечного обслуговування, серед яких – якість задоволення інформаційних запитів, різноманіття наданих послуг та сервісів, оперативність надання послуг.

2. Зміна ролі бібліотекаря в умовах нового інформаційно-комунікаційного простору. Зараз високі рейтинги звернень користувачів до віддалених ресурсів залежать від професіоналізму бібліотечних фахівців, їх знань, активної позиції в організації та просуванні бібліотечно-інформаційних послуг. Тобто, успіх інновацій в організації інформаційної діяльності бібліотеки залежить від співробітників, які є важливим стратегічним ресурсом. Зміни, що відбуваються у бібліотеці, безпосередньо впливають на функції бібліотекарів і вимагають від них

високого рівня професіоналізму, готовності до впровадження та використання інновацій, вміння розвивати та підтримувати інформаційні компетенції користувачів.

3. Просування послуг в інформаційно-комунікаційному просторі. Бібліотека займає активну позицію щодо інтеграції своїх сервісів в інформаційний простір. Сучасне бібліотечне обслуговування неможливе без впровадження інформаційних технологій. Сайт, електронний каталог та соціальні мережі стають невід'ємною частиною діяльності сучасної бібліотеки [1].

Що стосується інновацій, які активно використовуються сучасними бібліотеками, то можна назвати такі:

1. Можливість для користувача швидко отримувати необхідну інформацію з максимальною повнотою і точністю, витрачаючи при цьому мінімум часу та зусиль.

2. Можливість самостійно переглядати електронний формуляр, уточнювати відомості про видання, терміни повернення, можливість віртуального замовлення інформації та документів.

3. Швидка та спрощена технологія замовлення видань із фондів бібліотеки.

5. Ксерокопіювання, сканування документів і текстів, запис інформації на флешнакопичувач чи диск, набір та роздрукування текстів.

6. Доступ до повнотекстових баз даних, що надає можливість користувачу переглядати та зберігати необхідну інформацію.

7. Можливість користувачів працювати в інтернеті, використання електронної пошти, вебсторінок, соціальних мереж, телеконференцій, віртуальних довідок бібліотек тощо.

Таким чином, на новому етапі розвитку суспільства підвищується соціальний статус і роль бібліотек у забезпеченні доступу людства до знань. Сучасна бібліотека стає значущим інформаційним центром регіону та найбільш доступним та якісним джерелом доступу до інформаційних ресурсів. Усе більше зростає роль бібліотеки як провідника у світі інформації, установи, яка може доставити її безпосередньо до місця роботи, навчання, проживання, відпочинку, лікування. Тому бібліотечний сервіс повинен спрямовуватись сьогодні на створення оптимальних форм і умов обслуговування, що забезпечують:

– наближення до користувачів (позастаціонарної форми);

– комфортність обслуговування, зручність користування бібліотекою (мультимедіасервіси, мобільне реагування на запити читачів, надання послуг, адекватних їх очікуванням і потребам);

– довідково-орієнтаційну функцію (довідки за телефоном, електронною поштою, віртуальні довідки для віддалених користувачів);

– рекламу бібліотеки і бібліотечних послуг через масмедіа (бібліотечні теле-, радіопередачі, прямі ефіри, репортажі з місця події тощо).

Наприклад, книжкова виставка, яка є традиційною формою масової роботи з користувачами, існує досить давно, відтоді склалася певна система традицій, обумовлених соціальною місією бібліотеки: зберігати, поширювати, формувати, розвивати. Варіантами поширення інновацій у виставковій діяльності бібліотеки можна розглядати такі види робіт:

– виставка-міст «Хіт-парад улюблених книжок», коли читачі беруть участь у голосуванні за найцікавішу книгу;

– виставка-подіум – поєднання сучасних популярних дитячих книжок з цікавими, але з різних причин забутими «давніми» шедеврами дитячої літератури. Така виставка проводиться з метою популяризації серед дітей цікавих, але несправедливо забутих книжок.

У сучасних бібліотеках поряд з традиційними книжковими виставками широкого поширення набувають й віртуальні проєкти, які при належному виконанні стають надійним інструментом для підвищення рівня мотивації до читання і вивчення дітьми літературних творів.

Нині інноваційними «фішками» бібліотек стали також вільний доступ і зонування. Саме це є основою реорганізації системи обслуговування багатьох бібліотек.

Можливість використовувати сучасні технології дала новий поштовх розвитку рекламної діяльності. Бібліотеки розміщують на своїх сайтах рекламні повідомлення та різноманітні відеоматеріали.

Використання вільного доступу до інтернету значно розширює і оновлює бібліотечні послуги. Наприклад, центри правової (соціальної) інформації існували і раніше, але кардинально оновилися після підключення бібліотек до інтернету. Відтепер у бібліотеках можна знайти будь-яку правову інформацію, що цікавить користувачів, зробити копії бланків, отримати консультацію фахівців особисто й через інтернет [3].

Активно впроваджуються бібліотечні проєкти на допомогу соціально незахищеним категоріям користувачів, на підтримку читання,

Всеукраїнські соціальні фотопроєкти та бібліотечні флешмоби. Поширюються такі креативні проєкти, як айс-стоппери, коли бібліотечні фахівці використовують предмети, що можуть привернути увагу користувачів. Усе популярнішими стають заходи «Ніч у бібліотеці» та «Сутінки в бібліотеці», завданням яких є показати бібліотеку незвичною, якою її ще не бачили.

Таким чином, інновації стають невід'ємною частиною бібліотечного життя, вони допомагають стати конкурентоздатними, запроваджувати нові цікаві бібліотечні послуги, формувати позитивний імідж у суспільстві і конкретній громаді. Тому, в умовах глобалізації, сучасним бібліотекам потрібно вміти аналізувати, прогнозувати, працювати на випередження. У процесі реалізації інновацій формується нова модель розвитку бібліотеки. Сучасна бібліотека, діяльність якої змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, адаптується до змін, впроваджує інновації у роботу, обов'язково одержує якісну визначеність своєї діяльності.

Сьогодні бібліотека позиціонує себе як сучасний ресурсний інформаційний центр, який організовує свою діяльність, повноцінно та тривало використовує автоматизовану бібліотечно-інформаційну систему з різноманітним набором додаткових сервісів, яка забезпечує обслуговування користувачів онлайн, роботу з локальними віддаленими ресурсами, пропонує широкий вибір сервісів та послуг на основі відкритого доступу до інформації, дозволяє підтримувати та розвивати постійний зв'язок з користувачами [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що інноваційна діяльність сьогодні є одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної бібліотеки, який має на меті пошук, розробку, оцінку та впровадження бібліотечних нововведень. Тому запорукою подальшого успішного розвитку мережі бібліотек України є їх інноваційна діяльність на основі наукових методів, професіоналізму, високої інформаційної культури та компетентності бібліотечного персоналу, стрімкого прагнення до нового у період тотальної інформатизації та світової інформаційної глобалізації.

Список бібліографічних посилань

1. Абрамова Т. А. Інновації в обслуговуванні користувачів бібліотек закладів вищої освіти // Бібліотека: місце традицій, простір інновацій : матеріали круглого столу, присвяч. 55-річчю наук. б-ки Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв. Київ. 2018. С. 98–99.

2. Бібліотека в освітньому просторі. Інноваційна діяльність в бібліотеках (за матеріалами фахових публікацій) : інформ. бюл. для працівників б-к ВНЗ III–IV рівнів акредитації держ. форми власності Хмельниц. обл. № 22. Хмельницький, 2016. 96 с.

3. Інноваційна діяльність сучасних дитячих бібліотек на підтримку дитячого читання. URL : https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=6476.

4. Інноваційні форми роботи масової роботи в бібліотеках – вимога часу : метод. поради. Надвірна, 2015. 28 с.

5. Капустіна Н., Ходарєва Ю. Просування іміджу успішної читаючої людини: за результатами регіонального дослідницького проекту «Харків – територія читання молоді» // Бібліотечний форум України. 2010. № 2. С. 2–5.

6. Кудінова Н. Інноваційні процеси в сучасній бібліотеці // Бібліотечний форум України. 2014. № 3. С. 32–33.

7. Мар'їна О. Бібліотека в медіапросторі сучасності // Вісник Книжкової палати. 2016. № 3. С. 17–20.

УДК 021:[316.77:34]

МІСЦЕ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ У СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Закірова Світлана Геннадіївна,
старший науковий співробітник Національної
бібліотеки України імені В. І. Вернадського
кандидат історичних наук, доцент,
Україна, Київ

Анотація. *Досліджується роль бібліотек у сучасних умовах інформатизації суспільного життя, їх місце в соціально-правовій комунікації. Наголошено на необхідності пошуку нових форм і методів організації обслуговування користувачів. Розглянуто досвід інформаційно-аналітичної діяльності Центру досліджень соціальних комунікацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.*

Ключові слова: *соціально-правова комунікація, інформаційно-аналітичне обслуговування, Центр досліджень соціальних комунікацій.*

Annotation. *The paper presents the role of libraries in modern conditions of informatization of public life, its place in social and legal communication. The need to find new forms and methods of organizing service for library users are determined. The experience of information and analytical activity of the Social Communications Researchs Center of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine is considered.*

Key words: *social and legal communication, information and analytical services, Social Communications Researchs Center.*

Розвиток сучасного світу характеризується стрімким розповсюдженням інформаційних і комунікаційних технологій, унаслідок чого збільшення обсягів інформації відбувається вибухоподібним чином. Людство вимушене сприймати все нову і нову інформацію, через що розрізнити корисну інформацію від неважливої чи неактуальної стає все важче. Таку ситуацію влучно схарактеризував польський і англійський соціолог і філософ, професор Університету Лідса З. Бауман. Він назвав цей стан парадоксом нашого часу, який є продуктом надлишку інформації. Чим більше інформації стає «доступною» людству, тим дедалі гірше воно в ній орієнтується. Цей надлишок перевищує нашу здатність сприйняти отриману інформацію, а тим більше зберегти, переробити та проаналізувати. А це стає головною перепоною, яка заважає діяти, бо кожна відповідь і рішення тягне за собою певні ризики, які ми не можемо адекватно оцінити. З. Бауман наводить яскравий приклад того, наскільки змінився обсяг інформації, з якою щоденно доводиться мати справу: в одному лише примірнику газети New York Times міститься більше інформації про суспільні події, ніж люди у добу Просвітництва сприймали й аналізували за усе своє життя [1]. Отже, надмірність інформації в сучасному світі призводить до такого ж результату, що й брак інформації у минулі часи – нездатність прийняти правильне й ефективне рішення.

Особливо актуальною необхідність обробляти постійно зростаючі обсяги інформації виявляється для органів державної влади та місцевого управління, одне з основних завдань яких полягає в побудові системи комунікації, що забезпечує конструктивний діалог владних структур і суспільства.

Чи не найважливішу роль у цьому процесі відіграє соціально-правова комунікація як специфічний засіб спілкування і взаємодії, під час якого відбувається систематичне поширення і передача інформації про правові норми, забезпечені примусовою силою органів державної влади з метою регулювання поведінки суб’єктів права. Правова комунікація, будучи не тільки феноменом права, а й формою інформаційного обміну, розглядається не просто як взаємодія, а як врегульований нормами права акт спілкування, інтерактивний діалог між суб’єктами права. Відтак сьогодні саме правова комунікація забезпечує реальний зв’язок між особистістю і державою.

За новітніх умов інформатизації суспільного життя бібліотека XXI століття як соціально-комунікаційний інститут поряд із традиційними починає виконувати нові функції. Бібліотечні установи як сучасні

інформаційні центри ефективно сприяють розвитку правової свідомості особи, тобто реалізують одну з найважливіших функцій, притаманних соціальним інститутам – соціалізуючу. Бібліотека на інтерактивному рівні комунікації через організацію взаємодії її учасників та на рівні сприйняття, оцінювання і розуміння інформації виконує роль важливого ретранслятора правової соціалізації [3, с. 43].

Завдяки пристосуванню й перенесенню у вебпростір досвіду роботи із систематизації та обробки інформації сучасні бібліотеки починають виступати потужними модераторами, що можуть не тільки корегувати, але й формувати певні напрями комунікації, створюючи навколо себе значні групи зацікавлених користувачів [2, с. 32]. І вітчизняні бібліотеки вже мають позитивні приклади такої співпраці.

Зокрема, досвід результативної діяльності у сфері соціально-правової комунікації, що забезпечує прямий, опосередкований і зворотний зв’язок українських громадян, представників громадянського суспільства і державних інституцій, накопичив Центр досліджень соціальних комунікацій – структурний підрозділ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). До складу Центру входять такі інформаційно-аналітичні структури: служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національна юридична бібліотека і Фонд Президентів України. Підрозділи Центру, спираючись на власну специфіку, досліджують шляхи впровадження сучасних інформаційних технологій у бібліотечній сфері; вивчають особливості формування національного інформаційного простору та розвитку і функціонування соціальних комунікацій; забезпечують ефективне використання і поширення документально-інформаційних ресурсів, що містять правову інформацію і сприяють удосконаленню правотворчої діяльності в Україні; аналізують вітчизняний та світовий досвід функціонування інституту президентства, його відображення в системі електронних комунікацій тощо [5]. Активну роботу у сфері соціально-правової комунікації проводить Національна юридична бібліотека, яка сьогодні функціонує на засадах інфополісу, що є формою втілення актуалізованої Кабінетом Міністрів України ідеї створення та державної підтримки розвитку технологічних, наукових та індустріальних парків, збираючи, систематизуючи, зберігаючи, виробляючи та поширюючи суспільно значущу інформацію, а також інформацію, потрібну для подальшого національного поступу, надаючи до неї доступ, є навігатором в інформаційному просторі, науково-дослідним та культурно-просвітнім

центром. Сприяти цьому процесу й прискорювати його покликані інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек, продукція яких у підсумку прискорює інтегрування бібліотеки в ланцюг «ідея – публікація – поширення – використання» [4, с. 207].

Специфіка роботи співробітників Центру полягає в оперативних способах відстеження оновленої правової, політичної, наукової інформації, її відборі, опрацюванні та наданні споживачам доступу до неї. Наукові співробітники підрозділів Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ готують і випускають спеціальні інформаційно-аналітичні проєкти різного спрямування – «Україна: події, факти, коментарі», «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Шляхи розвитку української науки», «Громадська думка про правотворення», «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти», «Стратегія сталого розвитку України – 2030», «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ» – замовниками й одержувачами яких виступають користувачі різних категорій. Наразі найбільше зацікавленими в отриманні оперативного об’єктивного інформаційного супроводу подій сучасного життя в Україні і світі є представники державних установ і місцевої влади. Показником ефективності такої співпраці з Центром досліджень соціальних комунікацій є постійне зростання кола отримувачів його інформаційно-аналітичних проєктів, журналів і бюлетенів. Так, якщо у 2010 р. розсилка електронних копій наукових інформаційно-аналітичних випусків охоплювала 958 e-mail користувачів, то у 2018 р. вона становила вже три тис. 290 електронних адрес. Серед тих, хто отримує інформаційно-аналітичну продукцію Центру, дві тисячі користувачів – це установи державного та місцевого управління: центральні органи влади – 33; регіональні органи влади і самоврядування – одна тис. 187; об’єднані територіальні громади – 780 електронних адрес [4, с. 78–79]. Отже, розширення спектру пропонованих Центром досліджень соціальних комунікацій послуг підвищує загальний рівень залученості бібліотеки у сферу комунікаційних обмінів, змінює алгоритми роботи з інформаційними потоками, відповідає сучасному тренду пошуку нових форм і методів організації обслуговування користувачів бібліотеки.

Таким чином, в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства бібліотека сучасного типу повинна активно працювати у наданні інформаційно-аналітичних послуг, що задовольнятимуть потребу у соціально значущій інформації (правовій, науковій, освітній, культурній тощо). Зазначені послуги сьогодні мають задовольняти цілому ряду вимог,

серед яких варто зазначити адресність, відповідність цільовому призначенню, науковість, високу інформативність, інноваційність, оперативність. За таких умов сучасні бібліотеки можуть стати справжніми майданчиками сучасної інформаційної взаємодії та модераторами соціально-правової комунікації з представниками громадськості, органів державної влади та місцевого самоуправління, наукових і професійних спільнот, експертів і громадян.

Список бібліографічних посилань

1. Бауман З. Зміни треба прийняти. Невелике доповнення до довгої соціальної історії часу // Zbruc.eu. 2013. 10 верес. URL: https://zbruc.eu/node/12643.
2. Закіров М. Актуалізація проблеми еволюції соціально-комунікаційної функції бібліотек // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2019. Вип. 53. С. 29–39. Електрон. аналог: URL: https://doi.org/10.15407/np.53.029.
3. Іванова Н. Система соціальних правових комунікацій в процесі розвитку інформаційного суспільства // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2019. Вип. 55. С. 37–48. DOI: https://doi.org/10.15407/np.55.037.
4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) : монографія / В. М. Горовий, В. В. Струнгар, Т. П. Дубас та ін. Київ, 2019. 344 с.
5. Центр досліджень соціальних комунікацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. URL: http://nbuviap.gov.ua/.

УДК 82-94.09:004

МЕМУАРИ В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ (HD): ДОСВІД ТА ВИКЛИКИ

Любовець Надія Іванівна,
завідуюча відділом Національної
бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук,
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто важливість імплементації в національний інформаційний простір мемуарів як культурно-історичного феномену та інформаційно-комунікативного ресурсу науки, освіти та суспільства. Зазначено, що ефективність цього процесу потребує консолідації зусиль наукового та бібліотечного*

співтовариства, а використання наукового інструментарію HD дозволить створити єдиний національний реєстр/бібліографію українських мемуарів як першого етапу їх імплементації в інформаційний простір.

***Ключові слова**: мемуарна література, цифрова гуманітаристика, проєкти «Україніка», «Культура України».*

***Annotation.** The importance of implementing memoirs as a cultural-historical phenomenon and an information-communicative resource of science, education and society in the national information space is considered. It is noted that the effectiveness of this process requires the consolidation of the efforts of the scientific and library community, and the use of scientific tools HD will allow the creation of a single national registry / bibliography of Ukrainian memoirs as the first stage of their implementation in the information space.*

***Key words:** memoir literature, digital humanities, projects «Ukrainika», «Culture of Ukraine».*

Розвиток сучасної історичної науки і мемуаристики як спеціальної історичної дисципліни, що вивчає мемуари як комплекс історичних джерел, відбувається в умовах цифровізації суспільства. Відповіддю на сучасні реалії стало виникнення нового міждисциплінарного наукового напряму – цифрової гуманітаристики (DH – Digital Humanities), що об'єднує методики і практики гуманітарних, соціальних і обчислювальних наук з метою вивчення можливостей застосування цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій і систематичного використання цифрових ресурсів у гуманітарних, соціокультурних дослідженнях та освіті [5, с. 10].

У межах DH в Україні діє ряд успішних проєктів, зокрема Український мовно-інформаційний фонд створив розробив і ввів в експлуатацію інформаційно-лінгвістичну систему – Український лінгвістичний портал (www.ulif.org.ua). У процес HD активно включаються бібліотеки як найбільші центри наукових та інформаційних ресурсів України. Використовуючи інноваційний цифровий інструментарій, вони динамічно впроваджують у практику своєї діяльності такі необхідні етапи, як бібліографування, реферування, формування репозиторіїв, електронних бібліотек, наукометрію для задоволення інформаційних потреб суспільства [2].

Ефективне впровадження в інформаційний простір держави мемуарів як традиційного джерела передання історичної та національної пам’яті, засобу репрезентації індивідуального досвіду автора та історії особистісного пізнання людини (автора мемуарів) [6, с. 35] потребує консолідації зусиль наукового співтовариства та громадської ініціативи.

А HD стає методологічним підґрунтям реалізації як загальнонаціональних, так і локальних проєктів.

Мемуари слід розглядати в кількох вимірах: як джерело для комплексу дисциплін гуманітаристики, культурно-історичний феномен та інформаційно-комунікативний ресурс науки, освіти та суспільства. Використання наукового інструментарію HD дозволить створити єдиний національний реєстр/бібліографію українських мемуарів, якого на сьогодні не існує [3] як першого етапу їх імплементації в інформаційний простір. Наступним стане їх оцифрування та пошук нових технологічних та технічних можливостей, які візуалізують цей пласт української культури та наблизять до суспільства.

Розглянемо декілька прикладів успішного просування мемуарної літератури провідними бібліотеками України – Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) та Національною бібліотекою імені Ярослава Мудрого, які активно працюють у площині практичного створення електронних ресурсів біобібліографічної інформації. Щодо НБУВ, то в межах створення та функціонування електронної бібліотеки «Україніка» оприлюднено значний масив мемуарів, що постійно поповнюється. На сьогодні там розміщено 250 повних текстів мемуарів з анотаціями, виданих з 1849 р. по 2016 р. [4].

Національною бібліотекою імені Ярослава Мудрого започатковано проєкт інтегрованого національного електронного інформаційного ресурсу під назвою «Культура України» (https://elib.nlu.org.ua), який орієнтований на широкі кола користувачів і вирішує наступні задачі: просвітницьку – поширення знань про культуру України; наукову – сприяння глибокому вивченню різноманітних аспектів соціально-політичного, економічного та культурного життя держави науковцями і фахівцями в галузі суспільних і гуманітарних дисциплін; довідкову – задоволення потреби в інформації з питань культури [1]. Великим досягненням ресурсу є відкритість, адже учасником проєкту може бути будь-який заклад культури, громадська організація та інші установи, які підтримують його концепцію.

Навколо ідеї створення інтегрованого інформаційного ресурсу з єдиною точкою доступу об’єднались зусилля бібліотек, музеїв, інших закладів культури України та окремих авторів, які можуть надавати інформаційні ресурси. На сьогодні учасниками проєкту стали 28 бібліотек, 22 наукові установи й видавництва та 61 автор[1]. Ресурс організовано за

[1] Станом на 12.06.2020 р.

тематичним та алфавітним каталогами. Тематичний каталог електронної бібліотеки (складається з п’яти загальних розділів/колекцій: культурологія, мистецтво, етнографія, заклади культури, виставки, кожен з яких має внутрішній поділ), на жаль, не містить виокремленої рубрики «мемуари/спогади», що ускладнює процес аналізу цього складника ресурсу. Однак наявність пошуку за ключовими словами, назвами, авторами дає змогу віднайти необхідний матеріал, але найбільш ефективний результат отримає підготовлений користувач. Так, за ключовим словом «мемуари» знайдено 18 джерел[2], «спогади» – 407, «спомини» – 20, «щоденники» – 18, «воспоминания» – 18, «дневник» – 2. Однак слід зазначити, що пошук за ключовими словами має свої особливості, оскільки до переліку «спогадів» включає не лише видання власне спогадів, але й часописи, зібрання творів, видання з теорії та методики мемуаристики. Серед часописів, що містять мемуарні матеріали, представлено видання XIX ст. – «Киевская старина» (Київ. 1882. № 2) – спогади про Тараса Шевченка; «Літературно-науковий вістник» (Львів. 1899. Кн. 2) – спогади українського військового діяча Юрія Тютюнника (під псевдонімом Г. Юртик); журнали від початку XX ст. до сучасних, зокрема: «Записки Наукового Товариства імені Шевченка» (Львів. 1917. Т. 19–20) – вміщено спогади про Тараса Шевченка; «Українське мистецтво: місячник укр. пластики» (Львів. 1926. Вип. 3) – спогади сучасників про українського художника Василя Крижанівського; «Український театр» (Київ. 1970. № 23) – спогади театрознавця Галини Павленко до 100-річчя від дня народження відомого сценографа Данила Лідера «Студії мистецтвознавчі» (Київ. 2007–2014) та інші.

Таким чином, на сьогодні провідними бібліотеками України розпочато роботу зі створення цифрових проєктів, де мемуари представлені як важливий складник. Однак інструментарій HD дозволяє здійснення спільних проєктів незалежно від місця розташування учасників, що є важливим для налагодження скоординованої діяльності бібліотечної спільноти у цьому напрямі, щоб позбутися дублювання та марних витрат часу і ресурсів. Перспективним є об’єднання зусиль бібліотечного співтовариства у справі створення спільних цифрових проєктів для подальшої інтеграції національної книжкової спадщини до національного та світового культурного простору.

[2] Станом на 12.06.2020 р.

Список бібліографічних посилань

1. Концепція нового інтегрованого ресурсу – електронної бібліотеки «Культура України» // Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. URL: https://elib.nlu.org.ua/content.html?id=3.

2. Костенко Л., Симоненко Т., Жабін О. Цифрова гуманітаристика в бібліотеці: від е-каталогу до наукометрії // Бібліотечний вісник. 2018. № 4. С. 3–9.

3. Любовець Н. І. Бібліографія українських мемуарів: досвід та сучасні виклики // Українська біографістика. 2019. Вип. 18. С. 195–212.

4. Любовець Н. І. Мемуари як складова електронних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Actual aspects of development in the context of globalization. Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference. Florence, Italy. 2020. P. 240–244.

5. Можаева Г. В. Digital Humanities: цифровой поворот в гуманитарных науках // Гуманитарная информатика. 2015. Вып. 9. С. 8–23.

6. Тартаковський А. Г. Мемуары как феномен культуры // Вопросы литературы. 1999. № 1. С. 35–55.

УДК 930.253(477):004

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ АВТОМАТИЗОВАНОГО ОБЛІКУ ТА ЗБЕРІГАННЯ ЦИФРОВИХ КОПІЙ ФОНДУ КОРИСТУВАННЯ ДОКУМЕНТАМИ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Дідух Людмила Валентинівна,
завідуюча відділом Українського науково-дослідного
інституту архівної справи та документознавства,
кандидат історичних наук,
Залєток Наталія Валеріївна,
старший науковий співробітник Українського науково-
дослідного інституту архівної справи та документознавства,
кандидат історичних наук,
Україна, Київ

Анотація. *Досліджено загальні принципи ведення автоматизованого обліку та зберігання цифрових копій архівних документів. Закцентовано увагу на перевагах та перспективах впровадження автоматизованого управління цифровими копіями фонду користування документами Національного архівного фонду в Україні.*

Ключові слова*: цифрове управління активами, цифрові копії архівних документів, облік і зберігання цифрових копій, фонд користування.*

Annotation. *The general principles of the automated system of accounting and storage of reference copies are investigated. Attention is paid to the advantages and prospects of the implementation of the automated management of digital copies of the documents of the National Archival Fund in Ukraine.*

Key words*: digital asset management, digital copies of archival documents, accounting and storage of digital copies, reference copies.*

Застосування автоматизованих систем управління копіями документів відкриває перед співробітниками архівних установ та користувачами широкий спектр різноманітних можливостей. Завдяки такому програмному забезпеченню стає можливою інтеграція документних матеріалів різних архівів до однієї національної платформи, оперативна їх заміна у разі необхідності, істотно знижується ймовірність втрати даних, зникає потреба багаторазового ручного внесення метаданих цифрових копій. Для користувачів уможливлюється дистанційний доступ до необхідних документів шляхом авторизації, значно пришвидшується їх пошук; активізується співпраця із закордонними архівними, освітніми та науковими платформами і надання їм у користування українських архівних документів, що є недоступними при веденні паперового обліку, який на сьогоднішній день домінує у вітчизняних архівах.

Автоматизована форма обліку та зберігання цифрових копій фонду користування документами Національного архівного фонду (НАФ) включає використання спеціально розробленого програмного забезпечення, що належить до так званих DAM-систем (digital asset management – цифрове управління активами), призначених для обліку, зберігання та захисту файлів. Оскільки такі системи нерідко застосовують хмарні сервіси, вони не лише дають змогу управляти значними масивами вже наявної інформації, але і безперервно поповнювати цифрові архівні колекції новими надходженнями. Крім того, DAM-системи інтегруються із системами управління вмістом вебсайту (WordPress та ін.), що дає змогу відвідувачам архівів працювати із цифровим фондом користування дистанційно.

Подібні інноваційні рішення в організації обліку, забезпечення збереженості цифрових копій НАФ, а також доступу до них були успішно реалізовані за кордоном. Як приклад назвемо роботу компаній ProQuest [1] та її дочірньої організації – AlexanderStreet [2]. Зокрема, остання надає доступ до різних видів документів з широкого кола дисциплін. На її сайті представлений розширений пошук по всіх колекціях. Користувачі легко

можуть віднайти необхідний документ завдяки семантичній індексації та системі детальної класифікації. Для кожного окремого документа є опис, який включає такі дані: галузь знання, ключові слова, найменування колекції, до якої належить документ, автор документа, тип контенту, формат тощо. До кожної колекції документів у вільному доступі є її опис. Проте доступ до самих цифрових копій документів обмежений і надається на комерційній основі для заданого діапазону IP-адрес освітніх, наукових установ та бібліотек, які оформили передплату на певний термін. У разі, якщо установа має обмеження щодо надання діапазону IP-адрес, доступ до колекцій здійснюється за допомогою тимчасових логіну та паролю.

Для архівних установ України подібні компанії можуть бути корисними у двох аспектах: по-перше, у контексті вивчення досвіду застосування програмного забезпечення для управління цифровими колекціями документів, а також надання доступу до архівних документів через власні вебсайти; по-друге, у контексті міжнародної співпраці. Наприклад, згадана компанія AlexanderStreet пропонує своїм контент-партнерам виплату роялті, а поява копій архівних документів НАФ на подібних міжнародних платформах значно спростить доступ до них для іноземних дослідників.

З огляду на результати проведеного науковими працівниками Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства дослідження щодо досвіду українських архівів у створенні цифрового фонду користування документами НАФ [3], можна зробити висновок, що з багатьох причин, серед яких брак фінансування, відсутність спеціалізованих програм та нормативних актів, які б чітко регламентували цифровізаційні процеси в архівній галузі, недостатність відповідного науково-методичного супроводу, брак фахівців, обізнаних не лише в архівній справі, але й у прикладному використанні ІТ-технологій, запустити перехід на автоматизований облік та зберігання цифрових копій фонду користування негайно наразі неможливо. Цьому має передувати низка підготовчих заходів.

Для організації автоматизованого обліку та зберігання цифрових копій фонду користування документами НАФ України необхідно:

1. Концептуально оформити уніфікований підхід до автоматизованого обліку, зберігання та доступу до цифрових копій.

2. Залучити до цього процесу теоретиків та практиків архівної галузі, а також ІТ-спеціалістів, скласти відповідне технічне завдання для розробки програмного забезпечення.

3. На основі результатів наукового пошуку розробити ефективні галузеві нормативні акти для регулювання автоматизованого обліку, зберігання та доступу до цифрових копій.

4. Розробити і протестувати вітчизняну DAM-систему, яка б повністю відповідала потребам українських архівних установ, або ж визначитися з вибором наявного на ринку програмного забезпечення.

5. Надати архівним установам фінансові та технічні можливості для впровадження автоматизованого обліку, зберігання та доступу до цифрових копій, зокрема: забезпечити архівні установи серверами; впровадити використання стрічкової бібліотеки для резервного копіювання даних; забезпечити робочі місця працівників архіву та користувачів необхідною комп'ютерною технікою; передбачити у структурі архівних установ окремий підрозділ, відповідальний за ведення обліку та зберігання цифрових копій.

6. Забезпечити працівникам архівних установ, відповідальним за ведення обліку та зберігання цифрових копій, тренінги з використання програмного забезпечення і можливість стажування за кордоном в установах, де подібні практики вже були успішно реалізовані.

7. Скласти рекомендації щодо належного обладнання, яке необхідно закупити архівам для запровадження автоматизації обліку та зберігання цифрових копій (технічні вимоги до комп’ютерів, серверів, мережевого обладнання тощо).

8. Розробити комплекс заходів з організації зберігання цифрових копій на сервері, зокрема: захисту серверів від несанкціонованого втручання тощо.

9. Визначитися з особливостями надання доступу до цифрових копій, розподілити доступ між співробітниками установ (для яких категорій він буде обмеженим, якою мірою); узгодити особливості надання доступу користувачам; розробити процедуру врегулювання питання щодо авторських прав, персональних даних, поширення інформації конфіденційного характеру у разі надання дистанційного доступу до відповідних архівних документів.

10. Створити міжархівну інформаційно-телекомунікаційну платформу, розмістивши на ній спеціалізоване програмне забезпечення – інформаційно-пошукову систему – з наданням авторизованого онлайн-доступу працівникам архівів до її програмного інтерфейсу для можливості розміщення цифрових копій документів НАФ, а також їх автоматизованого обліку та пошуку.

Для забезпечення належного автоматизованого обліку та зберігання цифрових копій фонду користування програмне забезпечення має надавати можливість внесення метаданих окремо для кожної одиниці обліку (майстер-копій та робочих копій), а також гарантувати автентичність, достовірність і цілісність документів. Крім того, у програмному забезпеченні мають бути реалізовані наступні можливості: зберігання та перегляду зображень різних форматів; відстеження створення, копіювання, обробки, а також використання кожної цифрової копії; спеціалізованого пошуку цифрових копій та даних про них із використанням фільтрів, що включають можливість широкого вибору параметрів, за якими здійснюється пошук; керування правом доступу різних користувачів до даних, які зберігаються у системі. Кожна цифрова копія, незалежно від її виду та призначення, у програмі має супроводжуватися детальним і структурованим описом (метаданими).

Список бібліографічних посилань

1. ProQuest. URL: https://www.proquest.com/
2. AlexanderStreet: a ProQuest company. URL: https://alexanderstreet.com/.
3. Дідух Л. В., Залеток Н. В. Досвід українських архівів у створенні цифрового фонду користування документами Національного архівного фонду // Архіви України. 2019. Вип. 1 (318) : січ. – берез. С. 87–101.

УДК 069.01(477)

МУЗЕОЛОГІЯ ЯК ТЕОРЕТИЧНА БАЗА МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

Климишин Олександр Семенович,
провідний науковий співробітник
Державного природознавчого музею
Національної академії наук України,
Україна, Львів

Анотація. *Розглянуто різні підходи до визначення предмету музеєзнавства та музеології, використання поняття «музеальність» і терміна «музеалії» в теорії пізнавального й оцінювального ставлення людини до дійсності. Наведено деякі аспекти історії становлення музеології, її складові частини, сучасний стан та значення в розвитку музейної справи.*

Ключові слова: *музейна справа, соціальна музеологія, теорія музейної справи, музейне джерелознавство.*

Annotation*. Different approaches to the definition of the subject of museology, the use of the concept of «museality» and the term «musealia» in the theory of cognitive and evaluative attitude of man to reality are considered. Some aspects of the history of museology formation, its constituent parts, current state and significance in the development of museum affairs are given.*

Key words: *museum business, social museology, theory of museum business, museum source studies.*

Музейна справа як галузь культурної і наукової діяльності спрямована на забезпечення функціонування музею як інституції й виконання музеєм його соціальних функцій. Становлення музейної справи нерозривно пов’язане з формуванням основних напрямів музейної діяльності та музейних професій і є наслідком реалізації державної політики у цій сфері [4; 9; 11].

У своєму розвитку музейна справа опирається на особливу науку – музеологію, яка досліджує формування духовних цінностей на основі предметних результатів людської діяльності і об’єктів природи [1; 2; 7; 8]. Як відомо, для власного розвитку кожної науки дуже важливими є її мета і предмет пізнання. Відповідно до цього на сьогодні у визначенні поняття «музеологія» існують три підходи. Прихильники так званого інституційного підходу («соціальної музеології» або інакше «екомузеології») вважають, що предметом музеології як наукової дисципліни є музей як соціокультурний інститут та його функції – або вся музейна справа. Французький музеолог Ж.-А. Рів’єр визначає предметом музеології вивчення історії музеїв і їх ролі в суспільстві [5]. Інституційний підхід свого часу був широко розповсюджений завдяки підтримці з боку ICOM (Міжнародної ради музеїв), ним було визначено музеологію як науку про музеї, що спричинило багаторічні дискусії в середовищі музейників.

Опоненти цього підходу вважають, що музей не може бути предметом музеології, так само як педагогіка – це наука не про школу, а про освіту і виховання або астрономія не є наукою про планетарії. Ці музеологи стоять на позиціях так званого предметного підходу, за яким предметом музеології є музейний предмет як феномен. Представник цього підходу німецький музеолог К. Шрайнер визначає музеологію як науку про збирання, зберігання, вивчення і використання музейних об’єктів [10].

На нашу думку, ці два підходи обтяжені тим уявленням, що предмет музеології мусить бути пов’язаний з музеєм або з музейною діяльністю. Проте очевидно, що музей у цьому контексті не є метою, а лише засобом пізнання. Насправді музейні установи історично виникають і розвиваються як інституції реалізації специфічного ставлення людини до дійсності. Специфічність цього ставлення полягає в тому, що людина зі свого оточення відбирає предмети, які для неї репрезентують певні вартості. Таке специфічне ставлення до дійсності є характерним для людини за весь період її існування, в той час коли зміст цього стосунку безперервно змінюється в ході історії. Згадаємо лише сховища античної доби, а пізніше – релікварії або галереї, натуркабінети, студіоло, антикварії та кунсткамери епохи Відродження [3].

Для того щоб можна було ідентифікувати це ставлення, словацький музеолог З. Странскі [13], якого можна вважати засновником «комплексного підходу» до розуміння предмету музеології, ввів поняття «музеальність» і сформулював теорію пізнавального й оцінювального ставлення людини до дійсності, яке протягом ходу історії призвело до тенденції зберігання, дослідження і показу вибраних предметів. Він же запровадив термін «музеалії», які ми звикли називати музейними предметами.

З. Странскі доводить, що не сам музей, як лише сучасна історична форма цього явища, а власне причина його існування, що є виразом і складовою частиною систем пам’яті, можна вважати предметом музеології. Хорватський музеолог Т. Шола [12] свого часу навіть пропонував замість музеології поняття «мнемологія» як вчення про пам’ять.

Термін «музеологія» має давню історію [3]. Перша публікація з теорії музейної справи, що з'явилась у Мюнхені у 1565 р., належить бельгійському лікарю Квіккебергу. Подальші публікації з цієї теми з'явилися у XVII ст., а у 1727 р. К. Ф. Найкеліус видав свою працю, яка у назві вже мала термін «музеологія». У 1877 р. директор музею «Зелене склепіння» Й. Ґ. Т. Ґрессе започаткував у Дрездені періодичне видання «Журнал з музеології та антикварознавства, а також споріднених наук» («Zeitschrift für Museologie und Antiquitätenkunde»), де у 1883 р. опублікував працю «Музеологія як спеціальна дисципліна» і тим започаткував передмузеологічну фазу. В США в 1923 р. цей інтерес на теоретичній базі задокументував твір Л. Колемана «Bibliography of Museums and Museology». У 1980 р. вийшов у світ перший номер

міжнародного теоретичного періодичного видання «Museological working papers». У 1985 р. видало свій перший збірник товариство «Нова музеологія». Нині у багатьох європейських країнах – Великій Британії, Голландії, Чехії, Словаччині, Польщі, Хорватії та ін., музеологія вивчається як університетська дисципліна з отриманням відповідного диплому. Останнім часом до них долучилися й деякі українські ЗВО Києва, Харкова, Львова тощо.

Музеологія містить такі складові частини, як: а) теорія музейної справи, б) історія музейної справи, в) музейне джерелознавство, г) музеографія, д) методика музейної справи або музейна практика [4; 7; 8].

Теорія музейної справи як система основних музеологічних ідей дає цілісне уявлення про закономірності розвитку та істотні сторони музейної діяльності. Вона визначає характер, завдання та напрями музеологічних досліджень і оперує такими ідеальними об’єктами як, наприклад, музеалія, або музейний предмет, соціальні функції музею тощо. Завданням теорії музейної справи є систематизація музеологічних знань та формування загальної методики музейної діяльності.

Історія музейної справи вивчає виникнення, розвиток, практику роботи музеїв, музейну мережу та організацію музейної справи на різних етапах історичного розвитку. Музейне джерелознавство досліджує всі типи джерел, що становлять музейне зібрання: речові, фото-, фоно- й інші документи. Його метою є підготовка предметів як для наукового, так і для різнобічного музейного використання. Музейне джерелознавство покликано сформувати цілісне уявлення про музейний предмет як джерело знань і емоційного впливу. Поряд з окремими предметами музейне джерелознавство вивчає і групи джерел (колекції, фонди). Завданням **музеографії** є опис музеїв, їх експозицій та колекцій. Мета музеографії – накопичення і розповсюдження інформації про музейні зібрання, популяризація і реклама музеїв. У межах **методики музейної справи** здійснюється узагальнення, розробка та уніфікація типових прийомів, що використовуються в різних сферах музейної діяльності.

Основні засади і методи управління фондами від реєстрації, інвентаризації до каталогізації, як і питання консервації і реставрації, належать до сфери взаємовпливів теорії (сфера загальної музеології) і практики (сфера прикладної музеології або музеєзнавства). Насамкінець, різноманітною є область музейної комунікації – презентація оригінальних і автентичних об’єктів. Музеологія пропонує знання про специфічну

особливість всіх тих об’єктів, які як музеалії утворюють фонд, обґрунтовує підходи до пізнавального й оцінювального відбору потенційних музеалій.

Таким чином, предметом музеєзнавства можна вважати історію, сучасний стан і напрями розвитку музеїв як сучасної форми збереження і показу відібраних музеалій [6; 10; 11], а предметом музеології – процеси накопичення, збереження, пізнання і передачі соціально важливої інформації, а також історію, сучасний стан і напрями розвитку музейної справи [1; 4; 7; 8].

Список бібліографічних посилань

1. Вайдахер Ф. Загальна музеологія : посібник. Львів, 2005. 628 с.
2. Климишин О. С. Сучасні проблеми природничої музеології // Наукові записки Державного природознавчого музею. 2010. Вип. 26. С. 3–14.
3. Климишин О. С., Шидловський І. В. Історія становлення природничих музеїв // Наукові записки Державного природознавчого музею. 2014. Вип. 30. С. 23–30.
4. Климишин О. С. Основи природничої музеології : монографія. Львів, 2017. 177 с.
5. Ривьер Ж. А. Эволюционное определение экомузея // Museum. 1985. № 148. С. 8–12.
6. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство. Київ, 2008. 428 с.
7. Сотникова С. И. Музеология. Москва, 2004. 76 с.
8. Томилов Н. А. Музеология как отрасль знаний : избр. лекции. Омск, 2012. 100 с.
9. Шляхтина Л. М., Фокин С. В. Основы музейного дела : моногр. Санкт-Петербург, 2000. 158 с.
10. Шрайнер К. Предмет исследования музееведения и происхождение дисциплины // Музееведение. Музеи мира : сб. науч. тр. НИИ культуры. Москва, 1991. С. 5–10.
11. Юренева Т. Ю. Музееведение : учеб. для высш. шк. Москва, 2003. 560 с.
12. Šola T. What is museology? // Papers in museology : report from two symposia at the Department of museology. 1992. V. 108. P. 10–19.
13. Stransky Z. Dokumentacia sucasnosti v muzeach z oblasti prirodnych ved // Muzeum. 1981. № 3. S. 14–21.

УДК 82-311.2.09:028.8

БЕСТСЕЛЕР ЯК ЗАСІБ ПРОМОЦІЇ ЧИТАННЯ

Толочко Світлана Євгенівна,
завідуюча відділом наукової бібліотеки
Київського національного університету культури і мистецтв,
Україна, Київ

Анотація. *Розглядається зміст поняття «бестселер» як складного соціального феномену, показника успіху і визнання літературних творів. Описано передумови виникнення і розвиток явища бестселера і розкрито його практичне значення для промоції читання.*

Ключові слова: *промоція читання у бібліотеках, засоби промоції читання, сучасний літературний процес, масова культура.*

Annotation. *The meaning of the concept of «bestseller» as a complex social phenomenon, an indicator of success and recognition of literary works is considered. The preconditions of origin and development of the bestseller phenomenon are described and its practical value for reading promotion is revealed.*

Key words*: promotion of reading in libraries, reading promotion tools, contemporary literary process, mass culture.*

Невтішною тенденцією останніх десятиліть, як в Україні, так і у всьому світі, є зниження читацької активності серед усіх вікових категорій. Ця тенденція проявляється і у звуженні сфери читання, і у втраті широкими верствами населення навичок систематичного читання, і у збідненні читання дітей і підлітків [5, с. 54]. У таких умовах актуалізуються питання вивчення теорії і практики промоції читання, популяризації окремих авторів і їхніх творів. Одну з найголовніших ролей у цих процесах відіграють бібліотеки як соціальні інституції, що мають потужний досвід роботи з промоції читання серед найширших груп користувачів, залучення їх до активної читацької практики, формування ставлення до читання як до засобу оволодіння знаннями, проведення дозвілля і отримання задоволення тощо [5; 6].

Основними напрямками промоції читання у бібліотеках є популяризація класичної літератури і знайомство із сучасною літературою, підтримка літературної творчості читачів, популяризація творчості місцевих авторів, залучення до читання у бібліотеці загалом тощо [5, с. 68].

Цікавим і неоднозначним інструментом промоції читання як класичної, так і сучасної літератури є використання потенціалу бестселерів.

У наукових колах дискусія про сутність поняття не вичерпана: термін «бестселер» (від англ. *bestseller* – те, що найкраще продається) використовується для позначення соціального феномена, яким є книга, що користується найбільшим попитом і має значний комерційний успіх та визнання читачів впродовж певного часу [1–3]. Бестселер складно визначити певними ознаками і характеристиками, окрім як великим тиражом, лідерством продажу. При цьому наклади проданих книг можуть відчутно варіюватися, у тому числі однієї книги у різних країнах [8, с. 539–540].

Термін з'явився у США наприкінці 1880-х рр. з початком регулярної публікації списків видань, які мали комерційний успіх впродовж певного проміжку часу. Спочатку такі списки укладалися тільки для творів художньої літератури, але вже з кінця 1910-х рр. – також для документальної і науково-популярної літератури [1].

У XX ст. практика підготовки національних рейтингів бестселерів набула поширення в Європі – у Великій Британії, Франції, Німеччині та інших країнах. Регулярне оприлюднення списків бестселерів поступово стало невід'ємною рисою культурного життя в усіх розвинених країнах світу [7, с. 177].

Статус бестселера у більшості країн видання отримують завдяки спеціальним рейтингам, що традиційно базуються на двох основних показниках: швидкості реалізації і звітності про продажі [1]. Серед списків, які користуються найбільшим попитом і вважаються найвпливовішими для читачів усього світу, є списки «The New York Times», «Publisher's Weekly», «Amazon.com», «USA Today Weekly», «Wall Street Journal», «Barnes&Noble» тощо [4; 7; 8].

Подальший розвиток бестселера як явища характеризується ускладненням видів списків: розрізняють перші публікації і перевидання творів, бестселери книг для дітей, довідників, посібників тощо.

Для бестселера, як правило, характерна актуальна тема, співзвучна суспільним настроям, доступність викладу матеріалу, відповідність літературній моді та смакам більшості читачів або соціальному замовленню, літературна майстерність автора, оригінальна чи сенсаційна фабула твору, вдала рекламна кампанія, літературні премії, стабільна популярність письменника, екранізація твору тощо [8, с. 540–541].

Існує думка, що до рейтингів можуть потрапити видання лише певних легких, розважальних жанрів (фантастика, детективи, любовні романи, «хорор» тощо), розрахованих на невибагливий смак [9, с. 42]. Однак сучасні дослідження доводять, що до їх числа можуть потрапити і високохудожні книги, визнані як культурні та академічні цінності. У будь-якому разі, найпопулярніші книги – це і є та література, яка становить зміст «актуальної книжкової культури» будь-якої нації [4].

Окрім жанрів-бестселерів, сьогодні також існують поняття «інтелектуальний бестселер» та «дитячий бестселер». За кордоном бестселери розділяють на дві основні категорії видань – художні та нехудожні, а також – на книги у твердій та м'якій оправі [7, с. 177; 8, с. 540].

У вітчизняній книжковій галузі, на відміну від зарубіжної, немає чіткого механізму та інфраструктури для вибору найуспішніших книжок, не сформована культура такого вибору; українці переважно орієнтуються на лауреатів іноземних рейтингів [8; 9]. Малі обсяги продажів навіть найпопулярніших книг також ускладнюють визначення українського бестселера. З огляду на таку ситуацію в Україні, простір бестселерів формують не наклади, а самі книги, про які говорять у суспільстві [8, с. 543].

Бестселер має величезний потенціал у промоції читання як засіб, що слугує своєрідним вказівником у тому, що є модним серед якнайширшої читацької аудиторії і привертає її увагу. Явище бестселера виходить за літературні рамки, стосуючись загалом культури, освіченості населення, громадської свідомості. Його існування зумовлюється як культурними і літературними чинниками, так і соціологічними й економічними.

У незалежній Україні видання світових і національних бестселерів є важливою складовою продукції багатьох видавництв. Зокрема, серія «Бестселер New York Times» (список бестселерів за версією цієї газети є надійним провідником для читачів ще з 1931 р.) є у таких видавництвах: «Видавництво Старого Лева», «КМ-Букс», «Моноліт», «Наш формат», «Ранок», «Terra Incognita»; серія «Світовий бестселер» – у «Апріорі», «Богдан», «Клуб сімейного дозвілля», «Книгоноша», «Літопис», «Основи»; серія «Сучасний бестселер України» – у «Підручники і посібники», «Ярославів Вал». Окрім вказаних, видавництво «Клуб сімейного дозвілля» має ще й такі серії: «Міжнародний бестселер», «Інтелектуальний бестселер», «Бестселер The New York Times, Amazon. com, Wall Street Journal, The Sunday Times», «Математичний бестселер», «Абсолютний

бестселер», «Міжнародний бестселер – Справжня наукова сенсація», «Український бестселер», «Національний бестселер»; видавництво «Vivat» – «Серія ”Художня література” – Бестселер The New York Times», «”У вирі пригод” – Бестселер за версією журналу ”Der Spiegel”», «”Художня література” – Національний бестселер», «Бестселер Los Angeles Times»; видавництво «Рідна мова» – «Світовий бестселер рідною мовою»; видавництво «#Книголав» – «Полиця бестселер», «Полиця нон-фікшн – Бестселер USA Today»; видавництво «КМ-Букс» – «Американський бестселер»; видавництво «Фабула» – «Бестселер – #PROBusiness»; видавництво «Школа» – «Дитячий бестселер»; видавництво «Всесвіт» – «Міжнародний футурологічний бестселер»; видавництво «Український письменник» – «Бестселер XXI»; видавництво «Фактор» – «Бестселер!»; видавництво «Країна мрій» – «Золотий бестселер»; видавництво «Махаон-Україна» – «Світовий дитячий бестселер».

Промоція бестселерів у бібліотеці дозволяє стимулювати читацьку активність, рекламувати читання як позитивно необхідний процес і модну тенденцію, приділяти увагу розвитку літературної творчості самих читачів, формувати у суспільстві позитивний образ бібліотеки тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Бондар Ю. В., Головатий М. Ф., Сенченко М. І. Бестселер // Енциклопедія для видавця та журналіста. Київ, 2010. С. 27.

2. Бестселер // Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 1. Київ, 2007. С. 125.

3. Бестселер // Словник української мови. Київ, 2012. С. 55.

4. Дачковська М. Чи вартий уваги список бестселерів The New York Times?. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/print/1411980895/chi_vartiy_uvagi_spisok_bestseleriv_the_new_york_times.

5. Мелентьева Ю. П. Основные модификации чтения: особенности формирования и бытования // Библиотековедение. 2013. № 5. С. 54–62.

6. Мелентьева Ю. П. Эволюция понимания сущности чтения // Проблемы современного образования. 2012. № 1. С. 68–72.

7. Тартаковская И. Н. Феномен бестселлеров и массовая культура. Обзор исследований по социологии чтения // Социологический журнал. 1994. № 1. С. 176–181.

8. Філоненко С. О. Бестселер як проблема сучасного літературного процесу в Україні // Актуальні проблеми слов’янської філології. Сер: Лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст. Київ, 2009. Вип. XXI. С. 539–545.

9. Що таке український бестселер? / В. Панченко та ін. // Слово і час. 2003. № 2. С. 41–44.

УДК 015:061.1(477)(477.54-25)(091)«1922 / 1933»

КНИЖКОВА ПАЛАТА УКРАЇНИ В ХАРКОВІ ПІД ОРУДОЮ М. ГОДКЕВИЧА (ДО 100-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ)

Сєдих Віктор Васильович,
викладач Харківської державної академії культури,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлені успіхи і невдачі Української книжкової палати у перші десять років існування в Харкові (1922–1933 рр.). Оцінюється внесок у діяльність установи відомого бібліографа і вченого, директора М. Годкевича.*

Ключові слова: *Українська книжкова палата, Український науковий інститут книгознавства, державна бібліографія, бібліографічний облік, статистичний облік, М. Годкевич.*

Annotation. *Visiting successes and failures of the Ukrainian Book Chamber at the first ten years of history in Kharkiv (1922–1933). Evaluate the additions at the performance of the house bibliographer and director, director M. Godkevich.*

Key words: *Ukrainian Book Chamber (UCP), Ukrainian Science Institute of Book Science (UNIK), State Library, Library and Statistical Region, UCP functions, M. Godkevich.*

Книжкова палата України – унікальна державна установа, яка із січня 1919 р. здійснює реєстрацію всіх опублікованих в Україні документів, а також їх статистичний облік, завдяки чому всі друковані видання з початку ХХ ст. збережені у доброму стані. Це є найцінніший інформаційний ресурс держави, її документальна пам’ять. Одночасно установа виконує інші функції: здійснює наукові дослідження в галузях бібліографії та видавничої справи. Зі 100 років палата майже 70 перебувала у Харкові (1922–1989). За цей час було успішно подолано різні етапи розвитку й досягнуто певних вершин, які нині дозволяють не тільки виконувати традиційні функції, але й успішно розбудовувати нові, а саме: впровадження, розвиток, поширення національного еталону УДК, системи Міжнародної нумерації книг і нотних видань тощо. Природно, що її діяльність висвітлена в багатьох публікаціях, але сконцентровано про існування в Харкові ще не йшлося. Це може стати цілком окремим

дослідженням з метою встановлення значення харківського періоду в її історії. Представлений матеріал є тільки початковою розвідкою.

Причини переведення Книжкової палати з Києва до Харкова до певної міри відомі. У 1919–1934 рр. адміністративний центр новоутвореної УСРР знаходився в Харкові. Потім несподівано повернувся до Києва, а частина державних установ столичного рангу ще довго залишалася в Харкові. Столичний статус Харкова багато хто з істориків пояснює особливо прихильним ставленням більшовиків до цього пролетарського міста, а Київ вони вважали для себе не зовсім безпечним. Проблема реєстрації друку турбувала більшовицьку владу, тому потребувала оперативного розв'язання. При Всеукраїнському державному видавництві (Всеукрвидав), яке майже монополізувало усю видавничу справу в Україні, за проєктом її співробітника М. Годкевича та під його керівництвом 14 грудня 1920 р. був створений Центральний бібліографічний відділ (ЦБВ), функції якого збігалися із функціями Головної книжкової палати в Києві: реєстрація, статистичний облік і збереження видань. У статуті ЦБВ була зазначена його мета – об'єднання та управління всією бібліографічною справою [11]. Ця подія є свідченням появи в Харкові центрального осередку державної бібліографії.

ЦБВ дійсно був центральним, оскільки у Всеукрвидаві значну увагу зосереджували на бібліографічній роботі. У постанові Всеукрвидаву «Про необхідні бібліографічні ознаки» (грудень, 1920 р.) йшлося про необхідність існування на виданнях таких бібліографічних відомостей: назва видавництва, місце та рік видання, назва та адреса друкарні тощо. У разі їх відсутності, зазначається в постанові, вихід видання забороняється [11, с. 26–27]. Таким чином, вже тоді були зроблені перші кроки до стандартизації вихідних даних, без яких бібліографічний і статистичний облік неможливі.

Структура ЦБВ чітко відображала його функції: секретаріат і шість підвідділів: інвентаризації та розподілу зразків друкованої продукції, картотеки українського друку, архівно-бібліотечний, науково-бібліологічний, показової бібліографії та виставок друку. Фахівці відзначають, початок роботи відділу «вибухнув» емоційним зверненням до усіх громадян із закликом шукати, збирати, надсилати до Харкова або Києва все, що було надруковано в Україні з березня 1917 р. за певну винагороду: *«за цінні зразки та коштовні збірки будуть видані премії»* [12, с. 8]. Ця рефлексія М. Годкевича вказує на відданість книзі, а також неабиякі організаторські здібності майбутнього директора Книжкової

палати. Робота ЦБВ набула офіційного характеру після прийняття Радою Народних Комісарів (РНК) УСРР постанови «Про обов'язкову реєстрацію та збереження зразків творів друку» (березень, 1921 р.) [9; 11]. Відтоді були встановлені правила обов'язкової реєстрації і доставки зразків, порушники притягалися до суду. Відразу розпочалася робота з формування архівного фонду, розподілу обов'язкових примірників до головних книгозбірень України, книгообміну з Російською центральною книжковою палатою (РЦКП), з підготовки до друку «Бібліографічного бюлетеня». Був надрукований спільно з Київським відділенням перший номер критико-бібліографічного журналу «Голос друку» (1921). Серед редакторів цього часопису були А. Прийдешній, М. Панченко, М. Годкевич. Нині це рідкісне видання, де опубліковані документи про діяльність ГКП у Києві, про ЦБВ, статистичні відомості, рецензії тощо; перша публікація М. Годкевича зафіксована саме тут. Згодом вже Українська книжкова палата продовжила журналістські традиції ЦБВ, випускаючи журнали подібного спрямування: «Книга» (1923–1924) і «Нова книга» (1924–1925). Дописувачами до них були відомі діячи культури Ю. Меженко, О. Покровський, О. Прозоровська, І. Айзеншток, Л. Хавкіна, Б. Борович, М. Годкевич, Ю. Смолич та інші. Перебуваючи у складі Всеукрвидаву, М. Годкевич не переймався витратами на державну бібліографію, покладаючись на видавництво, яке було зацікавлене в існуванні бібліографічного відділу, що забезпечував оперативною інформацією про стан видавничої сфери. З введенням Нової економічної політики (НЕП), переходом Всеукрвидаву на госпрозрахунок, ставлення до відділу змінилося, оскільки він не приносив прибутків. Зменшилося фінансування, скоротився штат. Природно, відділ вже був не спроможний виконувати покладену на нього місію. Між тим вона була потрібна Україні, де видавнича справа перебувала на підйомі, а моніторити її було нікому. М. Годкевич як здібний менеджер запропонував на базі ЦБВ створити книжкову палату – орган державної бібліографії в Україні. В урядових колах він дістав підтримку й був відряджений до РЦКП. Детально про це відвідування можна ознайомитись у статті Н. Чухно [14]. Отже, 27 червня 1922 р. РНК УСРР прийняла доленосну постанову «Про організацію Української книжкової палати і про забезпечення державних книгосховищ виданнями республіки». ЦБВ перетворився на самостійну адміністративну установу [11, с. 29]. Так відбувалося відродження Української книжкової палати (УКП) і розпочався новий період в її історії – харківський.

Нова столиця однієї з найбільших союзних республік збагатилася установою, яка могла існувати в умовах державності, як національна бібліотека чи академія наук. Відомо, що колишні республіки СРСР таки мали деякі ознаки державності: республіканські органи влади й управління, звісно, підпорядковані Москві. УКП згідно з постановою залишилась підпорядкованою Держвидаву України, але її фінансували за кошторисом Народного Комісаріату Освіти (НКО). Це було неправильно, але такими були реалії того часу. В НКО не було жодної структури, яка була зацікавлена в напрямах діяльності УКП, щоб дозволяло узяти її на утримання. У результаті її фінансування залишилося незадовільним, а штат був скорочений до семи осіб [11, с. 34], тоді як у РЦКП працювало понад 30. М. Годкевич, справедливо призначений її директором, у скрутних умовах зумів налагодити роботу Палати зі збирання й реєстрації обов'язкового примірника (ОП). У вересні 1922 р. був підготовлений до друку, але на картках, перший номер «Літопису українського друку» (ЛУД), підписана угода про книгообмін з РЦКП, за домовленістю із зацікавленими владними органами була вирішена доля Київського бібліографічного осередку, який був перетворений на Український науковий інститут книгознавства (УНІК). Це дозволило визначити і розділити функції кожної зі споріднених установ, зокрема, вся практика видавничої та бібліографічної справи відійшла до УКП, а теоретичний аспект цих видів діяльності – до УНІК, який діяв за програмою Бібліографічного інституту при ГКП. Регулярна державна реєстрація друку почалася з 1924 р. випуском ЛУДу. Одночасно фахівці Палати інтенсивно збирали видання України з 1917–1923 рр.

Завдяки М. Годкевичу й підтримки керівних органів, було відкрито Центральне бюро статистики друку (ЦБСД), яке очолив А. Козаченко згодом знаний й авторитетний вчений. Свої наукові здібності він вперше виявив, організовуючи статистичний облік в УКП. ЦБСД створювалося постановою РНК УСРР від 5 травня 1925 р. Надсилаючи до УКП ОП всі українські видавництва, редакції періодичних видань, а також книгарні мали передавати до Бюро статистичні форми. Приміром, книжкова статистика, переважно у табличній формі, містила такі показники: книги за змістом, цільовим і читацьким призначенням, мовою, видавництвами, тиражем, тощо. Палата вміщувала в ЛУДах (1927–1928) щоквартальні статистичні огляди книжкової продукції. Статистичної інформації постійно потребували державні структури (освіта, наука, культура), радянські партійні установи. Тоді книжки і періодичні видання посідали

особливо значуще місце в суспільному житті. Наявність кількісних показників друку дозволяла оперативно оцінювати стан справ в різних сферах діяльності. Важливо, що статистичні звітні форми, розроблені під керівництвом А. Козаченка зберегли своє значення донині. Регулярне видання ЛУДу вважається найвидатнішим досягненням харківського періоду розвитку УКП під опікою М. Годкевича. Це є фактично візитна картка української державної бібліографії, квінтесенція її здобутків в усіх напрямах діяльності УКП. Літопис має вагоме практичне значення, забезпечуючи реалізацію фундаментальної функції Палати – державна реєстрація документів друку, від якої залежить більшість похідних функцій, як то сприяння розвитку освіти, науки тощо. З іншого боку, його вдосконалення потребує невпинного розвитку майже усіх процесів наукової обробки документів й організації його пошукового масиву. Відзначимо, що зміни в ЛУДі відбувалися постійно, М. Годкевич та інші фахівці це знали. Конкретно, йдеться про складання власної інструкції з бібліографічного опису, налаштування під потреби Літопису відомих на той час документних класифікацій, наприклад МДК, таблиць ГПП тощо, експерименти з процесами предметизації й анотування окремих видань й одночасно регулярні зміни внутрішньої структури, критеріїв відбору документів до нього.

Випуски ЛУДу більш-менш регулярно виходили з 1924–1931 рр. з різною періодичністю. Включалися до нього усі види видань України, якийсь час навіть ті, що побачили світ поза межами тогочасної УСРР. До цього зобов’язувала постанова ВУЦВК про розширення меж державної бібліографії України [2; 13]. Нині це називають екстеріорикою феномену «україніка». У Літописах, може вперше в світовій практиці, були запроваджені принципи складання бібліографічного опису мовою оригіналу й соціального призначення видання. Певна нестабільність дратувала його користувачів, особливо, коли видання на довгий час припинилось (1931–1935 рр.). Але це вже інша історія. УКП поступово нарощувала Державний архів друку, започаткований у 1917 р. як архівно-бібліотечний відділ. З 1922 р. він був перевезений до Харкова, де перебував увесь час у непристосованих приміщеннях без належного освітлення, однак М. Годкевич розв’язати цю проблему не зміг через незалежні від нього причини, та й взагалі ніхто не зміг. Однак фонд зростав кількісно і якісно, змістовно урізноманітнювався. У 1923 р. він налічував 10 тис. од. зб., у 2010-ті – 14,5 млн [2; 5; 12]. Навіть під час Другої світової війни, коли Харків був окупований майже два роки,

співробітники Палати ризикуючи життям його зберігали [1]. Протягом існування Державного архіву надходження нових документів до нього забезпечувались не тільки ОП чи книжковими дарами або купівлею видань, які закривали лакуни, але й завдяки спискам Головліту з переліком книг і періодичних видань, що належали репресованим авторам, так званим «шкідникам». Отже в архівному фонді (АФ) був утворений «спецфонд» забороненої літератури, який наприкінці 1970-х рр. налічував 17,2 тис. од. [5], надходження до нього не припинялися до початку 1990-х рр. Варто зазначати, що АФ сприяв фундації Книжкової палати Молдови у 1957 р. Адже частина земель цієї держави з 1924–1940 р. входила до складу УРСР як Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка. Створення молдавської автономії, за твердженням істориків, було елементом політичних інтриг, які розігрував Й. Сталін, щоб мати нагоду приєднати до СРСР решту молдавських земель. У цей період бібліографування молдавського друку здійснювала УКП. У 1958 р. Книжкова палата УРСР передала своїм колегам з Молдови (А. Майборода, М. Багрич, І. Черепаха) 1625 книг, 180 номерів журналів, 131 комплект газет, виданих в МАРСР у 1924–1940 рр. Приміром були твори молдавських письменників, перша газета «Плугарул Рошу» тощо [1]. Ця подія в історії УКП не була випадковою. Ще у 1920-х рр. Палата вважалась однією з найкращих серед республіканських і найвпливовішою. По-перше, це пояснювалось показниками її роботи, по-друге, співробітники УКП зуміли відстояти власну незалежність і незалежність інших палат, частина яких відкрилась з їхньої ініціативи. Організатором цього руху був М. Годкевич. Коли був утворений СРСР, працівники Російської центральної книжкової палати (РЦКП) запропонували зосередити усю бібліографічну роботу в цій установі. Представники України, зокрема і М. Годкевич, рішуче виступили проти, до того ж зініціювавши створення нових книжкових палат: Азербайджанської, Вірменської, Грузинської. Для координації їх роботи були запропоновані щорічні наради їх керівників. Уже на першій нараді директорів Книжкових палат у 1929 р. було скасовано реєстрацію видань союзних республік в «Книжной летописи» РЦКП. На одній з наступних нарад директорів М. Годкевич в своїй доповіді оприлюднив принципи взаємодії Книжкових палат: незалежність, невтручання в справи іншої палати, також положення про обов’язковість рішень наради директорів для всіх її учасників [2; 12]. Вважаємо, що це давало можливість експериментувати, впроваджувати нові проєкти, поширюючи їх на теренах СРСР. Так, М. Годкевич зробив

дуже багато для складання єдиної «каталогографічної» інструкції для всіх літописів книжкових палат, одноманітності систематизації видань тощо.

Відмова від НЕПу загальмувала економічний розвиток країни, він стає однобоким. Ресурси направлялися на розвиток важкої промисловості, знищувалося сільське господарство, обтяжене колгоспами і репресіями землеробів, отже зменшувалося фінансування інтелектуальної сфери. У таких умовах М. Годкевич намагався покращити становище УКП за допомогою введення атрибутивної видавничо-книготорговельної функції, яка могла б зацікавити відповідні установи й покращити фінансове становище палати. З цією метою до ЛУДу включалася інформація про книги на складах, про ті, що готуються до друку. У 1929–1932 рр. в журналі «Радянський книгар» друкувалися списки нових книг й тих, що вийдуть в світ в окремих видавництвах. У структурі УКП створюється Рекомендаційно-бібліографічне бюро, яке складало рекомендаційні покажчики і навіть блок-картковий каталог «Що прочитати». Дійшло й до реферування наукової літератури для щорічника «Научная литература СССР» (1929). Надалі планувалося випускати окремий реферативний бюлетень «Наука на Україні» [3; 13]. Історичний досвід щодо реферування в палатах засвідчує про його недоречність в подібних установах.

Сумна доля очікувала ЛУД (його не випускали декілька років), оскільки М. Годкевич вважав за потрібне змінити його соціальне призначення й орієнтувати інформаційне видання переважно на масового читача. Такий підхід був обумовлений новими реаліями, ідеологізацією багатьох сфер діяльності. Він сам стає активним прихильником бібліографічної і видавничої діяльності, конфліктує з колегами, які не поділяють його політичних поглядів. Спроба поєднати в УКП функції державної, видавничо-торговельної, рекомендаційної бібліографії для задоволення інформаційних потреб масового читача завершилася припиненням видання ЛУДу. Відомості про нові надходження подавалися тільки на друкованих каталожних картках, що викликало різкий протест в наукових колах. Але до них, навіть до Академії наук у УКП не дослухались, як і до справедливої критики фахівців з Росії. М. Годкевич був впевнений у своїй правоті, адже усе, що він робив раніше, ефективно працювало, здобуло йому заслужений авторитет. У хибних рішеннях, які він пропонував тепер, його підтримували більшість союзних палат, урядовці з НКО. Розширення функцій без наукового, економічного підґрунтя призвело до погіршення фундаментальних функцій й обумовили зміни в керівництві УКП, врешті-решт, від’їзд М. Годкевича до Росії.

Таким чином, під орудою М. Годкевича УКП успішно здолала переїзд до Харкова, етап відродження і становлення, розгорнула й почала виконувати, властиві їй функції: бібліографічний і статистичний облік, формування Державного архіву друку тощо. Відповідно до них вибудовувалася структура УКП (Бюро, кабінети, сектори тощо), комплектувався кваліфікованими фахівцями штат. У другій половині 1920-х рр. були зроблені перші кроки на етапі свого розвитку, частина з яких виявилися помилковими через неадекватне оцінювання тогочасної ситуації. Рішення про розширення функцій без відповідних ресурсів суттєво загальмувало місію УКП як центру державної бібліографії України. Але М. А. Годкевич залишив значний слід в її відродженні й розвитку. Працюючи завжди в екстремальних умовах, він успішно вирішував безліч виробничих проблем й одночасно зробив вагомий внесок в бібліографознавство і бібліотекознавство. Немає ніяких сумнівів у тому, що як вправний менеджер і науковець, він сформувався саме в Україні і є, передусім, знаним українським вченим.

Список бібліографічних посилань

1. Васьківська О. Найголовніша справа його життя – врятування фондів книжкової палати в роки війни // Вісник Книжкової палати. 2002. № 6. С.46–48.

2. Вовченко І. О. М. А. Годкевич – директор Української книжкової палати (1922–1933) // Вісник Харківської державної академії культури. 2001. Вип. 8. С. 69–79.

3. Королевич Н. Розвиток державної бібліографії в УРСР (1929–1941) // Бібліотекознавство і бібліографія. Харків, 1978. Вип. 18. С. 84–91.

4. Котенко Л. І. До історії правил книгоопису в УРСР в 20-ті роки // Державна бібліографія на Україні : зб. ст. Харків, 1972. Вип. 4. С. 49–59.

5. Крижанівська Т. Державний архів друку // Вісник Книжкової палати. 1998. № 2. С. 6–8.

6. Медведєв Ю. Б. Державна бібліографічна реєстрація книжкової продукції Української РСР // Бібліотекознавство і бібліографія. Харків, 1980. Вип. 20. С. 96–105.

7. Низовий М. Організація Української книжкової палати і початок її статистичної роботи // Вісник Книжкової палати. 1999. № 3. С. 22–25.

8. Петренко Н. Відділ централізованої каталогізації і класифікаційних систем Книжкової палати України // Вісник Книжкової палати. 1998. № 4. С. 7–9.

9. Петрова Н. Створення Української книжкової палати // Вісник Книжкової палати. 2018. № 11. С. 4–10.

10. Саналатий Н. К. Книжной палате Молдавской ССР – 25 лет // Советская библиография. 1982. № 5. С. 34–39.

11. Сенченко М. І. Книжкова палата України : 100 років системних та інноваційних трансформацій, 1919–2018. Київ, 2019. 200 с.

12. Соляник А. А. Внесок Михайла Годкевича в теорію та практику документопостачання бібліотек обов'язковим примірником // Вісник Книжкової палати. 1998. № 1. С. 8–10.

13. Устіннікова О., Палащина Н. Біля витоків державної бібліографії // Вісник Книжкової палати. 2009. № 9. С. 1–4.

14. Чухно Н. До 80-річчя з дня заснування Книжкової палати, Харківський період // Вісник Книжкової палати. 1998. № 3. С. 6–9; № 4. С. 5–7.

УДК 023:005.963

ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Переверзєва Юлія Олександрівна,
завідуюча відділом
Національної бібліотеки Білорусі,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Республіка Білорусь, Мінськ

Анотація. *Схарактеризовано сутність професійної мотивації, розкриті її роль в особістісному та професійному розвитку бібліотечних фахівців у системі додаткової професійної освіти (підвищення кваліфікації).*

Ключові слова*: бібліотечні фахівці, професійна мотивація, підвищення кваліфікації, додаткове навчання.*

Annotation. *The essence of professional motivation is described and its role in the personal and professional development of library specialists in the system of additional professional education (advanced training) is revealed.*

Key words*: library specialists, professional motivation, advanced training, additional training.*

Професійна мотивація бібліотекарів-бібліографів почала вивчатися порівняно недавно. М. П. Захаренко проаналізувала відповідний тематичний пласт і зазначила, що при розгляді різних аспектів праці співробітників бібліотек, так чи інакше пов'язаних з мотивацією, вона сама довгий час не була самостійним предметом науково-прикладних розробок у бібліотекознавства [2]. Разом з тим, публікації О. А. Потаніної, М. Н. Колесникової, О. І. Каптерева, І. Б. Стрєлкової, Н. В. Кліменкової, С. В. Зигмантович, Т. О. Шикаленко, Л. І. Бейліса, що порушили різні зрізи трудової мотивації і професіоналізації бібліотечних працівників, заклали

основу для аналізу професійної мотивації як чинника, що впливає на управління розвитком персоналу бібліотек.

Професійна мотивація пов'язується зі спонуканням людини до виконання трудових завдань через активізацію її потребово-вольової сфери, змістом і процесуальними компонентами діяльності, виробничою адаптацією, соціально-психологічним кліматом у колективі, задоволеністю працею, кар'єрою, навчанням, матеріальною зацікавленістю і т. і.; вона визначає спрямованість, динаміку, результативність праці, впливає на її організацію, стимулює самоконтроль, орієнтує на самоменеджмент, розвиває рефлексію.

Ученими визнається провідна роль мотивації в забезпеченні ефективності та безпеки праці, стійкості до впливу стресогенних чинників [4, с. 3]; вказується, що зміст мотивів, їх цільова спрямованість, інтенсивність і широта вираженості, структура і специфічність для різних видів діяльності чинять регулятивний вплив на успішність опанування спеціальністю, ефективність діяльності, задоволеність працею, розвиток особистості, що в кінцевому підсумку і визначає рівень професійної придатності суб'єкта [1, с. 244]. У наукових джерелах зазначається в цілому специфічний характер кваліфікаційної мотивації, обумовлений особливостями праці і цілями діяльності, співвідношенням мотиваційної і операціональної сфер людини, працівників. Бажання суб'єкта діяльності реалізуватися в професії, просуватися службовими сходинками не може бути невмотивованим. До того ж, професійна реалізація знаходиться в тісному взаємозв'язку і взаємозумовленістю з особистісним і компетентнісний розвитком. Згідно з В. А. Бодровим сутність проблеми формування особистості кваліфікованого працівника зводиться до двох основних положень: особистість проявляється в професії; розвиток особистості відбувається в діяльності [1, с. 173]. Мотиви визначають потребу в професійному розвитку або навпаки в небажанні останнього. У своїх дослідженнях М. П. Захаренко, І. Б. Стрєлкова, Т. О. Шикаленко [2; 3; 5] виявили мотиватори і демотиватори бібліотечно-інформаційної діяльності; описали чинники й умови, що привертають до бібліотечної справи і вибору спеціальності бібліотекаря-бібліографа, що стимулюють до підвищення професійного рівня шляхом додаткової освіти. У підвищенні кваліфікації професійна мотивація може розглядатися як інструмент просування особистості в спеціальності, а також як необхідна умова формування професійної придатності.

Керівники і фахівці бібліотек Республіки Білорусь проходять підвищення кваліфікації не рідше одного разу на п'ять років. Їм також надається можливість перепідготовки та стажування. Така норма зафіксована в Постанові Ради міністрів Республіки Білорусь від 15 липня 2011 р № 954 «Про окремі питання додаткової освіти дорослих». За усталеною практикою професійну кваліфікацію представники бібліотек підвищують на базі ліцензованих установ, де освітні та супутні їм послуги надають кваліфіковані працівники, які знають про особливості взаємин з дорослими, що навчаються в процесі викладання, і за підсумками видається документ встановленого зразка. Для бібліотекарів країни, як правило, під егідою Білоруської бібліотечної асоціації також проводяться виробничо-методичні семінари, організовуються стажування та професійно-ознайомлювальні поїздки, інші заходи з освітньо-інформаційною складовою, залученням практиків і експертів у галузі бібліотечно-інформаційної діяльності.

Мотиви професійної діяльності змінюються в міру підвищення кваліфікації фахівця. Вони детермінують предметність, змістовність, креативність його діяльності, професійну поведінку, самостійність, самовираження і схильні до дії різних факторів. Наприклад, М. П. Захаренко виділяє дві групи чинників: зовнішні об'єктивні і внутрішні, які поділяються на об'єктивні і суб'єктивні. Вона вказує на універсальність цих факторів, звертаючи увагу на відмінності в ставленні до конкретної групи працівників, їх індивідуальному сприйнятті і ступені впливу [2, с. 16].

У системі підвищення кваліфікації має формуватися і розвиватися особистість бібліотекаря-бібліографа, націленого на результат діяльності, що несе інноваційність, економічну і соціальну значимість для суспільства. Необхідно проводити роботу зі слухачами з виявлення їхніх професійних цінностей і придбання високого статусу, вироблення стимулів до успішної праці з урахуванням рівня домагань і задоволеності роботою, емоційного вигоряння, самооцінки, прагнення до саморозвитку. Освітні заходи системи підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу своєю змістовною наповненістю, структурованістю, адресністю, педагогічними умовами реалізації повинні мотивувати на професійний розвиток, нові досягнення і подальше кар'єрне зростання.

Цілісність і цільовий характер професійного навчання бібліотечних фахівців шляхом підвищення кваліфікації успішно можуть бути досягнуті при врахуванні принципів освіти дорослих, при розробці освітніх програм

та організації процесу навчання (наприклад, використання різних видів, форм, методів навчання для груп фахівців за напрямами діяльності і для керівників).

Важливо, щоб у системі додаткової освіти персоналу бібліотек, включаючи підвищення кваліфікації, культивувалися мотивація, прагнення до особистісно-професійного розвитку. Це буде виправданим і ефективним, якщо налагодити скоординовану роботу між профільними установами освіти, бібліотеками з встановлення відповідності обраній професії, схильностям і здібностям індивіда, визначенню ролі професійної діяльності в самовизначенні особистості, її самореалізації та самовдосконаленні у праці, вивченню ставлення до професії і задоволеності процесом та результатами бібліотечно-інформаційної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности. Москва, 2001. 511 с.

2. Захаренко М. П. Формирование профессиональной мотивации молодых библиотечных специалистов: факторы и условия : автореф. дис. … канд. пед. наук : 05.25.03. Москва, 2012. 24 с.

3. Стрелкова И. Б. Формирование кадровых ресурсов библиотек в новой информационной среде. Минск, 2008. 221 с.

4. Сыркина А. Л. Ценностно-смысловые компоненты профессиональной мотивации (на примере специалистов локомотивных бригад) : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.03. Москва, 2009. 26 с.

5. Шикаленко Т. О. Виявлення мотивів та стимулів персоналу бібліотеки до професійної діяльності: (за результатами анкетування) // Вимірювання в бібліотеках: оцінка ефективності та якості роботи : матеріали Інтернет-конференції, 6–10 черв. 2017 р. Харків. URL: http://openarchive.nure.ua/handle/document/3734/.

УДК 02+930.25+004]:378.046

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРАКТИКУМ ЯК ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

Кобєлєв Олексій Миколайович,
викладач Харківської державної академії культури,
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлюються питання розвитку дослідницьких умінь і навичок у магістрів з інформаційної, бібліотечної та архівної справи у межах науково-дослідницького практикуму. Обґрунтовано доцільність і ефективність прив'язки практикуму до конкретних наукових розвідок.*

Ключові слова*: науковий пошук, науково-дослідницький практикум, дослідницькі уміння.*

Annotation. *The report is devoted to the development of research skills of masters in information, library and archival affairs within the research workshop. The expediency and effectiveness of linking the workshop to specific scientific investigations are substantiated.*

Key words*: scientific search, research workshop, research skills.*

Важливим індикатором ступеня розвитку будь-якої країни, її міжнародного авторитету є система освіти, а в інформаційно-бібліотечній галузі – особливо. Це зумовлюється тим, що сучасне інформаційне суспільство ставить завдання з формування студента (майбутнього фахівця), який самостійно набуває необхідних знань і використовує їх на практиці; вміє критично мислити, бачити проблеми та шукати шляхи раціонального їх подолання, використовуючи сучасні технології; грамотно працює з інформацією, володіє технологією наукового експерименту.

Для забезпечення підготовки таких фахівців, які водночас мають фундаментальні знання, розвинені творчі здібності та здатність до наукового пошуку, на кафедрі інформаційної, бібліотечної та архівної справи Харківської державної академії культури розроблений науково-дослідницький практикум студентів-магістрів ІІ курсу. Практикум, що складається з 8 годин лекційних, 32 годин семінарських занять та 80 годин самостійної роботи, є важливою складовою процесу підготовки висококваліфікованих інформаційно-бібліотечних фахівців, не лише

сприяє підготовці кваліфікаційної (магістерської) роботи, але й оволодінню сучасною методологією та методами наукових досліджень, які нині є необхідною запорукою успішної діяльності спеціалістів з рівнем магістерської підготовки.

Висококваліфікованим фахівцям цієї спеціальності конче потрібні знання принципів та методів здійснення інформаційно-аналітичної роботи, уміння застосовувати конкретні методики й методи обробки інформаційних потоків та підготовки аналітичних матеріалів, здатність використовувати різні технічні засоби для проведення інформаційно-аналітичної діяльності у різних сферах та різного рівня.

Бібліотекознавство, як і інші науки, є складною полісистемою, що поєднує наукове знання та організацію наукових досліджень, творчі процеси та соціокультурні фактори. Це свідчить про існування в бібліотекознавстві взаємопов’язаних і водночас відносно самостійних підсистем, що репрезентують різні сторони цієї дисципліни: соціокультурну, семіотичну, гносеологічну, культурологічну тощо. Важливою є когнітивна підсистема бібліотекознавства, у центрі якої – галузеве знання. Ця підсистема забезпечує отримання, перевірку, зберігання, передачу та використання знання в бібліотечній дійсності. Основним завданням бібліотекознавства, особливо за умов нової пізнавальної ситуації, є активізація процесів вивчення будови, механізмів функціонування, способів здобуття такого знання.

Наукове знання пов’язане з теоретичною формою відображення світу. Саме в теорії відбивається достовірне наукове знання відповідно до існуючих наукових стандартів. Тобто знання набуває статусу наукового, якщо воно долучене до складної опосередкованої системи обґрунтувань. Розуміння теорії як системи знань, що описує й пояснює певні явища та визначає, як правильно керувати ними, надає можливості систематизувати різноманіття здобутих бібліотекознавчих знань у певні великі блоки.

Під час виконання науково-дослідницького практикуму студенти застосовують всі набуті під час підготовки знання, уміння та навички. Здійснюють пошук у нонелектронних, електронних каталогах та картотеках чи в інтернеті необхідної за темою дослідження інформації; опрацьовують її, використовуючи методи аналізу й синтезу; вивчають нові процеси та явища; аналізують результати власної діяльності; роблять необхідні висновки та узагальнення; оформлюють отриману й систематизовану інформацію, організовують свою діяльність (визначають

способи, методи і терміни виконання робіт), проводять самокоректуру виконаного (самоконтроль).

Науково-дослідницький практикум вирішує такі основні завдання:

– знайомство з принципами і правилами організації науково-дослідницької діяльності;

– формування навичок пошуку й роботи з різними інформаційними джерелами;

– розвиток пізнавальної самостійності та активності студентів;

– виховання відповідальності за результати власної діяльності;

– формування навичок презентації результатів своєї праці.

Таким чином, проведення практикуму сприяє підвищенню рівня наукової підготовки магістрів, розширенню їхнього інтелектуального та наукового потенціалу.

Але для отримання найкращого результату практикуму, а саме: для удосконалення якості підготовки та підвищення рівня професіоналізму майбутніх дослідників, фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи магістерського рівня підготовки, наближення до умов роботи у профільній установі дуже важливо забезпечити виконання таких видів робіт, які пов’язані з конкретним проєктом або теоретичним дослідженням. Прив’язка практикуму до певних завдань забезпечує:

– набуття досвіду проведення наукових досліджень під час виконання конкретних визначених видів робіт;

– необхідний розвиток самоорганізації і самоконтролю;

– підвищення значущості виконаних практичних робіт, що дає можливість студенту почувати себе співавтором дослідження;

– виховання відповідальності студента за проведену роботу;

– необхідність виконання завдань у певні вказані терміни, що дисциплінує та організовує студента.

Тому вважаємо за необхідне залучати науково-практичний потенціал студентів до вирішення конкретних науково-практичних завдань. Для цього слід тісніше співпрацювати з бібліотеками, архівами, науковими установами для залучення магістрів до науково-дослідницької роботи, що допомагає їм оволодіти сучасними методами пошуку, обробки та використання інформації, засвоїти деякі методи науково-дослідницької діяльності. Крім того, специфіка практикуму пов’язана з постійним індивідуальним спілкуванням студента з науковцем, що дозволяє детально вивчити здібності й інтереси студентів. Таке застосування особистісно-

орієнтованого підходу є важливою умовою для формування дослідницьких умінь.

Отже, можна констатувати, що для вирішення проблем, що постали перед бібліотечно-інформаційною сферою України, та забезпечення вибору правильної стратегії її розвитку, необхідне ретельне вивчення зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на функціонування бібліотечного соціального інституту в сучасних соціокультурних умовах. Це потребує підвищення ефективності та якості досліджень, широкого застосування в бібліотекознавстві сучасного методичного інструментарію, без чого неможливий (або ускладнений) розвиток інформаційно-бібліотечного пізнавального процесу.

Використані джерела

1. Кобєлєв О. М. Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні : монографія / О. М. Кобєлєв. – Харків : ХДАК, 2012. – 246 с.
2. Кобєлєв О. М. Методологія сучасного бібліотекознавства: стан та напрями розвитку / О. М. Кобєлєв // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2017. – Вип. 50. – С. 88–100.
3. Різун В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В. В. Різун // Психолінгвістика. – 2012. – Вип. 10. – С. 305–314. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_10_44.

УДК 02:07]:[004.7:[62:37.091.64]]

НАЛАГОДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У БІБЛІОТЕЧНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ТА ПОШИРЕННІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ

Нерода Тетяна Валентинівна,
доцент Української академії друкарства,
кандидат технічних наук,
Україна, Львів

Анотація. *Досліджено відношення між акторами та прецедентами в інформаційній системі підготовки навчальних видань. Показано науково-освітній потенціал академічної бібліотеки в оптимізації видавничих етапів та реалізації клієнтоцентричної онлайн-платформи надання послуг.*

Ключові слова: *освітні послуги, бібліотечний медіапростір, науково-технічне навчальне видання, електронний документообіг, авторське право.*

Annotation. *The relations between actors and precedents in information system of learning editions preparation are investigated. The scientific and educational potential of academic library in the optimization of publishing stages and implementation of a customer-centric online service delivery platform is shown.*

Key words: *educational services, library media space, scientific and technical learning edition, electronic document management, copyright.*

Одним із шляхів модернізації науково-технічного потенціалу академічних бібліотек є підтримка авторів та укладачів освітнього контенту на етапі його формування. Безумовно, протокол безперешкодної підготовки й роздрукування авторського навчального видання, що відповідає вимогам державних стандартів освіти, зокрема, прописаний у статуті закладу [1] та охоплює ієрархічні рішення низки департаментів до фінального схвалення оперативно підготовленого оригінал-макета й скерування його до академічної друкарні. Проте на практиці автори проходять виснажливий бюрократичний шлях у зустрічах та розмовах з адміністративним персоналом, вирішуючи надумані проблеми та марнуючи час, який могли витратити на втілення наукових та освітніх ідей. У результаті процес підготовки до друку затягується на тижні, а то й на місяці.

Для дослідження додрукарських стадій життєвого циклу рукопису та супровідних документів, виявлення шляхів непродуктивного використання людських та часових ресурсів було побудовано орієнтований граф, вершинами якого є сутності академічного процесу так чи інакше причетні до просування науково-технічного навчального видання до кінцевого читача (рисунок 1).

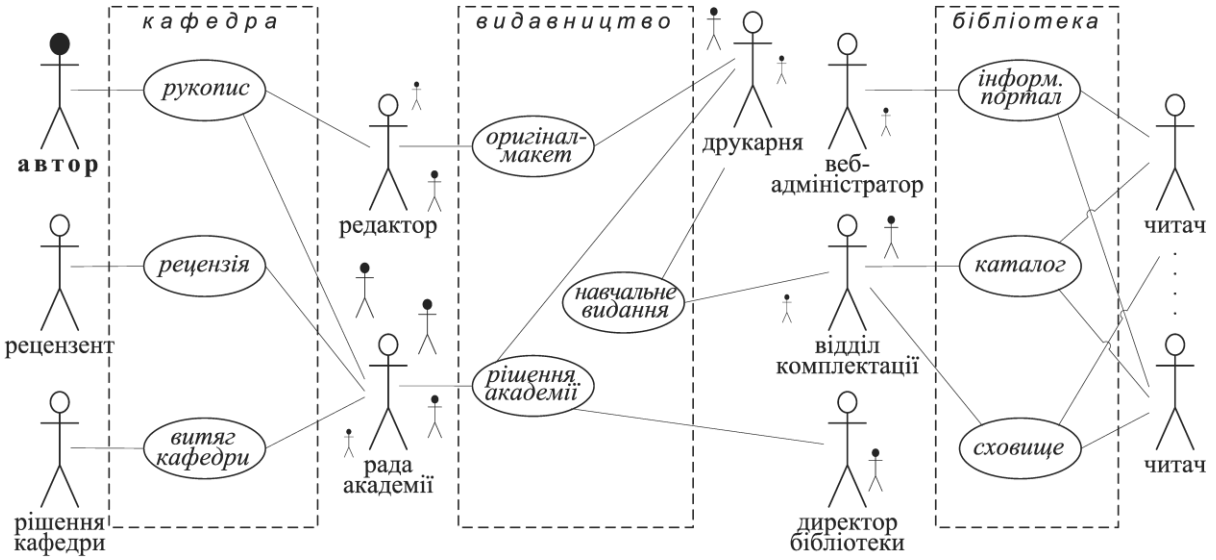

Рис. 1. Модель створення видання

Передусім автор, як активний суб’єкт академічного процесу, крім підготовленого видання, збирає низку супровідних документів включно з рецензією, і готує їх на засідання кафедри за прийнятим у закладі порядком. Після розгляду авторського доробку, важливим етапом є позитивне рішення кафедри з рекомендацією до друку, що відображається у витязі, а номер протоколу засідання зазначається у виданні.

Відтак, пакет документів з примірником рукопису подорожує кабінетами, очікуючи наступного засідання методичної комісії, ради факультету тощо. При цьому окремі компоненти супровідного пакету можуть зникати саме перед черговою нарадою. Тому участь автора на кожній основній та додатковій стадії службового документообігу з запасними завізованими примірниками неминуча. Особливо ускладнює ситуацію розташування робочих місць автора та адміністративних співробітників у різних корпусах кампуса, нерідко в різних частинах міста.

У кращому разі редакторське опрацювання рукопису відбувається паралельно з бюрократичною тяганиною, і на момент фінального рішення ради академії вже є підготовлений і вичитаний оригінал-макет з усіма узгодженими правками. Тож, з позитивним рішенням ради академії, редакційно-видавнича діяльність триває на стадії друкарських та післядрукарських процесів, подальшого розповсюдження й розсилки обов’язкових примірників. І лише на прикінцевому етапі готове навчальне видання потрапляє у відділ комплектування академічної бібліотеки, де

його реєструють [2] для впорядкованого зберігання та використання в освітньому процесі, реалізуючи право кінцевих читачів на вільний доступ до знань.

У наведеній діаграмі життєвий цикл видання від рукопису до бібліотечного фонду як прецедент разом з автором в асоціаціях з іншими акторами та прецедентами чи навіть подекуди й без асоціацій проходить три системи демонструючи моделі надлишкових варіантів використання. Кожна з систем – *кафедра* на етапі затвердження, *видавництво* та академічна *бібліотека* при отриманні обов'язкових примірників надає авторові певні послуги, визначаючи множину дій при наявному діалозі. При цьому описані включення, як спеціальні випадки участі автора у етапах видання, (рисунок 1) явно не свідчать про позитивні моменти наявної моделі. А життєвий цикл видання не повинен виходити за межі базової системи, і зосереджуватися вона повинна в академічній бібліотеці як основному медійному хабі ЗВО.

Отже, основним комунікаційним середовищем при підготовці та поширенні авторських навчальних видань в академічному просторі мав би стати інформаційний портал науково-технічної бібліотеки з максимальною автоматизацією алгоритмічно реалізовуваних моментів корпоративного електронного документообігу та цільовим інформуванням про етапи просування навчального видання [3]. Подальший розвиток представленого корпоративного міждепартаментного проєкту необхідно зосередити на побудові нової бібліотекоцентричної моделі з мінімальною кількістю акторів та прецедентів, для яких чітко поставлені робочі завдання. Також варто передбачити гнучкий механізм сертифікування невиданих кафедральних фондів [4] зі збереженням авторського права та впровадження електронного примірника авторського оригіналу в освітній процес на стадії засідання кафедри (рисунок 1) з паралельною реєстрацією в каталозі науково-технічної академічної бібліотеки.

Список бібліографічних посилань

1. Дурняк Б., Мельников О. Організація видавничої діяльності у вищому навчальному закладі. З досвіду роботи Української академії друкарства. Львів, 2010. 160 с.

2. Іваськів Р. Р. Обгрунтування етапів автоматизованої реєстрації видань в комп'ютеризованій інформаційній системі академічної науково-технічної бібліотеки // Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті :

матеріали всеукр. наук.-техн. конф. (м. Черкаси, 16–22 берез. 2020 р.). Черкаси, 2020. С. 242–244.

3. Нерода Т., Іваськів Р. Web-термінал переглядача бібліотечних фондів («KI6iC.terminal») : комп'ютерна програма : рішення про реєстрацію договору № 42/1, який стосується права автора на твір № 4027 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України ; дата реєстр. 27.09.2018.

4. Нерода Т. Використання конвергентних технологій для актуалізації навчального контенту // Короленківські читання 2019 «Бібліотеки, архіви, музеї: конвергентна цифрова комунікація, крос-медійність, клієнтоорієнтованість» : матеріали XXII Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф., м. Харків 24–25 жовт. 2019 р. Харків, 2019. С. 132–135. Електрон. аналог: URL: ru.calameo.com/books/005337104a04c2bbbbecc.

УДК 021.4:005.591.6

БІБЛІОТЕЧНИЙ ЛАНДШАФТ – ІННОВАЦІЙНІ СЕНСИ

Соцков Олег Володимирович,
методист Харківської державної
наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто особливості бібліотечного ландшафту, сучасні специфіки існування бібліотек.*

Ключові слова: *бібліотечний ландшафт, бібліотечні сервіси, нові компетенції, інформаційний контент.*

Annotation. *The features of the library landscape, modern problems of library development are considered.*

Key words: *library landscape, library services, new competencies, information content.*

Інновація – поняття, зазвичай пов'язане з ідеєю креативності та винахідливості. Впроваджувати інновації без розуміння ландшафту для змін, вивчення локацій без забезпечення ресурсів, врешті-решт, без чіткої візії, майже неможливо. Протягом останніх десятиріч бібліотекарі неодноразово намагалися змінювати об'єкти для експериментів, перебудов, усе частіше покращення відбувалися саме через інновації. Бібліотекам наразі важливо стати повноправною частиною кластеру креативних проєктів, складовою інноваційного процесу в довгостроковій перспективі. Тому переосмислення та модифікація механізму напрацювань,

удосконалення форсайт-програм перспективного бачення є кардинальним для визначення бібліотечного ландшафту.

Бібліотечний ландшафт книгозбірні фокусується на таких складниках: персонал, контент, інфраструктура, програмне забезпечення. Що потрібно робити, хто відповідає за діяльність та проєкти, яким має бути консенсус у прийнятті рішень, – ці питання є стрижневими.

Драйвери змін:

1. Персонал. Інтенсивний HR-менеджмент.

Демографія у бібліотечному ландшафті протягом тривалого часу є доволі статичною. З одного боку, бібліотекарі з величезним колективним досвідом та знаннями, але по-справжньому не готові змінювати способи своєї діяльності; на іншому кінці вікової шкали – невелика кількість молодих бібліотекарів, які тільки-но вступають у професію, щоб замінити пенсіонерів, вони більш вільно користуються електронними ресурсами та віртуальними сервісами. Водночас фінансові складники бібліотек не є привабливими для молоді. Багато бібліотекарів та висококваліфікованих фахівців звільняться протягом найближчих п’яти-десяти років. До цього треба підготуватися, щоб умовна «катастрофа» стала можливістю для перетворень. Втім, отакі «кадрові ножиці» змушують бібліотеки швидко визначатися щодо реструктуризації, трансформації та інновацій і нарешті інтенсифікувати роботу з персоналом.

2. Нові ролі, компетенції.

Бібліотеки інноваційно розвиваються як креативні громадські центри. Вони є місцями зборів громади (цілеспрямовано формують інформаційні документи, оцифровують протоколи органів місцевого самоврядування); є експертами з управління знаннями в межах просвіти окремих груп користувачів. Громади вимагають віддачу від інвестицій, що вкладаються в бібліотеки. Отже, бібліотекам доцільно шукати інноваційні можливості обслуговування.

Ключові сенси:

– бібліотека має виконувати функції центру громади в широкому розумінні;

– бути агрегатором інформації про громаду, залучати до співпраці інші організації та товариства для збору так званої сірої літератури;

– знаходити способи задовольняти потреби в повноцінному доступі до віртуальної бібліотеки, до її вмісту (контенту); для навчальних бібліотек – цілодобовий фізичний доступ до бібліотеки під час сесій;

– надолужувати втрачений досвід роботи з неопублікованими матеріалами; використовувати інноваційні формати та механізми доставки (ДД через сканування, mutually used resources, МБА);

– розширювати консалтинг користувачів щодо використання гаджетів та персональних пристроїв певної марки;

– бібліотека як традиційний канал розповсюдження інформації стрімко втрачає лідерство, отже, інноваційні зміни форматів обслуговування громади в бібліотеках стають нагальною необхідністю;

– бібліотека має здійснювати маркетинг книжкових ресурсів, рекламування переваг бібліотечних сервісів, бонуси, преміум-обслуговування;

– бібліотека має бути агрегатором та ресурсною базою громадських установ щодо управління інформацією;

– активізувати попереджувальне електронне навчання для громади, партнерів, окремих груп користувачів.

3. Експлікація просторів для користувачів.

Вже треба остаточно зрозуміти, що бібліотеки в цілому програли інтернету у швидкості, альтернативному обслуговуванні, наближеності, повноті наданої інформації, зручності доступу. Наразі бібліотечні служби не створені для підтримки інтересів користувачів, вони потребують осучаснення через якісну персоналізацію та фільтрацію обслуговування користувачів, віпсервіси, референт-консультування серфінгу, відкриття архівів та сховищ, перетворення частини приміщень у вільні коворкінг-зони, налагодження, впровадження проєктів, на кшталт «Бібліотека – відкритий простір», що передбачали надання централізованих послуг. Врешті-решт, потрібно перестати дивитись на речі з бібліотечної точки зору та зосередитися на потребах саме користувачів.

4. Цифровий та нонцифровий контент.

Соціальні, економічні, технологічні та навчальні проблеми роблять управління вмістом документів для бібліотек надзвичайно складним. Нонцифрові матеріали потрібно купувати, розповсюджувати, переробляти, ремонтувати, зберігати та списувати. Цей матеріал зберігатиметься, його більша частина не буде ніколи оцифрована, і читачі будуть продовжувати використовувати її. На цьому тлі слід знайти спосіб об’єднання всього цифрового та нонцифрового контентів за темами, сформувати спільні колекції та надати доступ до ліцензійних електронних документів, необхідна десегрегація спеціальних колекцій. Бібліотекам конче потрібні

зміни щодо виміру ефективності роботи через зростання обсягу цифрових послуг.

5. Фінансування інновацій.

Фінансування бібліотек, які покладаються перш за все на державні кошти, може продовжувати скорочуватись в короткостроковій перспективі. Публічним бібліотекам доведеться визначити, що треба зменшити, щоб компенсувати непередбачуваний дефіцит фінансування. Проблеми з технологіями не є складними для бібліотек, фінансування впровадження – є! Отже, питання активного залучення коштів задля інноваційних перетворень стає першорядним.

6. Колаборація.

Бібліотеки різних рівнів та підпорядкувань маютьспівпрацювати, щоб створювати спільні колекції незалежно від місця свого розташування. Важливою є активна колаборація між музеями, бібліотеками та краєзнавчими товариствами для презентацій цілісних колекцій, спільної каталогізації, оцифрування та використання документів.

Використані джерела

1. Ніколаєнко Н. М. Провайдинг інноваційної діяльності в бібліотеках ВНЗ / Н. М. Ніколаєнко. – URL: https://is.gd/cXy6Eb.

2. Übersicht der deutschen Bibliothekslandschaft 2019. – URL: https://www.goethe.de/ins/gr/de/kul/mag/udb.html.

3. Bibliothekslandschaft Deutschland. – URL: https://is.gd/tC2xVx.

4. 1 Academia Landscape and The Library Challenge. – URL: https://is.gd/Sj1YWh.

УДК 070.487”193/195”(045)

ВІДОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ БІБЛІОТЕКАРЯ НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКОГО ЖУРНАЛУ «ПЕРЕЦЬ»

Карнаух Ірина Анатоліївна,
головний бібліотекар Харківської державної
наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Використовуються публікації українського ілюстрованого сатирично-гумористичного журналу «Перець» для відтворення образу радянського бібліотекаря. Привернуто увагу дослідників до актуальних проблем бібліотечної професії: умови праці, професійні, соціальні компетентності, особисті якості.*

Ключові слова: *журнал «Перець», сатирична періодика, радянські бібліотекарі.*

Annotation. *The author uses the publications of the Ukrainian illustrated satirical-humorous magazine «Perets» («The Pepper») to reproduce the image of the Soviet librarian. In addition, current issues of the library profession: working conditions, professional, social competencies, personal qualities.*

Key words: *«Perets» («The Pepper»), satirical periodicals, soviet librarians.*

Перші два випуски українського ілюстрованого журналу «Червоний перець» вийшли друком у квітні 1922 р. у Харкові, тоді першій столиці України. Після вимушеної перерви, що була пов'язана з фінансовими труднощами, відновлений двотижневик видавався у 1927–1934 рр., як додаток до газети «Вісті ВУЦВК». До 1941 р. журнал не друкували через сталінські репресії щодо співробітників редакції. Перший номер «*журналу сатири й гумору»,* уже під назвою «Перець», як видання газети «Комуніст», вийшов у Києві. З 1943 р. друкується у видавництві при ЦК КП(б)У «Радянська Україна». «Перець» об'єднав найкращих гумористів, карикатуристів України у сатиричній боротьбі з бюрократизмом, свавіллям чиновників, людською дурістю. У 1980-ті рр. друкувався рекордними для українських періодичних видань накладом – 3,5 мільйони (Сочивець І. «Перець» і перчани: літопис «Перця» // Перець. 1997. № 1. С. 4). За часів незалежності України наклади журналу «Перець» скоротились. Через брак фінансування, відсутність державної підтримки, журнал припинив своє існування у січні 2014 р. Самостійне видання, що видавалося на волонтерських засадах, бойовий листок «Перець на передовій» поширювалося у зоні проведення антитерористичної операції на Сході України. У 2016 р. було зареєстровано два журнали: «Перець XXI століття» (у березні); «Перець. Весела республіка» (у липні), з додатком-дайджестом «Правда з Перцем: про Україну та світ». З 2020 р. часопис виходить тільки в електронному вигляді, за передплатою, частина матеріалів публікується на сторінці у фейсбуці [14].

Об'єктом цього дослідження є сатирично-гумористичне відображення образу бібліотекаря. Предметом вивчення стали публікації українського журналу «Перець» протягом радянського періоду, частково 1920–1930-ті рр., 1941–1991 рр.; періоду незалежної України до 2019 р. включно. Більшість досліджуваних матеріалів оцифровані та доступні на сайті українського гумору [2].

Методологія та методи дослідження базувались на принципах історизму, об'єктивності та соціального підходу і реалізовувались за

допомогою таких методологічних інструментів: історико-критичного, історико-порівняльного, історико-психологічного, історико-системного, проблемно-хронологічного та статистичного методів, контент-аналізу тощо. Сатирична преса, як своєрідний лакмусовий папірець, відображає актуальні, болючі питання, найвиразніші тенденції суспільного розвитку. Висміюючи негативні явища, саме на сторінках «Перцю» фіксувалась епоха без прикрас, історію писали звичайні громадяни в скаргах, листах; художники в карикатурах, гумористи – в фейлетонах, усмішках, анекдотах, гумосесках, небувальщинах тощо. Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що вперше проаналізовано сатиричні публікації журналу «Перець» з метою виявлення та систематизації детальних фактів з історії бібліотечної справи (назви бібліотек, керівні органи, населені пункти, конкретні прізвища), окреслення гострих проблем, недоліків в організації бібліотек, бібліотечної діяльності, які цікавили журналістів, суспільство за доби радянської влади та періоду становлення незалежності України.

На підставі вивчення текстового та ілюстративного матеріалу журналу «Перець» з'ясовано, що лідерами за кількістю публікацій стали питання матеріально-технічної бази бібліотек, неякісний підбір фондів, крадіжки книжок, бібліотечні кадри та проблема нечитання. Виявлений обсяг матеріалу зумовив для цієї публікації залишити лише окремий сегмент бібліотечної справи – бібліотечні кадри, залишивши напрацювання для подальшого дослідження.

Аналіз публікацій показав, що нагальною проблемою для бібліотекарів в усі часи залишаються умови праці: функціональність бібліотечних будівель; комфорт на робочому місці. «Перець» описує складну ситуацію Запорізької обласної дитячої бібліотеки, під якою знаходиться підвал, наповнений водою. Директор закладу, товариш Адамович хвилюється, що з появою нових книжок *«провалиться підлога, і ми разом з читачами попливемо кудись у підземне царство»* (Тар С. Сорок вісім схем / іл. В. Гливенка // Перець. 1947. № 10. С. 6). В с. Казанка Миколаївської області в районній бібліотеці-читальні майже половина книжкового фонду бібліотеки лежить на стільцях. Щоб знайти потрібну книжку, дівчатам-бібліотекаркам треба по одному перекидати мало не по три тисячі томів. *«І в районній бібліотеці-читальні холодно. Сидять бібліотекарі, хукають на руки і задубілими пальцями заповнюють читацькі абонементи, складають каталоги.*

А як же ви грієтесь, дівчата?

На обличчях бібліотекарів проступає весела посмішка.

Трохи ентузіазмом, а трохи так…» (Громов Ол. Казанківська культура // Перець. 1951. № 2. С. 5).

Працівники районної бібліотеки, що містилась у Будинку культури Дніпропетровського району, заявили: *«У цьому приміщенні працювати неможливо!»* У відповідь на скаргу начальник обласного управління культури дав розпорядження опечатати бібліотеку. «*Тепер 3 тисячі читачів до бібліотеки не ходять, а 12 тисяч книжок лежать на підлозі зв'язаними в пачки. Коли ж голова райвиконкому т. Машенко розв'яже їх, а разом з книжками і наші руки для дальшої роботи бібліотеки?»* жаліються бібліотекарі «Перцю». (Жежеленко В. Товаришу Перче! // Перець. 1954. № 6. С. 11).

Наполегливі бібліотекарі білоцерківської бібліотеки для дорослих звертають увагу читачів «Перцю» на тісноту приміщень: *«Місяць у місяць, рік у рік збільшується книжковий фонд, зростає кількість читачів. У цьому гордість і радість. А від радості і «горе»: в бібліотеці, як то кажуть, ніде голці впасти, в книгосховищі – тіснота. Книги лежать, як оселедці в бочці, навалом, складені в купи на стільцях, а той просто на підлозі»* (Радій М. Горе з радості // Перець. 1957. № 6. С. 8).

У селі Рівненської області згоріла бібліотека *«з димом у небо пішла»*; пройшов рік та так і не ремонтують *«сільське вогнище культури»*. Для заповзятливих книголюбів, як своєрідний квест, перейняти завідуючу бібліотекою, щоб обміняти книжки. У клубі, *«у шафці, схожій на вулик, зберігається десята частина книжок. Там бібліотекарка поміняє стару книжку на ще старішу, замкне шафку і знову піде нудитися без діла»* (Миколайчук Т. Друже Перче! // Перець. 1958. № 7. С. 10).

Працівники постійного абоненту міської бібліотеки № 1 Артемівського району м. Луганська пишуть «Перцю»: *«Даремно ти не користуєшся послугами нашої міської бібліотеки. Яку хоч попроси книгу, і наші бібліотекарі тобі її з-під землі добудуть. Не подумай, що ми переоцінюємо ділові якості наших бібліотекарів. Ні. Приїзди і сам переконаєшся, що кожну книжку треба й справді з-під землі витягати: мало не весь книжковий фонд Луганської міської бібліотеки лежить під землею – у сирому, темному підвалі».* (Дурнєв А. Друже Перче! Даремно… // Перець. 1963. № 23. С. 10). Майже через рік «Перцеві відповідають» про переведення бібліотеки в інше приміщення (Торік у «Перці» № 23… // Перець. 1964. № 9. С. 11).

Працівники Куйбишевської сільської бібліотеки (Миколаївська область) сумні та невеселі – у приміщеннях холодно, бо нема палива.

«*У природі змін не передбачається, за осінню певно, знову зима прийде»* бідкаються і бібліотекарі, і читачі (Горін В., Петров С. Вогнище культури без вогню… // Перець. 1967. № 18. С. 4).

У 1970 рр. злочинними ситуаціями для радянської дійсності, є такі, коли серед новобудов на Київщині стоїть занедбана *«кривобока хата»,* районна бібліотека*: «Стеля в ній протікає, читальний зал – тільки назва, що зал: прийдуть троє-четверо читачів, і співробітникам працювати ніде (бо, до речі, це водночас і їхня робоча кімната). Стелажі один на одного налазять. Одне слово, умов для роботи і місця для книг немає»* (Джеря І. Унікальна хата // Перець. 1974. № 13. С. 14).

У фейлетоні «За інерцією» у міській бібліотеці для дорослих у Лубнах (Полтавська область) немає книгосховища, у читальному залі ніде сісти. Бібліотекарі *«пишуть стоячи, читають стоячи»*, бо на п’ять бібліотекарів лише два робочих місця. Працівники дитячої міської бібліотеки звернулися до завідуючого Лубенським районним відділом культури *«з дивним проханням: видати їм теплий одяг із жаронепроникним покриттям»*, бо у приміщенні, незважаючи на недавній ремонт, немає в батареях циркуляції, зі стелі капає жирне мастило на голови бібліотекарів і читачів. У бібліотеці медичного училища *«у книгосховищі стеля валиться, так її, замість того, щоб відремонтувати, підперли стовпами. Тепер бібліотекар Паніна, йдучі на роботу, про всяк випадок щодня прощається з рідними…»*. Ще у бібліотеці «*стелажі розташовані один від одного на відстані 20–25 сантиметрів»*, тому бібліотекарю необхідно сидіти на дієті, щоб мати змогу пробиратися між стелажами за книгами. Схуднути необхідно і бібліотекарю заводу лічильних машин, де у кімнаті розміром 24 квадратних метри – 8 тисяч книг. У бібліотеці заводу «Комунар» висока стеля, «*стелажі як хмарочоси»*, тому *«без спеціальної спортивної підготовки книги там не дістанеш із полиці»* (Немирович Ів. За інерцією // Перець. 1977. № 2. С. 8). Згодом «Перцеві» оперативно відповідають, що для виправлення становища «*міський відділ культури укомплектовано досвідченими кадрами»,* відремонтовано міську бібліотеку для дітей, надано нове приміщення бібліотеці медичного училища, запланована новобудова міської бібліотеки для дорослих та розширення приміщення бібліотеки заводу «Комунар». Для бібліотекарів було проведено семінар бібліотечних працівників міста Лубни (У № 2 журналу за цей рік було надруковано… // Перець. 1977. № 17. С. 15).

У Дніпропетровську бібліотекарі Лоц-Кам'янської бібліотеки Жовтневого району, через не відремонтований дах, крім виконання професійних обов'язків, під час дощу «*підставляють тазики, відра, ночви, банки»*. У дитячій бібліотеці № 14 у мікрорайоні «Перемога» переймаються через прорив каналізації, а в міській центральній бібліотеці для дітей через затоплені підвали-книгосховища (Немирович Ів. А почалося із… // Перець. 1978. № 12. С. 7).

У Донецькій області 3500 бібліотек, які обслуговують понад 4 мільйони читачів. *«І, на загал, добре обслуговують!»,* захоплюється «Перець» роботою бібліотекарів. І це незважаючи на залиті книгосховища і замале приміщення. «Перець» співчуває *«бібліотекарям-вичерпувачам»* з міста Жданов Жовтневого району *«бібліотека імені Серафимовича вже десять років тулиться в аварійному приміщенні колишнього кінотеатру. Не в кращому стані там і дитячі бібліотеки імені Горького та імені Гайдара. Сидять працівники в напівпідвалах, правою рукою заповнюють абонементну картку, а в лівій тримають напоготові відро, щоб вичерпувати воду, коли знову лопне каналізаційна труба».* (Немирович І. Через ту «Калевалу»… : епістолярна розповідь про бібліотеки, скомпонована з п'яти листів і авторської післямови // Перець. 1974. № 17. С. 5).

Через складні умови зберігання книг у старому приміщенні Борзнянської районної бібліотеки Чернігівської області бібліотекарі впроваджували нову форму обслуговування: *«ніхто ніколи не встановлює читачам терміну повернення тієї чи іншої книжки, а навпаки ще й просять довше потримати їх у себе»* (Книгу в маси! : Телеграфне Агенство Перця // Перець. 1988. № 13. С. 3).

Низка публікацій «Перцю» присвячена професійній компетентності бібліотекарів. Про інтелектуальний рівень бібліотекарів свідчать коротенькі об'яви, які надсилали підписники до відомої журнальної рубрики «Страшне перо не в гусака»: *«Бібліотека працює з 8 до 10 в бібліотекі, з 12 до 14 в клубі, з 18 до 20 обратно в бібліотекі»* (Бібліотека працює з … : Об'явленіє / надіслала А. Певнєва // Перець. 1971. № 8. С. 15); *«Оголошення. З 12 год. до 4-х год. бібліотека закрита. Рве зуби в лікарні. Зав. б-кою»* / надіслала Г. Загребельна // Перець. 1971. № 24. С. 14); «*Уманська районна бібліотека для дітей відмінної роботи»* (Уманська… : (з вивіски) / надіслав М. Т. Кривомаз // Перець. 1978. № 5. С. 14); *«Ув. Руководитель учреждения. Районная центральная библиотека обращается к вам с просьбой о ликвидации следующих должников…»* (Ув.

Руководитель… : (з листа бібліотеки) / надіслав В. Скрипник // Перець. 1982. № 2. С. 14). А у рубриці «Пером по перах» дошкульно зауважували, що виявляється актив районної бібліотеки *«прочитав ряд лекцій про життя і діяльність О. В. Суворова в тракторних бригадах»* («Заповненна» прогалина // Перець. 1950. № 12. С. 5).

Писали у журналі і про моральні якості радянських бібліотекарів та керівників відділів культури, які опікувалися бібліотечною справою. У 50-ті рр. ласа посада бібліотекаря приваблювала дрібних можновладців для влаштування своїх знайомих, родичів, які б отримували гроші і не працювали. Рубрика «Перечниця» інформувала про завідуючого відділом культосвітньої роботи товариша Гройсмана з Житомирщини, який дружину прилаштував завідуючою райбібліотекою та *«призначив свою сестричку бібліотекарем у далеке село Березівку. … Рахіль на село не поїхала. Одержує гроші «за красиві очі» і сумує»* (Сімейна драма // Перець. 1951. № 9. С. 9). У селищі Смолянка в шахті № 11 тресту «Шахтовідбудова» начальник шахти звільнив сумлінну бібліотекарку Бондаренко й влаштував свою знайому (Букет // Перець. 1950. № 19. С. 6). А у Чернівцях *«добрі дяді»* підтримують начальника обласного управління кінофікації, дружина якого *«працює бібліотекарем кінотеатра ім. Кобилянської. Нема бібліотеки? Пусте. Зате є посада і ставка»* (Речмедін В., Ніколенко М. Добрі дяді та їхні кадри // Перець. 1951. № 16. С. 5). Молодий учитель М. Талюта дезертирував через рік після закінчення педінституту з сільської школи до міста Житомира в школу колгоспних кадрів на посаду бібліотекаря: *«От прищепили людині любов до книги! Так його й тягне туди, де побільше книг»* (Бібліофіл // Перець. 1950. № 19. С. 6).

Також дізнаємось, що фахівці Львівської обласної бібліотеки для дітей В. Нечаєвська та Л. Криворучко захищали несумлінну працівницю книжкової торгівлі на керівній посаді, яка приховувала літературу під прилавком (Чепіга В. До питання про «сумлінну парацю»: Ті самі гості – в ту саму хату // Перець. 1978. № 4. С. 23). А у бібліотеці на Загірній у Львові родини провідного фахівця з бібліотечної справи обласного управління культури пана А. Шуберта і завідувачки відділу бібліотеки пані Л. Малик живуть «*на площах бібліотеки», «не виключено, що лиха година загнала у книжкові нетрі»* (Пальцун Володимир. Хлопці з пропелерами // Перець. 1997. № 8. С. 4).

Працівниці канівської бібліотеки страждають через заздрощі до своєї подруги через чобітки, тому муки сумління змушують їх організувати

диспут на тему «Заздрощам не місце в наших душах» (Романенко Н. Наше листування: Виставка ширнетреба // Перець. 1984. № 9. С. 8).

У журналі «Перець» сповіщалось про недбайливих сільських бібліотекарів, які досить перекручено розуміли часові компетентності щодо організації власного робочого часу. Відкрита бібліотека для читачів села Доброме, Баштанського району на Миколаївщині, села Видава Волочиського району Хмельницької області, села Борочичі Горохівського району Волинської області, села Дружнє (Красилівський район) *«рідкісне явище», «сенсаційне відкриття», «заочна бібліотека»*. (Рідкісне явище : [Незвичайні пригоди] // Перець. 1961. № 6. С. 10; Сенсаційне відкриття : [Телеграфне агентство Перця] // Перець. 1970. № 4. С. 2). У рубриках «Дали Перцю!», «Страшне перо не в гусака…», «Перцеві доповідають» після таких публікацій повідомляли про звільнення бібліотекарів (Для читачів с. Видави… // Перець. 1970. № 12. С. 8; Масова бібліотека села Борочичі… // Перець. 1974. № 12. С. 9; Мешканці села Дружнє… // Перець. 1977. № 19. С. 15).

Написані до «Перцю» листи перевірялися, тому про кожну неправдиву вигадку повідомлялось на шпальтах журналу. Завідувач Берегометьскої районної бібліотеки Чернівецької області Авраменко написав до «Перцю» наклепницького листа. Результат: сувора догана з попередженням від райкому партії та пересторога іншим наклепникам. (Завідувач Бергометської районної бібліотеки … // Перець. 1953. № 17. С. 11) У рубриці «Перець допоміг» повідомлялося про проведення перевірок за скаргами читачів. Так, у с. Норинськ, Овруцького р-ну, Житомирської області було знято з роботи завідуючу сільської бібліотеки Н. Л. Мельник (Читачі написали до редакції… // Перець. 1958. № 22. С. 11). Було таке, що за справедливу критику роботи очільників культосвітньої роботи завідувачку районної бібліотеки намагались звільнити (Здоровенькі були!: Лист голови виконкому Сніжнянської районної Ради, Сталінської області, І. І. Чмельову від вашого Перця // Перець. 1952. № 2. С. 2).

Бібліотекарі досить «майстерно» володіли соціальними компетентностями: вмінням підтримати стосунки, як з колегами, так і з керівниками; вправно налагоджувати зв’язки тощо. Про липові перевірки обласної комісії у бібліотеках сповіщає «Перець» у публікації телефонограми від Черкаського районного відділу культури: *«Приготуйтеся до зустрічі. Організуйте обід на 8 (вісім) осіб»* (Товкач І. Дорогий Перче! Ти, мабуть, і не догадуєшся… // Перець. 1959. № 15. С. 9).

У фейлетоні 1985 р. про сільські бібліотеки Вінницької області розглянуті завдання бібліотек і бібліотекарів *«підвищення культурного рівня сільських трудівників»*; критерії бібліотечної роботи *«читабельність сільських трудівників»*; значення плану у житті кожного бібліотекаря: *«план – усьому голова!»*. А головним успіхом бібліотекарів, знавців «Мертвих душ» Миколи Гоголя, стали винайдені мертві душі читачів бібліотеки села Івчі, *«які регулярно навідувалися сюди, щоб узяти на той світ щось із літературних новинок. І, якщо вірити зав. бібліотекою Г. І. Савчук та її записам, вчасно повертали книжки».* Такі ж активні мерці, що читають були у селі Уладівка, завідуюча бібліотекою якого «Ванда Тадеушівна Ланова залучила до відвідування бібліотеки 991 *«мертву душу» у вісім разів більше, ніж було живих, за що їй виплатили 245 карбованців»*. «Перець» називає конкретні прізвища бібліотекарів-окозамилювачів разом із завідуючим Літинським райвідділом культури Є. Ф. Савчуком, який ініціював масштабну кампанію з приписок (Галіцин І. Що значить класика! // Перець 1985. № 18. С. 5).

Про бібліотекарів-хамів часів Російської імперії розповідається у курйозній історії, яка немовби трапилася з письменником Миколою Гоголем у Києві. Літератор вирішив перечекати сильний дощ у бібліотеці, у вікні якої було виставлено чучело кабана. Бібліотекар-господар вигнав письменника, та той не розгубився й відповів: *«Тепер я розумію, чого у вашій вітрині виставлено чучело цієї тварини»* (М. В. Гоголь, 1809–1852. Випадок у бібліотеці : З напівзабутого // Перець. 1978. № 2. С. 8).

Про мистецтво спілкування з читачами та курйози бібліотечного обслуговування розповів завідуючий відділом бібліографії Львівської наукової педагогічної книгозбірні Б. Степанишин: *«Минулого разу я брала у вас книгу. Вона мені потрібна. – Автор, назва, шифр? – Не пам'ятаю. Та ви її одразу знайдете».* Такі оповістки про пошуки у мільйонному фонді

книжечки «*невеличкого формату, а обкладинка ясно-синього кольору»,* певно зможе повідати кожен бібліотекар. (Бібліотечні курйози / записав Б. Степанишин // Перець. 1973. № 9. С. 15). Про складнощі комунікації з маленькими читачами інформується у рубриці для дітей «Перченя». Хлопчик прохає бібліотекарку дати неважку книжку. Жінка не розуміє, що потрібна не легка казочка для малечі, а саме тоненька книжечка. Школяр пояснює: *«бо, коли я лежачи читаю і раптом засну, то товста книга випаде з рук і стукне мене по голові. І розбудить! А тоненька – ні»* (Ні, ця книжка, не для мене / мал. А. Василенка // Перець. 1978. № 3. С. 12).

Писали і про турботливих каталогізаторів з Відня, які для читачів у каталогах на картках відзначають хрестиком романи із щасливим кінцем (І сміх, і гріх // Перець. 1974. № 17. С. 12).

Типове явище радянського суспільства – привласнення громадської власності – бібліотечних книжок. «Перець» повідомляє: *«В харківській студентській бібліотеці за минулий рік «зачитано» 10 000 книжок».* Молода працівниця бібліотеки звертається до відвідувача: *«А чи немає у вас, часом, якоїсь книжки почитати? А то, знаєте, сумно ...»* (Сумне становище / мал. С. Цукерника ; тема С. Чмельова // Червоний Перець. 1934. № 8. С. 7).

На тему крадіжок з бібліотекарями навіть спілкуються літературні герої. Шерлок Холмс, побачивши одного з підозрілих читачів, прохає бібліотекарку: *«Не видавайте мене йому. Це бібліотечний злодій!»* (Шерлок Холмс… / мал. А. Бордуніса // Перець. 1984. № 9. С. 9). У 2000-ті в Чернівцях в обласній бібліотеці за несплату боргів було відключено сигналізацію, заклад пограбували, *«бібліотекарі складають списки вкрадених книг, з яких можна буде судити про літературні смаки крадіїв»* (Зозуляста А. Що читають злодії? // Перець. 2000. № 7. С. 7).

У 1970-х рр. на полицях книгарень не вистачало цікавих книжок, і на сторінках «Перцю» «книголюби» хизувалися краденими книжками, або, як вважалося делікатними бібліотекарями «взятими у борг». Редакція журналу опублікувала, отриманий від київських бібліотекарів довгий

список злісних боржників, з конкретними прізвищами, повідомленням про місце роботи. (Лозун Г. Любіть книгу… // Перець. 1972. № 4. С. 5). *«Знайомся, оце той читач, що взяв книжки, коли я була тут іще практиканткою»* – повідомляє бібліотекарка похилого віку молодій колезі. (Знайомся, оце той читач… / мал. Н. Панченка // Перець. 1972. № 3. С. 7).

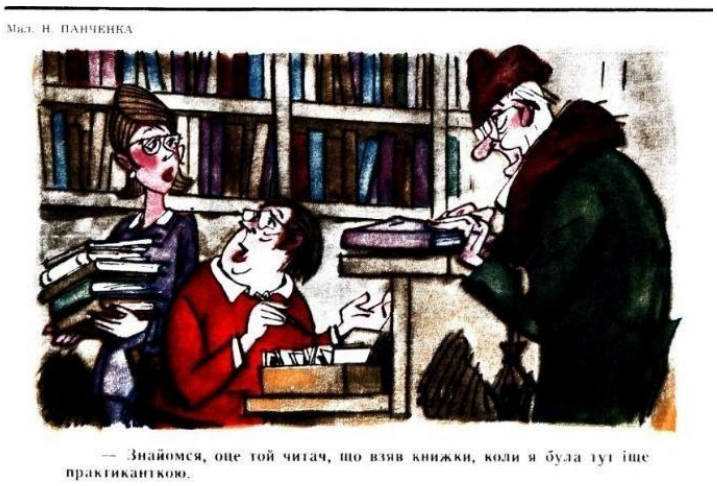

— Знайомся, оце той читач, що взяв книжки, коли я була тут іще практиканткою.

Незважаючи на деякі сатиричні матеріали, аналіз публікацій за досліджуваний період виявив, що у «Перці» висвітлювалося позитивне ставлення суспільства до професії «бібліотекар». *«Виконкомівська бібліотекарка»* може бути серед екзаменаторів в педагогічному інституті (Кравченко Євген. Ой, класики, класики… / іл. К. Агніта // Перець. 1956. № 23. С. 67). До думки бібліотекарів прислухалися, їх поважали у громаді. Жмеринська районна бібліотека для дітей та юнацтва на Вінниччині, *«як і кожний подібний заклад, добру й корисну справу: прищеплює дітлахам любов до художнього слова, пропагує знання, засобами літератури виховує у своїх читачів почуття громадянства»* (Іщенко Ю. Отакий коленкор // Перець. 1983. № 1. С. 7). Жителі маленьких сіл, селищ, містечок страждали, якщо була закрита, або взагалі відсутня бібліотека. Так, десятирічна відсутність бібліотеки для жителів села Новотернуватки Солонянського району Дніпропетровської області, це, як життя на дикому острові. (Дудар Є. Репортаж із «дикого острова» // Перець. 1972. № 9. С. 3).

Як правило, бібліотекарі – це спеціалісти, які вболівають за свою справу, володіють необхідними професійними компетентностями. *«Праця в нетрях вузівської бібліотеки під силу лише самовідданому й відчайдушному універсалові»* шанобливо визначає «Перець» і описує обов’язки та необхідні властивості для бібліотекаря, працівника

університетського книгосховища: *«Бібліотекар університету має гармонічно сполучати в собі якості акробата-еквілібриста, лоцмана, вантажника та електронно-обчислювальної машини. Оскільки зобов'язаний уміти: 1) Легко перепурхувати з драбинки на драбинку, відшукуючи потрібну книжку на багатоповерхових полицях сумнівної міцності. 2) Вільно орієнтуватися в лабіринтах книгосховища (не користуючись компасом і картою зоряного неба)».* 3) *Легко підіймати однією рукою 1015 томів Великого Енциклопедичного Словника. 4) Безпомилково і блискавично відшукувати серед тисяч видань єдине потрібне в даний момент (у діапазоні від «Підручника якутської мови» до «Мезонних атомів та ядерної структури»).* У «Перці» визначається закономірність, *«що такою складною й різноманітною діяльністю займаються як правило, представниці кращої половини людства»* (Шанін Юрій. Мала студентська енциклопедія // Перець. 1976. № 7. С. 8).

Протягом майже століття до проблем бібліотеки, бібліотечних кадрів було небайдуже, ані читачам, ані «Перцю», ані державі, про це свідчить чималий обсяг матеріалу, знайденого за досліджуваною темою. Та в останні десятиліття у сатирично-гумористичному журналі «Перець» приділяється більше уваги політичним негараздам. Такі теми як «культура», «читання», «бібліотеки», «бібліотекар» практично зникли зі сторінок часопису. Але проблеми бібліотечної галузі, які раніше обговорювалися у «Перці», не зникли, залишаються і понині. Протягом 2017–2018 рр. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого за дорученням Міністерства культури України провела загальнодержавне дослідження «Кадрові ресурси публічних бібліотек України: стан та перспективи розвитку», предметом якого стали – професійні компетенції бібліотечних працівників публічних бібліотек [5]. За результатами дослідження найбільшою проблемою публічних бібліотек, що впливає на фаховий рівень, соціальні та психологічні питання працівників, залишається недостатнє фінансування. Хотілося б завершити запитанням-закликом «Перцю» 1970-х рр., актуальним і понині для всіх нас: *«Спробуйте назвати професію, представники якої не користувалися б книгою! ... Читають у нас усі. ... Та й чи є потреба перетворювати власну квартиру на книгосховище? Однаково в особистій бібліотеці не збереш усього того книжкового багатства, яке тебе цікавить. Тут на допомогу приходить бібліотека громадська. ... Думайте, читайте...»* (Лозун Г. Любіть книгу… // Перець. 1972. № 4. С. 5).

Список бібліографічних посилань

1. Журнал «Перець» : сторінка / @perecjournal // Facebook. [Сторінка]. URL: https://is.gd/yQmDs3.
2. Журнал перець. Архів перцю. Читати журнал перець онлайн // Anekdotua: сайт українського гумору. URL: https://is.gd/MPDGDj.
3. Перець. Весела республіка: сторінка / @PerecRepublic // Facebook. [Сторінка]. URL: https://is.gd/I3JKZm.
4. Перець : сатир.-гуморист. щоміс. часопис // Перець.укр. URL:https://bit.ly/2HlCn4g.
5. Результати загальнодержавного дослідження «Кадрові ресурси публічних бібліотек України: стан та перспективи розвитку» // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Київ, 2019. Вип. 50. С. 3–36. URL: http://profy.nlu.org.ua/file/500-socbul50.pdf.

УДК 027.54(477.411)НБУВ:005.8

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ «БІОГРАФІЧНИЙ РЕЙТИНГ»: МУЛЬТИКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОЄКТ І РЕПРЕЗЕНТАТИВНА ПРАКТИКА

Марченко Наталія Петрівна,
старший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук,
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг», заснований Інститутом біографічних досліджень НБУВ. Це мультикомунікаціний проєкт, що сприяє презентації біобібліографічної продукції, стимулює оновлення форм промоції біографічного знання та надає інформацію про вітчизняні біографічні видання різних жанрів широкому загалу користувачів.*

Ключові слова: *«Біографічний рейтинг», промоція читання, бібліотечне співтовариство.*

Annotation. *All-Ukrainian Library «Biographical Rating», founded by the Institute of Biographical Research of the VNLU, is considered. This is a multicommunication project that promotes wide publicity of biobibliographic products, stimulates the renewal of forms of promotion of biographical knowledge and provides information about domestic biographical publications of various genres to a wide range of users.*

Key words: *«Biographical Rating», promotion of reading, library community.*

Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг» (далі – Рейтинг)[1] започатковано Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (НБУВ) з нагоди 100-річного ювілею Бібліотеки та 25-річчя Інституту[2] з метою системного глибокого вивчення стану студій із історичної біографіки та біобібліографії, насамперед у розрізі підготовки та видання малотиражної літератури, а також активізації дослідницької та видавничої інформаційної роботи наукових установ і бібліотек, сприяння розвитку взаємодії біографістів на всіх рівнях із бібліотеками та ЗМІ. Водночас проєкт має сприяти вирішенню у біографічному дискурсі одного з найважливіших питань, що постало нині перед бібліотечним співтовариством, – взаємодії бібліотек задля створення єдиного інформаційного простору та надання доступу до спільних інформаційних ресурсів. Серед основних функцій, закладених у структурі Рейтингу, домінують такі як кумулятивна, сервісна, науково-методична, просвітницька, навчальна, виховна, соціальна та координуюча.

Актуальність реалізації цього проєкту визначається потребою: напрацювання інноваційних форм і методів роботи для подолання певного розриву між значною зацікавленістю сучасного читача біографікою та його недостатньою поінформованістю щодо вітчизняних видань, присвячених постатям української культури; недослідженістю та недооціненістю діяльності регіональних дослідників-біографістів; незлагодженістю комунікацій бібліотечних установ України між собою та з НБУВ як провідним науковим центром у галузі історичної біографіки та біографістики [3].

Концепція Рейтингу заснована на аналізі української та світової практики проведення подібних заходів різних рівнів – від вітчизняних, орієнтованих на підтримку книговидання та читання [3] до кращих взірців міжнародних відзнак [2].

На етапі підготовки були сформовані основні номінації[3], критерії оцінювання видань і добору експертів, укладено список експертів[4],

---

[1] Детальніше: URL: http://biography.nbuv.gov.ua/rating.

[2] Інститутом біографічних досліджень НБУВ у 2017 р. було оголошено, а у 2018 р. – проведено І Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг».

[3] Були скореговані у 2019 р., зважаючи на досвід проведення першого Рейтингу: номінація «Біобібліографічний покажчик» розділена на «Персональний покажчик» і

створено візуальний супровід (емблема, девіз тощо), сформовано презентаційний електронний ресурс та супровідні сторінки у соціальних мережах, розроблено орієнтовний план заходів, які мали сприяти його включенню в загальноукраїнське медійне поле та інформаційне середовище бібліотечної спільноти. Відтак наголошувались диджиталізація історико-біографічної справи загалом, промоція та підтримка реалізації культурних і мистецьких проєктів у біографічній сфері (насамперед бібліотечних), популяризація біографічних видань в Україні. Також вагомим є долучення до Рейтингу, поряд зі звичними для такого роду проєктів книжковими виданнями, біобібліографічного доробку бібліотек, що одномоментно ввело ці наукоємкі, грунтовні, зазвичай унікальні за вміщеною в них інформацією видання в широкий обіг і призвичаює культурний загал до уважнішого їх прочитання, формує звичку поважного ставлення та навички користування такими джерелами.

Нині до участі в Рейтингу допускаються біографічні видання, надрукувані в Україні українською мовою упродовж календарного року, що передує Рейтингу, котрі відповідають вимогам сучасної наукоємної біографіки[5]. Відбір відбувається за сімома номінаціями: «Життєпис», «Персональний покажчик», «Збірник біобібліографічних матеріалів», «Джерела біографії (автобіографія, мемуари, листування)», «Колективний портрет», «Довідкові біографічні видання», «Дослідження з теорії та методики біографістики». Також обговорюється виділення в окрему номінацію іконографічних видань, а також заснування в майбутньому номінацій для біографічних електронних ресурсів і рекомендаційних біобібліографічних покажчиків.

«Довгий список» Рейтингу формується дистанційно на основі пропозицій, наданих бібліотечними установами України. Порівняно з 2018 р. зазнала змін методологія збору та введення первинної інформації до інформаційного ресурсу Рейтингу. З 2019 р. система наповнення стала відкритою в межах мережі бібліотечних установ: була розроблена

««Збірник біобібліографічних матеріалів», «Довідкові видання» – на «Колективний портрет» і «Довідкові біографічні видання», додано номінацію «Дослідження з теорії та методики біографістики».

[4] З 2018 до 2020 р. кількість експертів зросла з 25 до 34 осіб і процес формування експертного середовища продовжується. Остаточна Рада має включати непарну кількість представників усіх областей України та наукових шкіл, дотичних до біографістики.

[5] Див.: «Засадничі принципи» : http://biography.nbuv.gov.ua/rating/r2018/kriterii.php.

відповідна гугл-форма, що передбачає відображення максимально повної інформації про видання (обкладинка, бібліографічний опис, анотація, зміст і окремі показові уривки (25%) чи повнотекстова версія), доступ до якої мають лише працівники бібліотек України[6]. Доступ до неї відкривається за півроку до підбиття підсумків Рейтингу (16 листопада поточного року), а сама форма відображає весь процес занесення первинної інформації на сайті «Біографічного рейтингу». Таким чином частково унеможливлюється дублікатне накопичення біографічних видань, задається стандарт подання інформації на Рейтинг та, головне, створюється постійний інформаційний привід для активнішого долучення бібліотечних установ до збору відомостей, стимулюється відстеження нових видань широким колом користувачів, оскільки всі бажаючі мають змогу підтримати своїх обранців рецензіями, відгуками, фото- та відео-звітами про заходи, пов‘язані з промоцією цих видань тощо. Після завершення формування та редагування «Довгого списку» (уникнення дублетних записів, доповнення й уніфікація поданої інформації тощо) він розміщується на сайті Інституту біографічних досліджень НБУВ та електронних ресурсах партнерів у зручних для користувача форматах і повноті.

«Короткі списки» та фіналістів Рейтингу упродовж місяця таємним голосуванням (шляхом заповнення іменних таблиць) визначають експерти з числа провідних фахівців із біографіки, біографістики та інших споріднених історичних дисциплін, чия актуальна діяльність прямо пов’язана зі створенням, аналізом, рецензуванням і поширенням біографічного знання. З року в рік їхня кількість зростає, повніше відображаючи усі наявні в Україні наукові школи та осередки біографічних досліджень. При оцінці видань до уваги беруться насамперед показники та характеристики, визначальні для кожної з номінацій, а також спільні вимоги, як-то: якість розкриття теми (актуальність, новизна, авторитетність, глибина та повнота, доцільність розкриття та наведення фактів, обґрунтованість узагальнень та інтерпретацій); якість подання інформації (дотримання вимог заявленого жанру, мова, логіка і спосіб викладу, композиція, апарат видання, шрифтові, текстові та графічні виділення, світлини тощо).

Видання, що увійшли до «Коротких списків» також беруть участь у відкритому голосуванні на сторінці «Українська біографістика

[6] Для форми зворотного зв’язку використовувалися додаткові поля (назва установи, прізвище відповідальної особи, контактний телефон, e-mail).

(Biographistica Ukrainica)» у соціальній мережі «Фейсбук» (https://www.facebook.com/groups/148524832185661/). Переможець відзначається окремим дипломом.

Результати Рейтингу оголошуються щорічно на День біографіста (Biographers Day) 16 травня та оприлюднюються у ЗМІ, на інформаційних майданчиках НБУВ і наших партнерів.

За три роки існування Рейтингу на розгляд було представлено 774 видання, зокрема 268 персональних покажчиків та збірників біобібліографічних матеріалів[7]. Більше, ніж удвічі розширилася мережа бібліотечних установ, активно задіяних у проведенні Рейтингу. Нині серед них національні, публічні (зокрема спеціалізовані для дітей і юнацтва), академічні, технічні, сільськогосподарські, медичні, освітянські бібліотеки, бібліотеки ЗВО. Відчутно зросла й посилилася також експертна рада. Наразі 37 авторитетних експертів (у 2018 р. їх було 25) представляють 12 наукових центрів країни. За чисельним складом серед загальної кількості на 2020 р. – 23 доктори наук із різних галузей гуманітаристики (історики, філологи, філософи, педагоги, фахівці з соціальних комунікацій), 16 професорів, члени-кореспонденти кількох вітчизняних і зарубіжних АН.

Від початку Рейтинг розумівся нами як мультикомунікаційний проєкт, який поєднує в собі: 1) базовий презентаційний електронний ресурс (http://biography.nbuv.gov.ua/rating/r2019); 2) систему збору, обробки, аналізу та систематизації біографічних видань і практик їхньої популяризації; 3) створення й активне формування мережі фахівців, які дієво підтримують ідею Рейтингу; 4) мережеві кластери поширення відомостей щодо Рейтингу; 5) публікації у фахових і спеціалізованих ЗМІ та наукових збірниках, матеріалах конференцій тощо; 6) систему заходів

[7] За 2017 р. було відібрано 211 різножанрових біографічних видань, згрупованих за чотирма номінаціями: «Життєпис» (43 позиції), «Колективні біографії» (36), «Джерела біографії» (37), «Біобібліографічні покажчики» (95). За 2018 р., відповідно, 269 видань уже за сімома номінаціями: «Життєпис» (69), «Колективний портрет» (20), «Довідкові біографічні видання» (18), «Джерела біографії» (47), «Персональний покажчик» (83), «Збірник біобіліографічних матеріалів» (30), «Дослідження з теорії та методики біографістики» (2). А в 2019 р. – 294 видання: «Життєпис» (85), «Колективний портрет» (40), «Довідкові біографічні видання» (19), «Джерела біографії» (85), «Персональний покажчик» (35), «Збірник біобіліографічних матеріалів» (25), «Дослідження з теорії та методики біографістики» (5).

(події у межах провідних книжкових і бібліотечних форумів країни, лекції, тематичні зустрічі, заснування традиції святкування Дня біографа (16 травня) та безпосередня організація та проведення нагородження лауреатів і переможців ін.); 7) моніторинг якості досягнутої мети на окремих етапах і проєкту загалом.

Розроблені з урахуванням психологічних особливостей сприйняття інформації О. Л. Верніком та Ю. В. Вернік [3] система інформаційної підтримки та базовий презентаційний електронний ресурс Рейтингу (http://biography.nbuv.gov.ua/rating/r2019), що працює на всіх типах носіїв і має позитивний яскравий динамічний образ, забезпечують максимально відкритий доступ до видань-учасників для експертів і широкого загалу користувачів, тим самим уможливлюючи об'єктивне неупереджене оцінювання та популяризацію видань, тематично окреслений масив котрих постійно перебуває в центрі уваги зацікавленої аудиторії. По суті ресурс є «…базою даних повнотекстових документів або часткового представлення біографічних матеріалів у відкритому доступі, а долучені рецензії та додаткові відеоматеріали, презентації, електронні виставки, журнальні та газетні посилання сприяють повноцінному та більш багатогранному ознайомленню з виданнями для широкого кола читачів. Також ця інформація є цінним джерелом і для наповнення Українського національного біографічного архіву» [1]. Відвідуваність ресурсу постійно зростає, зважаючи на професійну роботу експертів і модераторів, власну зацікавленість читачів і учасників Рейтингу, а також завдяки активності тематичної сторінки «Українська біографістика (Biographistica Ukrainica)» у спільноті «Фейсбук». Нині формується також тематичний підкаст Рейтингу у ютубі та інформаційно-довідковий блог, де акумулюватиметься кращий досвід бібліотек країни й світу щодо біографічної діяльності.

Найбільш вразливий момент усіх подібних Рейтингові «подієвих» проєктів – одномоментність широкого розголосу та значні інформаційні «лакуни» упродовж робочого процесу, що сприяє затуханню читацьких інтересів користувачів. Тому ми від початку розглядали Рейтинг як модерований процес постійної комунікації, а не як «подію». Відтак, уже збір видань «Довгого списку», робота Експертної ради, обговорення найкращих, а по тому видань-переможців Рейтингу є промоційними заходами, які об’єднують спільноту навколо біографіки та способів і методів роботи з нею в бібліотечному середовищі [4]. Кожний етап супроводжується активною інформаційною підтримкою у мережевих

спільнотах, тематичними розсилками, створенням тематичних постів-«маячків» на сторінках видавців, авторів, експертів.

Усе це передбачає поступове створення й активне формування мережі фахівців, які дієво підтримують ідею Рейтингу. Нині воно відбувається шляхом співпраці з експертами Рейтингу, котрі зазвичай виступають промоутерами його ідеї на місцях і в колі однодумців. Також із 2018 р. у Рейтингу відзначають видавництво, чиї видання були найширше представлені у «Топ-10», й те, що видало найцікавіші біографічні видання в певній галузі (скажімо, музичній, сільсько-господарській, педагогічній тощо). Це стає підставою для подальшого проведення спільних заходів із промоції біографічних видань і читання, видавці надають книги для рецензування та поширення серед бібліотек-переможців, а також активно поширюють інформацію про Рейтинг доступними їм засобами. Свої відзнаки з 2018 р. мають також партнери Рейтингу. Нині це Національна спілка краєзнавців України, Національна спілка письменників України, Українське товариство охорони пам’яток історії та культури, Українська бібліотечна асоціація, Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, і цей процес продовжується та ширяться.

Задля активізації поширення відомостей про Рейтинг та залучення максимально широкої аудиторії до його обговорення, проєкт від початку мав низку «підтримуючих» різнойменних сторінок і груп у соціальних мережах, що дає змогу оперативно та всебічно висвітлювати всі події та видання на сайтах і блогах бібліотек, книгознавчих ресурсах, фахових спільнотах тощо. З тією самою метою підтримання сталого інтересу до Рейтингу та популяризації його серед спільноти видання, що увійшли до «Коротких списків», беруть участь у відкритому голосуванні на сторінці «Українська біографістика (Biographistica Ukrainica)» (https://www.facebook.com/groups/148524832185661). Переможець відзначається окремим дипломом. Щороку це голосування залучає до Рейтингу сотні нових прихильників, яких запрошують до голосування друзі, колеги, працівники бібліотек, які вболівають за перемогу свого видання, тощо. Як засвідчують статистичні відомості сторінки, більше 80% цих людей і надалі стежать за активністю на сторінці та відвідують ресурс.

Також від початку результати та ідея Рейтингу дещо менше (з міркувань рівня їх впливу на пересічного користувача), але достатньо широко висвітлюється та поширюється традиційними засобами радіо- та преси. Як важлива соціальна ініціатива, котра впливає на загальне культурне й інформаційне тло він розглядався у публікаціях газет

(до прикладу: «Як найліпше популяризувати та модернізувати українську біографіку» («День», 2018); «Науковці — письменникам: ось вам теми-сюжети-інтриги» («Україна Молода», 2019) тощо), ідею свідомого залучення спільноти до біографічного читання та низку учасників-переможців неодноразово згадували в різних радіоефірах «Українського радіо». Досить широко проєкт обговорюється також на сторінках фахових видань, у межах наукових конференцій і семінарів.

Також важливими етапами Рейтингу є дискусії навколо означених ним видань і проблем у межах найбільших книжкових виставок та ярмарків України, що мають значний суспільний резонанс, презентації на базі бібліотек країни. За три роки існування Рейтингу стали традиційними тематичні заходи в межах «Книжкового Арсеналу» (Київ), «Форуму видавців» (м. Львів), Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині» (м. Одеса), Біографічних читань Інституту біографічних досліджень НБУВ, а також представлення підсумків Рейтингу на ресурсах провідних бібліотек України, НАН України, «Читомо», «Буквоїд», «Україна Молода», «Жінка – Українка». Водночас, кожний учасник, чиї видання втрапили до «Топ-10» у номінаціях Рейтингу поряд із інформацією про власне видання, також активно поширює відомості про сам проєкт, переможців та інших учасників у регіональних і місцевих ЗМІ, на сайтах бібліотек, музеїв, архівів України, видавництв, академічних і навчальних установ, обласних державних адміністрацій тощо. Оскільки однією з вимог (не обов’язкова, але бажана) є наявність рецензії, то більшість учасників додатково публікують рецензії на свої видання, що, зрештою, також сприяє поширенню біографічної інформації та формуванню інтересу до біографічного читання. Поступово звичними стають розмови навколо видань і заходів Рейтингу на фахових зібраннях бібліотекарів, видавців, книгознавців.

Функціонально-динамічна модель Рейтингу та його організаційно-технічні характеристики, а також методологію тестування та моніторингу якості досягнутої мети на окремих етапах проєкту докладно розкрито в дослідженні Ю. Вернік «Всеукраїнський бібліотечний «Біографічнй рейтинг»: динаміка змін інформаціного ресурсу» [1].

Сама структура подачі інформації в межах Рейтингу аналогічна жанрові «лонгрид» у журналістиці: користувач бачить яскраве, динамічне відображення систематизованих значних масивів складної інформації, котру можна сприймати частково, сигментуючи відповідно до своїх потреб. У подальшому плануємо, що невід’ємною частиною Рейтингу

стануть інфографіка, відео, фото, аудіофайли. Оскільки саме мультимедійність значно полегшує сприйняття користувачем біографічних контекстів.

Підсумовуючи, хочеться наголосити, що Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг» насамперед відповідає на запит фахової спільноти біографістів і бібліотекарів бути затребуваними та належно поцінованими суспільством. Акумулюючи та увиразнюючи в прийнятний і привабливий спосіб для широкого загалу користувачів багатолітні напрацювання в біографічній сфері, Рейтинг (поряд з іншим) поступово виробляє у спільноті звичку й потребу в біографічній інформації, запит на неї, а, отже, й тих, хто цю інформацію продукує, систематизує та поширює.

Список бібліографічних посилань

1. Вернік Ю. В. Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг»: динаміка змін інформаційного ресурсу // Українська біографістика. 2019. Вип. 18. С. 309–320.

2. Вернік Ю. В. Організаційно-технічні особливості проведення Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу» // Українська біографістика. Київ, 2019. Вип. 17. С. 226–238.

3. Громадська та інформаційна підтримка історико-біографічних досліджень. Організація конкурсів та рейтингів історико-біографічної літератури / Н. П. Марченко та ін. // Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колектив. моногр. Київ, 2019. С. 233–244.

4. Попик В., Марченко Н., Стамбол И. Новые гуманитарные технологии поддержки историко-биографических исследований, издательской и информационной работы библиотек в области пропаганды биографических знаний // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. 2019. Вып. 17. С. 103–115.

УДК 002.1(0.034.2:084.122QT)(477+100)

ЗАКОРДОННИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ОЦИФРУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

Шевченко Марина Олександрівна,
аспірант Харківської державної академії культури,
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто досвід оцифрування документів в Україні та за її межами, встановлено відмінності між українським та закордонними підходами.*

Ключові слова: *оцифрування документів, документна спадщина, авторське право, міжбібліотечна кооперація.*

Annotation. *The current study outlines the experience of digitizing documents in Ukraine and other countries. Differences between digitization in Ukraine and other countries are established.*

Key words: *digitization of documents, documentary heritage, copyright, interlibrary cooperation.*

Оцифрування документів набуло світового значення як напрям діяльності бібліотек у сучасному цифровому просторі. Досліджуючи організаційні, правові, технологічні та інші аспекти цього питання, виявлено певні особливості та відмінності між підходами до створення цифрових копій документів в Україні та за кордоном. Звернемо увагу на деякі з них.

Перша відмінність – типо-видове розмаїття документів, які відбираються для оцифрування.

В Україні увага бібліотек зосереджується переважно на книжкових та періодичних виданнях (особливо газетах). Це пояснюється тим, що в умовах обмеженості ресурсів, бібліотеки насамперед намагаються зберегти документи, фізичний стан яких є незадовільним. Так, за даними дослідників [4], термін зберігання газетного паперу становить 50–100 років. На теренах сучасної України періодичні видання почали друкуватись в І половині XIX ст. У ІІ половині XIX ст. їх кількість значно збільшилась, а масового розповсюдження вони набули у першій третині XX ст. Зрозуміло, що сьогодні ці унікальні документні джерела знаходяться у незадовільному стані. Тому їх оцифрування дозволить уникнути безповоротної втрати цінного матеріалу.

У багатьох країнах Європи та світу під час створення електронного аналога застосовується кардинально інший підхід. Бібліотеки намагаються оцифрувати майже всі документи, що зберігаються в їх фондах. Наприклад, Національна бібліотека Фінляндії з-поміж усього розмаїття оцифровує й формує такі колекції: «Брошури та прейскуранти автомобільних транспортних засобів»; «Меню» кафе та ресторанів [7]; Національна бібліотека Швеції – «Циркові плакати» [8]; Бібліотека Конгресу США – «Колекцію телефонних довідників США» [1]; Нью-Йоркська публічна бібліотека – «Святкові листівки» [9].

Тобто, створення цифрових аналогів документів в Україні відбувається досить фрагментарно та обмежено. У свою чергу, закордонні бібліотеки намагаються максимально повно охопити документну спадщину для збереження та відкриття для суспільства.

Друга відмінність – оцифрування документів, захищених авторським правом.

Українські бібліотеки створюють цифрові аналоги лише тих документів, які вже не охороняються авторським правом, тобто перейшли у стан «суспільного надбання». Інколи бібліотеки отримують згоду від авторів на використання їхніх творів, але такі документи складають незначну частку.

Книгозбірні інших країн активно займаються оцифруванням документів, що знаходяться під захистом авторського права. При цьому бібліотеки отримують різноманітні ліцензії на використання творів, і в залежності від цього, надають читачам доступу до них у різних режимах.

Так, Національна бібліотека Норвегії [6] надає вільний доступ усім користувачам до документів, що є суспільним надбанням. Доступ до документів, що знаходяться під захистом законодавства про авторське право, має кілька варіантів обмеження. Одні доступні лише користувачам з норвезькими IP-адресами, інші – лише в приміщеннях Національної бібліотеки в Осло.

Національна бібліотека Естонії [5] в цифровому архіві «DIGAR» також застосовує різні режими доступу до документів. Вільні від авторського права документи можуть використовуватись без будь-яких обмежень, але не порушуючи честі та гідності автора. Документи, захищені авторським правом, можна використовувати з освітньою, дослідницькою або особистою метою. Для публікації або розповсюдження таких творів необхідно отримати дозвіл власника авторських прав, а при

використанні з особистою метою слід посилатись на джерело (цифровий архів DIGAR).

Деякі документи взагалі не можна використовувати (переглядати, завантажувати тощо), вони мають відповідну позначку у вигляді «замка». Це означає, що їх використання можливе лише на автоматизованих робочих місцях у читальних залах бібліотеки.

Отже, для закордонних бібліотек авторське право не є значною перешкодою. Звичайно, їх діяльність із вільного оцифрування є дещо обмеженою, проте, вони намагаються отримувати ліцензії та надавати різні режими доступу для мінімізації неправомірного використання документів читачами.

Третя відмінність – корпоративність та широта охоплення матеріалів національного значення.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) ініціювала та розпочала створення інтегрованого ресурсу «Електронна бібліотека “Україніка”» [3], метою якого є акумулювання документної спадщини. Передбачалося, що «Україніка» буде поповнюватися оцифрованими виданнями й з фондів інших бібліотек, але, на сьогодні, електронна бібліотека генерується виключно співробітниками НБУВ, за відсутності співпраці з іншими книгозбірнями. Це перешкоджає формуванню комплексного ресурсу національного рівня. Є вірогідність, що з часом в ресурсі можуть утворитись певні прогалини. Цього не можна допустити, оскільки документна спадщина є важливим підґрунтям самоідентифікації українського народу та майбутнього розвитку України.

Прикладом корпоративного проєкту державного рівня в Україні можна назвати електронну бібліотеку «Культура України» [2] (адміністрування сайта здійснює Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого). Сьогодні налічується 111 учасників проєкту: бібліотеки, наукові установи, видавництва, автори. Напрямом поповнення обрано тему «Культура України». Видання згруповано у чотири колекції: «Культурологія», «Мистецтво», «Етнографія», «Заклади культури».

Звернімося до закордонного досвіду, де подібні проєкти реалізуються на засадах співпраці. Наприклад, портал «Polona» [10] представляє колекції об’єктів із різних установ. Національна бібліотека Польщі (Biblioteka Narodowa) є адміністратором цього порталу. Окрім Національної бібліотеки, свої колекції для розміщення на порталі надають: бібліотека Ягеллонського університету, бібліотека Люблинського католицького університету імені Іоанна Павла II, Інститут книги,

Театральний інститут імені Збіґнєва Рашевського, Національний етнографічний музей тощо. Наведений приклад демонструє комплексність представлення матеріалів національного значення. Це відбувається внаслідок високого рівня координації та кооперації не лише між бібліотечними, але й між іншими культурними установами.

Таким чином, наведені приклади свідчать про відмінності підходів до оцифрування в Україні та за кордоном. Але слід відмітити, що нині в Україні та за кордоном існує кардинально різне розуміння та усвідомлення того, які можливості та перспективи відкриваються перед бібліотеками та суспільством у сучасному цифровому просторі.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотека Конгресу США : сайт. URL: https://www.loc.gov.
2. Електронна бібліотека «Культура України» : сайт. URL: http://elib.nlu.org.ua.
3. Електронна бібліотека «Україніка» : сайт. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=UKRLIB.
4. Методика оцінювання фізичного стану документів : метод. рек. / Держ. архів. служба України, УНДІАСД. Київ, 2013. 68 с. Електрон. аналог: URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/mr-otsinka%20fiz%20stanu.pdf.
5. Національна бібліотека Естонії : сайт. URL: https://www.nlib.ee/.
6. Національна бібліотека Норвегії : сайт. URL: https://www.nb.no/.
7. Національна бібліотека Фінляндії : сайт. URL: https://www.kansalliskirjasto.fi/.
8. Національна бібліотека Швеції : сайт. URL: https://www.kb.se/.
9. Нью-Йоркська публічна бібліотека : сайт. URL: https://www.nypl.org/
10. Polona : сайт. URL: https://polona.pl/.

УДК 025.355:004.77

ІМПОРТ ДАНИХ З ПЛАТФОРМИ OPEN JORNAL SYSTEM (OJS) В САБ «ІРБІС»

Рудзський Лев Зіновійович,
член правління Міжнародної Асоціації ЕБНІТ,
Україна, Київ,
Панарін Геннадій Сергійович,
провідний інженер-програміст
Харківської державної наукової
бібліотеки імені В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Описуються передумови виникнення технологічного завдання конвертації даних в автоматизовані інформаційні бібліотечні системи з автоматизованих систем підготовки періодичних видань в традиційному (друкованому) і електронному вигляді. Наводяться приклади організацій і проєктів, які готують періодичні видання на цифровій платформі Open Jornal System (OJS), з різним ступенем використання її можливостей і можуть бути зацікавлені у використанні описаної технології для поповнення електронних каталогів своїх бібліотек.*

Ключові слова: *обмін даними, конвертація даних, періодичні видання, бібліотеки, ІРБІС.*

Annotation: *The preconditions of the technological task of data conversion into automated information library systems from automated systems of preparation of periodicals in traditional (printed) and electronic form are described. Examples of organizations and projects that prepare periodicals on the digital platform Open Jornal System (OJS), with varying degrees of use of its capabilities and may be interested in using the described technology to replenish the electronic catalogs of their libraries.*

Key words: *data exchange, data conversion, periodicals, libraries, IRBIS.*

Одним із беззаперечних постулатів інформатики є вимога до автоматизованої системи обробки інформації про одноразове введення даних в систему та багаторазове їх використання. Для автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (АБІС) ця вимога дотримується і реалізується на прикладі системи автоматизації бібліотек (САБ) «ІРБІС».

Після створення запису в базі даних електронного каталогу (БД ЕК) ці дані можна використовувати, починаючи від друку традиційної

каталожної картки і закінчуючи автоматизованою розсилкою результатів пошуку за хронологічними (нові надходження) або смисловим ознаками (ключові слова, предметні рубрики, індекси різних систем класифікації тощо) на адреси електронної пошти користувачів з АБІС, що може фактично зараховуватися як відвідування бібліотеки. До переліку автоматизованих процедур, входять процеси починаючи від традиційної бібліотечної технології і закінчуючи представленням даних в інтернеті, повнотекстовий пошук та обмін даними між різними бібліотеками, в форматі корпоративної взаємодії. Але весь спектр цих автоматизованих процедур включає обробку і багатоаспектне введення даних в межах бібліотечної технології, не порушуючи процеси обміну даними з автоматизованими інформаційними системами, які функціонують в сегментах громадських інституцій, які постачають документи до бібліотеки, як мінімум в традиційному, тобто в друкованому вигляді. Йдеться насамперед про книжкові видавництва і редакції періодичних видань (журнали, газети). Спроба імпорту даних в АБІС в форматі ONIX (формат обміну даними між суб'єктами книжкового ринку) не знайшла широкого застосування. Певними можливостями економії інтелектуальних і фінансових ресурсів, при обробці інформації в бібліотеках, є обмін даними з АБІС іншого класу інформаційних систем, так званих електронних бібліотечних систем (ЕБС), які набули широкого поширення в РФ [1]. ЕБС, створені на базі книжкових видавництв, постачають свою продукцію користувачам не тільки за допомогою представлення її на своїх сайтах в електронному вигляді, за передплатою на комерційній основі окремим закладам освіти (університети, школи), а й багатьом бібліотекам, які прагнуть інтегрувати в БД своїх ЕК записи на джерела, які надають ЕБС, з посиланням на сайт ЕБС, не витрачаючи на це додаткових зусиль з інтелектуальної обробки джерел. Ця технологія, заснована на генерації даних з ЕБС або в форматі РУСМАРК, або в форматі САБ «ІРБІС». Ми звернули увагу на платформу OJS, як на безкоштовну платформу з автоматизації традиційних процесів видавничої діяльності, в режимі онлайн. Така технологія дозволяє менеджеру видання спілкуватися з авторами, рецензентами, членами редакційної колегії електронною поштою, формувати не тільки макет видання для друкованої версії журналу, при необхідності, але і автоматично формувати сайт видання і представляти на сайті повні тексти статей з готових номерів видання.

Ця платформа поширена в світі, а в Україні з'явилися компанії-агрегатори періодичних видань, які надають послуги хостингу платформи

OJS, навчання роботи з нею в віддаленому режимі й інші супутні послуги. Зокрема до таких компаній належить проєкт "Відкрита наука в Україні" [2]. Хоча існують організації, які самостійно встановили платформу OJS, в основному університети, і видають на її базі свої періодичні видання [3; 4; 5; 6; 7]. Аналізуючи автоматизовану технологію підготовки друкованого видання на платформі OJS ми дійшли висновку що вся інформація, яка готується за допомогою цієї цифрової платформи в подальшому вводиться в АБІС в ручному режимі з друкованої версії або з сайту видання. Серед українських користувачів OJS, є необхідність конвертації даних з платформи OJS в АБІС [2]. У виданнях, присвячених OJS згадується можливість експорту даних в форматі MARC, але ми зупинилися на необхідності конвертації даних з платформи OJS безпосередньо в САБ «ІРБІС», як розповсюджену на території України, а також тому що інтерпретація формату MARC, часто буває некоректною для різних АБІС. Одним з авторів статті було створено програмне забезпечення (ПЗ), яке дозволяє експорт даних з платформи OJS в форматі САБ «ІРБІС», з подальшим їх імпортом в САБ «ІРБІС», незалежно від версій системи, тобто для лінійки САБ «ІРБІС» 32/64/128.

Така технологія дозволяє:

− уникнути повторних рутинних інтелектуальних зусиль при описі та введенні даних в АБІС;

− оптимізувати фінансові витрати при введенні даних в АБІС;

− максимально уникнути помилок при введенні даних, тобто вилучивши «людський фактор» при введенні даних в АБІС, тому що підготовка вихідних даних при виданні електронної або друкованої версії видання ведеться з обов’язковим редагуванням;

− підвищити повноту і точність отриманих даних, як фактографічних (номер видання, номери сторінок тощо), так і смислових, зокрема повний перелік авторів публікації, тому що в бібліотеці, заради економії часу і виходячи з «докомп’ютерної традиції» часто не вводять прізвища та ініціали четвертого і наступних авторів публікації, уникнути помилок при введенні фактографічної інформації, пов'язаної з багатозначними буквено-цифровими ідентифікаторами типу DOI, ORCID тощо;

− підвищити рівень представлення змісту періодичних видань в інтернеті, за рахунок полегшення введення аналітичних описів публікацій в БД ЕК бібліотек, представлених в інтернеті.

Тому пропонуємо, бібліотекам, користувачам САБ «ІРБІС», звернути увагу на цю технологію, при виборі постачальників періодичних видань, а редакціям видань, які вибрали платформу OJS, для своєї діяльності, придбати новий сегмент поширення своїх видань в сучасному електронному форматі, в особі користувачів САБ «ІРБІС».

Список бібліографічних посилань

1. ГОСТ Р 57723-2017 Информационно-коммуникационные технологии в образовании. Системы электронно-библиотечные. Общие положения = ISO 8601:2004 : изд. офиц. / Федеральное агентство по техническому регулированию и метрологии. Москва, 2018. 34 с.

2. Комплексна підтримка наукових журналів в мережі Інтернет. URL: https://openscience.in.ua/.

3. Медицина сьогодні і завтра. URL: https://msz.knmu.edu.ua/.

4. Київські історичні студії. URL: https://istorstudio.kubg.edu.ua/ index.php/journal.

5. Обзор современного высшего образования. URL: https://edreview.kubg.edu.ua /index.php/edreview.

6. Інженерія природокористування. URL: http://enm.khntusg.com.ua/ index.php/enm.

7. Технічний сервіс агропромислового, лісового і транспортного комплексів. URL: http://ts.khntusg.com.ua/index.php/ts.

8. Наукові журнали НФаУ. URL: https://nuph.edu.ua/nauchnye-zhurnaly-nfau/.

УДК 94(477)

ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ ЯК ПРИКЛАД НОВІТНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОЇ ПРАКТИКИ

Дояр Лариса Василівна,
старший науковий співробітник
Книжкової палати України імені Івана Федорова,
кандидат історичних наук, доцент,
Україна, Київ

Анотація. *Порушуються проблеми суспільної популяризації фондових зібрань друкованої продукції. Автор аналізує виставкову діяльність Державного архіву друку Книжкової палати України. Стаття написана на матеріалах книжкових, аркушевих та образотворчих видань часів Української національно-демократичної революції та боротьби за збереження власної державності (1917–1921 рр.).*

Ключові слова: *фондосховище, тематична виставка, музейна експозиція, Національний музей літератури України.*

Annotation. *The article presented raises the problem of public promotion of printed matter stock collections. The author analyzes the exhibition activities of the State Archives of Printing of the Book Chamber of Ukraine. The article is written on the materials of books, worksheets and fictional editions of the Ukrainian National Democratic Revolution and the struggle for the preservation of statehood (1917–1921).*

Key words: *stock exhibition, thematic exhibition, museum exposition, National Museum of Literature of Ukraine.*

Книжкова палата України імені Івана Федорова є унікальною, єдиною у своєму роді державною науковою установою, де зберігаються усі види друкованої продукції, що колись виходили і виходять зараз у видавництвах нашої країни. Фондосховища Державного архіву друку Книжкової палати України уміщують найбільше у світі зібрання україніки, що існує нині. Відзначаючи 100-літній ювілей заснування установи, співробітники закладу актуалізували традицію проведення виїзних тематичних виставок: на базі Національного музею літератури України у вересні 2019 р. було експоновано друковані видання періоду визвольних змагань українського народу (1917–1921 рр.).

Проблема організації виставкової діяльності установами, що зберігають друковану спадщину, має власну історіографію [1–4]. Практика суспільно значущої, у тому числі, і виставкової діяльності Книжкової палати України узагальнена у праці М. І. Сенченка [5].

Експозиція вищезазначеної виставки, загалом, налічувала 120 експонатів. Було представлено різні види друкованих видань за вказаний період: книги, періодичні та продовжувані видання (збірники наукових праць, журнали), аркушева продукція (листівки, відозви, гасла тощо), образотворчі видання (плакати). Матеріали, через призму друкованого слова, репрезентували супротивні соціальні та політичні сили революції.

На виставці експонувалися раритетні видання столітньої давнини. Серед останніх, праці видатних громадських і культурних діячів України: Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Володимира Винниченка, Симона Петлюри, Івана Огієнка, Микити Шаповала, Євгена Чикаленка, Сергія Остапенка та ін. Найбільшою добіркою представлено діяльність генерального секретаря з військових справ в уряді УНР, лідера Директорії, головнокомандувача військ Армії УНР Симона Петлюри (1879–1926): експонувалися збірка його літературних творів «Незабутні», листування з

головою Ради Народних Міністрів УНР Б. Мартосом, підписані Петлюрою Універсали Директорії, численні військові накази, плакати і листівки тощо. Серед експонатів фігурували перші життєписи отамана у авторстві С. Вовка-Сіроманця (1918) та виконанні Міністерства преси й пропаганди УНР (1919), репортаж з судового засідання, що виносило вирок його колишнім соратникам (1921).

Значну частину виставки займали наукові розвідки та навчальні посібники, як-то, «Нариси з новітньої історії політичної економії і соціалізму» видатного українського економіста Михайла Туган-Барановського (1865–1919). Останній був активним учасником визвольних змагань українського народу, займаючи посаду Генерального секретаря з фінансів у серпні-листопаді 1917 р. В експозиції представлено підручники «Економічна географія України», «Політична економія», що були написані українським вченим, громадсько-політичним діячем, викладачем університету у Кам'янці-Подільському, прем'єр-міністром Ради Народних Міністрів УНР у лютому–квітні 1919 р. Сергієм Остапенком (1881–1938). Серед експонатів є гідрогеологічна розвідка «Підземні води України», написана видатним українським географом, геологом і педагогом Павлом Тутковським (1858–1930).

Наукову добірку виставкової експозиції прикрашали: монографічна праця доцента Університету Святого Володимира І. Трахтенберга «Паперові гроші», підручник з органічної хімії, написаний заслуженим професором Університету Святого Володимира С. Реформатським, арифметичний задачник О. Степовика, виданий коштом Полтавського земства у 1917 р., Біблія старого заповіту, видана вінницькою «Просвітою». Експонувалися також наукові видання «Університетські новини» Університету Святого Володимира у Києві, «Новини Харківського технологічного інституту імператора Олександра ІІІ», журнал «Південний інженер», який видавало Товариство інженерів, що були випускниками Катеринославського гірничого інституту імператора Петра І.

Гідне місце в експозиції зайняли словникові видання, зокрема, «Російсько-український словник», укладений С. Іваницьким і Ф. Шумлянським, термінологічний словник з фізики (розділ «Статика»), «Московсько-український словник для військових», підготовлений зусиллями секретаріату з військових справ УНР. Родзинкою став «Україно-руський словничок до Кобзаря Т. Г. Шевченка», виданий у 1917 р. друкарнею губернського правління, що розташовувалася у Херсоні.

Серед довідникових видань, представлених на виставці, домінуюче місце займали книгодруки військового призначення, зокрема, «Муштровий статут для піхоти», «Керування батареєю», «Дисциплінарний статут», «Статут внутрішньої служби», «Програма навчання молодих козаків піхоти, кінноти та артилерії», «Муштровий статут для легкої пушкової й гавбічної артилерії» тощо.

Значну частину виставкової експозиції становили різноманітні урядові видання УНР, зокрема, Конституція Української Народної Республіки, видана у Києві у 1918 р., Закон про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки, Земельний закон, Закон про 8-мигодинний робочий день тощо. На виставці експонувався «Збірник законів, обіжних та інших розпоряджень у справах земельних в Українській Народній Республіці», виданий у Києві на початку 1918 р., Закон про «Громадянство Української держави», прийнятий під час правління гетьмана Павла Скоропадського. Чимало важливих документів уміщено в аркушевих виданнях, зокрема, унікальний Універсал Директорії УНР «До трудового селянства» (1919) за шістьома (!) підписами – п'ятірки лідерів (В. Винниченко, С. Петлюра, Ф. Швець, О. Андрієвський, А. Макаренко) та міністра земельних справ М. Шаповала (останній, перебуваючи у політичній еміграції, заперечував факт свого входження до уряду Директорії).

Добірку з «єврейського питання» представляли: праця І. Глушківського «Стережіться провокацій», що містить контрагітацію проти погромів, збірка «Євреї та Українська Республіка», де розповідається про візит єврейської делегації у Кам'янець-Подільський до С. Петлюри 17 липня 1919 р., пропагандистська брошура Міністерства преси УНР «Чому серед жидівських робітників є багато більшовиків» (автор С. Золотаренко), книга міністра з єврейських справ в уряді УНР Мойсея Зільберфарба «Єврейське міністерство і єврейська автономія на Україні: сторінки історії», написана мовою ідіш.

Особливе місце на виставці посідала добірка образотворчого мистецтва 1917–1921-х рр.: було представлено праці відомих художників-плакатистів О. Маренкова «Орися ж ти, моя ниво» (1921), О. Хвостенка-Хвостова «Селянин! Оддай продподаток» (1921), виконані з дотриманням нарбутових традицій. До уваги відвідувачів було представлено продовольчі картки на хліб або борошно для дорослої людини та дитини, видані Київським Губернським революційним комітетом у 1920 р.

Список бібліографічних посилань

1. Булахова Г. Виставкова діяльність у рекламній стратегії бібліотек // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2013. Вип. 35. С. 556–566.
2. Дупляк Т., Ткаченко Т. Інтернет технології у виставковій діяльності // Маркетинг в Україні. 2008. № 3. С. 26–29.
3. Захарова Н. Виставкова діяльність бібліотек як елемент інформаційного обслуговування // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2014. Вип. 39. С. 467–474.
4. Кудря Л. Віртуальна книжкова виставка – нова форма популяризації документів // Бібліотечна планета. 2009. № 1. С. 37–39.
5. Сенченко М. І. Книжкова палата України: 100 років системних та інноваційних трансформацій, 1919–2018. Київ, 2019. 200 с.

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ(091):005.8

ПРОЄКТ «ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕКИ» ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ІНТЕГРАЦІЇ ЛІТОПИСУ КНИГОЗБІРНІ У ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР

Петренко Наталя Валентинівна,
головний бібліотекар Харківської державної
наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто досвід Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка з впровадження інформаційного проєкту «Історія бібліотеки», висвітлено його мету, основні завдання, структуру та зроблено спробу визначити етапи реалізації на сайті книгозбірні. Основну увагу приділено змістовному наповненню ресурсу відповідно до розробленої структури та надано відомості про особливості кожної тематичної рубрики.*

Ключові слова: *проєкт «Історія бібліотеки», сайт ХДНБ, тематичні рубрики.*

Annotation. *The experience of the Kharkiv State Scientific Library named after V. G. Korolenko on the implementation of the information project «History of the Library» is examined, its purpose, main tasks, structure are highlighted and an attempt is made to determine the stages of implementation on the library website. The main attention is paid to the content of the resource in accordance with the developed structure and provided information about the features of each thematic section.*

Key words: *«History of the Library» project, the site of the KhSSL, thematic sections.*

Гуманна місія Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка триває з 1830 р. – часу заснування як Харківська губернська публічна бібліотека (ХГПБ). Її відкриття стало можливим завдяки підтримці харківського дворянства, а фонди складено з благодійних пожертв. Протягом існування на діяльності книгозбірні відбивалися особливості кожного історичного періоду, який переживала наша країна: зміни політичних режимів, репресії та кадрові чистки, Друга світова війна й післявоєнна розруха, період становлення держави як незалежної тощо. З плином часу еволюціонували функції та завдання, розвивалася структура, зростали фонди. Тому дослідження історичного минулого та сучасного стану в контексті розвитку бібліотечної справи України є актуальною темою та важливим завданням сьогодення.

Перші узагальнені відомості про заснування ХГПБ наведено у праці Г. П. Данилевського [2], що стала джерелом для подальших досліджень. Серед літописців бібліотеки – яскраві представники Харківської бібліотечної школи Д. І. Багалій [1] та Л. Б. Хавкіна [9]. Пізніші дослідники – це В. Г. Трамбицька [6; 7], Н. Я. Фрідьєва [8], С. Б. Шоломова [3; 10], О. І. Танько [4; 5] та багато інших. Активно вивчалася історія ХДНБ у 1981–1986 рр. та після 2007 р. у межах довготривалих локальних досліджень, а саме: «Історія Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка» та «Музейні та меморіальні форми наукових бібліотек». Таким чином, комплексне вивчення всього напрацьованого досвіду зародило ідею створення проєкту, який би дозволив інтегрувати основні результати досліджень, а інтенсивний ритм сучасної цивілізації та невпинний розвиток електронних комунікаційних засобів обумовив його реалізацію на сайті книгозбірні.

Мета проєкту – створення потужного інтерактивного ресурсу з історії Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ), який зробить доступними в інформаційному просторі основні віхи становлення та розбудови книгозбірні, а також сприятиме поширенню цих історичних відомостей серед широкого загалу користувачів. Ресурс має виконувати довідково-інформаційну, когнітивну, освітню та комунікативну функції.

Задля успішного функціонування ресурсу та досягнення поставленої мети поступово вирішуються такі **завдання:** теоретичне обґрунтування важливості започаткування проєкту; формування його логічної структури; виконання технічного завдання; забезпечення проєкту методичним

керівництвом; ґрунтовна підготовка наповнення контенту (текстів, зображень) та розробка дизайну.

Виконавці проєкту: співробітники кабінету бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної і відділу впровадження бібліотечно-інформаційних систем і технологій та підтримки баз даних, пізніше до цього процесу долучатимуться співробітники усіх структурних підрозділів бібліотеки. Впровадження проєкту здійснюватиметься в розділі сайта на платформі програмного забезпечення CMS WordPress.

На початковому етапі було вивчено досвід впровадження музейних та меморіальних форм роботи у вітчизняних та зарубіжних бібліотеках, здійснено моніторинг популярних сайтів з історії провідних книгозбірень, обрано форми меморіальної діяльності, які можна застосувати. Результатом цієї роботи стала підготовка проєкту структури майбутнього розділу сайта з відтворення широкої панорами розвитку книгозбірні, обговореного та затвердженого на нараді при директорі. Також розроблені методичні рекомендації щодо підготовки довідок з історії структурних підрозділів та інструкції для роботи у WordPress.

Структуру ресурсу сформовано таким чином, щоб забезпечити зручні для кожного користувача шляхи отримання інформації, відповідно наповнюється контент. Тексти супроводжуються ілюстративними матеріалами та за необхідністю довідково-пошуковим апаратом. Контент ресурсу згрупований за підрозділами та тематичними рубриками (сторінками сайта). Головне меню розділу «Історія бібліотеки» складається з таких підрозділів: «Хроніка подій»; «Історіографія», «Музейна експозиція», «Персоналії», «Будівля», «Нагороди», «Історія відділів», «Віртуальні виставки». Кожен підрозділ має розгорнуту структуру відповідно до вивченості певних тем.

Підрозділ «Хроніка подій» в контексті особливостей історичного розвитку держави обґрунтовує етапи становлення книгозбірні. Відомості подано у вигляді коротко сформульованих фактів та стисло викладених подій. Передбачена можливість переглянути більш детальну інформацію. Згрупована за такими періодами:

– 1830–1882 рр.: заснування книгозбірні, особливості роботи комітету піклувальників, формування фонду та роботу перших бібліотекарів до часів, коли доступ обмежився через зміну статусу (реєстрацію як бібліотеку Харківського дворянського депутатського зібрання);

– 1883–1916 рр.: відновлення роботи бібліотеки, діяльність Правління, затвердження регламентуючих документів, визначення напрямів діяльності, структурні нововведення, зміна приміщень і зведення та освоєння власної будівлі, участь у культурно-просвітницьких заходах;

– 1917–1990 рр.: добірка фактів про зміну назв, підпорядкування, отримання статусу державної наукової установи, присвоєння ім'я письменника В. Г. Короленка, стрімке зростання книжкового фонду, створення нових відділів, зведення нового сховища та ін. Водночас це хроніка тяжких та сумних подій: репресії співробітників у 1930-х рр., збитки часів Другої світової війни, тяжкі часи відбудови;

– 1991 р. – сучасна історія: розвиток бібліотеки в нових соціально-політичних умовах, етапи впровадження маркетингової та проєктної діяльності, автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів, сучасні послуги та ресурси, відновлення міжнародних зв'язків та ін.

Контент підрозділу «Історіографія» містить колекцію документних джерел: цифрових копій документів, які мають історичну цінність та представляють значний інтерес для наукових досліджень. Колекція включає організаційні, статистичні, регламентуючі документи: статути, положення, правила користування, звіти з 1886 р., а також історичні нариси, монографії, наукові праці і бібліотечні друковані каталоги. Також на цій сторінці міститься перелік посилань на повнотекстові сучасні видання з історії ХДНБ.

Наступний підрозділ «Музейна експозиція» вміщує електронний путівник «Від Харківської губернської публічної до громадської бібліотеки. 1830–1916 рр.» та розрахований переважно на користувачів, які не мають можливості відвідати книгозбірню й пройти її екскурсійними маршрутами. Цей путівник здійснить екскурс у рік заснування бібліотеки, допоможе пройти шляхом її становлення та розвитку до початку XX ст., познайомить з особливостями роботи та особистостями, які пов'язували своє життя з бібліотекою, а також представить копії експонатів однойменної стаціонарної експозиції. Інтерактивні технології, запроваджені у путівнику, дозволяють взаємодіяти з користувачем та за необхідності знайомитися з додатковими матеріалами (повними текстами документів, аудіо- та відеозаписами), перейти за посиланнями на достовірні ресурси. Електронний путівник супроводжуватиметься цікавими фактами з життя Харкова цього періоду.

Дізнатися про ідеї піклувальників та засновників, дослідити здобутки попередників та внесок сучасників можна з підрозділу «Персоналії», який

репрезентує історію бібліотеки в особах. Складається з рубрик «Перші завідувачі, бібліотекарі», «Голови Правління», «Члени Правління», «Директори», «Заслужені діячи культури», «Видатні особистості». Перша знайомить з членами комітету піклувальників, завідувачами та першими бібліотекарями, намагається обґрунтувати їхню діяльність на бібліотечній ниві, тому що в ті часи роботу книгозбірні організовували державні службовці: губернатори та їх заступники, міські голови, очільники дворянства, представники судової влади, вчені та громадські діячі; бібліотекарями призначалися чиновники Дворянського депутатського зібрання. Інформацію надано як загальну статтю проілюстровану портретами членів комітету.

Рубрики «Голови Правління» та «Члени Правління» присвячені наступному періоду, коли управління бібліотекою здійснювалося колегіальними зусиллями відомих харків'ян – дворян, меценатів, громадських діячів, керівників та професорів харківських закладів освіти. Представлені персональні статті про голів та членів Правління містять відомості про життєвий та творчий шлях особистостей, при цьому увагу приділено саме діяльності в Правлінні та бібліотечним обов'язкам. Об'єднує цих людей подвижницька ідея, яка стала рушійною силою у справі організації бібліотеки та в подальшому становленні.

Історія свідчить, що від успішного керівництва залежить існування та розвиток книгозбірні. Не можна народитися директором бібліотеки, ним можна стати. І процес становлення має відбуватися поступово протягом певного часу. Підтвердженням цього є долі директорів ХДНБ, які на довгий час пов'язували своє життя з бібліотекою і бібліотечною справою. Їхні професійні якості, управлінські навички, життєвий досвід неодноразово допомагали привести бібліотеку до успіху. Тому цілком логічним стало запровадження рубрики, яка знайомить з директорами бібліотеки від початку ХХ ст. до сьогодення. Тут акумульовано відомості про життєвий та творчий шлях керманичів, які супроводжуються фотогалереями та посиланнями на однойменні статті регіонального ресурсу «Бібліотечна енциклопедія Харківщини».

Продовжує плеяду особистостей ХДНБ рубрика, в якій представлено персональні сторінки заслужених працівників культури. Всі вони більшу частину життя присвятили книгозбірні, щоденною наполегливою працею досягли певних висот у професії та зробили особистий внесок у розвиток бібліотечної справи України. Біографічні довідки допоможуть у визначенні пріоритетних напрямів подальшого розвитку ХДНБ.

Додатково створено рубрику «Видатні особистості», матеріали якої знайомлять з діячами причетними до діяльності бібліотеки в різні роки, які вписали славетні сторінки в її історію. Серед них імена, що майже невідомі сучасній бібліотечній громадськості, тому започаткування цієї рубрики надає можливість об'єктивно висвітлити внесок цих діячів та їхню творчу спадщину. Всі матеріали підрозділу «Персоналії» доповнені фотографіями особистостей, списками праць та джерел про них.

Наступний підрозділ присвячений історії будівлі та вміщує результати дослідження О. І. Танько, вченого секретаря ХДНБ. В них представлені фактичні відомості про зміни приміщень бібліотекою до часів зведення власної будівлі у 1901 р. Зосереджено увагу на розміщенні книгозбірні у будинку Харківського дворянського депутатського зібрання та організації її внутрішнього облаштування. Будівля, в якій дотепер працює бібліотека, побудована за проєктом видатного українського архітектора О. М. Бекетова, тому у статті проаналізовано архітектурні особливості споруди, дизайну та внутрішнього декорування, акцентовано на способі будівництва, особливостях будови книгосховища, застосуванні правил пожежної безпеки та ін. Також простежено подальші проєкти збільшення потужностей шляхом зведення нових сховищ та корпусів.

Відвідувачі розділу сайта «Історія бібліотеки» також мають можливість дізнатися про нагороди та відзнаки, які отримав колектив ХДНБ за успішні досягнення, вагомий внесок у розвиток бібліотечної справи, науки й культури, активну громадську та просвітницьку діяльність. Численні грамоти, подяки, відзнаки від Кабінету міністрів України, керівництва галузі, державних установ, Харківської обласної ради та Харківської державної обласної адміністрації, громадських організацій згруповано за хронологією нагородження. Інформація про нагороди в конкретному році супроводжена зображеннями, які за необхідністю масштабуються. Таким чином, це допоможе скласти уявлення, як за багаторічну історію діяльність колективу відзначалася державою та який авторитет має установа.

Органічною складовою літопису книгозбірні є історія її структурних підрозділів. Відповідно до завдань, що в різні роки покладалися на бібліотеку, змінювалася її структура: створювалися нові відділи; деяким надавалися нові функції; робочі групи, які працювали у складі відділів довгі роки, виростали в окремі структурні підрозділи. На певних етапах розвитку бібліотеки були й такі відділи, існування яких було припинено. Дослідити такі аспекти є важливим завданням, виконання якого стане

вагомим внеском у дослідження історії книгозбірні. Тому в ресурсі започатковано розробку підрозділу «Історія відділів», який буде відображати результати наукового пошуку робочої групи з історії ХДНБ. У статтях у хронологічній послідовності буде простежено основні завдання, зміни в структурі, функції відділу в різні історичні відрізки часу та інші відомості.

З метою інформаційної підтримки наукових досліджень створено підрозділ «Віртуальні виставки та проєкти» для підвищення ефективності пошуку та отримання уявлення про проблемні питання, пов'язані з історією бібліотеки та діяльністю окремих особистостей. Перейшовши на сторінку, можна ознайомитися з анотованим переліком віртуальних продуктів історичного змісту та переглянути необхідний. У переважній більшості виставки та проєкти містять результати регіональних та локальних досліджень, супроводжуються верифікованими відомостями та матеріалами з теми, містять списки джерел, посилання на повні тексти документів, яскраво проілюстровані, тому можуть допомогти в інформаційному забезпеченні історичних розвідок.

Отже, можна зробити **висновок**, що запроваджена структура та обрана стратегія наповнення розділу сайта на сучасному етапі відповідає меті проєкту. Всі обрані форми та методи роботи з виконання поставлених завдань інтегрують літопис книгозбірні у цифровий простір. При цьому, незважаючи на зібраний масив історичних відомостей, ще залишаються лакуни в історичному минулому ХДНБ, немає документального підтвердження деяких подій та фактів. Тому дослідження продовжуватимуться, що зробить проєкт «Історія бібліотеки» динамічним. А реалізація його на програмному забезпеченні CMS WordPress дозволить оперативно вносити корективи та правки.

Таким чином, реалізація проєкту «Історія бібліотеки» у вигляді однойменного розділу сайта забезпечить акумуляцію результатів історичних розвідок або інформації про них, створить ресурс, який буде поширювати у цифровому просторі основні віхи становлення та розбудови ХДНБ. Проєкт стане у пригоді користувачам, бібліотечним фахівцям, науковцям, краєзнавцям та іншим зацікавленим особам у пошуку історичних відомостей та забезпечить підтримку позитивного іміджу установи.

Список бібліографічних посилань

1. Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования : 1655 – 1905 : ист. моногр. в 2 т. XIX – начало XX в. Харьков, 1912. С. 749–756.
2. Данилевский Г. П. Украинская старина: материалы для истории украинской литературы и народного образования. Харьков, 1866. С. 236–245.
3. План исследования по теме «История Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко» / [сост. С. Б. Шоломова]. Харьков, 1985. 14 л. Рукопись.
4. Танько О. І. Від флігеля до бекетовського палацу // Бібліотека в історичному просторі трьох епох. Харків, 2011. С. 68–81. Електрон. аналог: URL: https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=1443.
5. Танько О. І., Бондаренко С. К. Про континуїтет Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка від Харківської губернської публічної бібліотеки, заснованої у 1830 р. : іст. довідка. Харків, 2016. 36 с. Рукопис.
6. Трамбицкая В. Г. Государственная научная библиотека им. Короленко за 30 лет Октября. [Харьков], 1947. 40 л. Рукопись.
7. Трамбицкая В. Г. Харьковская государственная научная библиотека им. Короленко за 20 лет. [Харьков], 1937. 40 л. Рукопись.
8. Фридьева Н. Я. Публичная, общественная и бесплатные народные библиотеки города Харькова до 1917 года : дис. … канд. пед. наук / Моск. гос. библ. ин-т. Харьков, 1954. 382 л. Машинопись.
9. [Хавкина Л. Б.] Краткий очерк деятельности Харьковской общественной библиотеки за 25 лет. Харьков, 1913. 23 с.
10. Шоломова С. Б. Из истории формирования фондов Харьковской общественной библиотеки: (1886 – 1916): в 4-х вып. 2-е изд. Харьков, 2009. Вып 1–4.

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:62-057.85

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ТЕХНІЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У СКЛАДІ ПРАВЛІННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ

Прохорова Ганна Валеріївна,
головний бібліотекар Харківської державної
наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про внесок представників технічної інтелігенції з числа членів Правління у всебічний розвиток Харківської громадської бібліотеки. Їхній вплив на формування у перших користувачів зацікавленості, схильності до самоосвіти,*

поваги і любові до книги, художнього смаку, наукового та філософського світогляду важко переоцінити.

Ключові слова: *Правління ХГБ, технічна інтелігенція, Харківський технологічний інститут, Російське технічне товариство*

Annotation. *The article tells about the contribution to development of the Kharkiv Public Library of representatives of the technical intelligentsia from the Board of the library. Their influence on the formation of the first users' interest, inclination to self-education, respect and love for books, artistic taste, scientific and philosophical worldview is difficult to overestimate.*

Key words: *Board of KPL, technical intelligentsia, Kharkiv Technological Institute, Russian Technical Society*

Сучасне суспільство стрімко вступає в інформаційну еру, де соціальні зв’язки стають тотожними електронним засобам комунікації. Бібліотеки реагують на ці зміни, намагаючись не втратити свої традиційні соціальні функції. Саме через це видається доречним проаналізувати часи, коли не існувало соціальних мереж і велике значення мали різноманітні людські зв’язки.

У розвитку та поширенні популярності Харківської громадської бібліотеки (ХГБ) серед громади Харкова наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. велику роль відіграли її засновники – члени Правління ХГБ. Вони формували у перших користувачів зацікавленість, схильність до самоосвіти, повагу і любов до книги, відточували художній смак, відкривали нові обрії наукового або філософського світогляду. На жаль, розлогої інформації про соціальні характеристики зростаючого кола читачів не збереглося. Такі соціальні (маркетингові) дослідження рідко проводяться і зараз. Але за останні десятиліття про більшість членів Правління ХГБ вказаного періоду зібрана більш-менш ґрунтовна інформація, яка стає основою для дослідження і моделювання їхніх людських зв’язків і впливів.

Важливою у розвитку бібліотечних фондів та роботи ХГБ загалом і зокрема відділу технічної літератури зокрема (зараз відділ науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів) є участь технічної інтелігенції. Вона була не випадковою і мала характерні прояви, як наприклад, відкриття у 1901 р. при Першій філії ХГБ технічного відділу, що згодом отримав назву на честь директора Паравозобудівного заводу П. П. Ріццоні [9].

Історія ХГБ пов’язана зі зростаючою громадською активністю. Це підкреслювалося у статті про відкриття нової будівлі бібліотеки у газеті «Южный край»: *«Нашлись люди, которые совершенно бескорыстно отдали библиотеке свой труд, свою энергию, свое время»* [2]. Розвиток соціальних мереж актуалізує дослідження особистісних зв’язків та соціальних впливів діячів ХГБ, які належать до її активу і, відповідно, є своєрідними рекламними агентами або промоутерами. Найбільшу групу складають викладачі та випускники Харківського технологічного інституту (ХТІ). Наявність обох категорій є також свідченням впливу старших колег на студентську молодь, виникнення своєрідної просвітницької традиції.

Розпочати слід з одного із засновників ХГБ і «Харківського товариства поширення грамотності в народі», першого голови Харківського відділення Імператорського російського технічного товариства Миколи Миколайовича Бекетова. Його просвітницька діяльність, безумовно, закладала певну традицію у колах харківської технічної інтелігенції. Для багатьох членів Правління їхнє служіння просвіті ставало родинною справою. Згадати хоча б одного із засновників ХГБ та багаторічного працівника, професора фізики Харківського університету Олексія Петровича Грузинцева та його дружину Ганну Іванівну, яка з 1890 р. віддала ХГБ 25 років своєї праці [3].

Відданістю бібліотечній справі запалив свою родину і службовець Харківсько-Миколаївської залізниці, працівник комерційного відділу Михайло Іванович Антоконенко. Його дружина та дочка працювали як члени ХГБ з 1903 р. по 1914 р. Один з піонерів розвитку бібліотечної справи, член Всеросійського товариства бібліотекознавства з 1911 р., Михайло Іванович став взірцем незамінного працівника бібліотеки. Протягом 1891–1918 рр. член Правління М. І. Антоконенко займався фінансовими справами ХГБ, у т. ч. комплектуванням фонду. Окрім укладання перших каталогів, він завідував розділами каталогу «Математика» та «Технології».

Перед тим як звернутися до великої групи осіб, пов’язаних із ХТІ, слід зазначити, що вже 15 вересня 1885 р. була заснована власна навчально-наукова бібліотека інституту. Однак вона не стала конкурентом відносно просвітницьких зусиль викладачів закладу [4]. Цікаво, що майже одночасно із ХГБ з ініціативи викладачів цього інституту в Харкові у 1885 р. було створене Південно-Російське товариство технологів (ПРТТ), що зіграло важливу роль у розвитку промисловості країни. Засновником і

першим директором ХТІ став водночас засновник і голова вище названого товариства (згодом почесний член), видатний фізик і організатор освіти, пожиттєвий член Російського технічного товариства (РТТ) Віктор Львович Кирпичов [7]. Він був також одним із засновників Харківської технічної школи для ремісників та робітників (1897) та членом піклувальних рад кількох навчальних закладів.

Вихованець ХТІ та власник технічної контори Іван Єгорович Трескін понад 20 років був головним редактором «Известий Южнорусского общества технологов». У вітанні ХГБ із 25-річчям від імені членів ПРТТ він зазначив, що ХГБ є взірцем злагодженої і успішної громадської праці [1]. До складу Правління бібліотеки входило чимало членів ПРТТ та вихованців ХТІ. Серед них слід також назвати секретаря ПРТТ та активного члена будівельної комісії ХГБ, інженера-технолога К. Г. Румницького, інженера-технолога і працівника харківських заводів Ю. О. Наткіна, одного з провідних діячів ПРТТ і викладача ХТІ з 1903 р. Г. Ф. Буракова, інженера-залізничника і члена ради Артілі російських інженерів та Правління ХГБ М. П. Вінокурова. Цікаво, що на другому поверсі бібліотеки деякий час працював осередок Артілі російських інженерів [1].

Багато хто з членів Правління входив до складу наукових товариств Харкова. Так, наприклад, хімік-технолог та професор ХТІ І. А. Красусський був не тільки членом ПРТТ, але й головою Харківського товариства сільського господарства. Професор ХТІ математик А. П. Пшеборський був також членом Харківського товариства математиків. З 1898 р. він викладав у Харківському університеті, а з 1901 р. і на робітничих курсах. Хімік-технолог І. Д. Жуков, який викладав у ХТІ з 1885 р., був окрім того, і членом Харківського товариства фізико-хімічних наук. Викладач ХТІ інженер-технолог Д. С. Черкез входив до складу ради Харківського відділення РТТ. Вихованець ХТІ інженер-технолог Л. П. Шанін згодом викладав у школі цього товариства. Не можна не згадати і такого освітянина, як В. Ф. Тимофєєв, який очолював Вищі комерційні курси у Харкові. Протягом понад чверті століття з 1878 р. очолював Харківське реальне училище член правління ХГБ В. В. Шихов.

Трохи менше пропрацював, зокрема і завідувачем кабінету бібліотекознавства, А. П. Комаров – інженер-технолог, вчений, громадський діяч. У Харківському технологічному інституті протягом 1894–1923 рр. викладав курси проєктування механізмів і парових котлів, а також креслення. Треба додати, що в інституті він також завідував

механічними майстернями та опікувався музеєм. Членом Правління бібліотеки він обирався з 1894 р., а у 1908–1910 рр. був його головою. А. П. Комаров завідував розділами каталогу «Математика», «Технології» і «Сільське господарство». 1899 р. у складі Правління брав участь в обговоренні та прийнятті доповнень до статуту – введення нових статусів членів бібліотеки (дійсний, почесний, довічний), питань заснування філіальних відділень, книгарні при бібліотеці. У 1918 р. він брав участь в обговоренні проєкту нового статуту ХГБ. А. П. Комаров встановлював зв'язки з особами та установами Харкова з метою поповнення книжкових фондів шляхом пожертвувань, переглядав книги, що надсилалися магазинами «Новий час», Дредера, Йогансона, Ситіна, видавництвом «Книжковий посередник» (Москва). Він власним коштом їздив вивчати влаштування книгосховищ Московського університету, архіву Міністерства юстиції, інших бібліотек. Як висококваліфікований фахівець, Аполлон Петрович склав програму проєкту будівлі бібліотеки та технічні розрахунки книгосховища, розрахував і сконструював металеві конструкції книгосховища, розробив вимоги до пожежної безпеки бібліотечного будівлі.

Серед відомих науковців та викладачів Харківського технологічного інституту серед перших слід назвати члена Правління ХГБ з 1893 р. Юхима Лук’яновича Зубашева. Блискучий фахівець-хімік, віце-президент і професор ХТІ, людина великої енергії та організаторських здібностей, як голова будівельної комісії, він взяв участь у процесі створення нової будівлі ХГБ на його початку і лише від’їзд із Харкова припинив його діяльність [5].

Після закінчення ХТІ у 1897 р. на залізниці у технічному відділі служби тяги працював і член бібліотеки, а також кандидат у члени Правління інженер-технолог О. В. Вілінський. Процес становлення ХГБ, завдяки залученню великої кількості представників технічної інтелігенції, був своєрідним експериментом. Інженери-технологи досить часто мали вирішувати незвичні для себе завдання. Так, наприклад, член бібліотеки Василь Іванович Альбицький, викладач кафедри прикладної механіки та гідродинаміки ХТІ, стикнувся з проблемою пошкоджень та крадіжок ілюстрацій із книг і журналів (особливо з журналу «Артист»). Особисте чергуванням членів Правління у читальній залі та абонементі, внаслідок його участі, було доповнено вклеюванням окремих білих аркушів з наочною інформацією про кількість ілюстрацій [1].

З розвитком українського відділу бібліотеки пов’язані імена двох яскравих представників українського архітектурного модерну – Євгена Сердюка та Сергія Тимошенка. Вони не були членами Правління, але вплив таких особистостей на національно свідому частину харківської громади не можна недооцінювати. Євген Наумович Сердюк був учнем і послідовником Василя Кричевського, викладав у ХТІ та входив до бібліотечної комісії цього закладу [4]. Яскраві витвори творчого натхнення цього талановитого майстра харків’яни до сьогодні можуть бачити у будинку Селекційної станції (сучасний Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр’єва Національної академії аграрних наук), у житловій будівлі біля підніжжя Холодної гори та будівлі колишньої пошти на вулиці Плєханова.

Ще більш потужним діячем є, на той час успішний архітектор, а згодом державний і політичний діяч періоду Національно-визвольних змагань – Сергій Прокопович Тимошенко. Це була людина, яка мала широкі зв’язки із місцевою технічною інтелігенцією. У 1909–1919 рр. він був інженером, начальником технічного відділу, заступником головного інженера Північно-Донецькій залізниці у Харкові. Залізниця на той час була однією з передових технічних галузей, де відчувався брак освічених кадрів. З іншого боку, традиційно походженням кадрів залізниця мала зв’язок із місцевістю проходження, а тому була «постачальником» українського елементу в багатоетнічне харківське суспільство. Патріотична позиція П. С. Тимошенка реалізовувалася і через його членство в Українському літературно-художньому та етнографічному товаристві ім. Г. Ф. Квітки-Основ’яненка, а також Українському художньо-архітектурному відділенні Харківського літературно-художнього гуртка. Про його впевнене положення свідчить посада – голова інженерно-будівельної секції Харківського союзу інженерів [6].

Представники точних наук зробили неоціненний внесок у розвиток бібліотеки і на рівні міського самоуправління. Так, тут не можна не згадати про видатного міського голову Олександра Погорєлка – вченого-фізика і професора ХТІ, члена Правління з 1894 р. Своєрідною вдячністю за внесок О. Погорєлка у розвиток бібліотеки стало створення 25 безкоштовних абонементів його імені для працівників нижчих рангів Міського управління. Так само добре відомий своєю громадською діяльністю багаторічний гласний Харківської думи Сергій Раєвський.

Таким чином, внесок у всебічний розвиток ХГБ саме технічної інтелігенції не можна недооцінювати, оскільки її представники складали

близько третини членів Правління та кандидатів у члени, а серед головуючих не поступалися гуманітаріям. Вони брали участь у комплектуванні фонду науково-педагогічною літературою, створенні приміщення для студентських занять, розуміючи тенденцію зростання Харкова як центру промисловості, вищої та професійної освіти і практичних наукових досліджень. Перебуваючи членами різноманітних наукових та економічних товариств, викладаючи у багатьох закладах середньої освіти Харкова, вони розширювали коло майбутніх читачів бібліотеки. Окремо слід відзначити роль їхніх близьких, які часто ставали не менш активними членами бібліотеки і її справжніми патріотами. Вказані контакти з громадськими об'єднаннями і товариствами розширювали коло добровільних співробітників ХГБ, сприяли збагаченню книжкового фонду, залученню нових членів та ресурсів. Досвід того часу із залучення технічної інтелігенції до процесу розвитку бібліотеки, особливості їхнього внеску може допомогти у період сучасної трансформації ролі бібліотеки як соціального інституту.

Список бібліографічних посилань

1. Шалыганова А. Л. Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885–1918 : биобиблиогр. слов. Харьков, 2016. 328 с. Электрон. аналог: URL: https://ru.calameo.com/read/000632945beedd0551d51.

2. Шалыганова А. Л. Созданная обществом для общества // Бібліотечний форум України. 2013. № 4. С. 38–42.

3. Шалиганова А. Л. «Учредительницы и хранительницы» першої громадської бібліотеки Харкова : з історії Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. 2019. № 2. С. 60–63.

4. Історія НТБ: етапи розвитку, факти, особистості // Науково-технічна бібліотека. Національний політехнічний університет «Харківський політехнічний інститут» : [сайт]. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/uk/ntb_inf.

5. Киселев Л. Энергия созидания профессора Зубашева. URL: https://www.proza.ru/2013/11/26/1100.

6. Власенко В. Сергій Тимошенко (1881–1950) // Сумський історичний портал. URL: http://history.sumy.ua/research/prominent-names/8991-serhii-tymoshenko-18811950.html.

7. Куніч О. П. Перше правління Харківської громадської бібліотеки // Бібліотека в історичному просторі трьох епох. Харків, 2011. С. 60–67. Електрон. аналог: URL: https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=1443.

8. Танько О. І. Від флігеля до Бекетовського палацу // Бібліотека в історичному просторі трьох епох. Харків, 2011. С. 68–81. Електрон. аналог: URL: https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=1443.

9. Танько О. І. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка: шляху 125 років // Збірник наукових праць / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2012. Вип. 6. С. 4–64.

УДК 069:39]”18/19”:2-725

УЧАСТЬ ОТЦЯ МИХАЙЛА ЗУБРИЦЬКОГО У РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОГО МУЗЕЙНИЦТВА НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Тугай Микола Іванович,
аспірант Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
Україна, Івано-Франківськ

Анотація. *Проаналізовано участь отця Михайла Зубрицького у створенні етнографічних колекцій в музеях Відня, Базеля та Львова. Висвітлено співпрацю народознавця з М. Габерляндтом та Е. Гофманном-Краєрем, які збирали аналогічні колекції. Вказано кількість предметів, переданих у Відень та Базель, а також їх найменування. Зазначено, що отець Михайло заохочував українське населення зберігати давні автентичні речі та предмети і передавати їх у музеї, щоб зберегти ці традиційні елементи матеріальної культури.*

Ключові слова: *М. Зубрицький, М. Габерлянд, Е. Гофман-Краєр, етнографічне музейництво, експонат виставки, Бойківщина.*

Annotation.*The article analyzes the participation of Priest Mikhail Zubrytsky in the creation of ethnographic collections in the museums of Vienna, Basel and Lviv. The collaboration of the ethnographer with M. Haberlandt and E. Hoffmann Krayer, who collected the relevant collections, is highlighted. The number of items that were transferred to Vienna and Basel, as well as their names. It is noted that Priest Mikhail encouraged the Ukrainian population to preserve ancient, authentic things and objects and transfer them to the museum in order to preserve these traditional elements of material culture.*

Key words: *M. Zubrytsky, E. Hoffmann-Krayer, M. Haberlandt, ethnographic museology, exhibit of exhibition, Boykivshchyna.*

Отець Михайло Зубрицький (1856–1919) – відомий вітчизняний народознавець – досліджував матеріальну та духовну культуре населення Західної Бойківщини у кінці XIX – на початку XX ст. Проводив записи

фольклористичних (пісні, загадки, приказки, перекази, легенди) та етнографічних (родинна та календарна обрядовість, традиційний одяг та їжа, будівельна сфера) матеріалів. Він віднаходив та публікував різноманітні документи та матеріали з історії церкви та соціально-економічного життя Галичини. Однією з малодосліджених сфер діяльності дослідника залишається його участь у розвитку етнографічного музейництва.

Аналіз публікацій та листування отця Михайла Зубрицького свідчить, що народознавець мав тісні зв'язки з відомими в той час етнографічними установами Європи: Етнографічним музеєм у Відні (Österreichische Museum für Volkskunde) та Етнографічним музеєм у Базелі (Museum der Kulturen). Ним були налагоджені взаємини з одними з керівників цих музеїв – доктором Міхаелем Габерляндтом та доктором Едвардом Гофманом-Краєром.

Отець Михайло Зубрицький був тією людиною, завдяки якій було сформовано колекцію бойківських предметів у Етнографічному музеї у Відні. Початок збирання колекції припав на час Бойківської етнографічної експедиції, яка відбувалась 18 серпня – 24 вересня 1904 р. Понад 10 днів учасники мандрівки, серед яких були відомі народознавці І. Франко, Ф. Вовк, З. Кузеля та П. Рябков, перебували у с. Мшанець Старосамбірського повіту, де їм всіляко допомагав місцевий парох отець Михайло. Саме у Мшанці було зібрано найбільшу колекцію бойківських предметів, які стали власністю Віденського музею [6]. Це були предмети з рогу, соломи, дерева, металу, тканини, прикрас, деталей одягу та інше.

Після Бойківської етнографічної експедиції отець Михайло Зубрицький підтримував ділові відносини з її учасниками. Зокрема, аналіз епістолярної спадщини народознавця відображає його робочі контакти у межах етнографічного музейництва з І. Франком, В. Гнатюком та М. Габерляндтом. Так, І. Франко у листах до отця Михайла писав про замовлення речей у народного майстра Романа Петричковича з Мшанця [5, с. 288]. Саме цим майстром були виготовлені всі предмети та деталі, які були передані у Віденський музей. У листі до І. Франка отець Михайло перераховує предмети, зроблені майстром: *«…два обійстя, два ткацькі верстати, два жорна, два точила, два волові вози, двоє сан, дві ніжні ступки, два візки мотузя спущати, два стілці вісні, два плуги з теліжками, один млинок лен млинковати, скриня до опакованя»* [5, с. 288–289]. З аналогічним переліком предметів та деталей отець Михайло надсилав лист до М. Габерляндта із вказаною сумою за кожний предмет, а

також загальною сумою [5, с. 296–298]. За нашими підрахунками, загальна вартість надісланих предметів становила 418 кор.

Усі зібрані матеріали на Бойківщині, а також матеріали, зібрані у наступних експедиціях до Гуцульщини, були представлені на виставці «Галичина. Етнографія бойків і гуцулів у Карпатах», що експонувалася у червні 1998 р. у замку м. Кітцее (Австрія). Загалом колекція, присвячена народній творчості бойків і гуцулів, нараховувала 362 об'єкти [8, с. 258].

У публікації «Етнографічний музей в Базель в Швейцарії і мої з ним зносини» отець Михайло відобразив свої відносини із професором Е. Гофманом-Краєром, одним із керівників музею та збирачем етнографічного матеріалу для створення відповідної колекції. Ці контакти були налагодженні завдяки В. Гнатюку, який мав тісні ділові стосунки з провідними установами Європи. Першим предметом, який замовив музей з Базеля були ходаки [4, с. 6; 5, с. 258]. Так, отцем Михайлом до Базеля було надіслано наступні предмети: *«…старі кросна, жорна, ручна і ніжна ступа, ярмо, ціп, вили до втрясованя зерна з соломи при молотьбі, старосьвіцький деревлявий плуг, остирва (драпачка) з суками до сушеня команиці, возок до спущаня мотуза, сїдлячка (віячка) до віддїлюваня полови від зерна, деревляна сільничка, а на нїй обруч з лїскового дерева»* [4, с. 6]. Вказані предмети були надіслані 4 липня 1911 р.

Слід також зазначити, що за деякий час до цього отець Михайло надіслав до Базеля рисунки сільських будинків з Мшанця, деяких господарських знарядь і водяний млин. У листі до В. Гнатюка народознавець подає перелік цих рисунків: *«…сільський водяний млин, загорода, плуг, "шеліжки", возок до спущеня мотузя, жорна, драбний віз, копиця сїна, кіл зі снопами, чоловік сівач, млинок до чищенє ільну, ступа, складові частини воза, ярмо»* (Зубрицький. 2017. 258). До цього він додав 15 зразків вишивок (уставок) *«…які тут вишивають на хлопських і жіноцьких сорочках на раменах і на обшивах на руках жіноцьких сорочок»* [4, с. 6]. Однак, як вказував отець Михайло, ці рисунки були повернуті йому через високу ціну на них (60 кор.), хоча він не згадує про повернення 15 зразків вишиванок, тому, цілком можливо, зразки залишив Е. Гофман-Краєр. Тому слід констатувати, щодо вище вказаних предметів, які були надіслані отцем Михайло до Базеля, можна додати також фрагменти вишиванок. Отець Михайло писав, що *«…мшанецькі предмети принято до музею дуже радо»* [4, с. 6], оскільки вони були примітивної форми та вигляду, що означало їх давність та автентичність.

Отець Михайло Зубрицький також причетний до поповнення предметами народної культури бойків фондів Музею Наукового товариства імені Шевченка у Львові (Глушко. 2020. 22). Народознавець здійснював замовлення для Музею на прохання В. Гнатюка, який просив душпастиря придбати «модель народної будівлі» (Дем'ян. 1992. 298), згодом В. Гнатюк замовив ще декілька предметів, які виготовили і відправили до Львова. Про це отець Михайло інформував В. Гнатюка *«…завтра відвозить наш майстер замовлений модель мшанецького обійстя, ношу чоловіка і жінки і образ "Страшний Суд", про який Ви до мене ще давніше писали»* (Зубрицький. 2017. 257), а також додав образ Святого Миколая.

У січні 1910 р. отець Михайло надсілав до Львова чергові об'єкти традиційно-побутової культури мешканців с. Мшанець. Зокрема, ним було надіслано моделі місцевої церкви, водяного млина, жорен, верстата, «драбинястого воза волового з ярмом», «візка мотузя спускати», ручної ступи, ножної ступи, «млинка до млинковня льону», точила [8]. Загальна вартість цих моделей становила 220 кор., які він просив прислати, щоб розрахуватись із місцевим майстром.

У наступні роки народознавець продовжував поповнювати фонди Музею НТШ у Львові. Так, згідно із Хронікою НТШ за травень-серпень 1913 р. отець Михайло придбав для Музею 78 нових предметів та деталей, здебільшого вони стосувались переробки льону, конопель і ткання полотна (Хроніка НТШ. 1913. С. 21).

Нарешті слід відзначити, що отець Михайло Зубрицький привертав увагу місцевого населення до збирання *«…всяких річий, якими селяни послугуються в домашнім обході і господарській роботі»* [4, с. 6], оскільки, з його слів, багато речей вже виходило з ужитку і їх можна було втратити назавжди. Він вважав, що це справа *«…конечно потрібне до наукових ціїлий, хто посьвятив ся досліджуваню постепенного розвою людства»* [4, с. 6]. Адже, як відомо, отець Михайло був відомим колекціонером, за що І. Франко називав М. Зубрицького надзвичайно здібним і старанним колекціонером етнографічних матеріалів, за що поставив його в один ряд із такими відомими вченими, як В. Гнатюк, В. Шухевич, О. Роздольський [2, с. 379].

Таким чином, внесок отця Михайла Зубрицького в розвиток етнографічного музейництва важко переоцінити. Завдяки його наполегливій роботі вдалося створити колекції автентичних предметів та деталей з повсякденного життя населення Західної Бойківщини.

Народознавець поповнив колекції провідних музеїв Європи (Відня та Базеля), а також Львова, тим самим популяризував українців по світу.

Список бібліографічних посилань

1. Глушко М. Михайло Зубрицький – діяльний член Наукового товариства імені Шевченка у Львові // Народна творчість та етнологія. 2020. № 3 (385). С. 7–27.
2. Горинь Г. Наукова праця Михайла Зубрицького у вимірах часу // Народознавчі зошити. 2008. № 3–4. С. 378–381.
3. Дем’ян Г. Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. CCXXIII: Праці Секції етнографії та фольклористики. Львів, 1992. С. 293–308.
4. Зубрицький М. Етнографічний музей в Базелю в Швейцарії і мої з ним зносини // Діло. 1912. 5 жовт. н. ст. (22 верес. ст. с.). Ч. 224. С. 6.
5. Зубрицький М. Зібрані твори і матеріали: у 3 т. Львів, 2016. Т. 2: Матеріали до біографії. 616 с.
6. Ткачук Я. До історії галицької колекції бойківщини та гуцульщини Віденського музею народного мистецтва Австрії // Український феномен Гуцульщини: національний та європейський контексти : матеріали XXI Міжнар. наук. конф. в рамках XXIV Міжнар. гуцул. фестивалю (м. Коломия, 11 серп. 2017 р.). Коломия, 2017. С. 258–263.
7. Франко І. Я. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 50: Листи (1895–1916). Київ, 1986. 704 с.
8. Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. [Львів], 1910. Ч. 42. Вип. II: Справозданє за місяці: січень – цвітень. 31 с.
9. Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. [Львів], 1913. Ч. 55. Вип. III: Справозданє за місяці: май – серпень. 31 с.

УДК 027.7:614.46

СЕКТОР ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАУКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ВІДДІЛУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Брагінська Вікторія Володимирівна,
завідуюча сектором наукової бібліотеки
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
Щабельник Вікторія Вікторівна,
провідний бібліограф наукової бібліотеки
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про досвід роботи наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в умовах карантину.*
Ключові слова: *онлайн-обслуговування, віртуальна довідкова служба, електронний каталог, соціальні мережі.*

Annotation. *The report refers to the experience of the scientific library of the Yaroslav Mudryi National Law University in quarantine.*
Key words: *online service, virtual help service, electronic catalog, social networks.*

Під час «вимушеного простою» бібліотека своєчасно намагалася реагувати на запити віддалених користувачів і нові завдання університету, а інформаційно-бібліографічні послуги максимально здійснювалися в онлайн-режимі. Повідомлення про це були розміщені на бібліотечному вебпорталі, інформацію поширено також через соціальні мережі, зроблено розсилки електронною поштою, щоб максимальна кількість користувачів були поінформовані.

Постійними є консультації бібліографів щодо підготовки тематичних списків джерел до наукових робіт, освітніх програм тощо. Рекомендовано користувачам віддалено і цілодобово звертатися до основного інформаційно-пошукового ресурсу бібліотеки – електронного каталогу (ЕК).

Важливу роль відіграють інформаційні довідки з широкого кола проблемно-орієнтованих питань. Тому у цьому напрямі цілодобово працювала віртуальна довідкова служба бібліотеки «Бібліограф-онлайн», зокрема здійснювалися тематичні пошуки в електронному каталозі, готувалися списки літератури на замовлення, діяла електронна доставка документів, надавалися консультації з методики пошуку в ЕК, оформлення посилань і списків джерел за вітчизняними та міжнародними стандартами, визначалися індекси УДК на наукові статті. Зв'язок із користувачами підтримувався через вайбер, смс-повідомлення, електронну пошту та телефоном.

В умовах дистанційної освіти бібліотека докладала максимум зусиль до створення сучасних інформаційно-бібліографічних ресурсів для науки і навчання, інтегративних інформаційних мультиресурсів (консолідовані тематичні, мультимедійні лонгриди): «Перша Конституція України – Конституція Пилипа Орлика 1710 року (до 310-річчя прийняття)[1]», «Суворі уроки Чорнобиля (до Дня пам'яті Чорнобильської катастрофи)[2]», «Безсмертне слово поета як основа народної пісні і Державного Гімну України» (до 205-річчя від дня народження українського композитора, автора Державного Гімну України М. М. Вербицького)[3]; проблемно-орієнтовані інтерактивні плакати «Е-ресурси Наукової бібліотеки», «Бібліотека пропонує науковцям» тощо). Під час розробки ресурсів, використовувалися різні форми візуальної комунікації, технологічні прийоми представлення мультимедійного контенту й мистецьких методів впливу на увагу користувача, що вкрай важливо для дистанційного сприйняття тематичної інформації.

Також важливим й популярним напрямом діяльності залишається представлення бібліотеки та її ресурсів у соціальних мережах «Фейсбук», «Інстаграм», «Лінкедин». Щоденна робота у соціальних мережах, створення та надання достовірної, корисної інформації й новин привертає увагу користувачів до бібліотечних фондів, електронних ресурсів, якісного цифрового контенту, баз даних.

А ще карантин – це час для самоосвіти, вивчення досвіду роботи інших бібліотек, ознайомлення з хмарними платформами для проведення

---

[1] URL: http://scientificlibrary.tilda.ws/pylyporlyk.

[2] URL: http://scientificlibrary.tilda.ws/chornobyl.

[3] URL: http://bibliographicdepartment.tilda.ws/page9418767.html.

онлайн-конференцій та багато іншого. Працівники бібліотеки взяли участь у серії вебінарів, семінарів та конференцій і отримали сертифікати.

УДК 02:004.7]:[616.98:578.834COVID-19]]

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ РЕГІОНУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Колоскова Галина Валеріївна,
провідний бібліотекар Дніпровського міського
комунального закладу культури
«Централізована система публічних бібліотек для дорослих»,
аспірант Харківської державної академії культури,
Україна, Дніпро

Анотація. *Розглядаються електронні бібліотечно-інформаційні ресурси, продукти та послуги, які надаються на сайтах бібліотечних установ в умовах пандемії COVID-19. Проаналізовано внутрішні та зовнішні фактори, під впливом яких змінюються електронні бібліотечно-інформаційні ресурси, продукти та послуги. Досліджено їх сучасний стан та перспективи подальшого розвитку.*

Ключові слова: *електронні бібліотечні інформаційні ресурси, бібліотечні послуги, віддалені користувачі, пандемія COVID-19.*

Annotation. *The article considers electronic library and information resources, products and services that are provided on the websites of library institutions in the context of the COVID-19 pandemic. Analyzed internal and external factors influencing the change of electronic library and information resources, products and services. Their current state and prospects for further development have been investigated.*

Key words: *electronic library information resources, library services, remote users, COVID-19 pandemic.*

Сьогодні важливу роль у становленні інформаційного простору регіону відіграють бібліотеки та бібліотечно-інформаційна діяльність. Відбувається процес їх перетворення зі звичайних книгозбірень на сучасні інформаційно-комунікаційні центри, які стають ефективними посередниками між великими потоками інформації та користувачем.

У 2020 р. під впливом такого значного фактору зовнішнього середовища як поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19 бібліотеки регіону потрапили у ситуацію швидкого реагування і розвитку онлайнових сервісів. Бібліотечні установи були закриті на карантин,

користувачі мали можилвість долучитися до бібліотечних послуг тільки віддалено.

Бібліотечним фахівцям в цій ситуації необхідно було організовувати дистанційну роботу, а також розширювати спектр дистанційних бібліотечно-інформаційних послуг для віддалених користувачів. І тому нині буде актуальним та доцільним дослідження питання сучасного стану електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, продуктів, сервісів та форм роботи у вебсередовищі Дніпропетровського регіону, а також перспективи їх подальшого розвитку з метою задоволення інформаційних потреб користувачів.

Мета дослідження: розглянути електронні бібліотечно-інформаційні ресурси, продукти та послуги, які надаються бібліотечними установами регіону в умовах пандемії COVID-19. Визначити внутрішні та зовнішні фактори, під впливом яких змінюються електронні бібліотечно-інформаційні ресурси, продукти та послуги, а також їх сучасний стан та перспективи подальшого розвитку.

Сьогодні інформаційні ресурси представляють собою ту частину наявних у суспільстві знань, яка вже відчужена від своїх творців і матеріалізована у вигляді документів, комп'ютерних баз даних і знань, алгоритмів і програм автоматизованих пристроїв, а також творів науки, літератури і мистецтва. Інформаційні ресурси розуміються насамперед як масиви документів із зафіксованою на них інформацією. Інформаційні ресурси – це знання, підготовлені для доцільного соціального використання [3]. Інформаційний продукт (продукція) визначається як результат діяльності, що забезпечує задоволення інформаційних потреб [1].

Перегляд бібліотечних сайтів Дніпропетровського регіону свідчить про те, що в умовах пандемії COVID-19, бібліотеки регіону, в залежності від свого виду та призначення пропонують віддаленим користувачам такі види електронних інформаційних ресурсів, продуктів та послуг: електронні бібліотеки, бази даних, електронні колекції документів, електронні документи, електронні копії документів, електронні еквіваленти документів, імідж-каталоги, електронні та корпоративні каталоги, бази даних періодичних видань, електронні читальні зали, депозитарії електронних ресурсів, інституційні репозитарії, віртуальні виставки, послуги віртуальної довідки, служби електронної доставки документів, служби онлайн-замовлення літератури, які є складовими бібліотечно-інформаційного потенціалу в електронному середовищі

регіону. Зауважимо, що технічні можливості бібліотек різні, приміром, повнотекстові електронні колекції документів формують та надають онлайн-доступ тільки Дніпропетровська обласна наукова бібліотека імені Первоучителів словянських Кирила та Мефодія (ДОУНБ) та наукові бібліотеки ЗВО; електронні колекції підручників і посібників та електронні репозитарії є лише в бібліотеках ЗВО [4].

Усі бібліотеки, крім шкільних, бібліотек технікумів і коледжів, пропонують послугу віртуальної довідки, а послугу електронної доставки документів – лише ДОУНБ, Дніпровська централізована система публічних бібліотек для дорослих (ДМКЗК ЦСПБ) та окремі бібліотеки ЗВО. Більшість установ є учасниками корпоративного проєкту «Придніпровський корпоративний каталог» з аналітичного розпису статей періодичних видань України та надають користувачам доступ до нього. У публічних бібліотеках міста нині не має власних електронних колекцій документів і можливостей для їх створення й використання, потрібно розглядати такі перспективи, адже сьогодні більшість користувачів віддає перевагу читанню в електронному форматі. Статистичні відомості бібліотечних сайтів м. Дніпра, аналіз інформаційних ресурсів, продуктів та послуг представлених на них відповідно до профілю діяльності та запитів користувачів, аналіз відповідних бібліотекознавчих публікацій, річних звітів свідчать про те, що з кожним роком збільшується попит на електронні ресурси продукти та послуги і всі вони сприяють кількісному, якісному, змістовному та оперативному задоволенню інформаційних потреб віддаленої аудиторії користувачів [4].

Останні пів року для більшості бібліотек були перевіркою на міцність та вміння адаптуватися до екстремальної ситуації. Під час карантину з’явилися нові форми роботи, такі як онлайн-челенджі, тематичні огляди, поетичні марафони, флешмоби тощо. Працівники бібліотек навчились знімати відеороліки, проводити онлайн-акції, віртуальні акції та інші заходи. Наприклад, в новій бібліотеці (бібліотеці-філії № 34 ДМКЗК ЦСПБ для дорослих) за ініціативи завідувача бібліотеки Тимофія Федорця започатковано багато цікавих проєктів: «Намалюй свій дім» – творчий онлайн-проєкт для художників, письменників та поетів. Його учасники діляться своєю творчістю, викладають малюнки та картини, зроблені під час карантину. Письменники та поети пишуть невеликі поезії та оповідання до картин. Після завершення карантину планується відкриття виставок у бібліотеках міста; проєкт «Карантин для творчості» – літературно-музичні вечори

онлайн. На них поети, музиканти та письменники за допомогою програм скайп та зум діляться своєю творчістю та обговорюють різноманітні теми; «Читаю на карантині» – промо-акція-флешмоб. Учасники акції викладають у фейсбуці свої фото з книжками, які читають на карантині з хештегом #ЧитаюНаКарантині; проєкт «Відгадай екранізацію». Майже кожного дня на сторінці нової бібліотеки викладаються фото з екранізацій відомих книг. Завдання відвідувачів сторінки назвати авторів та назви книг у коментарях [2].

Онлайн-естафета «Мелодії на карантині». Учасники викладають відео з мелодіями та піснями у своєму виконанні на карантині; Проєкт «Розмови на карантині» – це відео-інтерв'ю з творчими людьми, які публікуються на сторінці нової бібліотеки [2].

Цікавими прикладами онлайн-доступу до своїх ресурсів та послуг є онлайн-виставка художніх робіт Ольги Базарнової «Філіжанка кави» – ДМКЗК ЦСПБ; «Стежками рідного міста» – вивчаємо за назвами вулиць історію Кривого Рогу, відкриваємо для себе нові імена, цікаві факти – Бібліотека-філія № 11 м. Кривого Рогу [5]. Бібліотеки Кам'янського рекомендують інтерактивні ігри, які розробили бібліотекарі: «Пізнай Кам'янське», «Проспекти Кам'янського», «Художники Кам'янського», «Тарас Шевченко: сторінки життя», «Новації українського правопису» – мовознавчий лікнеп для широкого кола користувачів, Жовтоводська Центральна бібліотека та інші [5]. Таким чином, до тих інформаційних ресурсів, продуктів та послуг, які надавалися на сайтах бібліотечних установ до пандемії, постійно додаються нові, які з’являються в умовах адаптивного карантину.

Відзначимо, що на формування, використання та розвиток електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, продуктів та послуг впливають зовнішні і внутрішні фактори. До внутрішніх факторів належать необхідність дослідження інформаційних потреб віддалених користувачів, відсутність належного матеріального та технічного забезпечення, знання та навичок володіння сучасними комп’ютерними програмами та сервісами у бібліотечного персоналу. До зовнішніх – економічні, політичні та соціальні події, які відбуваються в суспільстві та від яких можуть змінюватися інформаційні потреби більшості віддалених користувачів. Нині не всі бібліотечні заклади мають відповідні умови, фінансування, технічну підтримку для формування, використання та розвитку електронних інформаційних ресурсів, продуктів та послуг.

Перспективою їх розвитку є проєктна, корпоративна, маркетингова, фандрайзингова діяльність.

Важливою проблемою для більшості бібліотечних установ є відсутність молодих фахівців із сучасною бібліотечно-інформаційною освітою. Тому на сучасному етапі для здійснення ефективної діяльності, направленої на формування та розвиток бібліотечно-інформаційних ресурсів, продуктів та послуг в електронному середовищі регіону, доцільно запропонувати навчання бібліотечних фахівців на очних або дистанційних курсах підвищення кваліфікації з інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Оскільки зараз в сучасному бібліотекознавстві не існує чіткої термінології та визначень з приводу нових дистанційних форм роботи бібліотек, які виникли в електронному середовищі в умовах пандемії, тому актуальним та важливим напрямом подальшого дослідження буде вивчення та аналіз бібліотечно-інформаційної діяльності в електронному просторі різних регіонів України, близького та далекого зарубіжжя з метою впровадження та розвитку електронних інформаційних ресурсів та сервісів бібліотечних установ Дніпропетровського регіону.

Список бібліографічних посилань

1. Дворкина М. Я. Библиотечно-информационная деятельность. Москва. 2009. 256 с.

2. Дніпровський міський комунальний заклад культури «Централізована система публічних бібліотек для дорослих». URL: http://library.dp.ua/?id=5863.

3. Колин К. К. Социальная информатика. Москва. 2003. 432 с.

4. Колоскова Г. В. Інформаційна інфраструктура як основа бібліотечно-інформаційного потенціалу м. Дніпра // Вісник Книжкової палати. 2019. № 3. С. 41–47.

5. Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/biblioteki-dnipropetrovshchini-proponuyut-na-chas-karantinu-dobirku-onlajn-resursiv.

УДК 027.7:378.4(477.63-22)(091)

ШЛЯХ У 90 РОКІВ: ДО ЮВІЛЕЮ БІБЛІОТЕКИ КРИВОРІЗЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Дікунова Олена Анатоліївна,
завідуюча інформаційно-бібліографічним відділом,
Лебедюк Олена Олександрівна,
завідуюча відділом інформаційних технологій
та комп'ютерного забезпечення
бібліотеки Криворізького державного
педагогічного університету,
Україна, Кривий Ріг

Анотація. *Висвітлено історію становлення й розвитку бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету. Розкрито роль бібліотеки в інформаційному забезпеченні освітньо-наукового процесу, презентовано інноваційні форми діяльності.*

Ключові слова: *історія бібліотеки, бібліотечна діяльність, бібліотечно-бібліографічне обслуговування, інноваційна діяльність університетської бібліотеки*

Annotation. *The history of formation and development of the library of Kryvyi Rih State Pedagogical University is covered. The role of the library in the information support of the educational and scientific process of the university is revealed, innovative forms of activity are presented.*

Key words: *history of the library, information and library activities, library and bibliographic services, innovative activities of the university library*

Бібліотека завжди була невід'ємною частиною освітньої установи, де формується культура й повага до книги – джерела споконвічної мудрості й знань. Бібліотека – це не лише центр знань та інформації, а й осередок, навколо якого гуртується інтелектуальна еліта суспільства.

90 років – це життя, історія, пам'ять, шлях від невеликої книгозбірні інституту професійної освіти до сучасного інформаційно-освітнього й культурно-просвітницького центру Криворізького державного педагогічного університету (КДПУ). Протягом майже століття саме бібліотечні фахівці, за підтримки академічної спільноти, незважаючи на

труднощі, створюють, реорганізовують і вдосконалюють бібліотеку, формують сучасний інформаційний простір університету [2].

Заснована в 1930 р. як структурний підрозділ інституту професійної освіти з підготовки вчителів математики, фізики, історії, української та російської мов, книгозбірня з першого дня свого існування забезпечувала підручниками й методичними посібниками викладачів і студентів. У зв'язку з реорганізацією інституту у 1933 р. відбувся стрімкий розвиток бібліотеки, що сприяло отриманню нею статусу книгозбірні вищого навчального педагогічного закладу. Незважаючи на складні умови праці в малопристосованих для навчальних закладів приміщеннях і постійні зміни місцезнаходження інституту, за перше десятиріччя існування книжковий фонд бібліотеки збільшився до 30 тис. прим., було відкрито абонемент і читальний зал.

У часи окупації Кривого Рогу військами нацистської Німеччини завдяки мужності й самовідданості працівників бібліотеки вдалося зберегти фонд (близько 25 тис. книг). У післявоєнний період бібліотекарями, викладачами й студентами інституту велася робота з відновлення бібліотеки, поповнення книжкового фонду, організації каталогів. Уже в 1948 р. читачам пропонувався великий вибір навчальної, наукової, довідкової й художньої літератури з фонду, який налічував 42 тис. примірників. Посаду завідуючої бібліотекою обіймала Поліна Львівна Гершун (Гуткіна). Педагог за освітою й талановитий організатор, вона успішно керувала книгозбірнею упродовж 13 років.

З 1960 р. на посаді завідуючої бібліотеки – Лідія Іларіонівна Прищепа, бібліотекар-бібліограф вищої кваліфікації. За дев'ять років її керівництва активізовано роботу з поповнення фондів, організації каталогів, культурно-просвітницької та бібліографічної діяльності. У 1967 р. бібліотека отримала нові площі в новозбудованому навчальному корпусі, що дозволило виокремити абонемент, читальний зал, довідково-бібліографічний відділ, відділ комплектування та обробки літератури.

Завідуючою бібліотекою в 1969 р. було призначено Світлану Іванівну Журавльову, бібліотекаря-бібліографа вищої кваліфікації – фахівця з великим досвідом бібліотечної роботи. За час її керівництва книжковий фонд збільшився до 270 тис. прим., кількість читачів сягнула близько 3500 осіб. Удосконалювалися всі напрями діяльності бібліотеки.

Новий етап розбудови бібліотеки розпочався в 1977 р., коли її очолила Неля Григорівна Смірнова, авторитетний фахівець бібліотечної справи, відмінник освіти України, яка обіймала посаду понад три

десятиліття. Під її керівництвом розпочалася докорінна перебудова бібліотеки. Упроваджувалися нові форми й методи роботи, відпрацьовувалися нові технології бібліотечно-бібліографічного та інформаційного обслуговування користувачів, відбувалася реорганізація структурних підрозділів. Особлива увага приділялася формуванню фондів навчально-методичної та наукової літератури, шкільних підручників, періодичних видань.

У 1999 р. Криворізький державний педагогічний інститут отримав статус університету. У бібліотеці як структурному підрозділі КДПУ продовжувалася модернізація. У 2000 р. фонд налічував 600 тис. прим. навчальних, наукових, довідкових, художніх видань. У 2007 р. завдяки комп'ютеризації бібліотеки зроблено перший крок до інтеграції в інформаційне суспільство – впроваджено АБІС «УФД/Бібліотека» та створено електронний каталог (ЕК). На сьогодні (серпень 2020 р.) ЕК містить понад 230 300 бібліографічних записів, 4 500 – мають посилання на повнотекстові документи.

Із вересня 2009 р. бібліотеку очолює Ганна Миколаївна Віняр, кандидат філологічних наук, доцент. Розпочався якісно новий етап модернізації бібліотеки і важливим інструментом став вебсайт, створений з ініціативи й за проєктом працівників у 2010 р. Сайт змінювався, удосконалювався й набув сучасного вигляду як розділ сайту КДПУ [1]. У 2015 р. бібліотека стала координатором проєкту відкритого електронного науково-освітнього архіву університету – репозитарію КДПУ (http://elibrary.kdpu.edu.ua/), що є частиною електронної колекції бібліотеки й налічує сьогодні 3 560 повнотекстових матеріалів.

Значна увага приділяється культурно-просвітницькій діяльності. У листопаді 2010 р. з ініціативи та за безпосередньої підтримки директора бібліотеки було започатковано традицію проведення творчих зустрічей з письменниками, науковцями, краєзнавцями, митцями, знаними особистостями міста й України в «Літературній вітальні».

Бібліотека сьогодні – це два абонементи, чотири читальні зали. На початок 2020 р. фонд становить 615 тис. прим. навчальної, наукової, довідкової та художньої літератури, серед яких є рідкісні та цінні видання, дійсно унікальні. Кількість користувачів бібліотеки сягнула 6 150 тис., книговидача складає 315 тис. прим. на рік.

У бібліотеці забезпечується інформаційний супровід науково-практичних конференцій, семінарів, наукових читань, що проводяться в університеті, організовуються книжкові виставки, відкриті тематичні

перегляди. Традиційними стали інформаційні, тематичні експозиції до знаменних і пам'ятних дат, бібліографічні огляди, дні кафедр, дні фахівця та дні інформації. Співробітники інформаційно-бібліографічного відділу надають користувачам віртуальні бібліографічні довідки. Працюють служби електронної доставки документів і міжбібліотечного абонемента. У роботі з користувачами використовуються як традиційні, так і сучасні форми та методи інформаційно-бібліотечного обслуговування, застосування яких ґрунтується на принципах диференційованого підходу.

Значно активізувалася науково-дослідницька діяльність колективу бібліотеки. Із 2010 р. проведено шість регіональних науково-практичних конференцій з актуальних питань інформаційно-бібліотечної роботи. Результати науково-дослідної та практичної роботи оприлюднюються на науково-практичних конференціях, семінарах, нарадах, висвітлюються на сторінках фахових періодичних видань. Пріоритетним напрямом науково-бібліографічної діяльності бібліотеки є створення й видання біобібліографічних покажчиків про провідних учених університету, бібліографічних покажчиків з краєзнавства. Бібліотека є базовим структурним підрозділом з упровадження й використання можливостей наукометричних показників для відображення ефективності роботи університету. Фахівці відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення надають консультаційні послуги науковцям з питань наукометрії, практичної роботи з наукометричними базами даних.

Зберігаючи й вдосконалюючи традиційні форми інформаційно-бібліографічних послуг, фахівці бібліотеки виконують інші функціональні обов'язки, пов'язані з накопиченням та розповсюдженням інформації. На базі відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення створено пресцентр університету, одним із головних завдань якого є збирання, обробка, створення, зберігання, підготовка матеріалів до поширення, випуск і розповсюдження інформаційної продукції на сайті університету та в соціальних мережах. Фахівці інформаційно-бібліографічного відділу здійснюють редакційно-видавничий супровід і публікацію наукової та навчально-методичної продукції університету – на базі відділу функціонує видавничий центр.

Отже, протягом 90-річної історії невелика освітянська книгозбірня перетворилася на сучасну бібліотеку закладу вищої освіти й нині впевнено трансформується в інформаційно-бібліотечний комплекс, покликаний не лише надавати користувачам доступ до інформаційних ресурсів, а й слугувати навігатором у сучасному інформаційному просторі,

організовуючи та систематизуючи традиційні та електронні джерела з численних галузей знання. Колектив бібліотеки з оптимізмом дивиться в майбутнє й має багато цікавих і перспективних задумів, адже задоволення інформаційних потреб користувачів було й залишається першочерговим завданням бібліотеки КДПУ.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету. URL: https://kdpu.edu.ua/biblioteka/libmain.html.

2. Науковій бібліотеці Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» – 85! / О. М. Кравченко та ін. // Бібліотечний форум України. 2015. № 2. С. 57–59. Електрон. аналог: URL: http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/905.

УДК 025.34 : 005.591.452

БІБЛІОТЕЧНІ ПРОЄКТИ – ІНТЕГРАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ БІБЛІОТЕЧНОГО МАРКЕТИНГУ

Клименко Оксана Зіновіївна,
старший науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
доцент, кандидат історичних наук,
Сокур Олена Леонідівна,
науковий співробітник,
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

Анотація. *Розглядаються бібліотечні проєкти як інтегральний елемент системи бібліотечного маркетингу задля забезпечення вільного і необмеженого доступу всіх категорій користувачів до релевантної інформації. Репрезентовано особливості успішного проєкту «Каталоги бібліотек установ Національної академії наук України», який започаткований у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.*

Ключові слова: *бібліотечна справа, бібліотечний маркетинг, проєкт, інформаційні ресурси, інформаційний простір.*

Annotation. *Library projects are disclosed as an integral element of the library marketing system to ensure that all categories of users have free and unrestricted access to relevant information. The features of the successful project «Catalogs of Libraries of Institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine», launched at the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, are represented.*

Key words: *library business, library marketing, project, information resources, information space.*

Поширення інформаційно-комунікаційних технологій спонукає бібліотеки, як інформаційні системи відкритого типу, оптимізувати інформаційно-комунікаційну діяльність, насамперед, у царині бібліотечного маркетингу. Сьогодні це є важливою стратегією задля реалізації місії – забезпечення вільного і необмеженого доступу всіх категорій користувачів до релевантної інформації.

У цьому контексті актуальними для фахівців вітчизняної бібліотечної справи, на нашу думку, є монографії О. В. Башун «Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек» (Донецьк, 1999) та Г. Г. Міщенко «Маркетинг і бібліотека» (Київ, 2004), у яких репрезентовано як теоретичні, так і практичні аспекти впровадження маркетингу в діяльність бібліотек, що в сучасних умовах сприятиме їх трансформації як культурно-інформаційних центрів. Запропоновані О. В. Башун концептуальні підходи до трансформації бібліотек отримали подальший розвиток у наукових дослідженнях, але, на наше переконання, варто наголосити на реалізації оптимальної моделі бібліотечних послуг з точки зору впливу мікро- і макросередовища бібліотеки на специфічні особливості бібліотечної продукції.

А. О. Апанасенко представив бібліотечний маркетинг як концепцію творчого управління бібліотекою, орієнтовану на задоволення теперішніх і майбутніх документально-інформаційних потреб користувачів за допомогою аналізу, прогнозування та стимулювання попиту на бібліотечний продукт [1]. Теоретично обґрунтувавши сентенцію, що на процес маркетингового управління бібліотекою діють три середовища маркетингового впливу, автор наголосив на перспективності формування нової концепції взаємодії бібліотекаря і користувача для вдосконалення системи бібліотечного обслуговування.

Вплив таких негативних чинників, як обмежене фінансування, незадовільне матеріально-технічне оснащення та брак кваліфікованих кадрів, суттєве значення для розвитку вітчизняних бібліотек в культурній, науковій, освітній та інформаційній інфраструктурі стає участь у

бібліотечних проєктах. Позитивним наслідком чого є здійснення ефективної комунікаційної політики, подолання галузевої та відомчої відокремленості, цілеспрямована результативна клієнтоорієнтованість, запровадження нових сервісів і послуг, формування інформаційно-бібліотечного простору на якісно новому рівні та ін. Тобто, інтегральним[1] елементом системи бібліотечного маркетингу, як технології творчого управління сучасною бібліотекою, сьогодні є бібліотечні проєкти.

Прикладом успішної реалізації проєкту є започаткований у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) ресурс «Каталоги бібліотек установ Національної академії наук України» (станом на 01.01.2019 р. 23 бібліотеки є його учасниками). Сьогодні триває робота з приєднання інших бібліотек мережі НАН України до створення і ведення електронного каталогу (ЕК) на сервері НБУВ, що вимагає методичного супроводу, організації та проведення тренінгів «Корпоративна каталогізація: нові технології та можливості для академічних бібліотек». У ході роботи відбулися семінари для бібліотекарів наукових установ НАН України, на яких розглядалися питання запозичення бібліографічних записів до ЕК, введення описів книжкових пам’яток до ЕК, створення авторитетних файлів імен осіб та назв установ, особливості систематизації наукових публікацій тощо.

Організація ресурсів сучасної наукової бібліотеки обумовлена вирішенням ключових питань: модернізація матеріально-технічного забезпечення, науково-методична і технологічна підтримка, програмний супровід упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, активізація міжбібліотечної співпраці на макрорівні, раціональне формування і використання ресурсної бази бібліотечно-інформаційної системи НАН України, що у підсумку приведе до запровадження ефективної моделі взаємодії бібліотек НАН України [3].

Особливого значення набувають нові підходи до розкриття бібліотечних фондів, які дозволяють розширити доступ саме до систематизованої наукової інформації, спонукаючи бібліотеки надавати послуги методами і каналами, зручними для користувача. Працівникам бібліотек наукових установ важливо активніше наповнювати ЕК не тільки поточними надходженнями, а й здійснювати рекаталогізацію фонду, створювати спільні віртуальні виставки різних типів, готувати та

[1] Інтегральний – нерозривно зв’язаний; суцільний, єдиний (Словник української мови: в 11 томах. Т. 4. Київ, 1973. С. 35).

розміщувати на сайтах бібліографічні покажчики, популяризувати колекції та особові бібліотеки через представлення інформації про них на вебсторінках бібліотек, це сприятиме запровадженню ефективної моделі взаємодії бібліотек НАН України, що призведе до популяризації здобутків української науки.

В умовах обмеженого фінансування зростає роль зведених ЕК, які покликані об'єднати ресурси бібліотек окремих відомств, регіонів та держави. Оцінюючи результати робіт у галузі автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів та характеризуючи зведені ЕК бібліотек Російської академії наук, М. Кальонов наголошує, що каталоги бібліотек повинні відрізняться від стандартних інтернетівських пошукачів тим, що видають лише ту інформацію, яка відповідає запиту [2].

Потребує окремого висвітлення досвід роботи бібліотек Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України та Інституту археології НАН України з запозичення бібліографічних записів. Ці бібліотеки сьогодні копіюють близько 70 % надходжень: з ІРБІС-корпорації запозичують записи видань Російської Федерації, описи українських надходжень копіюють з ЕК провідних вітчизняних книгозбірень. На семінарі «Запозичення бібліографічних записів до електронних каталогів», який відбувся 16 квітня 2014 р. у НБУВ, було наголошено на зручності та економічності такого підходу [4]. ЕК бібліотеки Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України щомісяця поповнюється та оновлюється новими записами і є доступним на сайті Інституту, а з грудня 2015 р. на порталі НБУВ. Завдяки цьому в 2013 р. значно збільшилася кількість відвідувань сторінки бібліотеки та ЕК.

Специфіка бібліотек НАН України – саме у тому, що вони є підсистемою науки, центрами збереження знань і джерел інформації, адже суттєва частина наукового документопотоку проходить лише через ці бібліотеки. Метою створення електронних бібліотек (ЕБ) у наукових установах є забезпечення інформаційної підтримки наукових досліджень, прискорення надання бібліотечно-інформаційних послуг, формування системи міжособистісного обміну науковою інформацією, основа для розроблення бази оцінки наукової ефективності як окремого вченого, так і всього колективу. Завдання наукової ЕБ – надання можливості вченому використовувати будь-який необхідний йому документ незалежно від його місця зберігання, форми реалізації, мови публікації.

В Україні існує ще безліч проблем, які перешкоджають створенню єдиного національного інформаційного простору, як наслідок – відсутні

можливості повноцінного обміну інформацією в електронному вигляді. Серед важливих питань організації ресурсів у новому електронному середовищі не вирішеною з поміж інших залишається проблема зведеної каталогізації. На відміну від зарубіжних країн, бібліотеки яких уже давно перейшли на копіювальну каталогізацію, використовуючи готові описи зроблені національними бібліотеками, в Україні запозичують описи лише одиниці.

Бібліотеки наукових установ НАН України, які за змістом фондів є сформованими історико-культурними комплексами, у сучасних умовах стають важливим складником формування цифрового сегмента вітчизняного науково-інформаційно-знаннєвого простору та активно спрямовані на формування нових форм і напрямів інформаційно-бібліотечної кооперації завдяки участі у корпоративних бібліотечних проєктах як вагомої складової бібліотечного маркетингу.

Список бібліографічних посилань

1. Апанасенко А. А. Библиотечный маркетинг как технология управления современной библиотекой : дис. … канд. пед. наук : 05.25.03. Краснодар. гос. ун-т культуры и искусств. Краснодар, 2004. 176 с. URL: https://www.dissercat.com/content/bibliotechnyi-marketing-kak-tekhnologiya-upravleniya-sovremennoi-bibliotekoi.

2. Каленов Н. Новые информационные технологии в библиотеках РАН. Информационное обеспечение науки : сб. науч. тр. / Центр. науч. б-ка УрО РАН. Екатеринбург, 2012. С. 26–31.

3. Сокур О. Л. Взаємодія бібліотек наукових установ Національної академії наук України у формуванні вітчизняного наукового інформаційного простору: науково-організаційне забезпечення : дис. … канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 297 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_23.pdf.

4. Сокур О. Запозичення бібліографічних записів до електронних каталогів. Бібліотечний вісник. 2014. № 4. С. 43–45.

НАПРЯМ 2
«РОЛЬ ДОКУМЕНТНИХ ПАМ'ЯТОК В ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ ТА МУЗЕЇВ»

УДК 002.1:342.511](477)

ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ

Удовик Володимир Миколайович,
старший науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук,
Україна, Київ

Анотація. *Аналізується документальна спадщина інституту президентства в Україні, зокрема нормативно-правові документи, авторські видання президентів та екпрезидентів, електронні ресурси, архівні та музейні матеріали тощо. Автор вказує на проблеми формування архівних та електронних ресурсів, що висвітлюють проблематику інституту президентства, а також на питання їх збереження.*

Ключові слова: *інститут президентства, документальні ресурси, архівні матеріали.*

Annotation. *The report analyzes the documentary heritage of the presidency in Ukraine, including legal documents, author's publications of presidents and ex-presidents, electronic resources, archival and museum materials, etc. The author points out the problems of formation of archival and electronic resources that cover the issues of the institution of the presidency, as well as the issues of their preservation.*

Key words: *institute of presidency, documentary resources, archival materials.*

Інститут президентства одна з найголовніших інституцій в багатьох країнах світу. Президенти впливають не лише на всі сфери внутрішнього життя країни, але й на глобальні цивілізаційні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві. І кожні президентські виборчі змагання підтверджують головну роль президентської влади в українському суспільстві, незважаючи на постійні зміни президентських конституційних повноважень. А, отже, дослідження інституту президентства в Україні є надзвичайно важливим для сучасного українського суспільства, що

вимагає не лише вивчення історії запровадження та розвитку інституту президентства в Україні, а також розробки теоретичного наукового підґрунтя для здійснення певних кроків подальшого розвитку політичної системи України сьогодні.

На сьогодні написано багато кандидатських дисертацій, випущені монографії та безліч статей з проблематики президентства в Україні, але комплексного ґрунтовного дослідження інституту президентства в Україні не здійснили ні історики, ні політологи, ні юристи. Головна причина – це незавершена політична реформа, зміна владної еліти, яка не має ані спадковості, ані єдності поглядів на майбутнє України. Не звернули дослідники увагу й на документальну спадщину, що залишають після себе президентські інституції та установи, зокрема на електронні документальні ресурси в світовій мережі. Мета дослідження полягає в аналізі та структуруванні на основі сучасної методології, з урахуванням розвитку нових інформаційних технологій, документальної бази з проблем становлення й розвитку інституту президентства в Україні в кінці XX – початку XXI століть.

Документальні ресурси з визначеного питання представлені сукупністю різних видів джерел: нормативні документи; авторські видання президентів, мемуари екпрезидентів; аналітичні матеріали, періодична преса, електронні бази даних, а також архівні та музейні документи. Усі наявні джерела можна класифікували на шість груп.

Перша група джерел представлена нормативними документами. Насамперед, Конституція України, постанови Верховної Ради, укази, розпорядження Президента України, які оприлюднені в офіційних періодичних виданнях та зібрані в електронних базах даних законодавства. Зокрема, найповніша на сьогодні законодавча база на сайті Верховної Ради України (за всі роки існування України, зокрема й законодавство УРСР, яке діяло у незалежній державі) – http://zakon.rada.gov.ua.

Другу групу джерел з дослідження інституту президентства в Україні складають промови президентів України та видання їхніх служб. До цієї групи належать політичні декларації, заяви, звернення президентів до народу або Верховної Ради, послання Президента України до Верховної Ради. Ці документи не мають нормативного характеру, але несуть рекомендації до дій. Найповніше ця група представлена в електронній бібліографічній базі Фонду Президентів України Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ФПУ НБУВ) – http://www.nbuv.gov.ua/node/45.

До цієї групи можна віднести авторські видання президентів та мемуари експрезидентів, їх інтерв'ю, промови й виступи, а також статті, інтерв'ю та заяви відповідальних осіб, пов'язаних із функціонуванням інституту президентства в Україні. Ці джерела, хоча й мають елементи суб'єктивізму та потребують глибокого критичного аналізу, але дають змогу ознайомитися з позицією глави держави, знайти пояснення тих чи інших його дій.

До складу другої групи джерел відносяться й електронні ресурси, зокрема офіційні інтернет-портали Президента України та його служб. Сьогодні електронні ресурси мають велике значення в роботі дослідників, політиків та громадських діячів. Це пояснюється оперативністю доставки офіційної інформації та можливістю ознайомлення з нею на відстані. На жаль, вебсайт президента (http://www.president.gov.ua) не дає доступ до архівних версій сайтів попередніх президентів, але вони зберігаються у ФПУ НБУВ.

Третя група джерел складається з аналітичних та інформаційних матеріалів різноманітних установ та організацій, які не мають безпосереднього відношення до інституту президентства, але проводять моніторинг та аналізують діяльність президентів. Цей вид знаходиться на межі між історіографією та джерелами. Наприклад, Національний інститут стратегічних досліджень виставляє на своєму сайті (http://www.niss.gov.ua) аналітичні записки, які готуються співробітниками інституту. Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна» (http://www.kuchma.org.ua) займається не лише корисною благодійницькою діяльністю, а й проводить науково-дослідну роботу. Так, Інститут стратегічних оцінок при Фонді випускає щотижневий аналітичний моніторинг політики, світових процесів та макроекономіки «Стратегічні оцінки».

Один з найбільш популярних у цій групі джерел – це електронні ЗМІ та інформаційні платформи. Цей документально-інформаційний ресурс складається як з електронних копій наукових журналів виставлених в інтернеті, так й інтернет-видань, які не мають друкованих аналогів та вебсайтів інформаційно-аналітичних, політологічних агентств, які виставляють матеріали провідних науковців, політологів, експертів.

Четверту групу джерел становлять статистичні данні та соціологічні дослідження провідних соціологічних установ, а також дані Центральної виборчої комісії (http://www.cvk.gov.ua) про кандидатів у президенти, хід виборчої кампанії та її результати.

Наступну п’яту групу складають архівні документи та матеріали. Ці документи зберігаються в архівному відділі Офісу Президента України, а після відповідного строку зберігання передаються на збереження та наукове опрацювання у Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ) та до ФПУ НБУВ. І хоча за кількістю вони складають значний масив документів, але за науковою складовою вони лише доповнюють загальну картину функціонування інституту президентства. У ЦДАВОУ – це Ф. 5233 Адміністрації Президента України, Ф. 5225 Центральної виборчої комісії, Ф. 1 Верховної Ради (оп. 42). Ці документи та матеріали висвітлюють еволюцію інституту президентства в Україні, зберігаючи відбиток політичного процесу запровадження посади президента та розвиток політичних протиріч між законодавчою та виконавчою гілками влади за розподіл владних повноважень.

Архівні матеріали ФПУ складаються з вітальних адрес та листівок на адресу Президента України від глав держав та урядів, міжнародних та українських установ та організацій, листів громадян України до Президента України, фото-, аудіоматеріали, грамоти та дипломи почесного звання президента, а також матеріали президентських виборчих кампаній (агітаційні матеріали, аудіо, відео, фото).

Крім того, архівні матеріали з цієї проблематики зберігаються у Центральному державному архіві громадських об’єднань України (ЦДАГОУ), які надходять від політичних партій та громадських об’єднань. Так, цікавим для дослідників президентських виборчих змагань будуть Ф. 327 Колекція документів з проведення виборів Президента України 2004 р. (Помаранчева революція) та Ф. 332 Колекція агітаційних документів та інформаційно-аналітичних видань про участь політичних партій та їх представників у виборах Президента України, Верховної Ради України та місцевих органів влади. Необхідно зазначити, що архівні колекції з електронних документальних ресурсів формує й Центральний державний електронний архів України – Ф. 1 Електронна архівна колекція «Президентські вибори 2010» та Ф. 14 Архівна колекція: «Позачергові вибори Президента України 2014».

Одними із цінних, проте дещо специфічними джерелами для дослідження інституту президентства є музейні фонди. В музеях України, окрім суто історичної функції, музейні експонати мають і наукову цінність. До таких можна віднести подарунки президентам, які вони повинні передавати у Фонд Президентів України та Національний музей

історії України. Ці джерела відображають історію та особливості зовнішньополітичної діяльності президентів України, а також авторитет в середині країни (подарунки від простих людей чи організацій та установ).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що з проблематики інституту президентства в Україні є досить репрезентативна джерельна база, яка дозволяє об'єктивно і комплексно розкрити зміст питання. Проте вона недостатньо залучена до наукового обігу, є проблеми з її формуванням та систематизацією. Аналіз та вивчення масиву документальних ресурсів з історії інституту президентства в Україні переконує, що у всій сукупності названі документи надають дослідникам важливу й корисну інформацію, допомагають простежити роль президента в процесах державотворення на поч. 90-х рр. XX ст., становлення та еволюцію інституту глави держави в Україні.

УДК 069.5(477.53-25)(091

ФОНДОВІ РЕСУРСИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Ольховська Людмила Василівна,
провідний науковий співробітник,
Полтавського літературно-меморіального
музею В. Г. Короленка,
Україна, Полтава

Анотація. *Розглядається пізнавальний потенціал джерел із фондової колекції Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка, відслідковується історія Першої світової війни, свідком якої був письменник, його творча та громадська робота цього періоду, роль ЗМІ у висвітленні подій.*

Ключові слова: *В. Г. Короленко, Полтавське товариство допомоги військовополоненим, волонтерський рух.*

Annotation. *It considers cognitive potential of sources is examined from fund collection of the Poltava literary-memorial museum of V.G.Korolenko, history of First world war, the witness of that was a writer, is watched, him creative and public work of this period, volunteer motion, role of MASS-MEDIA in illumination of events.*

Key words: *V. G. Korolenko, Poltava society of help to the prisoners of war, volunteer movement.*

Фондова колекція кожного музею – це, без перебільшення, скарбниця матеріалів виняткової культурної цінності. Експонати можуть знаходитися у різних групах зберігання, як-то: фото, документи, рукописні чи друковані, книги, газети, журнали, речі тощо, а разом являють собою єдині тематичні комплекси. І, що найцікавіше, артефакти, віддзеркалюючи минулі епохи, часто вражають своєю відповідністю сучасним реаліям. Вони здатні не лише ілюструвати ті події, що вже стали історією, але й тлумачити сьогодення, а то й прогнозувати майбутнє.

Розглянемо більш детально крізь призму експонатів Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка тему Першої світової війни.

Нещодавно музейну колекцію поповнив документ «Звернення до полтавських громадян» за підписом В. Г. Короленка у вигляді чи то листівки, чи то плаката, надруковане у Полтавській губернській типографії. Звернення не має дати, дату (число, день тижня і місяць) можна встановити лише з тексту документа. Маючи такі детальні дані, рік встановити зовсім не важко: 1916. У зверненні йдеться про те, що групою осіб, яким вдалося організувати щомісячні відрахування у середовищі службовців губернського земства на користь військовополонених, було ініційовано скликання установчих зборів для створення на постійній основі товариства для допомоги співвітчизникам, що потрапили у полон. Були призначені дата й місце: 4 квітня, у їдальні Губернської управи. Але на цей заклик відгукнулося лише… 12 осіб. Чи то люди втомилися, чи зневірилися у власних ініціативах, але В. Короленко намагається підтримати цю благородну справу й доводить до відома населення Полтави, що нове зібрання планується на п’ятницю 14 квітня у тому самому місці. Важливість події він намагається обґрунтувати: *«Тільки таким чином можна заложити основу постійного збору й здійснити врешті-решт цю потрібну справу, цей святий обов’язок… суспільства щодо до своїх полонених земляків»* [5]. Тут на допомогу письменникові приходить його талант, його вміння правдиво змалювати всі обставини й переконати читачів, діловий текст прокламації набуває емоційного забарвлення: *«Громадяни Полтави і Полтавського краю! Тільки уявіть становище наших полонених у ворожій країні, яка до того ж сама у скрутному становищі. У Німеччині й Австрії, в Болгарії і Туреччині вони знаходяться в найжахливіших умовах. Полонені інших країн мають хоча б ту утіху, що про них та про їхні страждання пам’ятають на батьківщині. Англійці, французи, італійці отримують із батьківщини*

постійну та повноцінну допомогу. Лише до наших полонених, як до безрідних сиріт, ця допомога майже не доходить, неначе у них й насправді немає батьківщини, немає співвітчизників. Справа доходить до того, що їхнє жахливе становище полегшують іноді такі ж полонені інших національностей. Поміркуйте, громадяни, це ж означає, що ми примушуємо наших земляків на чужині підтримувати своє існування ледь не подачками інших народів, які беруть на себе наше святе зобов'язання. І це не тому, – виправдовує своїх співвітчизників Короленко, – що ми про них забули або що ми не співчуваємо їхнім тяжким стражданням, а тому що ми відучені старим ладом від ініціативи, ми не легко організовуємося й від того втратили так багато часу і в цій справі. Будемо ж вдячні тим, хто починає добру справу. Згадаємо, що коли-небудь ті страждальці, які перенесуть жахливі умови полону, повернуться до нас. Необхідно, щоб ми, ті, яких війна торкнулася меншим тягарем, які не бачили ні поля бою, ні страждань полону, мали право дивитися їм в очі без сорому, але лише із чистою радістю з приводу їх повернення» [5].

У кінці звернення є оголошення про те, що запис у члени товариства для надання допомоги військовополоненим й пожертви на цю благородну справу приймаються у редакціях газет «Полтавський день» (Пушкінська, 33), «Хуторянин» (Пушкінська, 55) і «Полтавський Вісник» (Кобелякська, 7).

Збори відбулися. На них В. Короленка одноголосно вибрали почесним головою Полтавського товариства допомоги військовополоненим. Володимир Галактіонович напише ще багато таких закликів, його авторства також Статут Товариства, створений у червні-серпні 1917 р.

Як відомо, у В. Г. Короленка не було подвійних стандартів, його слова ніколи не розходилися із його ділами. Допомога була великою: і від Товариства, і особисто від письменника. Так, Федір Корнієнко, уродженець полтавського краю (він мешкав неподалік від дачі митця у Хатках) згадує (подано мовою оригіналу): *«Я був у пліну в Германії. Пошлю письмо, а грошей з дому не получаю. Написав Короленкові і він прислав мені три посилки»* [3, с. 168].

У тому ж 1916 р. В. Г. Короленко надсилає 100 карбованців *«на користь російських волонтерів у Франції та їх родин»*, позначивши, що це із Полтави, від родини Короленка. Через письменника з цією ж метою надходять гроші від інших полтавців, й ми можемо бачити, що суми ці незрівнянно менші за внески письменницької родини: *«Від Л. П. Шимкова*

– 10 крб., від С. Г. Семенченка – 5 крб., від Н. [вірогідно, ця особа побажалала бути невідомою – прим авт.] – 3 крб., від О. І. Смагина – 10 крб.; від Єлизав. Як. Курбатової – 5 крб., від Я. [ім'я теж невідоме – прим. авт] – 3 крб.», – зазначає Володимир Галактіонович у листі до М. П. Сажина [4, № 2154 (887)].

Доброчинність полягала також і в наданні власних книжок. 29 березня 1916 р. письменник просить редакцію «Русского богатства» дати необхідну кількість його авторських книжок для організації благодійної лотереї. Книги повинні були слугувати великоднім подарунком воїнам. Надавав Володимир Галактіонович свої видання також для комплектування бібліотек на фронті: *«Кількість не визначаю: 5, 10, 15 – зважаючи на потребу»* [4, № 2156 (889)].

У пресі засуджувався флірт із закордонними полоненими. Констатуючи, що подібний флірт – це не поодиноке явище, з'явилася, наприклад, така екстраординарна протидія, як звернення до громадянок міського голови Філіпенка (місто Обоянь (промовиста назва!) Курської губернії). Ось його текст: *«Останнім часом помічено, що деякі особи жіночої статі, гуляючи тротуарами побіля будинків, де розміщуються військовополонені офіцери, дозволяють собі кидати їм у вікна квіти і демонструвати ворогам нашим знаки уваги, спричиняючи цим глибоке почуття обурення громадян міста.*

Для профілактики цього і аби запобігти можливим протестам публіки, що прогулюється тут, проти таких антипатріотичних дій з боку громадянок міста, вважаю за необхідне просити наших громадянок припинити ці дії, пам`ятаючи, що ці полонені узяті на полі брані зі зброєю у руках, на яких кров наших доблесних захисників батьківщини, і що приділяти їм увагу ганебно» [1, с. 19].

Ціни збільшувалися катастрофічно швидко. Зрозуміло, що це турбувало читачів, а особливо читачок-господинь. Ось безапеляційна характерна відповідь тих часів на запитання, якими будуть ціни: *«…в Одесі, як і всюди, життя дорожчає не щоднини, а щогодини, тому вказати вам, які там будуть ціни до того часу, коли до вас дійде ця відповідь, неможливо (рубрика "Поштова скринька")»* [1, с. 31].

Селяни були безпомічними. Хто напише там вірно адресу німецькою, навіть російською? Журнали радять, що краще написати адресу вірно російською, ніж невірно німецькою: з російською мовою німці знайомі. Інтелігентна жінка у селі – дружина поміщика, вчителька, жінка-лікар, фельдшерка тощо, а також учнівська молодь могли би узяти

на себе цей обов'язок. І це не так важко: треба переписати адресу з листівки, надісланої військовополоненим.

На німецьких листівках адреси здебільшого написані друкованими літерами. Від вірної та точної адреси залежить все – можливо, доля полонених. Двадцять тисяч поштових відправлень повернені назад, на поштамт, через невірну, неточну адресу, між тим як відправлення з точними адресами доходять. Це показав досвід.

У роки Першої світової війни Володимир Галактіонович Короленко працював саме так: під диктовку писав листи родичам хатчан, які були на фронті. Одного разу місцева селянка Антоніна Діденко показала одному із дачників, а саме Володимиру Беренштаму затяганий конверт, підписаний характерним короленківським почерком і адресований у діючу армію. На запитання, що це за конверт, селянка не забарилася із відповіддю, що це зразок, залишений Короленком, тому лист обов'язково надійде.

У відділі допомоги військовополоненим при Всеросійській земській спілці відома велика кількість випадків, коли листування із полоненими раптово завершувалося: писали не туди, куди потрібно, не вказували табір, номер барака, номер військовополоненого.

Жінки у селах й у повітових містах могли також пояснити, як отримати довідку про військовополонених, замовити продукти через Голландію, що успішно практикувалося. Для цього існували методички, які безкоштовно розсилалися міськими комітетами допомоги військовополоненим та Земською спілкою. Їх можна було отримати й на місцях, у земських управах. Селяни розгублені, у відчаї, не знають, де і як знайти близьку людину, узяту в полон. Вони не мають уявлення про полон. Дізнавшись, що у Москві облаштований притулок для полонених, селяни звертаються туди у пошуках своїх синів, та стає зрозуміло, що у притулку утримуються солдати ворожих армій. Село неписьменне і йому зовсім несила впоратися із листуванням, з відправкою продуктів за кордон. У 1915 р. допомога від родичів являла собою велику суму грошей, що були надіслані у полон поштою. Але у 1916 р. в газетних та журнальних статтях з'являються поради відправляти продукти харчування, а не гроші: за гроші неможливо купити у тій же Німеччині їжі, оскільки продаж багатьох, майже усіх необхідних продуктів заборонена у табірних лавках. Тогочасні газети й журнали переповнені закликами допомагати військовополоненим, які своїми стражданнями у полоні, вірністю батьківщині заслужили увагу й любов.

У Петрограді (Фонтанка, 112, кв. 2) було організовано гурток «Прийомних матерів російських військовополонених» за прикладом французької «Спілки хрещених матерів французьких військовополонених», члени цього гуртка зобов'язувалися взяти під свою опіку хоча б одного полоненого воїна. Цікаво, що тут йшлося скоріше про моральну опіку, а матеріальна допомога цілком покладалася на так звану прийомну матір. Член гуртка був зобов'язаний не менше одного разу на місяць відправити «своєму прийомному сину» лист і посилку, у якій може бути хоча б фунт (трішки менше за півкіло) житніх сухарів. Важливим було те, аби полонений не відчував себе самотнім і забутим. У пресі висловлювалося припущення, що кожна родина має змогу виділити раз на місяць щось краще за фунт висушеного чорного хліба.

Щоб стати членом згаданого гуртка, треба було заявити (письмово, за вказаною адресою) про своє бажання й надіслати 50 копійок (марками) на поштові витрати. Всі довідки й вказівки гурток обіцяв надавати новим членам негайно.

Короленківська родина разом з іншими співвітчизниками у ці буремні роки теж повинна була затягнути пояси. Головними продуктами у ті часи були хліб, картопля, крупи, борошно, макарони. Ці продукти, як стверджував «Журнал для хозяек» (№ 11 за 1916 р.), із вершковим маслом, або салом, молоком і зеленю, могли замінити м`ясні страви, що для більшості населення стали недоступними. М`ясо, ціна якого сягала майже карбованця за фунт, було делікатесом, дозволити його собі могли лише дуже забезпечені люди, та й ті дуже часто не могли його дістати. Журнали для домогосподарок 1916 р. наповнені закликами споживати якомога більше хліба, його рекомендується пекти самим: *«Домашній чорний хліб обійдеться не дешевше магазинного, але він буде незрівнянно ситніше та смачніше. Такого хліба можна з`їсти фунт на день із задоволенням, а покупного не з`їсти і чверті фунту.*

Білий хліб – ситний – коштує у продажу тепер 12 копійок. При домашньому виготовленні він обійдеться у 8 копійок і буде значно ситнішим через відсутність великої кількості води, що є у магазинному ситному або французькому хлібові» [1, с. 7].

Там же рекомендується вживати спочатку більш дешеві каші: гречану (30 коп. фунт), ячну, пшоняну, а потім вже більш дорогі продукти: макарони і рис; для супів: горох, чечевицю, вермішель та перлову крупу. Нагадують про домашній квас, який можна споживати із накришеним хлібом.

Яким би страшним випробуванням не була війна, мусимо визнати: вона принесла новий досвід. З одного боку, були втрати, голод, полон, з іншого – взаємодопомога, підтримка, щире бажання поділитися тим, що маєш, бо це може врятувати комусь життя, врятувати від смерті.

Наприкінці війни у серпні 1917 р. В. Короленко пише розлогу публіцистичну статтю «Війна, вітчизна і людство (Листи про питання нашого часу)», яка в тому ж 1917 р. була видана окремою книгою.

Публіцист-провидець констатує: *«Війна, яка охопила Європу, – велика і сумна трагедія… Зростає тягар податків, бідність; людям доводиться відмовлятися від необхідного й корисного для життя, щоб створювати шкідливе, потрібне лише для вбивства… Війна стає все страшніше… Людина стала могутнішою за попереднього дикуна-предка. Вона піднялася у повітря. Вона опустилася на дно моря. І всюди внесла можливість війни, і притому війни не місцевої, а загальної»* [2, с. 15–16]. Він вірив у те, що, піднімаючи тему війни, думаючи над тяжкими нагальними питаннями, пробуджує у серцях співвітчизників *«старе святе законне почуття вічної любові до вітчизни»* [2, с. 47]. Нам варто прислухатися до короленківської думки, попри те, що пройшло вже 103 роки. А для кращого й повного її сприйняття, зрозуміло, знадобляться експонати із фондової колекції.

Список бібліографічних посилань

1. Журнал для хозяек. 1916. № 11. 32 с.
2. Короленко В. Г. Война, отечество и человечество. (Письма о вопросах нашего времени). Самара, 1917. 47 с.
3. Липовий В., Литвин І., Любивець Л. В. Короленко та українське селянство // Червоний шлях. 1929. № 2. 236 с.
4. Науковий архів ПЛММК.
5. Фонди ПЛММК н/д 1709.

УДК 027.1:008

ПРИВАТНА КНИЖКОВА КОЛЕКЦІЯ ЯК КУЛЬТУРНА ЦІННІСТЬ

Лісова Ірина Володимирівна,
провідний бібліотекар Національної
бібліотеки України імені Ярослава Мудрого,
аспірант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв,
Україна, Київ

Анотація. *Приватна книжкова колекція розглядається як носій духовного та інформаційного багатства культури, своєрідний книжковий музей, де накопичується і зберігається духовне надбання людства. Обґрунтовані ціннісні характеристики приватного книжкового колекціонування.*

Ключові слова: *приватні книжкові колекції, бібліофільство, культурна цінність, культурна спадщина.*

Annotation. *A private book collection is considered as a carrier of the spiritual and informational wealth of culture, a kind of book museum, where the spiritual heritage of mankind is accumulated and preserved. The value characteristics of private book collecting are grounded.*

Key words*: private book collections, collecting, cultural value, cultural heritage.*

Фундаментальною відмінністю суспільства є здатність створювати, акумулювати і транслювати від покоління до покоління інформацію про свою життєдіяльність. Культура є тією системою, яка містить сукупний досвід попереднього існування людства, забезпечує існуючу життєдіяльність суспільства та впливає на розвиток цього досвіду в майбутньому.

Тому актуальність дослідження визначається необхідністю осмислення динаміки сучасних змін процесу взаємодії культурних цінностей та перспектив використання їх потенціалу в сучасному інформаційному просторі.

У «Конвенції про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту» поняття «культурні цінності» трактуються не лише як рухомі чи нерухомі цінності, які мають значення для культурної спадщини

кожного народу, але і як музеї, бібліотеки, архіви, центри зосередження культурних цінностей та ін.

Поняття «культурні цінності» ми розглядаємо не як означення конкретних історико-культурних об'єктів, а в культурологічному аспекті як знак культурно-історичних характеристик певної епохи, що символізує її основні цінності, ідеали, традиції, менталітет, а також символ, що забезпечує збереження пам'яті минулого і трансляцію (в часі та просторі) багатоаспектної інформації.

Таке розуміння культурних цінностей дозволить увести до визначення цього поняття не лише найвищі досягнення світової культури, а й інші форми вираження її ментальних та соціально-культурних уявлень, що мають особливе смислове (культурне, історичне, художньо-естетичне) значення та виникають у певному конкретному соціокультурному контексті.

Культурні цінності, з одного боку, є засобом трансляції в часі та просторі багатоаспектної інформації про культуру минулого, а з іншого – є засобом життєвої та творчої реалізації для нинішнього покоління.

На будь-якому етапі історичного розвитку суспільства можна виділити ряд пріоритетних функцій, які виконують культурні цінності в інформаційному просторі. Така поліфункціональність забезпечує:

− збереження соціокультурної інформації про цінності відповідної культурної спільності та передачі її в часі (мнемонічна функція);

− синхронної трансляції інформації в просторі різноманітними каналами (комунікативна функція);

− створення умов для самореалізації особистості за рахунок взаємодії з культурною спадщиною та його подальшого розвитку (креативна функція).

Інформаційний простір приватної книжкової колекції забезпечує збереження спадщини минулого, синхронної трансляції соціокультурної інформації та збагачення особистості, розширення її світосприйняття на основі взаємодії з культурними цінностями. Колекція – це систематизоване зібрання предметів, пов'язаних спільністю однієї чи декількох ознак, які, як правило, мають наукову, історичну, меморіальну, художню, інформаційну чи іншу культурну цінність. Колекція формується у результаті цілеспрямованої роботи з її організації. У процесі колекціонування збирають різноманітні речі залежно від сфери інтересів. Однак з усіх предметів колекціонування саме книга несе найбільш

пізнавальну, моральну та естетичну інформацію. Книга – складний культурний об’єкт, який поєднує інформаційний, предметний (матеріальний), знаковий та символічний зміст.

Історія пізнається людством через книгу. Книгозбирання та захоплення книгою пояснюється тим, що вона є засобом збереження практичних знань, джерелом соціальної інформації.

Для визначення особливого ставлення людини до книги, яке переходить у пристрасть до колекціонування, загальновживаним є поняття «бібліофільство», що буквально означає любов до книги як до твору мистецтва та до історичного документа, пам’ятки старовини, культурної цінності.

Метою приватного книжкового колекціонування є збереження та передача від покоління до покоління рідкісних і цінних видань, перешкоджання їх розпорошенню та фізичному знищенню. Книга містить єдність тексту (інформації), естетики (оформлення книги) і престижу (володіння цією книгою). Бібліофіл не лише збирає та зберігає книги, але й здійснює кількісний та якісний відбір рідкісних видань, систематизує їх за певними принципами, спираючись на власні смаки, наукові та професійні інтереси.

Власник книжкової колекції є її дослідником та популяризатором. Його характеризує творче ставлення до книги, через яке визначається і творчий підхід у прагненні володіти цінною книгою. Бібліофіла цікавить зміст книги, її оформлення, тираж, історія написання та розповсюдження.

Бібліофільство відіграє важливе значення у житті суспільства. Людство завжди буде мати потребу у найбільш повному виявленні, описі та вивченні всієї сукупності книжкових пам’яток культури. Створюючи книжкову колекцію, власник ставиться до книги як до продукту духовної та матеріальної культури і колекціонує книги лише з культурною метою.

Ціннісна характеристика книжкової пам'ятки обумовлена сполученням цінності змісту та форми видання. Групу книжкових пам’яток становлять видатні в історико-культурному сенсі видання:

− створені на початкових етапах історії книги (рукописні книги, інкунабули, стародруки);

− видання про найбільш значні досягнення в різних галузях діяльності людства: соціально-політичної, економічної, технічної, наукової, культурної (архіви, шедеври світового та вітчизняного книжкового мистецтва, галузеві зібрання, ін.);

– видання, що відображають інформацію про прогресивний розвиток самої книги, її репертуару, типів, видів, текстологічної й редакторської підготовки, художнього оформлення, поліграфічного виконання, матеріальної основи, ін. (зібрання мініатюрних видань, картографічних, образотворчих, нотних видань; книг з художньо виконаними екслібрисами; колекції малої книжкової графіки тощо).

Крім того, підставою для визнання книги пам'яткою культури можуть бути її індивідуальні особливості, обумовлені специфікою буття в зовнішньому середовищі: незвичайна доля книги; наявність екслібрисів, автографів, нотаток авторів або власників (видатних діячів); належність книги приватним колекціям, музеям книги тощо.

Розвиток суспільного виробництва, науки, поширення освіти спонукають суспільство до зосередження джерел інформації в книгосховищах, які були б загальнодоступними. Людство зацікавлене у зміні соціального статусу приватних книжкових колекцій, в тому, щоб великі колекції цінних і рідкісних видань стали доступні широкому загалу. Приватні книжкові колекції, з одного боку, складали основу для великих публічних бібліотек, а з другого – в подальшому суттєво поповнювали їх фонди. Основна їх функція полягає у збагаченні культури в цілому.

У приватній книжковій колекції книга набуває особливого сенсу, вона принципово відрізняється від аналогічної книги, яка не належить конкретній людині, впливаючи не лише на творчу чи професійну діяльність, а й на долю свого власника. Основний секрет книгозбирання полягає у створенні цілого із множини, перетворення різного в єдине. Створення книжкових колекцій – особливий тип діяльності, в основі якого покладено не лише інтерес до зовнішнього оформлення книги, а й потреба ділитися з іншими своїми відкриттями та спостереженнями.

У сучасному бібліофільстві чітко виокремлюються інтегративна й культурно-екологічна функції. Інтегративна полягає у спілкуванні та обміні досвідом і культурними цінностями між світовими спільнотами. Саме бібліофільство здатне привернути увагу людства до книги як матеріального та духовного предмета, створити єдиний культурно-інформаційний простір. Культурно-екологічна функція сприяє збереженню та збагаченню пам'яток книжкової культури. Головними завданнями «екології книжної культури» стають збереження культурного багатства, забезпечення циркуляції та репрезентативності знання й демонстрація

єдності природи інформаційного простору та взаємозв'язку різних способів і форм фіксованої інформації [3, с. 242].

Отже, культурні цінності концентрують у собі багатовіковий досвід людства. Минуле культури постає у вигляді унікальних фізично-матеріальних та нематеріальних форм спадщини, включених у контекст соціокультурної пам'яті. Протягом всієї історії неперервність інтелектуального, морального, духовного життя суспільства забезпечується ретрансляцією через культурні цінності від покоління до покоління важливої багатоаспектної інформації.

Різновидом багатопрофільного колекціонування є збирання книжкових колекцій, що сприяє збереженню та передачі рідкісних і цінних видань для наступних поколінь. Приватна книжкова колекція – носій духовного та інформаційного багатства культури, своєрідний книжковий музей, де накопичується і зберігається духовне надбання людства. Як культурне явище приватна книжкова колекція функціонує в матеріальному та духовному вимірах. Збираючи, зберігаючи та транслюючи нові знання, така колекція формує потребу суспільства у знаннях та інформації і впливає на духовний потенціал людства, який акумулює багатство соціального досвіду та визначає зміст та характер культурних цінностей.

Список бібліографічних посилань

1. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книги) в бібліотечних фондах. Київ, 2004. 644 с.

2. Колекції пам'яток писемності та друку у бібліотечних фондах України: проблеми формування, збереження, розкриття : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Харків, 2003. 148 с.

3. Маркова Т. Б. Библиотека в контексте культуры: философско-культурологический анализ : дис. ... д-ра филос. наук : 24.00.01. Санкт-Петербург, 2008. 326 с.

4. Петрицкий В. А. Мир библиофильства: вопросы теории, истории, психологии. Москва, 2006. 400 с.

5. Рац М. В. О собирательстве: заметки библиофила. Москва, 2002. 350 с.

УДК 027.1:[378.011.3-057.175:61](436)Снядецький]:027.54(477.411)НБУВ

ПРОФЕСОР ВІЛЕНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЄНДЖЕЙ СНЯДЕЦЬКИЙ ТА ЙОГО КНИГИ: МАТЕРІАЛИ СТОСОВНО АТРИБУЦІЇ КНИЖКОВИХ ЗНАКІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАНЬ ТА ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА НБУВ)

Якубова Тетяна Анатоліївна,
науковий співробітник Національної
бібліотеки України ім. В. І. Вернадського,
Україна, Київ

Анотація. *Міститься історичний матеріал щодо біографії Є. Снядецького. Розглядаються книжкові знаки на книгах його авторства з фондів відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.*

Ключові слова: *книжкові знаки, бібліотечні фонди, атрибуція книжкових знаків.*

Annotation. *It contains historical material about Jędrzej Śniadecki's biography. Book marks on books by J. Śniadecki from the collections of the Library Collections and Historical Collections Department of the Institute of Book Studies of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine are considered.*

Key words: *bookmarks, library holdings, attribution of book signs.*

У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) зберігається ряд книг професора Віленського університету Єнджея Снядецького, з різними книжковими знаками. Вони були виявлені та досліджені автором статті у фонді літератури польською мовою в колекціях «Бібліотеки Кременецького (Волинського) ліцею», «Бібліотеки Бердичівського монастиря босих кармелітів», королівській бібліотеці «Regia» (Станіслава Августа Понятовського) та бібліотеці університету Св. Володимира. Провінієнції на книгах Є. Снядецького з фондів НБУВ раніше не досліджувались, отже, ця тема є актуальною.

Єнджей Снядецький (Jędrzej/Andrzej/Śniadecki), філософ, лікар, хімік, біолог та публіцист-сатирик, молодший брат Яна Снядецького, ректора Віленського університету, народився 30.11.1768 у Ридлєві біля Жніна Бидгощського воєводства в Польщі, а помер 12.05.1833 у Вільно в

Литві. Він вивчав в Ягелонському університеті медицину, вдосконалював знання в Павії, Відні та Единбурзі. За рекомендаціями брата Яна Снядецького 1797 р. був призначений професором хімії у віленську Головну школу, яка невдовзі була перетворена в Імператорський Віленський університет (1803). Автор 120 публікацій, він читав лекції польською мовою, розробив основи польської хімічної номенклатури і термінології, ініціював зведення окремого будинку для викладання хімії та облаштування там хімічної лабораторії, написав перший польський підручник «Початки хімії» (у 2-х томах, 1800), перевиданий з доповненнями 1807, 1816–1817 рр., та одну з перших у світовій літературі працю з біохімії, «Теорію органічних істот» (у 3-х томах, 1804–1811, перевиданій 1838, 1861, 1905 рр.), перекладену німецькою (1810–1821) та французькою мовами (1825). Він пропагував гігієну та фізичне виховання, яке завдяки йому стало активно впроваджуватися в школах Польщі, Західної України та Литви [1]. Співпрацював з журналами «Wiadomości brukowe» та «Dziennik Wileński» (він був один із засновників цього журналу), був головою Лікарського наукового товариства (1806–1836). Після ліквідації університету, він обіймав посаду професора у віленській Медико-хірургічній академії. Ще в 1808 р. він передав до бібліотеки університету понад 120 творів, список яких свідчить про багатогранні наукові інтереси вченого (аналогічно він зробив для Медико-хірургічної академії).

Кілька автографів Єнджея Снядецького зберігаються у відділі рукописів Львівської національної бібліотеки імені В. Стефаника: Фонд 5 (Оссолінських), № 5975 «Materiały do dziejów okresu klasycznego w Polsce 1800−1831; 25) Rezepty». Серед рукописних документів знаходяться два медичні рецепти від 12.06.1809 та 26.06.1809, підписані вченим. Перший з них (№ 3329) був призначений для лікування викладача Віленського університету Пелки Полінського. Ці матеріали були задіяні при атрибуції автографів Є. Снядецького на книгах із зазначеного відділу НБУВ.

Розглянемо примірники книг Єнджея Снядецького з різними книжковими знаками з фондів згаданого відділу НБУВ. Перший том книги Є. Снядецького «Początki chemii» [2] має три великі ілюстрації, на одній з яких, а також на титульній сторінці, розміщено чотирикутну фіолетову печатку «Библіотека Императорского университета Св. Владимира». На звороті титульного аркуша в нижній частині розміщено червону овальну печатку «Bibliotheca universitatis St. Vladimiri». На форзаці жовтого кольору олівцем нанесено бібліотечний шифр: «Крем. 2629», тобто раніще

ця книга належала бібліотеці Волинського ліцею у Кременці. На корінці книги надрукована її назва.

У другому примірнику першого тому книги «Początki chemii», що має шифр (1871−1886) фонду «Роки» університетської бібліотеки, на різних сторінках розміщена овальна синя печатка «Bibliotheca UNIVERSITATIS S. VLADIMIRI», а в нижній частині титульного аркуша − чорно-біла печатка Віленського університету із зображенням двоглавого орла. Зверху на форзаці чорними чорнилами зроблено напис «J. Jednekowski». Обкладинка з коричневого картону. На корінці книги надрукована її назва.

Фундаментальну бібліотеку Імператорського університету Св. Володимира було засновано разом із навчальним закладом у 1834 р., а її студентський відділ – у 1863 р [3]. Основу бібліотеки складали декілька великих і цінних книжкових колекцій, переданих університету із розформованих царським урядом навчальних закладів, насамперед Волинського ліцею («Кременецька колекція»). Також упродовж 1834–1843 рр. бібліотека поповнилася зібраннями книжок, отриманих із Санкт-Петербузької Ермітажної бібліотеки, Віленського університету, Віленської римо-католицької духовної академії та Віленської медико-хірургічної академії. Книги Є. Снядецького знаходилися у фондах трьох останніх і під час передачі на них були поставлені згадані вище бібліотечні печатки Імператорського університету Св. Володимира.

Третій примірник першого тому книги «Początki chemii» на титульному аркуші містить маргінальний напис бібліотеки Бердичівського монастиря босих кармелітів, зроблений чорними чорнилами: «Conventus Berdiczowscię Carmelitarum ...» (шифр книги − «Берд. 2899»). У другому томі цього підручника виявлено також печатки бібліотеки університету Св. Володимира та шифр колекції бібліотеки Кременецького (Волинського) ліцею («Cr. 2629») [4]. У другому примірнику другого тому цієї ж книги Є. Снядецького на титульному аркуші міститься також маргінальний напис бібліотеки монастиря босих кармелітів у Бердичеві.

Перший том книги Є. Снядецького «Teorya jestestw organicznych», виданої у Вільно в 1804 р., на останній сторінці містить печатку бібліотеки університету Св. Володимира [5]. На титульному аркуші в нижній частині чорними чорнилами зроблено дарчий напис автора для бібліотеки Волинської гімназії в Кременці: *«Dla Gymnazium Wolyńskiego od Autora».* Цей автограф на прижиттєвому виданні книги свідчить про те, що польський професор опікувався справою поповнення фондів бібліотеки

Волинської гімназії. Книга в м'якій голубій оправі (і що цікаво з шифром «Reg.X,401b») містить багато пошкоджених аркушів.

Том другий книги Є. Снядецького «Teorya jestestw organicznych», виданої у Вільно в 1811 р., також містить на першій сторінці дарчий напис автора чорними чорнилами для цієї ж гімназії, але дещо відмінний від попереднього: *«Biblioteki Gimnazium Krzemienieckiego Autor»* [6]. На останній сторінці поставлено овальну печатку фіолетового кольору, що належала вже бібліотеці київського університету Св. Володимира.

Книга Є. Снядецького «Rosprawa o nowym metallu w surowey platynie odkrytym» (шифр Reg.X,369c), також була подарована автором Кременецькій гімназії, про що свідчить напис чорними чорнилами на голубій оправі книги: *«Dla Gymnazium Krzemienieckiego Autor»* [7]. Інший дарчий напис Є. Снядецького, зроблений також чорними чорнилами для Кременецької гімназії, розміщено на голубій оправі книги «O rozpusczeniu» (Reg.X.369b): *«Dla Gymnazium Krzemienieckiego Autor»* [8].

Книги Є. Снядецького з фондів згаданого відділу НБУВ – це значна частина польської наукової літератури, що містить унікальні книжкові знаки, які потребують подальшого вивчення та атрибуції.

Список бібліографічних посилань

1. Śniadecki J. Uwagi o fizycznym wychowaniu dzieci // Dziennik Wileński. 1805. 5, 6 i 7.

2. Śniadecki J. Początki chemii. W Wilnie: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego w Warszawie, w xięgarni Zawadzkiego i Węckiego uprzywileiowanych drukarzy i xięgarzy, 1816. T.1. 368 s.

3. Дениско Л. М. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Київ, 2017. 350 с.

4. Śniadecki J. Pczątki chemii. W Wilnie: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego w Warszawie, w xięgarni Zawadzkiego i Węckiego, 1817. T. 2. 517 s.

5. Śniadecki J. Teorya jestestw organicznych. W Warszawie: w Drukarni № 646 przy Nowolipiu, 1804. T. I. 264 s.

6. Śniadecki J. Teorya jestestw organicznych. W Wilnie drukiem Józefa Zawadzkiego, typografa imper. Uniwers. Wilenskiego, 1811. T. II. 454 s.

7. Śniadecki J. Rosprawa o nowym metallu w surowey platynie odkrytym.W Wilnie: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego akademii zwyczaynego drukarza, [s. a.]. 27 s.

8. Śniadecki J. O rozpusczeniu. W Wilnie: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego akademii zwyczaynego drukarza, [s. a.] 95 s.

9. Wrzosek A. Jędrzej Śniadecki. Życiorys i rozbiór pism. T. 1, 2. Kraków, 1910.

УДК 027.53(477.53-25):821.161.1.09Короленко

ПЕРШІ ВИДАННЯ ТВОРІВ В. Г. КОРОЛЕНКА У ФОНДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ імені І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Дідусенко Ганна Анатоліївна,
головний бібліотекар
Полтавської обласної універсальної
наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського,
Україна, Полтава

Анотація. *Здійснено огляд прижиттєвих та посмертного видань творів В. Короленка, які зберігаються у фонді ПОУНБ ім. І. П. Котляревського.*
Ключові слова: *ПОУНБ ім. І. П. Котляревського, В. Короленко, рідкісні видання.*

Annotation. *The article reviews the lifetime and posthumous editions of works by V. Korolenko, which are stored in the fund of Poltava RUSL named I. P. Kotlyarevsky.*
Key words: *PRUSL named I. P. Kotlyarevsky, V. Korolenko, rare editions.*

Підґрунтям джерелознавчої бази наукових досліджень життєпису видатних особистостей є літературно-публіцистична та епістолярна спадщина, архівні матеріали, спогади сучасників, попередні розвідки-пошуки тощо. Цікавими і пізнавальними для дослідження є матеріальні носії творчої думки (рукописи, листи, нотатники, путівники, щоденники). Адже авторські роздуми, зауваження, примітки, виноски, знаки питання чи оклику, виправлення, підкреслення (або навіть перекреслення частини тексту) надають змогу допитливим науковцям «завітати» до творчої лабораторії автора, прослідкувати, як зароджувалася та розвивалася його творча думка. Та не менш важливими для дослідників є і друковані наклади творів – адже час і місце їх видання, тираж, кількість перевидань, передмови / післямови, склад редколегій тощо надають широке поле для історичних, літературознавчих та краєзнавчих розвідок. Крім цього, у кожної книжки є своя таємнича і досить захоплююча історія, а наявні книжкові знаки (штампи, печатки, дарчі написи, автографи, замітки на полях тощо) – дозволяють виявити цікаві (а інколи унікальні) факти як про книгу, так і про її автора.

У Полтавській обласній універсальній науковій біблотеці (ПОУНБ) ім. І. П. Котляревського зберігається вагомий фонд праць Володимира

Галактіоновича Короленка (від окремих видань до багатотомників), які можуть зацікавити широке коло дослідників – книгознавців, літературознавців, істориків і краєзнавців – та спонукати їх до нових розвідок. Особливу цінність для дослідників мають видання кінця XIX – початку XX століття.

У 1914 р. в Петербурзі виходить повне зібрання творів В. Г. Короленка у 9-ти томах (27-ми книгах) [1]. Видавничий тираж склав 200 тис. примірників та був надрукований в одній з найбільших друкарень Російської імперії – видавництві «Товарищество издательського и печатного дела А. Ф. Маркс» (м. Санкт-Петербург). Її засновник А. Ф. Маркс (виходець із прусського м. Штеттина (нині це м. Щецін, Польща) ще з юності призвичаївся до книги та читання, тож розпочав свою кар'єру як учень книготоргової фірми. З 1869 р. він переходить на ниву видавничої діяльності, а у 1896 р. відкриває власну друкарню. За словами сучасників, Маркс *«…сделался генералом в издательской армии и, умирая, оставил миллионное состояние, дома, типографии и громкое имя».* За заповітом володаря, після його смерті видавництво було перетворено в акціонерну компанію «Товарищество издательского и печатного дела А. Ф. Маркс».

У фондах ПОУНБ ім. І. П. Котляревського зберігаються всі 9 томів повного зібрання творів. І хоча час був не завжди лагідним до наших видань, та все ж можна скласти загальне уявлення щодо оформлення даної серії. На передній палітурці кожного тому було зображення чудової гравюри. На її фоні, по центру надруковано: «Полное собрание сочинений», а зверху й знизу відповідно «В. Г. Короленко» та «Изд. Т-ва А. Ф. Маркс, С-Петербург» (до речі, починаючи із 7-го тому, замість С-Петербург надруковано Петроград). Зліва, під назвою видавництва, додатково був надрукований номер книжки тому, а з правого зазначалося, що це «Бесплатное приложение к "Ниве", 1914». На титульному аркуші знаходимо ті ж відомості, за винятком номеру книги. Досить цікавим є оформлення задньої палітурки, яка слугувала місцем для розміщення реклами. Її переважно використовували для анонсу нових видань Товариства А. Ф. Маркс та для пояснення умов лотереї-розіграшу на їхню підписку (хоча місце для реклами могло надаватися й іншим рекламодавцям. Наприклад, у 6-му томі рекламують цілющі властивості «Боржомі» – продукція Торгового дому «Б. Шаскольський»). Кожен том містить фронтиспис із фотографією В. Г. Короленка та його автографом (у нас вона збереглася лише у першому томі). У кінці 4-го тому подано його

зміст, а в кінці 9-го тому, крім змісту, додано алфавітний покажчик усіх творів, які ввійшли до цього видання.

Хочу акцентувати увагу на тому, що не зважаючи на те, що видання 1914 р. представлене як повне зібрання творів, сюди включені не всі наявні на той час завершені праці В. Г. Короленка. Зауваження щодо цього ми знаходимо наприкінці 9-го тому у відповідній примітці, розташованій перед загальним алфавітним покажчиком творів автора: *«По независящим от автора и редакции обстоятельствам, не включены в "Полное собрание сочинений" следующие произведения: "Черты военного правосудия", "Дело Глускера", "Бытовое явление", "О свободе печати" и "Судебная речь В. Г. Короленко"»* [5, с. 427].

Редактором і упорядником повного видання творів був В. Г. Короленко, який власноруч відбирав тексти до друку та самостійно визначав порядок їх розміщення. Тож наразі ми маємо класичний взірець друкованого авторського тексту, в якому праці подаються в остаточній (на той час) редакції та в тому порядку, який ухвалив сам В. Г. Короленко, що робить видання 1914 р. автентичним та унікальним.

Протягом 1922–1928 рр. згідно з Постановою Ради народних комісарів УСРР виходить повне посмертне видання творів В. Г. Короленка [2]. Видавцем цієї серії стало Держвидавництво України, а книжки друкувалися у типографіях Харкова, Полтави, Дніпропетровська. На жаль, багатотомник, що зберігається у фондах ПОУНБ ім. І. П. Котляревського, має лакуни, а деякі томи мають ушкодження. Та, послуговуючись наявними книжками, спробуємо детально розглянути оформлення цієї серії.

На обкладинці видавничі відомості подаються в рамочці. Спочатку вона була подвійною – невибагливий рослинний орнамент оливкового кольору облямовувався зовнішньою простою рамкою чорного кольору. Із часом залишається тільки проста рамка коричневого кольору. Відомості подаються у наступному порядку. Спочатку – прізвище автора «В. Короленко», а під ним – назва серії «Полное посмертное собрание сочинений». Потім вказується назва відповідного тому та його номер. Внизу – видавництво та рік видання (до речі, у вихідних даних на обкладинці перших томів вказувалося наступне: «Харків. Державне видавництво України», а потім – «Государственное издательство Украины»). На фронтисписі розташовано фото автора із підписом-поясненням, де і коли воно було зроблено. Хоча фотографії В. Г. Короленка збереглися лише у 3-му та 4-му томах, дослідивши їх, ми

можемо зробити припущення, що кожен том мав свою, унікальну фотографію письменника. На наступній сторінці (по центру) розташований екслібрис Держвидавництва України. Контртитул вміщує загальні відомості про серію: тут внесено прізвище автора, назву серії, номер тому, назву видавництва і рік видання (до речі, у перших томах на контртитулі можна було віднайти відомості про склад редакційної комісії (принаймні це стосується перших чотирьох томів видання). 5-й та 6-й томи у нашому фонді відсутні, а починаючи із 7-го тому зі сторінки контртитулу зникає згадка про склад редакції). На титульному аркуші розміщуються вихідні дані кожного тому: прізвище автора, назва тому та його номер, видавництво і рік видання.

У цій посмертній серії, але окремим виданням, у 1925–1927 рр. виходять друком щоденники В. Г. Короленка в 4-х томах [3], які теж зберігаються у фонді ПОУНБ ім. І. П. Котляревського. Оформлення вихідних даних «Полного посмертного издания…» і «Дневников» майже ідентичне. Розбіжність – на обкладинці і контртитулі «Дневников» не вказано номер серії, а лише порядковий номер тому (як на обкладинці, так і на титульному аркуші). А при оформленні обкладинки замість рамки використовується фотомедальйон В. Г. Короленка.

Упорядником даної серії була редакційна комісія, до складу якої входили А. С. Короленко та С. В. Короленко, Н. В. Ляхович, Т. А. Богданович, А. Б. Дерман, А. Л. Кривинская [6]. Пропонуємо детальніше ознайомитися зі складом редакційної комісії: А. С. Короленко – Євдокія Семенівна Короленко, дружина Володимира Галактіоновича; С. В. Короленко – Софія Володимирівна Короленко, старша донька письменника; Н. В. Ляхович – Наталія Володимирівна, молодша донька Володимира Галактіоновича; Т. А. Богданович – Тетяна Олександрівна Богданович, письменниця, історик, подруга В. Короленка; А. Б. Дерман – Абрам Борисович Дерман, письменник, підтримував дружні стосунки із Володимиром Галактіоновичем; А. Л. Кривинская – Анна Леопольдівна Кривинська, літературознавець, перекладач, короленкознавець.

Пізніше до них приєднався Олексій Євгенович Грузинський, російський та радянський літературознавець, викладач Московського державного університу*: «Редакц. ком. сообщает, что с мая 1923 г. в ее работах принимает постоянное участие в качестве редактора истории литературы А. Е. Грузинский»* [13, с. 5].

Як бачимо, виданням займалися рідні та близькі друзі письменника. Про відповідальну, сумлінну та наполегливу творчу працю цих людей ми

можемо дізнатися, ознайомившись із текстами вступних статей від редакційної комісії, які розміщені на початку кожного тому. Ці статті являють собою ґрунтовний історико-літературознавчий звіт, в якому викладені різноманітні відомості про праці, що містяться у відповідному томі.

Передусім тут обґрунтовується логіка відбору та розміщення творів у кожному томі Повного посмертного відання творів праць Володимира Галактіоновича Короленка: *«Произведения, составляющие настоящий том, представляют в основной своей части группу рассказов, объединенную самим автором в издании А. Ф. Маркса… К ним Редакционная Комиссия сочла возможным присоединить рассказы… наиболее родственные по характеру данным произведениям»* [10, с. 7]. *«Помещенные в настоящем XVII томе произведения В. Г. Короленка отражают его впечатления от путешествия в Америку, предпринятую им летом и осенью 1893 г.»* [9, с. 7]. «*Настоящий XXII-й Полного собрания Сочинений является 7-м и последним томом беллетристических произведений, не изданных при жизни автора»* [11, с. 7].

Окрім цього, подається детальний літературознавчий аналіз праць В. Г. Короленка (починаючи від історії написання та закінчуючи перипетіями їх видань), проведений членами комісії: *«Отрывок "Украинский рассказ" был написан В. Г. в 1910–11 гг. в деревни Хатки Полтавской губ. По рассказам сторожа дачи, где жил писатель»* [11, с. 18]. *«Этюд "Слепой музыкант" был напечатан первый раз в 1886 г. в "Русских Ведомостях". Случилось так, что этюд начал печататься без ведома автора… Уже в следующем, 1897 году, помещая этюд в 7 кн. "Русской Мысли", автор значительно переработал свое произведение (особенно вторую часть). В 1888 году "Слепой музыкант" вышел отдельным изданием – снова с авторскими изменениями…. В 1898 г. приступая к 6-му изданию "Слепого музыканта", В. Г. снова переработал свое произведение… В предлагаемом издании редакционная комиссия вносит мелкие изменения по авторскому экземпляру с исправлениями текста, сделанными рукою В. Г.»* [8, с. 5].

Також тут вказані джерела, згідно з якими здійснювався друк цих творів: *«Все рассказы настоящего тома печатаются с последнего исправленного автором издания 1914 г. Собр. соч. изд. Маркс»* [10, с. 16]. *«В настоящем издании очерк печатается с некоторыми изменениями, сделанными рукою автора в оттиске очерка из сборника "Щит"»*[9, с.12].

Варто зазначити, що члени комісії не тільки активно працювали, але й запрошувати до співпраці читачів: *«Редакционная Комиссия выражает надежду, что появление в печати настоящего тома побудит тех читателей его, в распоряжении коих имеются письма В. Г. Короленко, прислать их (хотя-бы и точных копиях) в расположение семьи писателя, по адресу: Полтава, улица В. Г. Короленко, д. № 1, А. С. Короленко»* [12, с. 10].

Приємно, що члени редакційної комісії опікувалися тим, щоб бібліотеки рідного міста письменника обов'язково отримали ці видання. Наприклад, у 17-му томі знаходимо автограф: *«В Центральную Научную Библиотеку от Т. Богданович. 2/III 1923 г.»* [17].

Наостанок хочу зазначити, що ці два видання слугують безцінною основою для майбутніх перевидань. Так, у 1953–1956 рр. у видавництві «Художественная литература» (Москва) виходить 10-томник праць В. Г. Короленка [4]. В основу цього видання були покладені тексти із прижиттєвого повного зібрання творів В. Г. Короленка (видавництва А. Ф. Маркс, 1914 р.) та доповнені творами із посмертного зібрання творів В. Г. Короленка (Держвидав України, 1923–1928 рр.). І лише твір «Історія мого сучасника» друкувався за версією Держлітвидаву 1948 р. У підготовці цього багатотомника активну участь брали доньки В. Г. Короленка – Софія та Наталія, які підготували авторські тексти та примітки до друку. Тексти всіх праць Володимира Галактіоновича були ретельно звірені із рукописами з авторською коректурною правкою, або із друкованим текстом, який був затверджений самим автором. Випадки, що за будь-яких причин виходили за межі цього правила, були зазначені у примітках. Примітки, які були зроблені Володимиром Галактіоновичем, подаються у виносках на відповідних сторінках тексту. Там же подається переклад іноземних слів, які зустрічаються у тексті. Редакційні примітки містяться в кінці кожного тому.

Список бібліографічних посилань

1. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. В 9-ти т. Санкт-Петербург, 1914.
2. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Харьков, 1923 – 1928.
3. Короленко В. Г. Дневник // Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Харьков, 1925–1928.
4. Короленко В. Г. Собрание сочинений : в 10-ти т. Москва, 1953.

5. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. В 9-ти т. Санкт-Петербург, 1914. Т. 9. 430 с.

6. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 2 : История моего современника. Харьков, 1922. Ч. 2. 278 с.

7. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. В 50-ти т. Т. 7 : Очерки и рассказы. Харьков, 1924. 188 с.

8. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 8 : Слепой музыкант : этюд. Харьков, 1924. 117 с.

9. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 17 : Очерки и рассказы. Харьков, 1923. 187 с.

10. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 21 : Очерки и рассказы. Харьков, 1924. 132 с.

11. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 22 : Очерки и рассказы. Харьков, 1927. 318 с.

12. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 50 : Письма, 1879–1887 гг. Харьков, 1923. Ч. 1. 235 с.

13. Короленко В. Г. Дневник // Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50 т. Т. 1 : 1881–1893. Харьков, 1925. 303 с.

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:025.2

НОВОЗНАЙДЕНІ ПАМ'ЯТКИ: «ВНУТРІШНІ РЕСУРСИ» ФОНДІВ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ імені В. Г. КОРОЛЕНКА ТА НАДХОДЖЕННЯ ДО ЇЇ ФОНДІВ З ПРИВАТНИХ ЗІБРАНЬ

Лосієвський Ігор Якович,
завідуючий відділом Харківської державної
наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка,
викладач Харківської державної академії культури,
професор, доктор філологічних наук, доцент,
заслужений працівник культури України,
Україна, Харків

Анотація. *Про напрямки та результати обстеження фондів ХДНБ протягом 1980–2020 рр. з метою виявлення унікальних та особливо рідкісних документів – стародруків, починаючи з фрагментів інкунабул і палеотипів; інших рідкісних та цінних видань, книжок з бібліотек видатних діячів науки і культури, зокрема з їх автографами та екслібрисами; архівних пам'яток тощо. Висвітлено також історію надходження до бібліотеки у цей період найцінніших документарних пам'яток з приватних зібрань.*

Ключові слова: *документарна пам'ятка, книжкова пам'ятка, стародрук, автограф, архівний документ, пам'ятка писемності.*

Annotation. *The report elucidates the directions and results of examination of the Kharkiv Korolenko State Scientific Library stocks during 1980−2020 with the purpose of finding of unique and especially rare documents – early printed books beginning with fragments of incunabula and paleotypes; other rare and valuable editions, books from the libraries of outstanding figures of science and culture, especially with their autographs and ex-libris; archival heritage objects, etc. The history of acquisition of the most valuable documentary heritage objects from private collections to the library stocks during this period is covered as well.*

Key words: *documentary heritage object, book heritage object, early printed book, the very first copy of early printed book, archival document, writing heritage object.*

Звертаючись до історії формування фонду документарних пам'яток Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) останніх десятиліть (1980–2020 рр.), варто розглянути два важливих напрямки цієї роботи: системне обстеження фондів ХДНБ з метою виявлення унікальних та особливо рідкісних друків й архівних пам'яток; системно налаштовану регулярну комунікацію з колекціонерами та власниками окремих пам'яток. Зауважимо, що, крім бібліографічних джерел, наша стаття базується на даних з облікової та звітної документації бібліотеки вказаного періоду.

Щодо першого напрямку, який можна схарактеризувати як виявлення та використання «внутрішніх ресурсів» більш ніж семимільйонного фонду ХДНБ, слід зазначити: пошукові заходи здійснювалися співробітниками кількох підрозділів, насамперед відділів наукової організації і використання основного фонду, науково-дослідного відділу документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів, відділу «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка, відділу літератури іноземними мовами та міжнародних зв'язків. Науковим куратором роботи за цим напрямком був і є науково-дослідний відділ документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів (попередні назви – відділ стародруків, рідкісних та цінних видань, відділ рідкісних видань і рукописів; далі в тексті статті – НДВК). Йдеться саме про системні заходи з виявлення профільних документів у загальних фондах та переведення їх до колекцій фонду документарних пам'яток (далі – ФДП). Поряд із фронтальним переглядом перших і ранніх фондових тисяч, проводилася робота, підґрунтям якої стала інформація, що містять облікові документи, карткові каталоги і картотеки ХДНБ та

окремих відділів, архівні матеріали з історії формування фондів, бібліографічні джерела. Окремі пам'ятки та пам'яткові документні комплекси було виявлено у загальних фондах бібліотеки за результатами науково-дослідної роботи, книгознавчих та бібліотекознавчих розвідок співробітників НДВК.

Особливе місце у роботі з використання фондових «внутрішніх ресурсів» займають заходи з розкриття складу давніх оправ з метою виявлення фрагментів першодруків та стародруків, цінних архівних матеріалів, що використовувалися для оправлення книжок. Фронтальне обстеження оправ стародруків було проведено у 1980–1981 рр. співробітниками НДВК спільно з сектором гігієни та реставрації фондів ХДНБ. Науковим консультантом короленківців була Наталія Василівна Варбанець (1916–1987) – відома дослідниця інкунабул, наукова співробітниця Державної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (тепер – РНБ, м. Санкт-Петербург, РФ).

Найдавніше з виявлених нами видань – *Summa de casibus scientiae…* Астезана (з Асті), популярного італійського автора XIV ст. Книга вийшла в Кельні у 1479 р., друкар Генріх Квентель. Цей твір видавали також перший друкар Страсбурга Йоханн Ментелін (1469, 1473 рр.), «князь друкарів» Антон Кобергер у Нюрнберзі (1482 р.). Кельнське видання 1479 р. представлене у харківському зібранні 16-ма аркушами, вийнятими з оправи західноєвропейського видання XVII ст. Ці аркуші за хронологією (датою виходу) нині відкривають колекцію зразків західноєвропейського друку ХДНБ.

Надзвичайно цінним придбанням є фрагменти двох аркушів *Місала*, виданого в Кельні Конрадом Вінтерсом у 1481–1482 рр. За даними Н. В. Варбанець до нашої знахідки ця пам'ятка друку була описана у світовій бібліографії за єдиним неповним примірником. Харківські фрагменти відображають її основні поліграфічні характеристики (особливості набору з використанням різних готичних шрифтів та ін.), а також дозволяють скласти уявлення про характер рукописного оформлення видання (триколірні ініціали, рубрикація), дає можливість провести філігранологічне дослідження.

Фрагменти інкунабул були виявлені також в оправах двох томів тюбингенської *Біблії* 1597 р., яка належала у середині XIX ст. професору медичного факультету Харківського університету О. С. Венедиктову. Це – 39 аркушів венеціанського видання 1483 р. *Творів* Арістотеля, друкарі Андреас Торрезано та Бартоломей де Блавіс. Виявлені фрагменти 2-ї

частини 1-го тому *Фізики* (книги 1–3) і 2-ї частини 3-ї книги *Нікомахова етика*. *Політика. Економіка* з коментарями арабського філософа та лікаря XII ст. Ибн Рушда (у латинській традиції – Аверроеса). Виявлено було й фрагменти рідкісного раннього палеотипа – італійського видання *Салернський кодекс здоров'я* 1500-х рр.

Проводилася робота з реконструкції комплексних книжкових пам'яток – особистих бібліотек діячів науки та культури, колекцій, що фрагментарно або майже у повному обсязі потрапили до фондів ХДНБ. Серед знахідок безпосередньо у фонді документарних пам'яток бібліотеки варто назвати виявлені та атрибутовані у 1981–1982 рр. фрагменти особової бібліотеки великого мовознавця, духовного письменника та церковного діяча Мелетія Смотрицького (близько 1577–1633) з його власницькими написами та маргіналіями. Зазначимо, що цей книжковий комплекс – єдине в світі зібрання автографічних і бібліотечних документів Мелетія Смотрицького.

Значною подією в історії наукового розкриття фонду документарних пам'яток Бібліотеки стало виявлення фрагментів бібліотеки Харківського колегіуму, а у межах цього комплексу – десятків книг з бібліотеки видатного церковного діяча, теолога, поета і письменника Стефана Яворського (1658–1722); було проведено дослідження його власницьких та пам'ятних написів, маргіналій. Ще один атрибутований книжковий комплекс – з бібліотеки визначного поета та перекладача, вихованця Харківського колегіуму Миколи Івановича Гнєдича (1784–1833), що також містить автографічні матеріали – власницькі та пам'ятні написи, маргіналії М. І. Гнєдича і вкладені у книжки рукописи-автографи державного діяча найяснішого князя П. М. Волконського й історика і письменника О. І. Тургенєва. Обидва книжкові комплекси, що мають велике наукове, історико-культурне значення, було обстежено у 1980-і рр., тоді ж знайдено фрагменти багатьох інших цінних особистих бібліотек, зокрема письменників М. М. Хєраскова, Є. І. Станєвича та Д. В. Давидова, літературного критика В. Г. Бєлінського; розпочалася робота з реконструкції та дослідження великої книжкової колекції відомого письменника та історика української культури Григорія Петровича Данилевського (1829–1890), що надійшла до бібліотеки згідно із заповітом власника.

Поза межами ФДП, у загальних фондах бібліотеки також було виявлено чимало книг з бібліотеки Г. П. Данилевського, знайдено фрагменти особистих бібліотек бібліографа Олександра Миколайовича

Неустроєва (1825–1902), філолога, фольклориста та етнографа, професора Харківського університету Олександра Опанасовича Потебні (1835–1891), книги з бібліотек історика та археолога Василя Юхимовича Данилевича (1872–1936), ученого та церковного діяча митрополита Іларіона (І. І. Огієнка; 1882–1972).

Виявлені і переведено до ФДП фрагменти колекцій членів імператорського дому Романових, харківських та слобожанських родинних бібліотек Алчевських, Бекетових, Гіршманів, Малиновських, Мечникових, Пассеків, Порай-Кошиців, князів Святополк-Мирських; відомих українських та російських родових зібрань – графів Бенкендорфів, князів Барятинських, графів Бобринських, князів Волконських, найясніших князів Воронцових, князів Гагаріних, Давидових, Капністів, Котляревських, князів Кочубеїв, графів Кушелевих-Безбородків, графів Левашових, Стравінських, князів Трубецьких, Лавровських, князів Разумовських, Харитоненків, Хрущових, графів Шереметєвих та ін.

З фондів загального зберігання до колекцій ФДП надійшли десятки друків XVII–XVIII ст. (переважно іноземних), сотні примірників видань гражданського та латинського шрифтів першої половини XIX ст., сотні прижиттєвих, перших, рідкісних та цінних видань творів класиків науки та літератури мовою оригіналу та у перших і кращих перекладах, перші видання найважливіших історичних документів, перші та особливо цінні видання творів мемуарної літератури, комплекти особливо цінних періодичних та продовжуваних видань, літературні альманахи XIX–XX ст., а також цінні історичні та історико-літературні рукописні пам’ятки XIX–XX ст. Відбиралися поліграфічні шедеври, що репрезентують досягнення національного та світового книговидавництва, цінні альбомні та ілюстровані видання (серед них – західноєвропейські серії видань XIX ст. з мистецтва надзвичайно великого формату), цінні нотні друки, мініатюрні, нумеровані і загалом бібліофільські видання, друки, що виконані та розмножені незвичайними способами, зокрема склографічні видання лекцій та праць визначних харківських учених і педагогів; рідкісні книжки для дітей та масового читача, комплекси рідкісних аркушевих видань – насамперед, плакатів та театральних афіш XX ст., а також інші друки, що є профільними для таких фондів і не були виявлені при попередніх переглядах фондів загального зберігання ХДНБ.

Особливу увагу було приділено поступовому розширенню колекції рідкісних та цінних книжок українською мовою, а з 1990-х рр. – і колекції видань української діаспори XIX–XX ст. За рахунок надходжень з фондів

загального зберігання було майже вдвічі збільшено колекцію видань з архівознавства, книгознавства, історії книгодрукування та розповсюдження книжок, бібліотекознавства та бібліографознавства; колекцію цінних довідкових видань XIX–XX ст. у складі ФДП. До фонду пам'яток переведено велику регіональну серію початку XX ст. «Праці колишніх вихованців Першої Харківської гімназії. 1805–1905».

Продовжувалися заходи з пошуку та відбору примірників видань, особливо цінних за своїми індивідуальними особливостями, тобто на рівні примірника: з написами авторів та власників – письменників, учених, митців, політичних, церковних та громадських діячів, а також зі суперекслібрисами (тисненням на кришках оправ та корінцях) й екслібрисами (наклейками, штампами на форзацах і титулі, сліпим тисненням на титулі тощо) історичних осіб, визначних діячів та книжок з екслібрисами особливо майстерного художнього виконання. Виявлялися книжки у вишуканих видавничих оправах і обкладинках, розкішних й оригінальних оправах та футлярах індивідуальної роботи.

Систематичне використання «внутрішніх ресурсів» протягом 1980-2020 рр. дозволило виявити в фондах ХДНБ невідомі книжкові автографи українських письменників І. С. Нечуя-Левицького (виявилося, що в Бібліотеці є три різні книжки з його дарчими написами Харківській громадській бібліотеці, а не одна, як вважалося раніше), М. Л. Кропивницького, Я. І. Щоголева та А. В. Крушельницького, письменника і мовознавця Б. Д. Грінченка, письменника, філолога, сходознавця А. Ю. Кримського; російських письменників Я. П. Полонського, Н. Д. Телєшова та нобелівського лавреата І. О. Буніна (дарчий напис письменникові Є. М. Чирикову), композитора І. Ф. Стравінського (власницький автограф й екслібрис); польських поетів Антонія Едварда Одінцята Леопольда Стаффа, німецьких письменників Генріха Вандта та Херманна Курца.

Відзначимо десятки книг та брошур з авторськими та власницькими автографами видатних учених, чиї життя, наукова і педагогічна діяльність пов'язані з Харковом та його університетом, – істориків академіків Д. І. Багалія та В. П. Бузескула (зокрема унікальний примірник харківського видання 1907 р. *Лекции по истории Греции* В. П. Бузескула з 9-ма аркушами рукописних додатків – автографами вченого); філолога, етнографа та мистецтвознавця академіка М. Ф. Сумцова. Виявлено авторські примірники з автографами філософів М. О. Лосського, князя Є. М. Трубецького та П. О. Флоренського. Всі знахідки перелічити не має

можливості, їх більше двох тисяч, серед яких – книжкові автографи фізика О. П. Грузинцева, фізико-хіміка академіка М. М. Бекетова, філолога, історика, археографа, славіста О. М. Бодянського, літературознавця, літературного критика та бібліографа С. А. Вєнгерова, фізика В. Л. Кирпичова, історика О. О. Кізеветтера, історика і філолога Ю. А. Кулаковського, мовознавця академіка Б. М. Ляпунова, зоолога О. М. Нікольського, історика академіка Д. М Петрушевського, мовознавця та палеографа академіка О. І. Соболєвського, діяча ветеринарної науки Г. А. Полюти, палеографа, книгознавця і бібліографа П. К. Сімоні, патолога і терапевта О. Б. Фохта, бібліотекознавці Л. Б. Хавкіної, мистецтвознавця Ф. І. Шміта, а також російського державного діяча С. Ю. Вітте, болгарського політичного діяча та вченого Маріна Дрінова, польського фольклориста та етнографа Цеслава Неймана, французького історика та лінгвіста Мішеля Бреаля (дарчий напис князю П. О. Кропоткіну, відомому російському вченому та філософу, одному з теоретиків анархізму), французького мистецтвознавця Ежена Мюнца. Переважна більшість книжкових автографів кінця XIX – початку XX ст. – дарчі написи авторів Харківській громадській бібліотеці (нині – ХДНБ). Також було виявлено й атрибутовано авторські і власницькі автографи та екслібриси на друках з фонду українсько-канадської бібліотеки.

Серед новознайдених автографів на друках у загальних фондах є й написи XVIII – початку XIX ст., зокрема українського педагога, префекта Харківського колегіуму Михайла Шванського та першого єпископа Слободсько-Українського і Харківського Христофора Сулими. Було встановлено, що примірник надрукованої у 1840 р. праці природознавця і винахідника, засновника Харківського університету В. Н. Каразіна має авторський дарчий напис харківському купцю і меценату С. Ф. Карпову, до цієї знахідки було відомо лише про один каразинський автограф у фондах ХДНБ.

Щодо книжок з екслібрисами, заслуговують на увагу примірники видань з книжковими знаками – оригінальними творами малої графіки – письменників В. М. Дорошевича, А. В. Крушельницького та В. Л. Поліщука, композитора М. В. Лисенка, мистецтвознавця П. П. Гнєдича, істориків і журналістів М. І. Семєвського та С. М. Шубинського, літературознавця, бібліографа та видавця П. О. Єфремова, юриста та філософа О. С. Ященка, бібліотекознавця та бібліографа, провідного співробітника ХДНБ у 1920-і – на початку 1930-х рр. Б. О. Боровича. Згадаємо й про книги з екслібрисами відомих видавців і

книгопродавців XVIII – початку XX ст., а також художньо вишукані екслібриси російських імператорів Олександра II, Олександра III, Миколи II та членів його родини; державних та військових діячів графа М. О. Баранцова та графа П. А. Клейнміхеля; суперекслібрис найяснішого князя О. А. Суворова.

З 2003 р. було поновлено системне і регулярне формування – за рахунок фондів основного (загального) зберігання – колекції рідкісних та цінних видань Харкова і Слобожанщини (створена у другій половині 1930-х рр.). З цих фондів, а також з архіву відділу україніки до ФДП надійшли саморобні фотоальбоми з історії та культурного життя Харкова XX ст.

У 2010-і було розпочато й заходи зі значного розширення колекції рідкісних та цінних періодичних видань (також створена у 1930-і рр.).

Зауважимо, що і досі за межами ФДП, у загальних фондах Бібліотеки виявляються стародруки. У 2010-і рр. співробітниками ВОФ та НДВК тут знайдено і атрибутовано кілька особливо рідкісних кириличних друків і чимало іноземних видань XVIII ст. Наприклад, у 2017 р. – збірник трактатів (Роттердам, 1707), що містить прижиттєве видання твору німецького філософа та математика Г. В. Лейбниця, та п’ятнадцять інших західноєвропейських друків 1738–1797 рр.

Перейдемо до характеристики другого напрямку – системно налагодженої **комунікації з колекціонерами та власниками окремих рукописних і друкованих пам’яток**, і тут знову звернемося до історії формування колекції інкунабул, яку нині відкриває за хронологією латино мовна *Біблія*, видана в Нюрнберзі 9 грудня 1475 р. (видавець Йоханн Андреа, друкарі Йоханн Зензеншмідт, Андреас Фризнер) майже одночасно з нюрнберзькою Біблією друку Антона Кобергера, що вийшла за три тижні до того. Примірник належав харків'янину Володимиру Івановичу Оббаріусові і був подарований Бібліотеці його донькою О. В. Оббаріус 1985 р. Ініціатива передачі цієї сімейної реліквії належала родичеві Оббаріусів, видатному українському мистецтвознавцю Павлу Миколайовичу Жолтовському (1904–1986), колишньому харків’янинові, який уже давно мешкав у Львові, але підтримував постійні наукові зв’язки з харківськими інституціями та бібліотеками. У першій половині 1980-х рр. він досліджував ілюстрації та оздоблення українських рукописних книг з фондів ХДНБ, підтримував контакти і листувався зі співробітниками Бібліотеки. Слід зазначити, що на основі частки архіву П. М. Жолтовського у ХДНБ створено особовий фонд ученого, деякі

матеріали з цього фонду вже надруковано, зокрема його незавершену мемуарну книгу *Umbravitae*, у 1-му томі «Вибраних праць» ученого (Харків, 2013).

1985 р. до фондів Бібліотеки надійшов ще один першодрук – заблудівське *Євангеліє* Івана Федорова та Петра Мстиславця 1569 р., примірник було куплено у мешканця с. Покровка Краснокутського району Харківської області А. А. Андреєва. На той час це був 45-й примірник з числа виявлених та описаних у світовій бібліографії примірників цього федоровського видання, і до сьогодення саме *Євангеліє* 1569 р. відкриває за хронологією колекцію кириличних першодруків, що створено у ХДНБ.

У 1980-і роки, як і у попередні десятиліття радянської доби, закупівля бібліотекою книжкових пам'яток з приватних зібрань, здебільшого стародруків, видань гражданського шрифту XVIII – початку XIX ст., альбомних, ілюстрованих видань, рідкісних та цінних періодичних видань та книг з автографами авторів і власників – видатних діячів науки та культури,здійснювалася через букіністичні магазини, а наприкінці 1980-х і на початку 1990-х і на антикварно-букіністичних аукціонах у Харкові, Києві та Москві. Наприклад, на московському аукціоні 1989 р. було придбано примірник виданого 1903 р. у Санкт-Петербурзі збірника творів В. Г. Короленка з автографом автора, і це надходження стало першим книжковим автографом письменника у фондах ХДНБ.

Найчастіше власники дарували або продавали бібліотеці не колекції, а окремі пам'ятки і далеко не завжди – найцінніші раритети з їх зібрань. Але, як ми бачили на прикладі історії надходження до ХДНБ європейського першодруку, бувало по-різному. Ще один приклад дарування родинної книжкової реліквії – 1984 р., йдеться про видання юридичної пам'ятки *Corpus juris civilis* (Антверпен, 1726, у двох томах) з бібліотеки відомого радянського політичного і державного діяча Г. І. Петровського. Ці великі томи у сучасних виданню оздоблених шкіряних оправах надійшли від спадкоємиці В. О. Сокольської.

1986 р. ХДНБ було подаровано колекцію друків XVII–XVIII ст. доцента Харківського університету Володимира Лазаревича Юхта (1924–1982), удовою вченого Т. К. Вертишевою та його сином В. В. Юхтом. Стародруки, що ввійшли до складу цього зібрання, було видано в Амстердамі, Берліні, Гамбурзі, Ганновері, Геттенгені, Дрездені, Єні, Лейпцигу, Лондоні, Парижі, Франкфурті-на-Майні, найдавніше видання – *Biblia sacra* (Ганновер, 1603), а серед друків XVIII ст. – прижиттєве (1740 р.) видання *Системи природи* Карла Ліннея. У наступні

роки стародруки та особливо цінні видання першої половини XIX ст. зі своїх зібрань подарували Бібліотеці В. Ю. Донченко, М. О. Лангова, М. І. Макарова, Є. В. Медреш, Ю. І. Солдатенко, С. М. Червоний, Т. А. Шеховцова, М. Л. Яновський та інші харків'яни.

1987 р. надійшла унікальна рукописна пам'ятка – повний список 1830 р. *Історії русів* у 3-х томах – основне джерело першої публікації цієї історико-літературної пам'ятки, з колекції українського письменника, перекладача, вченого, журналіста та видавця Олександра Яковича Конисього (1836–1900), з його пам'ятною запискою;дарунок харків'янки Поліни Тихоновни Коломієць.

1989 р. було подаровано Бібліотеці унікальну колекцію екслібрисів харків'янина Євгена Євгеновича Стефановського (спадкоємцями власника), усього близько 21 тисячі книжкових знаків роботи вітчизняних та іноземних художників. Перемовини з ними завершилися позитивно завдяки сприянню багаторічного голови Харківського клубу книголюбів Бориса Йосиповича Зільберштейна (1919–2002), який також подарував ХДНБ свою колекцію екслібрисів (5,2 тис. книжкових знаків).

1992 р. вперше за півстоліття відбулося розширення рукописної Короленкіани ХДНБ – надійшли автографи листів В. Г. Короленка 1914–1915 рр. до авторки-початківця Ірини Дубовик, дарунок її родича і спадкоємця харків'янина Петра Костянтиновича Корхова.

1995 р. від харків'ян Е. Л. та Ю. А. Стеценків надійшов примірник першої збірки поезій С. О. Єсеніна *Радуница* (Петроград, 1916) з дарчим написом автора письменниці З. М. Гіппіус (спонсор – харківський Ротарі-клуб, за сприянням місцевої організації творчої інтелігенції «Коло»); походить з колекції відомого письменника Леонтія Йосиповича Раковського (1896–1979). Незабаром цей книжковий автограф поета було надруковано у 7-му томі його Повного зібрання творів (Москва, 1999).

1997 р., вперше за післявоєнний період відбулися надходження до колекції палеотипів ХДНБ: *Хроніка* Себастьяна Франка та *Нова хроніка* (обидва видання надруковано у Аугсбурзі 1530 р.), дарунки видатного українського археолога, професора Харківського університету Бориса Андрійовича Шрамка (1921–2012).

2008 р. Бібліотека отримала унікальний примірник видання творів А. П. Чехова (Повести и рассказы. Москва, 1894) з дарчим написом автора Ю. О. Гіршман, дружині видатного українського офтальмолога Л. Л. Гіршмана (дарунок його внука Жоржа Гіршмана, м. Париж, Франція).

Зазначимо, що це надходження – другий книжковий автограф великого письменника у фондах ХДНБ.

За останні десятиріччя було значною мірою розширено колекцію мініатюрних видань ХДНБ – як за рахунок численних надходжень нових видань, так от і завдяки надходженням з приватних зібрань, зокрема колекції мініатюрних видань XIX–XX ст. О. Л. Сарани (передана у дарунок професоркою медицини В. О. Сараною, донькою колекціонера, у 2001 р.). Найціннішою пам'яткою у цьому зібранні є ювілейне видання *Вірші, поеми* Адама Міцкевича (Варшава, 1898. 915 с. 22х32 мм) у металевому футлярі з фігурним та текстовим тисненням і вставленою лупою. У дарунок були передані надзвичайно рідкісне мініатюрне видання радянської доби – *Красная присяга* (Без місця, близько 1924. 20х27 мм) у металевій оправі, з бібліотеки Н. Х. Семененко; саморобні мініатюрні видання, виготовлені Б. М. Маруняком та працівником ХДНБ Я. М. Ярешком, зокрема *Гімн України* (Харків, 2017. 9х13 мм).

З приватних зібрань надходили рукописні книги XVIII ст. тацінні архівні матеріали, зокрема історичні документи XV–XIX ст., документальні джерела з історії Харкова і Слобожанщини, збірник біблійних легенд та апокрифів 1730-х рр., оригінал державного документа – рукописні *Екстракти по Камер-колегії* (Санкт-Петербург, кінець 1790-х рр.), фотопортрети видатних діячів науки і культури і родинні фотоальбоми початку XX ст., матеріали про Голодомор 1932–1933 рр. та його штучне створення – тогочасні записи-свідчення і спогади; про інші прояви репресивної політики більшовицької влади, зокрема відносно православної церкви та її служителів в Україні; фронтовий щоденник героя Другої світової війни В. Т. Солдатова 1944–1945 рр., автографи художніх творів та листів видатних письменників – Христі Алчевської, А. А. Ахматової, М. П. Бажана, Олеся Гончара, Д. Б. Кедріна, І. М. Меттера, К. Г. Паустовського, Б. Л. Пастернака, М. Т. Рильського, К. М. Симоновата інших.

Вже майже три десятиліття продовжуються надзвичайно плідні контакти ХДНБ з відомим колекціонером, професором Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Олексієм Васильовичем Горілим. До фондів Бібліотеки ним було передано в дарунок не тільки одиничні пам'ятки – видання гражданського шрифту XVIII ст., цінні ілюстровані видання,друки українською мовою XIX – початку XX ст., окремі числа періодичних видань початку XX ст. (завдяки чому було ліквідовано лакуни у фондах ХДНБ), – але й унікальні документні

комплекси. Особливе місце серед останніх займають великі колекції епіграфічних джерел – давньогрецьких текстових та фігурних керамічних клейм на фрагментах амфор і черепиці IV–II ст. до н. е. (кераміка, більше 1,4 тис. предметів, надходження 2012–2016 рр.) та пам'яток мідного лиття – хрестів, енколпіонів і підвісок, зокрема зі текстовою складовою, X–XIX ст. (срібло, бронза, мідь; більше 1,3 тис. предметів, надходження 2014 р.). Відзначимо також невеликі за обсягом колекції поштових марок (зокрема часів Української Народної Республіки) і поштових конвертів, присвячених Харкову і Слобожанщині, колекцію медалей XIX–XX ст., колекцію поштових листівок XX ст. з репродукціями фотопортретів українських та російських митців, зокрема з автографами співаків Бориса Гмирі та Олександра Вертинського (віршований дарчий напис актору Віктору Петіпа, Харків, 1910-ті рр.), актриси Олени Полевицької, художника, скульптора та театрального декоратора Євгена Сагайдачного.

А от приклади цінних книжкових дарунків О. В. Горілого: видання російських перекладів творів Е. Ленобля *Нещастная флорентійка, или Тайная повесть о заговоре фамиліи Пацци против фамиліи Медицис* (Санкт-Петербург, 1761) та Ж. де Ла Порта *Всемирный путешественник* (Санкт-Петербург, 1782. Т. 3), примірники поліграфічних шедеврів з автографами їх видавців – графа О. О. Мусіна-Пушкіна (дарчий напис князю М. С. Волконському, сину декабриста) та П. П. Сойкіна.

Одним з постійних спонсорів та дарувальників двох останніх десятиліть є завідувач лабораторії реставрації Харківської державної академії дизайну і мистецтв Юрій Павлович Дерев'янко. Серед пам'яток, переданих ним до фондів ХДНБ, – архівні матеріали XVIII – початку XIX ст. що є цінними джерелами з історії Слобожанщини, зокрема офіційний документ 1811 р. з підписом письменника і богослова, ректора Харківського колегіуму Андрія Прокоповича. З колекції Ю. П. Дерев'янка надійшли вітчизняні та іноземні стародруки, найдавніший – брюссельське видання збірника творів патристики 1569 р. Особливо відзначимо унікальний фрагмент видання панегірика Стефана Яворського *Виноград Христов* (Київ, друкарня Лаври, 1698) із датованим 1700 р. автографом автора на титулі (надходження 2005 р.). Цей інскрипт – єдиний нині відомий власницький автограф Стефана Яворського на примірнику видання власного твору.

Ю. П. Дерев'янко подарував також *Устав о христіанском житіи* – старообрядницьку рукописну книгу середини XIX ст.; друки першої половини XIX ст., у тому числі рідкісні регіональні (Народные сказки, изд.

Виландом / пер. с нем. В. Полякова. Орел, 1823 та ін.), колекцію сучасних (зокрема альбомних, ілюстрованих) видань з автографами авторів – відомих художників, письменників, науковців.

2009 р. Ю. П. Дерев'янко передав до фондів ХДНБ ще одну пам'ятку національного і світового значення – власницький автограф ученого-мовознавця та письменника XVII ст. Мелетія Смотрицького на фрагменті титулу видання *Testament um veteris et novum* (Антверпен, 1620), а також титул і фрагменти видання петровської епохи – *Система, или состояніе мухамеданскія релігіи* князя ДмітріяКантеміра (Санкт-Петербург, 1722). Ці матеріали було придбано Ю. П. Дерев'янком на міському книжковому ринку. Цікаво, що обидва титули й вказані фрагменти належать відповідним книжковим пам'яткам з фонду документарних пам'яток ХДНБ, але були втрачені ще до надходження цих друків до бібліотеки, це засвідчено записами про їхню дефектність в обліковій документації ХДНБ, а з інших джерел відомо, що ці втрати відбулися у середині – другій половині 1910-х рр., коли книги потрапили до Харкова. Титул й інші фрагменти видання 1722 р. перед Другою світовою війною зберігалися у Харківському історичному музеї, що засвідчено його печаткою. Таким чином, відбулася унікальна подія в історії бібліотечних фондів України – відновлення двох надзвичайно рідкісних і цінних стародруків з колекції державної бібліотеки за рахунок їх первинних складових, які були виявлені у приватному зібранні.

Цінні ілюстровані друки, іноземні видання XIX ст., зокрема прижиттєве видання роману *Девід Копперфільд* Чарлза Дікенса; окремі числа рідкісних регіональних журналів XIX – початку XX ст. та примірники видань Харківської громадської бібліотеки (тепер ХДНБ) кінця XIX – початку XX ст. було подаровано бібліотеці завідувачем кафедрою реставрації та експертизи творів мистецтва Харківської державної академії дизайну і мистецтв Анатолієм Олександровичем Долудою. Пам'ятки вітчизняного та іноземного друку XIX–XX ст. надійшли також від підприємця та художника Юрія Анатолійовича Ваткіна, фотохудожника Володимира Анатолійовича Оглобліна (дарунки).

Ада Львівна Тарнопольська, вдова завідувача відділу стародрукованих, рідкісних та цінних видань у 1949–1981 рр. Олексія Івановича Черкашина (1914–1981), передала особливо цінні друки з його бібліотеки – безцензурні зарубіжні видання українською та російською, серед яких збірник із прижиттєвими публікаціями творів Т. Г. Шевченка

(Новые стихотворения Пушкина и Шевченки. Лейпциг : Вольфганг Гергард, 1859. Тип. Г. Пеца в Намбурге), мініатюрні книжки, прижиттєве видання поезій М. С. Гумільова, надзвичайно рідкісне, заборонене і конфісковане перше видання збірки В. І. Нарбута *Алиллуіа. Стихи* (Санкт-Петербург : Цех поэтов, 1912), що надруковано кириличним шрифтом, накладом 100 примірників, переважна більшість яких не збереглася.

Автографи ранніх творчих рукописів видатного українського літературознавця академіка Олександра Івановича Білецького (1884–1961) та унікальні фотодокументи з родинного архіву Білецьких надійшли від його сина, відомого мистецтвознавця Платона Олександровича Білецького (1922–1998). Відбитки статей О. І. Білецького з його дарчими написами передано харківським колекціонером Аркадієм Юхимовичем Хільковським.

У 2017–2020 рр. до фондів ХДНБ надійшли цінні західноєвропейські видання XIX ст., зокрема зібрання п'єс Вільяма Шекспіра (Лондон, 1809, т. 2–9, 11) – від історика і колекціонера Олега Вікторовича Омельяненка (м. Харків), автографи листів письменників М. Й. Алігер та К. І. Чуковського, композитора М. В. Богословського, драматичних акторок С. Г. Бірман, Л. П. Сухаревської та О. В. Юнгер – від педагога та письменника Володимира Андрійовича Слонова (м. Харків); авторські та колективні наукові праці у виданнях XX ст. – примірники з автографами та екслібрисами видатних вітчизняних і зарубіжних філософів, мовознавців, славістів; колекція подарована кандидатом філологічних наук Володимиром Володимировичем Цибулькіним (м. Київ).

З харківських приватних зібрань надійшли книжки з автографами письменників А. А. Ахматової,Остапа Вишні, І. Г. Еренбурга, С. Я. Маршака, Леоніда Первомайського, Михайла Свєтлова, Ю. К. Смолича, В. М. Сосюри, О. Т. Твардовського та К. І. Чуковського, піаніста і композитора Олександра Гольденвейзера, композитора Левка Ревуцького, мовознавця Л. А. Булаховського, літературознавця В. М. Державіна, історика і книгознавця академіка Я. Д. Ісаєвичата багатьох інших діячів науки та культури. Сучасні книги з автографами відомих авторів були подаровані М. Г. Окладною, В. Д. Ракитянською, В. О. Шоломовим, В. Г. Яськовим та іншими харків'янами.

Треба визнати, що перемовини з власниками пам'яток і пошуки спонсорів не завжди були результативними, у багатьох випадках не вдавалося подолати психологічні і матеріальні труднощі, що виникали, поєднати ціннісні пріоритети всіх учасників такої комунікації на позиціях

усвідомлення світового, національного або регіонального значення пам'ятки і необхідності її збереження саме у державному фондосховищі країни. Отже, часто-густо перемовини заходили у глухий кут, перемагали власницькі настрої, що є досить типовим з огляду на особливості колекціонерської психології. Інколи перемовини ускладнювалися у зв'язку з вимогою власника колекцій або його спадкоємців і надалі, вже у стінах ХДНБ, зберігати її комплексно, у повному обсязі. Це далеко не завжди можна було виконати, адже левова частина такого зібрання найчастіше складалася з видань, що не належать до книжкових пам'яток і примірники яких є у наявності в фондах бібліотеки.

На жаль, ми не знайдемо у списку дарувальників ХДНБ імен багатьох найвідоміших місцевих бібліофілів і колекціонерів, чиї зібрання схарактеризовано у книзі В. А. Гусєва «Харків книжковий другої половини XX століття…» (вийшла двома виданнями: Київ, 2015 та 2018). Жодної пам'ятки не надійшло до фондів ХДНБ з колекцій В. М. Жаботинського, Р. І. Кузнєцова, О. М. Подкопая, І. А. Ткальського, О. Ф. Юхна і після того, як ці відомі збирачі книжкових рідкостей пішли з життя. З тих чи інших причин не вдалося придбати унікальні та надзвичайно цінні пам'ятки з приватних зібрань Харкова – федоровські видання *Апостола* 1564 і 1574 рр. та *Біблії* 1581 р., більше двох десятків інших кириличних стародруків, серед яких *Апостол* (Вільнюс, друкарня Мамоничів, 1592), два видання львівської друкарні Михайла Сльозки, чимало видань друкарні Києво-Печерської Лаври, серед яких *Тріодь пісна* 1640 р., *Требник* митрополита Петра Могили 1646 р. та *Псалтир* 1725 р. – надзвичайно малоформатне (24^0), мініатюрне видання; західноєвропейські друки XVI–XVII ст., зокрема палеотип з колекції І. Я. Каганова. Зазначимо, що не тільки одиничні примірники, але й комплекси давніх рукописів і стародруків входять до складу сучасних приватних бібліотек Харкова (колекції історичних рукописних документів і кириличних видань, зібрані Е. Д. Ходосом, та ін.). У бібліотеках харків'ян є унікальні пам'ятки XIX–XX ст., наприклад, книги з автографами М. І. Гнєдича (на першому виданні його перекладу «Іліади» 1829 р.), І. О. Гончарова (на одному з перших видань роману «Обломов»), Л. М. Толстого, В. Г. Короленка, І. О. Буніна, А. А. Ахматовой (дарчий напис М. С. Гумільову), М. О. Волошина, М. Т. Рильського. Безрезультатними були нещодавні перемовини щодо придбання Бібліотекою білового автографа оповідання В. Г. Короленка «Без языка» (1894 р.) та автографів невідомих листів письменника.

Але, як бачимо, чимало у бібліотеки було й дарувальників, і у межах однієї статті не має аж ніякої можливості назвати імена всіх, зокрема тих, хто передавав комплекти або окремі числа рідкісних та цінних періодичних видань, або окремі томи цінних багатотомних друків, що дозволяло ліквідовувати лакуни бібліотечного фонду. До того ж книжкові та архівні колекції, а також одиничні пам'ятки з приватних колекцій надходили не тільки безпосередньо з цих зібрань, але й з фондів установ й інституцій – останніх місць їх зберігання. Наприклад, примірник федоровського видання *Псалтир і Новий Завіт* 1580 р. з колекції І. Я. Каганова був подарований Бібліотеці у 1987 р. на честь її 100-річчя. З бібліотеки Харківського відділення Спілки Письменників України у 1998 р. надійшли фрагменти особистих бібліотек багатьох українських письменників XX ст., зокрема стародруки, рідкісні та цінні видання XIX–XX ст., книги та періодичні видання з авторськими та власницькими написами. 1997 р. з Державного архіву літератури і мистецтва (м. Київ) були передані цінні друковані документи – близько ста примірників українських художніх видань з авторськими дарчими написами з особистої бібліотеки письменника Петра Микитовича Біби (1913–2002), зокрема з автографами П. Г. Тичини, М. Т. Рильського, П. М. Усенка.

Книжкова колекція класика науки, видатного українського фізіолога академіка Василя Яковича Данилевського (1852–1939) надійшла у 2015–2018 рр. з бібліотеки Українського науково-дослідного інституту фармакотерапії ендокринних захворювань імені В. Я. Данилевського у Харкові. Це – фрагменти робочої бібліотеки вченого з його численними автографами – власницькими написами, маргіналіями, рукописними вставками і вкладеннями на окремих аркушах; книги з дарчими написами авторів-колег, зокрема судового медика і криміналіста професора М. С. Бокаріуса та патофізіолога академіка О. О. Богомольця.

Чимало книжкових пам'яток було й серед конфіскованих друків, що походили з приватних зібрань і, згідно із українським законодавством, було передано до фондів ХДНБ державними службами – Службою безпеки України, Харківською митницею тощо. Бібліотека проводила державну експертизу друків за запитами спецслужб, однак найцінніші з цих конфіскованих пам'яток передавалися до київських фондосховищ (наприклад, примірник московського *Апостола* 1638 р., експертиза ХДНБ 2016 р.).

На основі надходжень з приватних архівів та комплексів архівних документів особового походження від спадкоємців та інших осіб було

створено десятки особових фондів діячів науки та культури, зокрема письменників Е. Г. Казакевича, Дмитра Кленовського (Д. І. Крачковського), В. М. Козового, В. О. Коротича, І. Л. Муратовата Бориса Чичибабіна (Б. О. Полушина), актора, режисера та педагога Леся Сердюка (старшого), піаністки, музикознавиці і педагогині М. О. Єщенко, художниці О. Д. Власової-Валуєвої, архітектора В. П. Костенка, фізиків і письменників Я. О. Гегузіна та Г. Г. Демідова, історика академіка Є. В. Тарле, філологів академіка О. І. Білецького, М. Ф. Гетьманця, М. Г. Зельдовича, Л. Я. Лівщиця, Ф. П. Медведєва, О. М. Фінкеля, Л. Г. Фрізмана, М. В. Чернякова та Л. М. Яновської, літературознавців і книгознавців М. О. Габель та І. Я. Каганова, мистецтвознавця П. М. Жолтовського. Складовими багатьох з перелічених особових фондів є фрагменти особистих бібліотек, колекції книг з автографами авторів, зокрема видатних письменників та вчених.

Слід зазначити, що життя і діяльність усіх фондоутворювачів, названих вище, пов’язані з Україною, Слобожанщиною, Харковом, більшість із них – харків’яни. Цінні краєзнавчі матеріали містять й особові фонди мистецтвознавця М. М. Безхутрого, істориків архітектури Б. А. Бондаренко і О. Ю. Лейбфрейда, краєзнавця П. І. Романова.

У складі вказаних та інших архівних фондів ХДНБ є пам’ятки національного та світового значення – рукописи-автографи видатних митців та вчених. Відзначимо й репрезентативну колекцію автографів діячів українського та світового мистецтва (у 25-ти альбомах), створену харків’янином О. Л. Сараною (дарунок спадкоємців бібліотеці).

Основою меморіального архівного фонду з історії ХДНБ стали документальні матеріали, передані співробітниками бібліотеки, – офіційні документи (з 1900-х рр.), спогади, фотодокументи.

Підсумовуючи, слід констатувати, що протягом останніх десятиліть до фонду документарних пам’яток ХДНБ надійшло чимало друків та рукописів, інших документів, які за результатами проведеної у Бібліотеці експертизи та спеціальних досліджень визначено як пам’ятки культури національного та світового значення, а деякі з них (не тільки рукописи, зокрема автографічні, але й примірники друків) – унікальними. Значну кількість новознайдених пам’яток уже введено до наукового обігу, розкриття їх історико-культурної цінності, а почасти й факсимільне відтворення, здійснено в окремих виданнях та численних наукових публікаціях.

Використані джерела

1. Автографи видатних митців у зібраннях Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка : колекція О. Л. Сарани : факс., біобібліогр. матеріали // Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [упоряд. та авт. передм. І. Я. Лосієвський]. – Харків : ХЧМГУ, 2011. − 159 с. − (Харківські колекції ; вип. 3).

2. Автографи діячів науки і культури на книгах із фондів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка : тексти, факс., біобібліогр. матеріали // Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [упоряд. та авт. передм. І. Я. Лосієвський]. − Харків : ХЧМГУ, 2008. − 324 с. − (Харківські колекції ; вип. 1).

3. Грабарчук О. Л. Науково-дослідна діяльність НДВК у 1980–2010 роках / О. Л. Грабарчук // Короленківські читання 2010 «Наукова діяльність як стратегічний напрямок розвитку бібліотек регіону» : матеріали XIII наук.-практ. конф., м. Харків 7–8 жовт. 2010 р. − Харків, 2011. − С. 24–32.

4. Гусев В. А. Харьков книжный второй половины XX века : воспоминания библиофила / В. А. Гусев. − 2-е изд., пересмотр. и доп. − Киев : ЛИЧНОСТИ, 2018. − 312 с.

5. Дмитрієва О. М. Книжки з особистих бібліотек діячів української діаспори у фондах екстеріорики ХДНБ ім. В. Г. Короленка / О. М. Дмитрієва, О. С. Рябцева // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф. – Київ, 2004. – С. 59–66.

6. Есенин С. А. Полное собрание сочинений : в 7 т. / С. А. Есенин. − Москва : Наука : Голос, 1999. − Т. 7, кн. 1. − С. 32, 421: публ. автогр. С. О. Єсєніна, комент.

7. Жолтовський, П. М. Вибрані праці : в 3 т. / Павло Жолтовський ; [редкол.: О. О. Савчук та ін.] ; Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка [та ін.]. Харків : Вид. Савчук О. О., 2013 − Т. 1 :Umbravitae: Спогади. Листування. Додатки / [ред. тому О. О. Савчук ;передм. М. І.Моздира]. − 605 с. : іл. − (Слобожанський світ ; вип. 6).

8. Журавльова А. Є. Особиста бібліотека Г. П. Данилевського у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка : історія надходжень, джерела та шляхи реконструкції / А. Є. Журавльова // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2009. – Вип. 25. – С. 110–118.

9. Каталог книжок українською мовою Харківської громадської бібліотеки: укр. від. ім. Т. Шевченка / склав П. Мокроус. – Харків, 1912. – Т. 1. – 98 с.

10. Каталог Харьковской общественной библиотеки: в 4 т. Харьков, 1897–1913.

11. Книги українською мовою у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка (1798–1923): друк. кат. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад.: Т. О. Сосновська [та ін.]. – Харків, 1995–1997. – Вип. 1–5.

12. Лосієвський І. Я. Автографи Д. І. Багалія у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка / І. Я. Лосієвський, В. Г. Биков // Багаліївський збірник: акад. Д. І. Багалій та бібл. справа України. – Харків, 2008. – С. 36–46. – На с. 261, 264–292: факс. автогр. Д. І. Багалія.

13. Лосієвський І. Я. Архівні фонди діячів науки і культури XX століття / І. Я. Лосієвський, С. Б. Шоломова // Докум.-інформ. ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка : зб. наук. ст. – Харків, 1996. – Вип. 2. – С. 80–86.

14. Лосиевский И. Я. Библиотека Мелетия Смотрицкого / И. Я. Лосиевский // Памятники культуры. Новые открытия: археология, письменность, искусство : ежегодник 1984. – Ленинград, 1986. – С. 89–97. – Факс. автогр. Мелетия Смотрицкого.

15. Лосієвський І. Я. Бібліотека Мелетія Смотрицького / І. Я. Лосієвський // Київ. старовина. – 1992. – № 5. – С. 59–65.

16. Лосієвський І. Я. Відділ рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка: історія та сучасність / І. Я. Лосієвський ; Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка // Колекції пам'яток писемності та друку у бібл. фондах України: пробл. формування, збереження, розкриття. – Харків, 2003. – С. 22–38.

17. Лосієвський І. Я. Зібрання інкунабул Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.– Київ, 2003. – Вип. 10. – С. 63–67.

18. Лосиевский И. Я. Неизвестные письма В. Г. Короленко к начинающим литераторам : (из коллекции арх. документов ХГНБ им. В. Г. Короленко) / И. Я. Лосиевский // Короленк. зб. : наук. статті та матеріали. – Харків, 2006. – С. 81–98.

19. Лосієвський І. Я. Особисті бібліотеки видатних вчених і письменників у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка / І. Я. Лосієвський // Короленківські читання : матеріали наук.-практ. конф. 8 жовт. 2003 р. – Харків, 2003. – С. 33–46.

20. Лосієвський І. Я. Особові архівні фонди у ХДНБ ім. В. Г. Короленка як джерела з історії науки та культури // Короленківські читання 2016. «Бібліотеки, архіви, музеї: інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору» : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф. м. Харків, 12 жовт. 2016 р. – Харків, 2017. – Ч. 2. – С. 3–11.

21. Лосієвський І. Я. Пам'ятки писемності та друку у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка: до характеристики колекції / І. Я. Лосієвський // Докум.-інформ. ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка : зб. наук. ст. – Харків, 1996. – Вип. 2. – С. 65–72.

22. Лосієвський І. Я. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. Відділ рідкісних видань і рукописів / І. Я. Лосієвський // Укр. арх. енциклопедія. – Київ, 2008. – С. 807–808.

23. Маркман Н. В. Книги з бібліотеки Стефана Яворського у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка / Н. В. Маркман // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2003. – Вип. 10. – С. 181–187.

24. Пам’ятки античної культури у фондах ХДНБ імені В. Г. Короленка. Давньогрецькі керамічні клейма IV–II ст. до н. е. : колекція О. В. Горілого : [нариси, альбом] / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [упоряд.: І. Я. Лосієвський, К. В. Бондар ; фот. І. Я. Лосієвського]. – Харків : ІРІС, 2015. – 120 с.

25. Первопечатные отечественные издания в харьковских коллекциях : свод. кат. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; сост. И. Я. Лосиевский.– Харьков, 1987. – Ч. 1. Описание аноним. памятника печати, изд. Ивана Федорова и Петра Мстиславца. – 55 с.

26. «Рідній Короленківській бібліотеці...»: з колекції книг – дарунків авторів, укладачів та видавців Харків. держ. наук. б-ці ім. В. Г. Короленка : альбом / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; упоряд. І. Я. Лосієвський, передм. В. Д. Ракитянської. – Харків : Сага, 2010. – 70 с.

27. Рябцева О. С. Автографи з фонду українсько-канадської бібліотеки / О. С. Рябцева // Короленківські читання : матеріали наук.-практ. конф. 8 жовт. 1998. – Харків, 1998. – С. 37–39.

28. Рябцева О. С. Фонд рідкісних видань і рукописів. 1980–2005 рр.: з історії формування колекцій / О. С. Рябцева // Короленківські читання 2006 : матеріали наук.-практ. конф. 6 жовт. 2006 р. – Харків, 2006. – С. 14–21.

29. Фотопортрети та автографи діячів мистецтва ХХ ст. з колекції поштових листівок та фотодокументів професора О. В. Горілого : [альбом] / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: О. Я. Ісаєнко, К. В. Бондар]. – Харків : ХЧМГУ, 2014. – 24 с.

30. Шоломова С. Б. Автографи письменників у книжковому зібранні Г. П. Данилевського / С. Б. Шоломова // Зб. наук. ст. – Харків, 2000. – Вип. 3. – С. 72–90.

31. Шоломова С. Б. Из истории формирования фондов Харьковской общественной библиотеки (1886–1916) : в 4 вып. / С. Шоломова. – 2-е изд. – Харьков. 2009.

УДК 069(1-4):94](477):023-051

РОЛЬ КУРАТОРІВ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ВИВЧЕННІ КНИЖКОВИХ ПАМ'ЯТОК

Куцаєва Тамара Олександрівна,
старший науковий співробітник
Національного музею історії України,
кандидат історичних наук,
Україна, Київ

Анотація. *Розглядається внесок кураторів бібліотеки Національного музею історії України в дискусію про роль особистості в зберіганні та примноженні культурного надбання та формуванні культурно-ціннісних орієнтирів. Схарактеризовано наукові та виставкові проєкти бібліотеки музею, що стали результатом наукової ініціативи співробітників.*

Ключові слова: *культурне надбання, книжковий знак, Національний музей історії України, М. Варшавська.*

Annotation*. The author studied contribution of curators of the Library of the National Museum of Ukrainian History in the discussion about the rope of a personality in storage and increasing of cultural heritage and the formation of cultural values. Scientific and exhibition projects of the museum library that had been resulting from a scientific initiative of the staff of the library were presented.*

***Key words**: cultural heritage, book mark, National Museum of History of Ukraine, M. Varshavska.*

Мета публікації – це участь в дискусії про роль особистості в зберіганні та примноженні культурного надбання та формуванні культурно-ціннісних орієнтирів на прикладі бібліотеки (до 2015 р.), а нині бібліотечного фонду (БФ) Національного музею історії України (НМІУ). Актуальність теми визначається тим, що узагальнення ролі індивідуальної наукової ініціативи кураторів бібліотеки НМІУ ще не стало предметом окремого вивчення, зокрема в форматі розвитку компетентностей бібліотекаря та внеску в музейну комунікацію. Це відбувається на тлі того, що ініціатива до наукової роботи не вмотивована через бюрократичні перестороги. Формально бібліотека, а після 2015 р. – БФ НМІУ, не є безпосереднім учасником наукових досліджень музею, як фондові підрозділи або науково-дослідні експозиційні відділи. Унікальні (під)колекції антикварних книг, зокрема стародруки, які в контексті діяльності історичного музею мають бути в центрі уваги, через особливості законодавства про музейну справу, не належать до державної частини музейного фонду. Загалом книжковий фонд музею складає майже 26 тис. одиниць зберігання [5].

Нашим завданням є аналіз результатів наукових досліджень кураторів бібліотеки та БФ НМІУ з 1990-х рр., що сприяли виявленню під час звірок та поточного обслуговування читачів-музейників, атрибуції, систематизації та опису в публікаціях унікальних складових БФ – фрагментів історичних бібліотек та окремих примірників. Зазначимо, що розвиток наукових компетенцій кураторів для вивчення складових фонду, фактично, предметів музейного значення, сприяв тому, що неодноразово книги ставали експонатами виставок та були представлені в головній експозиції. Відбір відбувався не лише за рахунок «зовнішніх» характеристик книг: назва, автор, або атрактивність оформлення, а й вивчення елементів книг (книжкових знаків, інскриптів, ілюстрацій) та історії їх побутування для презентації як активних «оповідачів» наративу, а не об’єктів в інтер’єрі музею.

Історія музейної бібліотеки розпочалась у 1902 р., тобто через три роки після заснування у 1899 р. Київського музею старовини і мистецтв, що після офіційного відкриття у 1904 р. отримав назву Київський художньо-промисловий і науковий музей. У 1909 р. бібліотека нараховувала понад 1,7 тис. одиниць зберігання. Внаслідок Другої світової

війни книжковий фонд, як і основний фонд НМІУ, постраждав через втрату облікової документації під час евакуації в 1941 р. і часткове вивезення під час окупації. Заслугою співробітників бібліотеки в сер. 1940-х – на поч. 1950-х рр. стало відновлення інвентарних книг, які задокументували її фактичний склад, але стали не інформативними щодо провенансу історичних книгозбірень та окремих примірників, що збереглись. Цю кризу відносимо до різновиду лакун, прогалин фонду, які з'явились під час стихійної однократної деформації – несанкціонованого знищення [7]. На жаль, була втрачена можливість зафіксувати усну історію про бібліотеку.

Перші ґрунтовні статті про унікальні книжкові пам'ятки (1997 р.) та історію бібліотеки (1999 р.) належали багаторічній кураторці бібліотеки Маргариті Варшавській [1–3]. Неперевершене досі за змістом дослідження про авторський примірник книги М. В. Закревського «Описание Киева» з власноручними правками і додатками, завдяки якій він назавжди увійшов у історію краєзнавства, етнології та фольклористики, вона підготувала в співавторстві з історикинею та пам'яткознавицею доктором історичних наук Ларисою Федоровою. Наступна історико-статистична розвідка з історії бібліотеки та приватних книгозбірень, що увійшли у її склад впродовж І третини ХХ ст., належить іншій кураторці – Ярині Вовк, 2014 р. [4].

Найбільш інтенсивний період книгознавчих досліджень триває з 2017 р. і відбувається в період, коли формально функціонує лише БФ, а не бібліотека – структурний підрозділ музею, під кураторством провідної бібліотекарки Лариси Дідори. Його можна схарактеризувати чотирма результатами. Було проведено повну звірку БФ впродовж 2017–2019 рр., що супроводжувалася книгознавчими дослідження. Це відбулося на тлі відсутності формалізації ініціативи кураторки фонду та співробітників музею, які до неї приєднались: створення робочої групи, надання обладнання для діджиталізації колекції, створення умов для підвищення кваліфікації тощо. Як наслідок, фіксація нового знання про віднайдені книжкові пам'ятки, наприклад, приватної бібліотеки Ф. К. Вовка, М. О. Макаренка або Митрополита Флавіана, висвітлювалася в понад 20 публікаціях. Їх оприлюднили: Л. Дідора з теми «Французькі стародруки», «Стародруки», «Екслібриси: Полоніка», «Юдаїка» тощо; Т. Куцаєва – «Маргіналістика», «Екслібриси: Славістика» тощо; А. Бойко-Гагарін, у співавторстві з Л. Дідорою – «Екслібриси: Нумізматика»;

Н. Кошова, у співавторстві з Л. Дідорою – «Екслібриси-печатки із зображенням тризубу»; В. Аристов – «Рукописні книги».

На базі БФ розроблено майстер-клас з неформального навчання для бібліотекарів та музейників, що працюють із книжковими колекціями [6]. Важливою кульмінацією роботи стала перша за понад 100-річну історію музею виставка «Книгозбірня НМІУ: історія та колекції», відкрита наприкінці 2019 р. і основана на матеріалах БФ (куратори – Л. Дідора та О. Попельницька). Виставка має 8 розділів, де експонуються 143 книжкові пам'ятки 1725–1928 рр. [підрахунок – наш].

Перспективами продовження книгознавчих і бібліотекознавчих досліджень для створення нових інноваційних культурних продуктів, що стануть знаковими подіями в музейній сфері та книгознавстві, є підготовка каталогу яскравих книжкових пам'яток фонду через узагальнення інформації про приватні книгозбірні на основі книжкових знаків. Надзвичайно важливою є експертиза рідкісних і цінних книг, з метою їх передачі до музейного фонду і внесення в Державний реєстр національного культурного надбання. Названі процеси неможливі без самоосвіти та налагодження діалогу між інституціями. Цього результату досягли співробітники Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича, підрозділу Київського національного університету ім. Т. Шевченка [8]. Вони перетворили експертизу книжкових пам'яток в публічно-історичний проєкт через публікації в профілі бібліотеки в соціальній мережі «Фейсбук».

Четвертою ціллю діяльності, реалізація якої залежить від індивідуальної ініціативи та мотивації фахівців, є «синхронізація» книгознавчих досліджень БФ НМІУ з основним фондом музею. Причина, через яку він не став об'єктом дослідження, полягає у відсутності в 2017 р. і надалі, системних можливостей дослідження книг через логістику роботи з музейними предметами. Звірка книжкового фонду, як специфічний процес обліку, не пов'язаний з книгознавчими дослідженнями, відбулась в 2016 р. А умови в групі збереження фондів «Рідкісні авторські документи» (футляри для книжок, опломбовані шафи, поділ за інвентарними номерами, а не рубриками) унеможливлюють використання таких методів відбору книг, як в бібліотеці: фронтальний перегляд рубрик бібліотеки та попримірниковий перегляд.

Список бібліографічних посилань

1. Варшавська М. Бібліотека Київського художньо-промислового та наукового музею в перші роки його діяльності // Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи : матеріали ювілейн. міжнар. наук.-практ. конф. НМІУ. Київ. 1999. С. 41–71.

2. Варшавська М., Федорова Л. Бібліотека Київського художньо-промислового і наукового музею у перші роки його діяльності // Київська старовина. 1999. № 4. С. 99–103.

3. Варшавська М., Федорова Л. До готової колоди добре вогонь підкладати // Київська старовина. 1997. № 5. С. 12–13.

4. Вовк Я. До історії бібліотечного фонду Національного музею історії України. Бібліотечний фонд. Рукопис.

5. Дідора Л. Найцікавіші книги з книгозбірні Національного музею історії України. URL: https://www.youtube.com/watch?v=meQ_3uMzWvM&feature=youtu.be&fbclid=IwAR3ypn3YESDuMnPaItRvItqzAfyOk4yF1TNmFhAfEEOANjceGZNY8exSJT0.

6. Дідора Л., Куцаєва Т. Майстер-клас «Книга – багатогранне джерело музейних презентацій» // Науковий вісник Національного музею історії України. 2019. № 4. С. 661–667.

7. Прозорова В. Архівологія як новий погляд на прогалини у фондах // Спеціальні історичні дисципліни, 2015 Ч. 26–27. С. 13–21.

8. Університетські стародруки, що претендують на статус національного надбання України // Світ. 2020. № 11–12. С. 1, 2.

УДК 097:[069:94]](477)

ЕКСЛІБРИСИ КАДЕТСЬКИХ КОРПУСІВ У КНИГОЗБІРНІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Дідора Лариса Костянтинівна,
провідний бібліотекар
Національного музею історії України,
Україна, Київ

Анотація. *Представлено огляд екслібрисів фундаментальних та ротних бібліотек кадетських корпусів, що наявні на виданнях у книгозбірні Національного музею історії України.*

Ключові слова: *екслібриси бібліотек кадетських корпусів, бібліотечний фонд НМІУ, предмети музейного значення.*

Annotation. *The article is about bookplates of cadet corps in the library of the National Museum of Ukrainian History.*

Key words: *bookplates of libraries of cadet corps, library fund of NMIU, objects of museum value.*

Упродовж XIX та початку XX ст. важлива роль у підготовці дворян до офіцерської служби та вступу до військових училищ належала кадетським корпусам – середнім військовим навчально-виховним закладам закритого типу [10, с. 444]. Слово «кадет» походить від французького «cadet», що у перекладі означає «молодший син». У Франції це поняття застосовувалося до молодших синів дворян, які отримали офіцерське звання не за допомогою проходження стройової служби або військової школи, а завдяки привілеям, через спеціальне прикомандирування до військових частин [2]. В Україні перший кадетський корпус відкрили у 1840 р. у Полтаві, у 1852 – у Києві, у 1899 і 1900 рр. – в Одесі та Сумах. Освітній і культурний рівень підготовки юнаків у кадетських корпусах був набагато вищий, ніж у середніх навчальних закладах цивільного відомства, велика увага приділялась морально-вольовій підготовці [4]. Якостями офіцера були високий інтелект, естетична культура, слідування кодексу честі [9]. Читання книг було однією з найважливіших складових у системі виховання кадетів. Згідно з п. 38 «Положения про кадетские корпуса» (Санкт-Петербург, 1886) кожний корпус мав загальну і ротну бібліотеки. Загальними (фундаментальними) бібліотеками дозволялося користуватися

викладачам, офіцерам, пізніше – кадетам старших курсів за рекомендацією викладача, з дозволу ротного офіцера. Для інших кадетів книги зі спеціального відділу загальної бібліотеки – вікової бібліотеки, отримували вихователі або ротні командири, за рекомендацією викладачів. Інструкцію – регламент роботи бібліотек військово-навчальних закладів, видали у 1882 р. Був затверджений перелік тих книг, які допускалося купувати для наповнення вікових (ротних) бібліотек. Книги поділялися на дві категорії – рекомендовані та допущені. Їх перелік доводився до відома керівників закладів через періодичні циркуляри. Перший каталог книг для читання вихованцям військово-навчальних закладів видали у 1885 р. [1, с. 20]. Після закриття корпусів їх бібліотеки розпорошили між різними культурними установами та приватними книгозбірнями. Під час повної звірки бібліотечного фонду Національного музею історії України (НМІУ) у 2017−2019 рр., нами було виявлено видання з екслібрисами бібліотек кадетських корпусів. Ця стаття має на меті ввести у науковий обіг ці мікроджерела історичної та бібліотекознавчої інформації, адже вони яскраво ілюструють не тільки умови побутування конкретних книжкових пам’яток, а й читацьку культуру доби.

Перший екслібрис належить бібліотеці Одеського кадетського корпусу, він був заснований у 1899 р. Шрифтовий екслібрис, прямокутна наліпка, розміщена на форзаці книги полковника Миколи Орлова «Штурм Праги Суворовым в 1794 году» [8]. У рамці текст: «Библіотека Одесскаго Кадетскаго Корпуса. По описи № 1923 Отд. IV №13.» (фото 1).

Фото 1. Екслібрис бібліотеки Одеського кадетського корпусу

Поруч круглий штемпель з написом по колу у рамці: «Одесскій Кадетский Корпусъ 1 р.[ота]» (фото 2).

Фото 2. Штемпель бібліотеки Одеського кадетського корпусу

Цей штемпель зустрічаємо на титульній та інших сторінках видання, поруч з ще одним, напівстертим, овальної форми, з написом у рамці: «Одесскаго Кадетскаго Корпуса Библіотека».

Наступний екслібрис належить бібліотеці Полоцького кадетського корпусу. Корпус існував упродовж 1835–1920 рр. Вже у середині 1860-х років його бібліотека нараховувала 6987 томів різних творів, а класна бібліотека 6259 примірників підручників, карт і атласів. Для порівняння каталог бібліотеки 1-ої Московської військової гімназії у 1876 р. складався лише з 2856 видань [1, с. 21]. Екслібрис розміщений на трьох випусках часопису «Древняя и новая Россія» за 1878 р. Це прямокутна наліпка з надрукованим текстом у рамці: «Фундаментальная Библіотека Полоцкаго Кадетскаго Корпуса. Отд. VIб № 692» (фото 3).

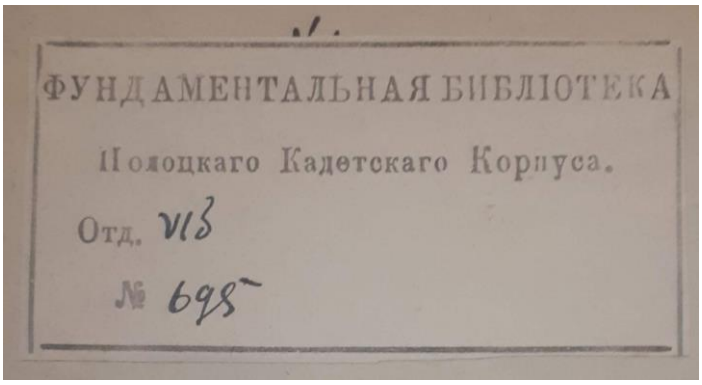

Фото 3. Екслібрис бібліотеки Полоцького кадетського корпусу

На сторінках часописів знаходимо овальний фіолетовий штемпель з малим гербом Російської імперії посередині і текстом по колу: «Библіотеки Полоцк[ого]. Кадет[ского]. Корпуса» (фото 4).

Фото 4. Штемпель бібліотеки Полоцького кадетського корпусу

З бібліотеки Псковського кадетського корпусу (існував впродовж 1882−1920 рр.) походить праця теолога, протоієрея Івана Королькова «Двадцатилетие журнала “Труды Киевской духовной академии”» (1860–1879)» [5]. Шрифтовий, прямокутний екслібрис-наліпка, розміщений на форзаці, у рамці є закреслений напис: «Псковскій Кадетскій Корпусъ. Отделъ №» (фото 5).

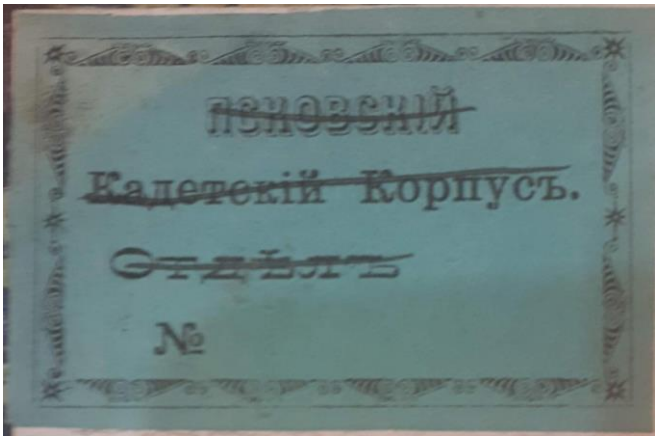

Фото 5. Екслібрис бібліотеки Псковського кадетського корпусу

Ще один цікавий екслібрис походить з 1-го Московського кадетського корпусу. Однак книга «Магазин землевладения и путешествий: Географический сборник» [7], на форзаці якої він розміщений, належала не корпусній бібліотеці, а була подарована кадету Віктору Буніну за успіхи у навчанні. Екслібрис прямокутний, у рамці з рослинним орнаментом розміщено напис: «1-го Моск[овского] Кад[етского] Корп[уса] Воспитаннику Виктору Бунину 1-му / За благонравіе и отличныя успѣхи въ наукахъ.1857 года іюня 26 дня.» (фото 6).

Фото 6. «Подарунковий» екслібрис із 1-го московського кадетського корпусу

Віктор Бунін (1840–1908) після закінчення кадетського корпусу навчався в Академії Генерального штабу. У 1862 р. був одним із 106 офіцерів, які підписали відкритий лист редактору часопису «Военный сборник» генералу Петру Менькову (1814–1875). Офіцерів обурила публікація перекладу книги генерала Емілія Вітгенштейна (1824–1878) «Кавалерийские очерки», де було обґрунтовано необхідність тілесних покарань в імперській армії. *«Князь Емілій Вітгенштейн обдумав, написав і надрукував свої погляди німецькою мовою. До нього, таким чином, нам справи не має: але нам не приємно бачити, ці дики судження іноземців про те, що потрібно, та що не потрібно російському офіцеру і солдату, які перекладаються та знаходять місце в часопису, редакція якого ввірена Вам, милостивий государ, звичайно, не для того, щоб поширювати невігластво серед людей нашого стану …»* [переклад – наш], йшлося у листі надрукованому у газеті «Северная пчела» 29.03.1862 р. [6, с. 138–139]. У 1886–1889 рр. генерал-майор В. Бунін був окружним інтендантом Фінляндського військового округу і організовував забезпечення військ

продовольством і амуніцією. У відставку він вийшов у чині генерала від інфантерії. Невідомо, як книга В. Буніна після його смерті у 1908 р. потрапила до книгозбірні Павла Потоцького (1857–1938) – випускника Полтавського кадетського корпусу, генерала від артилерії, репресованого військового історика, колекціонера та мецената. На сторінках книги є шрифтовий екслібрис його бібліотеки – фіолетовий овальний штемпель з написом у подвійній рамці: «Павелъ Платоновичъ Потоцкій Екатеринг. пр., д. № 8.» (фото 7).

Фото 7. Екслібрис бібліотеки генерала Павла Потоцького

Бібліотека генерала нараховувала близько 17 тис. томів десятьма мовами і по праву вважається однією з найвидатніших в історії українського бібліофільства [3, с. 21–23].

Можемо зробити висновок, що пропоноване та подальше дослідження бібліотечного фонду НМІУ сприяє віднайденню унікальних фрагментів приватних і публічних бібліотек, їх реконструкції, введенню у науковий обіг та популяризацію як предметів музейного значення.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко М. Библиотеки военно-учебных заведений XVIII – нач. XX в. и их роль в формировании офицеров русской армии // Библиосфера. 2012. № 3. С. 18–26.

2. Экслибрисы Императорской Публичной библиотеки URL: https://library.petrsu.ru/collections/red/exliborg_shrift(r).html.

3. Климова К. Бібліотека Павла Потоцького // Бібліотечний вісник. 1994. № 5–6. С. 21–23.

4. Коміренко Ю. Моральне виховання в кадетських корпусах Наддніпрянської України 2-ї пол. XIX – поч. XX ст. у контексті формування військової педагогіки як нової науково-практичної галузі // Педагогічний дискурс. 2013. № 15. С. 349–355.

5. Корольков И. Двадцатилетие журнала «Труды Киевской духовной академии» (1860–1879). Киев, 1883 (VIII), 320 с.

6. Лемке М. Эпоха цензурных реформ 1859–1865 гг. Санкт-Петербург, 1903. С. 138–139.

7. Магазин землевладения и путешествий : геогр. сб. Москва, 1854. Т. 3. 658 с.

8. Орлов Н. Штурм Праги Суворовым в 1794 году. Санкт-Петербург, 1894. 136 с.

9. Свеженцева Ю. Особенности нравственно-эстетического воспитания в кадетских корпусах России кон. XVIII – нач. XX в. // Известия Российского государственного Педагогического университета им. А. И. Герцена. 2008. Вып. 37/80. С. 490–498.

10. Ткачук А. Випускники кадетських корпусів – активні учасники Українських визвольних змагань 1917–1921 рр. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. С. 444–449.

УДК 015:061.1](477.411)(091)

СПОГАДИ ПРО РОБОТУ В КНИЖКОВІЙ ПАЛАТІ УКРАЇНИ

Миценко Світлана Михайлівна,
головний бібліотекар Харківської державної
наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка,
Україна, Харків

***Анотація**. Згадується про роботу в Книжковій палаті УРСР у 1974–1991 рр., директора установи І. М. Сипала, заступника директора Ю. Б. Медведєва, про Харківську обласну бібліотеку для дітей. Йдеться про професійну діяльність автора спогадів на різних посадах.*

***Ключові слова**: Книжкова палата УРСР, Харківська обласна бібліотека для дітей, І. М. Сипало, Ю. Б. Медведєв, професійне спілкування.*

***Annotation**. Mention is made of the Book Chamber of the Ukrainian SSR in 1974–1991, its director I. M. Sypalo, deputy director Yu. B. Medvedev, and the Kharkiv Regional Library for Children. It is about the professional activity of the author of memoirs in various positions.*

***Key words**: Book Chamber of the USSR, Kharkiv Regional Library for Children, I. M. Sypalo, Yu. B. Medvedev, professional communication.*

З нагоди поважного ювілею Книжкової палати України – наукової та культурної установи, де я працювала протягом 1974–1991 рр., згадую про свою роботу та людей, з якими довелося бути поряд протягом тривалого часу. Хоча від ювілею минув певний час, сподіваюсь, що мій допис буде слушним.

Почати згадувати вважаю доречним про двох непересічних особистостей, з якими тісно спілкувалася і які залишили по собі незабутні враження й фаховий досвід. Йдеться про Героя Радянського Союзу, відмінника культури Радянського Союзу Івана Мироновича Сипала і знаного бібліографа Юрія Борисовича Медведєва.

Отже, щодо І. М. Сипала, під керівництвом якого розпочинався мій професійний шлях в 1969 р. у Харківській обласній бібліотеці для дітей. Під час проходження виробничої практики за кілька місяців до закінчення Харківського державного інституту культури (ХДІК) Іван Миронович зарахував мене на посаду методиста. Про цю людину згадую з великою повагою і вдячністю. Директор запам’ятався як вимогливий керівник і гарний господарник. Щодня він відвідував усі підрозділи, цікавився роботою кожної співробітниці, давав доречні поради та об’єктивну оцінку роботи, ретельно стежив за грамотністю матеріалів, які готувалися в методичному відділі. Якщо траплялися помилки, навіть орфографічні, винуватиці мали з Іваном Мироновичем не дуже приємні розмови. Директор розповідав, що закінчив Харківський педагогічний інститут, але не уточнював, на якому факультеті навчався. Тому в мене склалося помилкове враження, що він був філологом. І лише зараз, прочитавши його офіційну біографію, я дізналася, що за освітою Іван Миронович був істориком.

Водночас з вимогливістю його ставлення до підлеглих було як у доброго батька: про кожну співробітницю, яка працювала під його керівництвом, знав майже все – де народилася і навчалася, ким працюють члени її родини, як поводяться її діти. Директорові розповідали про радісні події або негаразди та зверталися за порадами. І завжди він йшов назустріч, радив, як можна залагодити сімейну чи побутову проблему. Про чуйність і уважність до чужих проблем Івана Мироновича свідчить такий факт: якось взимку, а було дуже сніжно, повертаючись з обідньої перерви, одна моя колега змахнула рукою і з її пальця в сніг впала масивна золота обручка. На розшуки обручки з ініціативи директора і під його керівництвом вийшли майже всі працівниці бібліотеки. І я була серед них.

Пам’ятаю, що знайти обручку пощастило прибиральниці Анні Іванівні. Цей випадок описаний також у виданні «Подвигом уславлений» [2].

Працюючи в методичному відділі, мені доводилося виїжджати у відрядження до районних і сільських бібліотек кільканадцять разів на рік з перевірками або для надання практичної допомоги. Їздили рейсовими автобусами в будь-яку погоду. Згодом, коли в Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки для дорослих з’явився автобус, ми приєднувалися до виїздів, що здійснювалися її бригадою. Після повернення з відрядження писалися звіти (чомусь вони називалися довідками), з якими знайомився колектив методичного відділу в присутності директора. Тому Іван Миронович був добре обізнаний у всіх нюансах роботи, знав про стан справ у кожній дитячій бібліотеці Харківської області, а також міських дитячих книгозбірень Харкова.

Так само суворо, як до підготовки методичних матеріалів, І. М. Сипало дбав про дотримання виробничої дисципліни та стан бібліотечного господарства, яким опікувався завгосп – другий чоловік у жіночому колективі. Іван Миронович помічав навіть незначні відхилення від бездоганної чистоти в приміщенні. Бібліотека містилася в невеличкому одноповерховому особняку на вулиці Артема (нині Алчевських). За часів директорства І. М. Сипала були придбані нові бібліотечні меблі, збудоване додаткове приміщення, де розмістився новостворений відділ зберігання з обмінним фондом. До того ж Іван Миронович постійно клопотав про надання бібліотеці нового приміщення. Його енергійні звернення до керівних інстанцій не були марними, і у владних кабінетах вирішили на місці бібліотеки звести багатоповерхову будівлю, виділивши певну площу дитячій книгозбірні. Довелося переїжджати до тимчасового приміщення на Павловому Полі. Там, у напівпідвальному приміщенні житлового п’ятиповерхового будинку, бібліотека функціонувала кілька років. Через деякий час І. М. Сипала призначили директором Книжкової палати УРСР.

У 1974 р. І. М. Сипало запросив мене на посаду вченого секретаря установи, яку очолив. Я стала свідком того, що твердий характер та військова дисциплінованість Івана Мироновича не одразу були приязно сприйняті в колективі. Він наполегливо вимагав виконання планових завдань. Запам’яталося, як одного разу, щоб провести всі заплановані на рік заходи, засідання вченої ради проводилося у передсвяткове 31 грудня (рік не можу назвати, але це було під час мого перебування на посаді вченого секретаря, 1974–1978 рр.). Забігаючи наперед, зазначу, що з

плином часу ставлення колективу до І. М. Сипала змінилося на доброзичливе і привітне.

Зліва направо: Ю. Б. Медведєв, С. М. Миценко, І. М. Сипало

Моє робоче місце розташовувалося в маленькому кабінеті заступника директора з наукової роботи, відомого серед фахівців бібліотечної справи бібліографа Ю. Б. Медведєва. До цього кабінету щодня навідувалися співробітники Палати: завідуючі відділами, головні спеціалісти і не тільки. Дехто з них – А. І. Ручка, Л. М. Полях, Г. І. Данилевська – були однокурсницями Юрія Борисовича, інші – Л. П. Мягков, М. І. Багрич, Ю. А. Сирота та багато інших – колегами і друзями. Обговорювалися виробничі питання. Учасницею їхніх професійних і не лише професійних розмов, до яких долучався й І. М. Сипало, була і я. Іноді Івана Мироновича просили розповісти про війну і він зрідка погоджувався. У моїй пам’яті зберігся один епізод. Служив Іван Миронович у піхоті й згадував, як одного разу під час бомбардування разом із товаришем ховався у воронці від розриву снаряду. Вибухи не припинялися, і його супутник, який був молодшим і необстріляним бійцем, запропонував перебігти до іншої воронки. Товариш побіг і загинув, а Іван Миронович залишився живим. Він говорив, що в таких ситуаціях не можна метушитися.

Також я добре пам’ятаю, що згадував Сипало про те, як став Героєм Радянського Союзу. Високе звання йому присвоєне за форсування в 1944 р. річки Німан, а дізнався про це він у 1946 р., уже після демобілізації з армії. З гіркотою зауважував, що якби наказ про його нагородження прийшов раніше, він би не демобілізовувався і продовжив службу в армії. До речі, обставини героїчного вчинку, про які розповідав Іван Миронович у моїй присутності, дещо відрізняються від викладених згодом у Вікіпедії [4].

До обов’язків ученого секретаря, окрім оформлення протоколів засідань вченої ради та інших нарад, входило написання документів за дорученнями директора та його заступника з наукової роботи, тому доводилося спілкуватися з І. М. Сипалом майже щодня, а з Ю. Б. Медведєвим працювати поряд. Йому я вдячна за доброзичливе, тактовне і ненав’язливе навчання – своєрідний професійний розвиток. Від цієї інтелігентної і дуже делікатної людини з м’яким характером і гарним почуттям гумору я довідалася про завдання та функції книжкових палат, історію їх утворення, а найголовніше – про роль державної бібліографії в розвитку суспільства. Юрій Борисович вважав державну бібліографію основою основ у інформаційній та книговидавничій справі. Він обожнював бібліографію, міг годинами розповідати про директорів Палати М. Годкевича та В. Скачкова, про видатних українських бібліографів Ю. Меженка, І. Корнєйчика та інших, про відомі бібліографічні покажчики. Це було дуже цікаво й корисно для мене, адже в курсі загальної бібліографії, що викладався в ХДІКу, про книжкові палати згадувалося лише кількома словами.

Ю. Б. Медведєв був щиро закоханий у Книжкову палату УРСР, вважаючи роботу в ній набагато цікавішою за бібліотечну. Він із захопленням говорив про те, що в жодній бібліотеці не можна знайти таких друкованих видань, які зберігаються у Палаті, маючи на увазі газети (районні, заводські та фабричні), плакати, афіші, листівки. Про газети розповідав таке: під час німецько-фашистської окупації Харкова з Архіву друку були вивезені до Німеччини насамперед районні та заводські газети, адже там містилася інформація, яка не потрапляла до центральних газет.

У кабінеті з табличкою «Учена частина» відбувалося спілкування Ю. Б. Медведєва зі знаними у професійній сфері науковцями – тут бували книгознавець Ф. К. Сарана та директор Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Р. Й. Цілінський (приїздили в різні часи з Києва), викладачі ХДІКу Є. П. Тамм, Н. Ф. Колосова, Л. І Котенко,

О. О. Майборода й інші. Добрий приятель Ю. Б. Медведєва, колишній співробітник Палати М. А. Низовий, у той час навчався в аспірантурі Московського інституту культури і часто повертався до рідного Харкова, майже щодня буваючи в Книжковій палаті. Перебування в атмосфері професійних розмов, а іноді й палких дискусій між інтелігентними ерудованими людьми збагатило мій життєвий досвід і залишило приємні спогади.

Ю. Б. Медведєв виплекав у моїй свідомості правило: *перш, ніж розпочинати будь-яку справу, обов'язково слід отримати знання з теорії питання.* Цим правилом я користуюся у житті й намагаюся прищепити своїм дітям, онукам і молодшим колегам. Через деякий час професійного спілкування та ненав'язливого тестування Юрій Борисович доручив мені проводити теоретичні заняття з практикантами ХДІКу, які навчалися за спеціальністю «книгознавство». Долучав мене і до наукової роботи, запропонував тему для статті до збірника «Державна бібліографія на Україні» [1]. Стаття була написана під його чуйним керівництвом, що полягало також в ознайомленні мене з основами редагування. Але п'ятому випуску збірника не судилося бути надрукованим – набране і зверстане видання з технічних причин «пішло під ніж».

Згодом мене підвищили у посаді – перевели до відділу науково-методичної роботи головним бібліографом. У цьому відділі аналізувалася діяльність структурних підрозділів Книжкової палати УРСР, укладалися тематичні огляди одержаної друкованої продукції, розроблялися проєкти державних стандартів (зокрема зі скорочення слів у бібліографічному описі). Працюючи в цьому відділі, я здобула новий досвід, адже методисти тут були більше науковцями, ніж їхні колеги у бібліотеках. Очолювала відділ І. П. Шевцова, кваліфікований фахівець, нею опубліковано кілька статей у професійній пресі. Я добре пам'ятаю колег, з якими протягом кількох років працювала у відділі науково-методичної роботи – Н. К. Шмітькову, В. П. Погорєлова, Л. І. Вакуленко. Між усіма співробітниками були ділові, проте, майже дружні стосунки, атмосфера – творча.

Через кілька років мене знову підвищили – призначили завідуючою відділом обліково-реєстраційної і аналітичної бібліографії. Представляючи нову завідуючу майбутнім підлеглим, І. М. Сипало сказав, що С. М. Миценко є саме тією людиною, яка зможе впоратися з керівництвом цим виробничим підрозділом. Іван Миронович добре розбирався в людях і бачив у мені потенціал, про який я сама не здогадувалася. Штат відділу

складався з 28 співробітниць, значно старших за мене. Сприйняли нову завідуючу в колективі по-доброму, однак, керувати підрозділом з таким великим штатом довелося недовго. У 1978 р. відділ було перейменовано, він отримав назву «Відділ державної бібліографії», а наступного року зазнав докорінної реорганізації: на його базі було створено чотири самостійні відділи: поточних покажчиків книжкових, нотних і образотворчих видань; поточних покажчиків і карток журнальних статей і рецензій; поточних покажчиків статей із газет (республіканських і обласних), щорічників і галузевих бібліографічних покажчиків. Через багато років я навряд чи могла б згадати точні назви цих відділів. У пригоді стало видання *«Сенченко М. І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення»* [3].

Незабаром, у 1979 р., І. М. Сипало за станом здоров'я залишив посаду директора, виходячи на заслужений відпочинок пенсіонером союзного значення. Проте він не залишався без уваги колишніх співробітників. Його відвідували, вітаючи з днем народження, Днем Перемоги, а також під час хвороб: він іноді телефонував до Палати з проханням купити ліки, коли хворів удома, а дружина лежала в лікарні. Кілька разів і я їздила до нього, іноді в компанії колег, а одного разу, за ліками, сама.

Під час реорганізації відділу державної бібліографії директор і заступник запропонували мені обрати підрозділ, яким керувати. Не вагаючись, я вибрала відділ поточних покажчиків і карток журнальних статей і рецензій («ЛЖС і ЛР»). Робота в цьому відділі була найцікавішою в моєму житті, хоча й дуже напруженою. Журнали надходили щодня, їх потрібно було «розписати», тобто зробити аналітичний опис кожної статті, за необхідності створити анотації, закласифікувати за схемою ЕКЛ («Единая классификация литературы для книгоиздания в СССР»). Тут у пригоді стали поради Ю. Б. Медведєва стосовно редагування. Озброївшись посібниками М. М. Сікорського та А. Е. Мільчина, я, навчаючись сама, проводила зі співробітниками теоретичні та практичні заняття з редагування анотацій у «Літописі журнальних статей».

Штат відділу або редакції «ЛЖС і ЛР» складався з восьми осіб. Кадровим ядром були фахівці, які працювали у відділі понад десять років – В. В. Мозговенко, М. П. Скороход, А. М. Портянкіна, В. В. Мозговий, А. С. Кравцова. Наприкінці 1980-х у відділі з'явилися випускники Харківського університету (тоді ще не національного) І. Манко, І. Завадський (незабаром емігрував до США), Н. П. Євстаф'єва (викладає

зараз у ХНУ ім. В. Н. Карзіна). Найдовше затримався Ігор Манко, який нині є директором «International House Kharkiv». Недовго був членом колективу випускник філософського факультету Київського університету імені Т. Г. Шевченка О. Романенко. Згодом у відділі почала працювати випускниця Київського інституту культури Н. І. Полянська. Наш колектив, хоча й складався з різних за віком і життєвим досвідом людей та постійно оновлювався, був дружним, спільно переживав і сумні, і радісні події. Ми проводжали в останню путь Михайла Петровича Скорохода (у 1982 р.); бажали здоров'я Антоніні Миколаївні Портянкіній, коли вона звільнялася, виходячи на заслужений відпочинок. Усім складом відділу були присутні в РАЦСі під час одруження Наталії Євстаф'євої, добрими порадами брали участь у вихованні маленького Жені, синочка І. Манка.

Колектив відділу «ЛЖС і ЛР». Зліва направо: О. Романенко, В. В. Мозговенко, Р. Є. Браховецька, А. М. Портянкіна, Н. Тесленко (сидять), С. М. Миценко, А. С. Кравцова, В. В. Мозговий (стоять). 1986 р.

Відділ «ЛЖС і ЛР» у неповному складі. 1987 р. Фото І. Манка

Через напруженість роботи у відділі постійно спостерігалася плинність кадрів. Одного разу прийшла влаштовуватись на роботу претендентка на вакантну посаду. Коли вона дізналася про свої обов'язки і побачила великий стос журналів, промовила фразу, яка стала крилатим виразом у нашому колективі і розійшлася всією установою: *«У вас робота – непідведиголову. Мені це не підходить».* Ми працювали, як за конвеєром; у тісному приміщенні постійно гуркотіли чотири друкарські машинки. Описувати статті в машинописний спосіб у двох примірниках запропонував І. М. Сипало. Один примірник був оригіналом друкованої картки, що виготовлялася у власній друкарні Палати, з іншого – укладалися «Літопис журнальних статей» і «Літопис рецензій». Це була передова технологія на той час, адже до комп'ютерів було ще далеко. До обов'язків завідуючої відділом та головного бібліографа Валентини Василівни Мозговенко входило читання верстоk літописів. Ця робота була складною, тяжкою і невідкладною, адже друкарня не завжди

вчасно готувала верстки. До того ж відтиски версток були брудними, читати їх було важко. Часто-густо доводилося брати роботу додому на вихідні. Добрим словом згадую тих колег, які в різні часи працювали в нашому відділі і про яких не йшлося вище – Р. Є. Браховецьку, К. В. Панченко, Л. М. Коновалову, Н. Тесленко та багатьох інших. Дехто вже пішов із життя, а колишня співробітниця відділу – Н. І. Полянська, яка починала працювати в Палаті зовсім молодою, зараз працює в одній зі мною установі й удостоєна звання «Заслужений працівник культури України».

Протягом часу моєї роботи у відділі «ЛЖС і ЛР» я разом зі співробітниками інших підрозділів кілька разів їздила у відрядження: тричі до Москви, до Всесоюзної книжкової палати, і одного разу до Києва на нараду, організовану Держкомвидавом УРСР для працівників видавництв і книжкових палат (були запрошені працівники Всесоюзної книжкової палати, а також колеги з Молдавії і, здається, Білорусії). Одне московське відрядження – участь у Всесоюзній нараді «О дальнейшем совершенствовании библиографической работы в стране в свете требований постановления ЦК КПСС “О дальнейшем улучшении идеологической, политико-воспитательной работы“». (Навожу назву цього заходу тому, що в мене збереглася тека із тисненою золотими фарбою назвою, такі роздавали учасникам значущих форумів). Інші відрядження були виробничими – на семінари з підвищення кваліфікації, організовані Всесоюзною книжковою палатою для працівників книжкових палат союзних республік. Московські колеги зустрічали нас тепло. Після участі у семінарі, насиченому професійною інформацією, пропонувалася культурна програма – придбані білети до московських театрів і навіть одного разу до Палацу з’їздів, а музеї ми відвідували самі за власним бажанням.

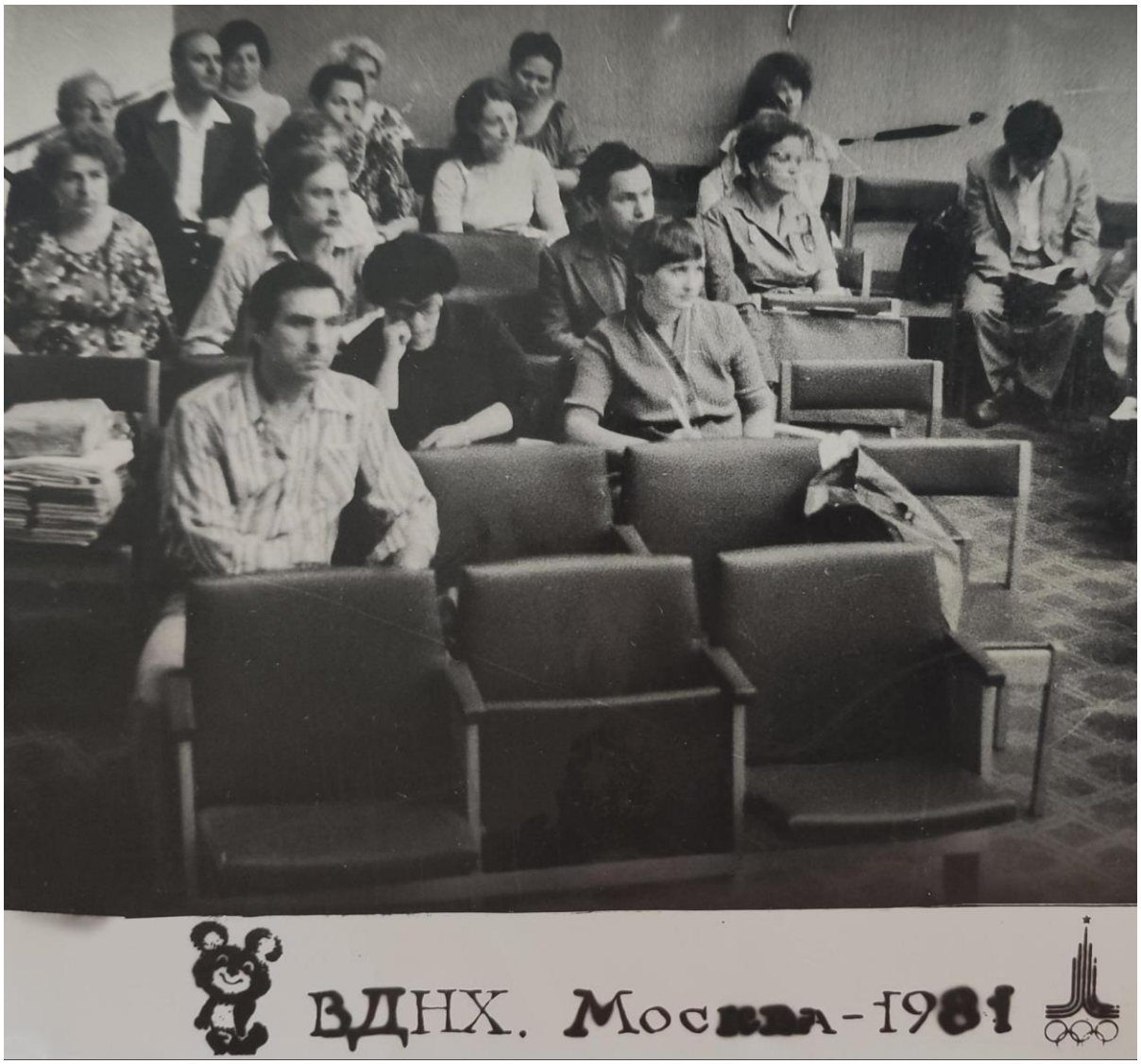

На семінарі у другому ряду С. А. Золотаревська (співробітниця відділу «Літопису газетних статей»), С. М. Миценко

Згадана мною схема класифікації у 1986 р. зазнала доопрацювання і перевидання, а напередодні обговорювалася співробітниками книжкових палат. Найбільше зауважень і пропозицій, за словами фахівця Всесоюзної книжкової палати Н. Я. Азерської, зробили працівники Книжкової палати УРСР і відділу «ЛЖС і ЛР» зокрема. Схвальну оцінку нашої роботи московськими колегами, які з цього приводу приїжджали до Харкова, почути було дуже приємно.

Доконче хочу згадати про екскурсії, що проводилися в Книжковій палаті УРСР до різних міст країни. Мені пощастило брати участь у поїздках до Полтави, Орловщини (по Тургенєвських місцях), до Ясної Поляни і міста Тули, по малому «Золотому кільцю» – Володимир, Суздаль, Загорськ (нині Сергієв Посад), Орєхово-Зуєво, а також до Мінська і Хатині, до Ленінграда. Екскурсії організовувалися завдяки друкарні Палати, яка, на відміну від бібліографічних підрозділів, працювала на госпрозрахунку й мала значно більше коштів. Тому в цих поїздках переважали робітники друкарні, адже для них вони були безкоштовними, інші співробітники подорожували власним коштом (дещо додавала профспілка). Про ці колективні поїздки залишилися яскраві й незабутні враження.

Екскурсія до Тули і Ясної Поляни. 1980 р.

У Ленінграді. 1990 р.

Останні роки перебування Книжкової палати УРСР у Харкові були тривожними. Всупереч обіцяному, нікого з працівників харківської Палати до Києва не запросили. Тому люди звільнялися і йшли світ за очі: дехто не міг влаштуватися на роботу через недалекий від пенсійного вік, декому доводилося працювати не за фахом. Напередодні остаточного переїзду Архіву друку до новозбудованого приміщення в Києві на стажування до Харкова були направлені майбутні працівники – кияни. До відділу «ЛЖС і ЛР» потрапили двоє молодих людей О. Зубарєва і Сафонов. Вони старанно навчалися, я проводила з ними практичні заняття і знаю, що О. Зубарєва згодом очолила відділ державних поточних бібліографічних покажчиків Книжкової палати України в Києві.

У вересні 1991 р. я розпочала працювати на посаді завідуючої редакційно-видавничим відділом Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка. З 2019 р. за станом здоров’я перейшла на посаду головного бібліотекаря цього підрозділу, де й працюю досі.

Здобутий у Книжковій палаті УРСР досвід відіграв важливу роль у моєму професійному зростанні.

Список бібліографічних посилань

1. Державна бібліографія на Україні : зб. ст. [Вип.] I. Харків, 1962. 84 с. ; [Вип.] II. 1965. 110 с.; [Вип.] III. 1967. 118 с.; [Вип.] IV. 1972. 128 с.
2. Подвигом уславлений: до 90-річчя від дня народження Героя Радянського Союзу І. М. Сипала : біогр. нарис. Харків, 2012. 44 с.
3. Сенченко М. І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення. Київ, 1999. 160 с.
4. Сипало Іван Миронович // Вікіпедія. URL: http://surl.li/aavtu.

УДК 821.161.1.09Короленко:7

МИСТЕЦТВО В ЖИТТІ ВОЛОДИМИРА КОРОЛЕНКА

Головко Олеся Володимирівна,
науковий співробітник Полтавського
літературно-меморіального музею В. Г. Короленка,
Україна, Полтава

Анотація. *Розглядається роль образотворчого мистецтва в житті Володимира Короленка, висвітлюються музичні вподобання письменника. Проаналізовано переклад творів В. Г. Короленка мовою кіно.*

Ключові слова: *В. Г. Короленко, образотворче мистецтво, живописні портрети письменника, екранізація творів.*

Annotation. *In the article we will consider the role of fine arts in the life of Vladimir Korolenko, the musical preferences of the writer. Let's analyze the translation of Korolenko's works into the language of cinema.*

Key words: *V. G. Korolenko, fine arts, picturesque portraits of the writer, film adaptations.*

Талановита людина талановита в усіх проявах. Цей вислів можна справедливо віднести і до Володимира Галактіоновича Короленка. Розглядається місце образотворчого мистецтва та музики в житті письменника, а також переклад творів В. Г. Короленка мовою кіно.

У житті Володимира Галактіоновича, його творчості і формуванні художніх смаків важливу роль відіграло образотворче мистецтво.

Малювання було сімейною традицією родини В. Г. Короленка. Відомо, що здібність до малювання була і у батька письменника, Галактіона Опанасовича. Пізніше професійно образотворчим мистецтвом займалася молодша донька письменника, Наталія, яка у Франції в Тулузькій художній академії пройшла курс по малюнку та скульптурі. Вона єдина з сім'ї, де майже всі добре малювали, мала художню освіту. Старша ж донька, Софія, захоплювалася ліпкою. Онучка Володимира Галактіоновича – Софія Ляхович закінчила Миргородський керамічний технікум імені М. В. Гоголя, правнучка письменника – Наталія Сергіївна теж гарно малювала. Добре малював і сам Володимир Галактіонович. З фарбами він не розлучався практично все життя. Ось що згадувала старша донька В. Короленка, Софія: «*Батько мав великі здібності до малювання. Цю рису мало хто знає. Під час своїх подорожей він замальовував багато що, а потім ці малюнки допомагали йому в роботі. Пізніше, в Петербурзі, він малював фарбами, але мало»* [1, с. 3]. В. Г. Короленко також вдало робив копії картин, ікон.

Художники знали творчість письменника, захоплювалися ним. Незважаючи на небажання В. Короленка позувати, вони відобразили Володимира Галактіоновича в портретах. Прижиттєві живописні портрети В. Г. Короленка свого часу намалювали: М. Ярошенко (1898), копію можна оглянути в вітальні музею, І. Пархоменко (1909), картина представлена в літературній експозиції музею В. Г. Короленка в Полтаві. Відомі також портретні малюнки І. Рєпіна (1896, 1910) і І. Бродського (1913). В автобіографічний повісті: «Історії мого сучасника» Володимир Галактіонович відзначає, що свого часу з великою любов'ю скопіював тушшю з гравюри бурлаків І. Ю. Рєпіна та повісив на стіні своєї кімнати у Петербурзі.

Письменник також цікавився творчістю художників, відвідував столичні і провінційні художні виставки, знайомився з мистецтвом країн, в яких йому доводилося бути. У 1893 р. В. Короленко відвідав всесвітню виставку в Чикаго, де особливу увагу приділив відділу живопису.

Одного разу на виставці художників-передвижників увагу Володимира Галактіоновича привернули картини В. Полєнова: «Христос і грішниця» та В. Сурикова: «Бояриня Морозова». В. Г. Короленко присвятив порівняльному аналізу цих двох картин – за сюжетом, композицією, стилем виконання, ідейно-смисловою направленістю статтю «Дві картини: роздуми літератора» (1887). Христос, як головна фігура картини В. Полєнова, представлена, на думку В. Короленка, саме як

людина. Його розіп'яли та глумились над ним як над людиною. Але він запалив в серцях людей той священний вогонь, котрий був у ньому самому. За композицією ліва сторона картини це новий світ, а права – старий. Новий – звертається до Христа з захопленим сподіванням. Старий світ біснується, ворогує і страждає. Погляд Христа наповнений впевненістю. Він ледь розчув запитання, ледь охопив поглядом строкатий натовп – і вже в душі його піднімається милосердя до грішників. Хто з вас без гріха – хай кине перший камінь. За словами В. Полєнова, ніхто інший так глибоко не зрозумів його задуму, як Володимир Галактіонович, і у вдячність прислав йому гравюру цієї картини з написом.

В. Г. Короленка хвилювали питання про цілі та задачі образотворчого мистецтва. Він був проти викривлення дійсності. Володимир Галактіонович був прихильником мистецтва реалістичного. На його думку, змістом взагалі у всіх картинах повинна бути, по-перше, «художня правда», а в картинах складних (не портретах) ще й «ідея».

Варто відзначити місце музики в житті письменника. За словами дослідниці Т. Пономарьової, *«Володимир Галактіонович не вмів грати на якому-небудь музичному інструменті, але на фортепіано грали його мати, Евеліна Осипівна, його рідні сестри, а двоюрідна сестра Олена Никтополіонівна Бірюкова (Короленко) в 1872 р. закінчила Петербурзьку консерваторію*» [2, с. 98]. Улюбленим твором В. Короленка була опера «Травіата» Д. Верді. Захоплений народним українським музичним мистецтвом, письменник слухав українські народні пісні. Ще гімназистом записався в церковний хор. Володимир Галактіонович був добре обізнаний з подіями музичного життя, з творчістю таких відомих музикантів, як Д. Верді, Ж. Оренбах та інші. Відомо, що В. Короленко брав участь в організації концерту, присвяченому М. Лисенку в Санкт-Петербурзі в 1904 р. Характерно, що і творчість Володимира Галактіоновича не залишилася без уваги музикантів. У 1894 р. в Одесі була поставлена опера: «В грозу» композитора В. Рєбікова за мотивами оповідання «Ліс шумить» [2, с. 101].

Чимало творів Володимира Короленка екранізовано. Перші спроби були здійснені в 50-х рр. XX століття. У 1953 р. ще тоді нікому не відомий режисер-практикант Леонід Гайдай зняв кінострічку: «Довгий шлях» за мотивами оповідання В. Короленка: «Ат-Даван» і «Чудна». У 1961 р. відбулася екранізація: «Сліпого музиканта», режисер – Т. Лукашевич. Головні ролі виконали батько та син Ліванові. Для Василя Ліванова це був акторський дебют. Зйомки фільму відбувалися на Рівненщині.

У 1983 р. відомий кінорежисер Кіра Муратова зняла фільм: «Серед сірого каміння» за мотивами оповідання В. Короленка: «В дурному товаристві» («Діти підземелля»).

Події мултанської справи стали історичною основою художнього роману Михайла Петрова: «Старий Мултан». Посилання на мултанську справу є і в романі Бориса Акуніна: «Пелагея та білий бульдог». У 2009 р. на основі роману режисер Юрій Мороз створив серіал: «Пелагея та білий бульдог». У романі в Росії в XIX ст. монахиня розкриває заплутані злочини. Описані Б. Акуніним події – а саме сфабрикована справа про людські жертвоприношення – основані на реальних подіях. Йдеться про Мултанську справу, яка 1890 р. сколихнула Російську імперію. Жертвами переслідування тоді стали селяни-удмурти, які проживали в Малмижському повіті Вятської губернії. А їх захисником – відомий письменник Володимир Короленко.

Ще один фільм за твором В. Г. Короленка: «Казка про гроші» – дебютна стрічка української режисера Олесі Моргунець-Ісаєнко, знята за мотивами повісті «Йом-Кіпур, або Судний день». Стрічка створена Національною кіностудією художніх фільмів імені О. Довженка. Фільм вийшов в обмежений український прокат 25 січня 2018 р. Зйомки відбувалися в Києві та в музеї народної архітектури та побуту в Пирогово. За сюжетом, сільський парубок Левко успадковує млин свого дядька – чоловік за загадкових обставин утопився в озері. Неочікуване збагачення збурює в Левкові нестримну жагу до грошей. Він привласнює шинок єврея Янкеля, якого за надмірну жадібність забрав чорт Хапун. Левко починає лихварювати та забирати в людей останнє. Коли він геть втрачає здатність до співчуття, дружби та кохання, нечиста сила добирається і до нього. Головні ролі у фільмі виконали Андрій Ісаєнко, Анастасія Карпенко, Михайло Кукуюк, Олександр Кобзар, Микола Боклан. Як бачимо, цікавість до творчості Володимира Короленка зростає, і це не може не радувати.

Список бібліографічних посилань

1. Короленко С. В. Отрывки из стенограммы заседания сектора русской литературы XIX–XX вв. Государственного литературного музея 9 апр. 1946 г. С. 3.
2. Пономарьова Т. Світла особистість імперії темряви: В. Г. Короленко на Рівненщині: джерела, літературні дослідження та краєзнавчі нариси. Рівне, 2010. 304 с.

УДК 09:811.124]“17/18”]:[026:[069(477.411-4):94(477)]]

СТАРОДРУКИ ЛАТИНСЬКИМ ШРИФТОМ XVIII–XIX ст. У БІБЛІОТЕЧНОМУ ФОНДІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: КАТАЛОГ

Дідора Лариса Костянтинівна,
провідний бібліотекар
Національного музею історії України,
Куцаєва Тамара Олександрівна,
старший науковий співробітник
Національного музею історії України,
кандидат історичних наук,
Україна, Київ

Анотація. *Представлено перший огляд та анотований каталог (під)колекції стародруків латинським шрифтом, які зберігаються у бібліотечному фонді Національного музею історії України.*

Ключові слова: *екслібрис, інскрипт, стародрук, Національний музей історії України.*

Annotation. *The authors of the article present the first review and the commented catalogue of the collections of Hand Press Books in Latin font stored in the library of the National Museum of Ukrainian History.*

Key words: *bookplate, inscript, old print, National Museum of Ukrainian History.*

Стародруки є одним з найцінніших надбань культурної спадщини світу. Українська бібліотечна енциклопедія подає таке визначення терміну «стародрук» – це книга, надрукована з сер. XV ст., від початку запровадження друкарства в Європі, до 1830 р., до запровадження машин у друкарській справі, на ручних верстатах, на ганчір'яному папері. Стародруки є окрасою, гордістю колекції бібліотеки будь-якої інституції. У бібліотечному фонді Національного музею історії України (НМІУ-БФ) було віднайдено понад 100 стародруків XVIII–XIX ст., 15 із них видані в 1725–1818 рр. у Нідерландах, Польщі, Російській імперії та Франції латинським шрифтом: французькою, польською та латинською мовами. Це тиражні стародруки. Тому метою статті є огляд (під)колекції стародруків, надрукованих латинським шрифтом і введення у науковий обіг анотованого каталогу зазначених книжкових пам'яток. Ця тема ще не була

предметом окремого вивчення, що і визначає актуальність та новизну дослідження.

Під час повної звірки фонду, яка тривала в 2017–2019 рр., у фрагментах приватних бібліотек видатних особистостей виявлено окремі стародруки. Деякі з них є особливо унікальними. Наприклад, окремий відбиток зі статті археографа, етнографа та російського історика німецького походження Герарда-Фрідріха Міллера «De scriptis tangvticis in Sibiria repertis», латина, 1747 р. Видання належало репресованому археологу М. О. Макаренку, про що свідчить екслібрис (рукопис, ім'я) на титульному аркуші. Книга представлена на виставці «Книгозбірня НМІУ: історія та колекції» (відкрита 09.11.2019 р.)[1]. Завдяки моніторингу онлайн-каталогів було виявлено примірник цього рідкісного видання лише в бібліотеці Національного музею етнології у м. Осака (Японія). А вперше статтю опублікував часопис «Комментарии Санкт-Петербургской Императорской Академии Наук» (т. 10, СПб., 1738 р.).

Протягом звірки фонду ми також зробили перший огляд (під)колекції франкомовних стародруків, у т. ч. найстаріших видань, що зберігаються у фонді. Презентація відбулась на науково-краєзнавчій конференції «Бердичівська земля як феномен розвитку європейської культури та мистецтва», присвяченій 220-річчю від дня народження Оноре де Бальзака[2]. Частина стародруків колись зберігалися у бібліотеці Ф. К. Вовка та у книгозбірні знищеного за часів репресій Кабінету-музею антропології та етнології ім. Федора Вовка. На сторінках видань є екслібриси: Федора Кіндратовича (рукопис, підпис) і штемпеля Кабінету-музею. Рідкісним є також друге видання праці адвоката Паризького парламенту, історика та літератора Жана-Баптиста де ля Рошеля «Цар Дмитро. Історія Московії» (1740 р.). Ця праця – з бібліотеки ля Рошеля, містить екслібрис (рукопис, ім'я) на форзаці.

Особливе місце в (під)колекції посідають перше видання двотомної праці французького історика та публіциста Шарля-Луї Лезюра «Історія козаків, якій передує вступ, або погляд на народи, що мешкали в країні козаків до навали татар» (1814 р.) і 1-й том праці засновника польського

---

[1] Дідора Л. Найцікавіші книги з книгозбірні Національного музею історії України. URL: https://www.youtube.com/watch?v=meQ_3uMzWvM.

[2] Куцаєва Т., Дідора Л. Стародруки та антикварні видання французькою мовою в книгозбірні НМІУ: перший огляд колекції // Велика Волинь : наук. зб. 2019 (58). С. 181–189.

науково-дослідного товариства у Львові «Оссоленіум» графа Юзефа Максиміліана Оссолінського «Wiadomosci historyczno-krytyczne do dziejow literatury polskiey» (1818 р.). Книга належала композитору Борису Сергійовичу Шереметєву (1822–1906 рр.), потім бібліотеці Київського музею старожитностей і мистецтв (зараз колекції музею – це складові НМІУ та Національного художнього музею України). Отже, наукова атрибуція (під)колекції стародруків латинським шрифтом в НМІУ-БФ свідчить про її цінність та перспективи дослідження, опису та каталогізації віднайдених раритетів.

Анотований каталог стародруків латинським шрифтом

1. *Desfontaines, Pierre-Francois Guyot.* Histoire Des Revolutions De Pologne Depuis le commencement de cette Monarchie jusqu' ala derniere Election de Stanislas Leszczynski. Т. 2. Amsterdam, 1735. 304 с., 32 табл. Фр. мова. 16,5×10,5 см: неатрибутований, овальний, гербовий суперекслібрис (Іл. 1), екслібрис (рукопис) Ф. Вовка, маргіналія [май 27/1889], екслібриси-штемпеля Музею антропології та етнології ім. Хв. Вовка (МХВ), бібліотеки Київського державного історичного музею (ДІМ).

2. *Lacombe, Jacques*. Abrygy chronologique de l'Histoire du Nord, ou des ytats de Dannemarc, de Russie, de Suyde, de Pologne, de Prusse, de Courland. Т. 1. Paris, 1762. 656 с. Фр. мова. 16,5×9,5 см: екслібриси: (рукопис) Ф. Вовка, МХВ, ДІМ.

3. *Lacombe, Jacques.* Histoire des revolutions de l'Empire de Russie. Paris, 1760. 412 с. Фр. мова. 16,5×10,5 см: екслібриси МХВ, ДІМ, нерозшифровані маргіналії з датою 1836 р.

4–7. *Nesteruranoi, Iwan [псевдонім автора на виданні Rousset de Missy, Jean]*. Memoires du regne de Pierre le Grand, empereur de Russie, pere de la patrie. Т. 1. Amsterdam, 1725. 470 с., 19 табл. Фр. мова. 16,5×10,5 см: екслібриси МХВ, ДІМ, видавнича марка, на фронти списі гравійований портрет Петра І роботи Фредеріка Оттенса (1694–1727); Т. 2. Amsterdam, 1725. 608 с. *Опис – те саме.* На фронтисписі гравійований портрет Петра І роботи Якоба Хоубракена (1698–1780); Т. 3. Amsterdam, 1726. 635 с. *Опис – те саме.* На фронтисписі гравійований портрет Катерини І роботи Я. Хоубракена; Т. 4. Amsterdam, 1726. 752 с., карта. *Опис – те саме.* На фронтисписі гравійований портрет Петра І роботи Я. Хоубракена.

8. *Krasheninnikov, Stepan*. Histoire de Kamtschatka, des isles Kurilski, et des contrees voisines. Т. 1. Lyon, 1767. 359 с., 2 карти. Фр. мова. 16,5×9,5 см: Тверда обкладинка. Екслібрис (рукопис) Ф. Вовка, маргіналії, у т. ч. [Париж 1889] (Іл. 2), видавнича марка екслібриси МХВ, ДІМ.

9. *Golovnin, Vasilii.* Voyagede M. Golovnin, capitaine de vaisseau de la Marine imperiale de Russie, contenant le récit de sa captivite chez les Japonois, pendant les annees 1811, 1812 et 1813, et ses observations sur l'empire du Japon. T. 2. Paris, Gide Fils, 1818. 452 с., карта. Фр. мова. 21×13 см: екслібриси МХВ, ДІМ.

10. *Nee De La Rochelle, Jean-Baptiste.*Le czar Demetrius, histoire moscovite. Paris, 1740. 228 с. Фр. мова. 15×9 см: авторський примірник. Екслібрис (рукопис) «M. de la Rochelle», МХВ.

11. *Gerardi Friderici Mvlleri.* De scriptis tangvticis in Sibiria repertis. Petropoli: Typis Academiae scientiarvm, 1747. Латина. Збільшений формат: екслібрис (рукопис) М. Макаренко (Іл. 3).

12−13. *Lesur, Charles-Louis.* Histoire des Kosaques, precedee d'une introduction ou coup-d'oeil sur les peuples qui ont habite le pays des Kosaques, avant l'invasion des Tartares. T. 1. Paris, 1814. 405 с. Фр. мова. 21×14 см: м'яка обкладинка, екслібриси МХВ; Т. 2. Paris, 1814. 420 с.: *Опис – те саме.* Екслібрис ДІМ.

14. *Grevenitz, Friedrich August von.* Wloscianin w Polszcze: rys szczegołowy wraz z proiektami do prawa. Warszawa: w drukarni przy Nowolipiu nro 646 [i. e. Onufry Latkiewicz], 1818. 110 с. Пол. мова. Стандартний розмір, неатрибутований круглий екслібрис-штемпель.

15. *Ossolinski, Jozef Maksymilian.* Wiadomosci historyczno-krytyczne do dziejow literatury polskiey: o pisarzach polskich, takze postronnych, ktorzy w Polscze albo o Polscze pisali, oraz o ich dziełach. T. 1. Krakow, 1819. 514 с., 5 гравюр. Пол. мова. 20×13 см: Додаткові відомості: походить з бібліотеки Б. Шереметєва, на сторінках видання – екслібриси-штемпеля Київського музею старожитностей і мистецтв, Української Академії наук, Кабінету Українського мистецтва, ДІМ, екслібрис (рукопис) [388. Б[орис]. Шер[еметєв].] (Іл. 4).

УДК 069+930.25]:069.4

ФОНДИ ТА КОЛЕКЦІЇ ДОКУМЕНТНИХ ПАМ'ЯТОК У МУЗЕЇ-АРХІВІ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Березовська Ольга Василівна,
старший науковий співробітник
Музею-архіву народної культури українського Полісся
Державного наукового центру захисту культурної
спадщини від техногенних катастроф,
Україна, Київ

Анотація. *Висвітлено склад архівних фондів та колекцій документних пам'яток у Музеї-архіві народної культури українського Полісся.*

Ключові слова: *музей-архів, популяризація архівних джерел, національна свідомість.*

Annotation. *The composition of archival funds and collections of documentary monuments in the Museum-archive of folk culture of Ukrainian Polissya is covered.*

Key words: *museum-archive, popularization of archival sources, national consciousness.*

Однією з характерних рис культурного відродження та зростання національної самосвідомості в Україні є посилення інтересу громадськості, широких кіл суспільства до архівної спадщини, її місця та ролі в контексті суспільно-політичного життя українського народу. Сучасні українські архіви стають все більше відкритими для користувачів, дослідників, пошуковців через пряму взаємодію з ними, шляхом цифровізації документної спадщини та її популяризації. Поряд з тим документні архівні комплекси, що зберігаються в музейних установах України наразі є малодослідженими, малоописаними та малодоступними для широкого загалу і найчастіше виконують роль музейних експонатів у загальноукраїнській музейній системі. Тому висвітлення, оприлюднення та популяризація архівних джерел є нагальним завданням архівістів музейних структур. Метою цього дослідження є висвітлення складу архівних фондів та колекцій документних пам'яток на паперових носіях у Музеї-архіві народної культури українського Полісся (МАНКУП).

МАНКУП є структурним підрозділом Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (ДНЦЗКСТК),

що перебуває у підпорядкуванні Державного агентства України з управління зоною відчуження [2]. Така специфіка передбачає певні особливості в організації роботи музейного та архівного підрозділів МАНКУП. Так, зокрема, архівний підрозділ здійснює свою діяльність відповідно до Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» та Закону України «Про музеї та музейну справу», керуючись нормативними та методичними документами Державної архівної служби України. Практичні та теоретичні аспекти організації архівних документів у МАНКУП тісно пов'язані з експедиційною діяльністю ДНЦЗКСТК, адже архів МАНКУП комплектується документами, перш за все, виявленими та зібраними науковцями під час роботи історико-культурологічних експедицій (ІКЕ) до Чорнобильської зони відчуження (ЧЗВ) та комплексних історико-етнографічних експедицій (ІЕЕ) (до регіонів українського Полісся та переселенців з ЧЗВ), у яких беруть участь працівники наукових, освітніх, культурних закладів з багатьох областей України.

Колекція архівних документів, зібраних ІКЕ нараховує більше 20 тис. одиниць. До неї належать документи установ, організацій, приватних осіб, що діяли та проживали на територіях, які були згодом ліквідовані / відселені внаслідок аварії на ЧАЕС, та документи, евакуйовані учасниками ІКЕ у 1994−2017 рр.

До складу колекції архівних документів, зібраних під час комплексних експедицій входять документи мешканців поліських регіонів, більшу частину складають фотодокументи етнографічного спрямування, які є наочним доповненням для етнографічних наукових досліджень вчених-етнографів, фольклористів. Також за результатом діяльності ІЕЕ в архіві відкладаються стенограми польових етнографічних записів, що фіксують елементи української традиційної поліської культури.

Вагомим сегментом архівної документації є безпосередньо архівний фонд ДНЦЗКСТК. Він постійно поповнюється та містить документи, утворені в процесі діяльності центру і поділяється на три частини: науково-організаційна і управлінська документація (опис 1), науково-дослідна документація (опис 2) та документація з кадрових питань (особового складу) (опис 3-к) за 2001−2011 рр.

До опису № 1 внесено науково-організаційну та управлінську документацію Державного науково-виробничого підприємства «Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій» МНС України та ДНЦЗКСТК. Управлінська документація представлена в описі наказами

МНС України з питань створення та діяльності центру, наказом МНС України від 14.05.2007 р. № 327 «Про реорганізацію ДНВП «Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій»», наказами та дорученнями МНС України з питань діяльності центру, наказами директора центру з основної діяльності, листуванням з питань основної діяльності, установчими документами (статут зі змінами до нього, свідоцтва та довідки), програмою діяльності центру на 2001−2003 рр., річними звітами про наукову діяльність центру, документами (листування, інформації, програма парламентських слухань, текст звернення Б. І. Олійника, І. М. Дзюби, П. Т. Тронька, І. Р. Юхновського про державну підтримку діяльності центру, постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань "18-та річниця Чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє"») з проведення парламентських слухань до 18-ї річниці Чорнобильської катастрофи, інформацією про результати реставраційного огляду фондів центру, інформацією центру щодо створення науково-інформаційної системи об'єктів матеріальної і духовної культури постраждалих районів українського Полісся, документами (листування, звернення, обґрунтування) з питань забезпечення збереження культурно-історичної спадщини населення постраждалих територій, документами (листування, пропозиції, обґрунтування, кошториси), поданими центром до загальнодержавного Плану заходів, пов'язаних із 25 роковинами Чорнобильської катастрофи. До цього підрозділу опису також ввійшли документи з питань утворення у структурі центру МАНКУП: доповідна записка начальнику Управління освіти і науки МНС України О. П. Євсюкову з обґрунтуванням створення МАНКУП у складі центру, документи (наказ МНС України, листування, висновок Державної архівної служби України) про створення МАНКУП. Фінансово-господарська діяльність центру представлена кошторисами доходів і видатків установи, штатними розписами, фінансовими звітами. До опису також включено колективні договори між адміністрацією та трудовим колективом, які вміщено до підрозділу «Первинний профспілковий осередок». До науково-дослідної документації віднесено заключні звіти з науково-дослідних робіт центру з питань комплексних досліджень народної культури постраждалих сіл українського Полісся; результатів археологічних досліджень, проведених на території ЧЗВ; розробки методологічних засад формування архіву аудіовізуальних документів Чорнобильського науково-інформаційного фонду етнокультурної спадщини тощо. Документація з кадрових питань центру включає накази

директора з кадрових питань, накази про відрядження до ЧЗВ та для проведення історико-етнографічних, археологічних експедицій, особові справи звільнених працівників, трудові угоди, особові рахунки по зарплаті працівників. В цілому архівна документація, утворена в процесі діяльності ДНЦЗКСТК, складає комплексне документне зібрання, що репрезентує багатогранну історію діяльності центру та його структурних підрозділів, науковців у справі збереження культурної спадщини територій, постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС.

Поряд з тим, архівний фонд МАНКУП поповнився особовими фондами. Так, у 2019 р. Т. О. Лукіною – засновницею громадської організації «Діти Чорнобиля» − було передано розсип документів (у кількості 8 см.), що стосуються процесу утворення та діяльності ГО «Діти Чорнобиля» (рішення виконавчого комітету Ватутінської райради міста Києва «Про реєстрацію статуту районної організації «Діти Чорнобиля» при жіночій раді району», статут ГО, протоколи засідань евакуйованого населення із зони відселення та учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС) (1989−1990 рр.); фотодокументи переселенців-прип'ятчан (1986 р.); особові документи Т. О. Лукіної (повідомлення Лукіній Т. О. від адміністрації Прип'ятського радіозаводу «Юпітер» про припинення діяльності заводу у зв'язку з аварією на ЧАЕС та її звільнення; телеграма Лукіну В. С. від Лукіної Т. О. про місце її перебування після евакуації з м. Прип'ять; почесна грамота) (1986−1990 рр.). Серед документів для дослідників історії аварії на ЧАЕС вагомими є спогади В. П. Волошка, голови Прип'ятського райвиконкому (1981–1986 рр.) про будівництво м. Прип'ять та Чорнобильської АЕС (2002 р.); інтерв'ю з директором Чорнобильської АЕС (1970−1986 рр.) В. П. Брюхановим (2005 р.). Також у фонді зібралася значна частина періодичної преси, що висвітлювала аварію на ЧАЕС та її наслідки, зокрема, малотиражних газет – друкованих органів управління ЧЗВ (Трудовая вахта, Вісник Чорнобиля, Чернобыльская газета) та підшивка газети «Трибуна энергетика» – друкованого ЗМІ управління будівництвом Чорнобильської АЕС за 1987 р. Також у фонді зберігаються радянські агітаційні плакати художників В. Височина, Р. Шутенко за 1986 р. Цей архівний фонд перебуває на стадії науково-технічного опрацювання та згодом буде доступним для зацікавлених дослідників.

У 2018 р. архів МАНКУП поповнився документною спадщиною відомого українського етнографа, кандидата історичних наук, дослідниці сімейної обрядовості українців Н. К. Гаврилюк (1938−2018 рр.) [2] –

наукового працівника Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України та ДНЦЗКСТК. З-поміж особових документів відомої ученої у фонді зберігається значний (і здебільшого неопублікований) масив наукових розвідок Наталі Костівни, присвячених теоретико-методологічним аспектам, підкріплених фактологічним матеріалом, зібраним під час її участі в наукових експедиціях до Київського (в т. ч. Чорнобильського), Рівненського, Житомирського Полісся. Наукові розвідки, акумульовані в архівному фонді Н. К. Гаврилюк, становлять значний інтерес для етнографів – дослідників родильної та поховальної обрядовості українців.

Таким чином у МАНКУП накопичуються та зберігаються документи, що є значним інформаційним ресурсом у питанні збереження, трансляції, відтворення історичної пам'яті про ті території, що були назавжди втрачені внаслідок техногенної катастрофи на Чорнобильській АЕС.

Список бібліографічних посилань

1. Наталя Гаврилюк (20.06.1938−30.08.2018) (некролог) // Народна творчість та етнологія. 2018. № 4. С. 112−113.

2. Омеляшко Р. Збереження історико-культурної спадщини Чорнобильської зони // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. Київ, 2003. Вип. 6. С. 270–272.

УДК 023.5-051(477.54-25)Габель

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ БІБЛІОТЕКАРЯ ЛЮДМИЛИ ГАБЕЛЬ

Мамон В'ячеслав Євгенович,
підприємець,
Україна, Харків

Анотація. *Розповідь про життєвий шлях бібліотекарки, революціонерки та громадської діячки Людмили Габель та про її творчий доробок, який зберігається в архівному фонді Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка.*

Ключові слова: *Харківська громадська бібліотека, революція 1905 року, історія ХДНБ, жіночий рух у Харкові.*

Annotation. *The article tells about the life of the librarian, revolutionary and public figure Lyudmyla Gabel and her creative heritage, which is kept in the Archive Fund of the Kharkiv State Scientific Library. V. G. Korolenko.*

Key words: *Kharkov Public Library, Revolution of 1905, history of KSSL, women's movement in Kharkiv.*

Людмила Орестівна Габель була представницею прославленої бібліотечної родини Габель, тісно пов'язаної з історією Харківської громадської бібліотеки. ЇЇ батьки – Орест Мартинович та Августина Станіславівна були революціонерами-народниками. У 1876 р. вони були членами гуртка, який готував втечу з тюрми Ковалику та Войнаральському. Однак план не вдався, а його організатори були схоплені. На момент арешту Августина Станіславівна була при надії. Свою першу дитину, Людмилу, вона народила у Литовському замку. Через поганий стан матері та дитини їх перевели у лазарет, а невдовзі Людмилу віддали сестрі матері – Олені Лімбек. Через пів року вдалося звільнити й Августину. Насамперед це вдалося зробити завдяки знайомству Олени з впливовим чиновником Анатолієм Коні. Перші пів року життя Людмила прожила з тіткою. В архівному фонді Маргарити Габель зберігалася фотографія немовляти Людмили на руках якоїсь жінки. На нашу думку, цю жінку можна ідентифікувати як Олену Лімбек [23; 28].

Після того, як батька Людмили Ореста засудили до вислання до Західного Сибіру, Августина вирішила поїхати за ним. Узимку 1876 р. вона з Людмилою на руках відправилася до Балаганська. Життя родини було досить складним, відомо що основною їх стравою у той час була картопля. Про життя Люлі, так називали Людмилу у родині, відомо дуже мало у ті часи. У 1887 р. строк заслання закінчився і родина переселилася до Харкова, де жив брат Ореста. Оресту вдалося зробити кар'єру і надати дітям гідне життя [23].

Відомо, що сестри Габель плавали пароплавом «Імператриця Марія Федорівна» Волгою і відпочивали в Італії на березі озера Маджоре [6, с. 21]. Також збереглася фотографія 1895 р., де зображені представники родин Габель та Кравцових у Професорському куточку Алушти [24]. Людмила закінчила другу жіночу гімназію зі званням домашньої наставниці [18, с. 6]. Ще з юнацьких років відомо, що тоді її улюбленими поетами були Семен Надсон та Петро Якубович [23, с. 55].

Старші діти Габелів, як і батьки, захоплювалися революційними ідеями. Так у 1899 р. проводили обшук в Олени Габель, а потім було

встановлено за нею секретний нагляд. У наглядових документах описуються склад родини станом на 31 липня 1899 р. Людмила там зазначена як панянка 22 років без занять [20, арк. 3 зв.]. У 1901 р. була заарештована і Людмила Габель. Її підозрювали у причетності до Харківської групи соціалістів-революціонерів. Ця група брала участь в організації з'їзду есерів у Харкові в грудні 1900 р., на якому був складений «Маніфест партії соціалістів-революціонерів». А у лютому 1901 р. в організації з'їзду представників есерських гуртків на якому вирішили об'єднатися з Робітничої партією політичного звільнення Росії, організувати таємну організацію та надрукувати видання «Подсчёт сил». Обшук не виявив у Людмили забороненої літератури [15, с. 52]. Однак за зв'язок зі столичними революціонерами її відвезли до Санкт-Петербурга, де притягнули визнання провини. Після повернення до Харкова за нею був встановлений особливий нагляд, який тривав з 5 червня до 13 вересня 1901 р. Окрім Харкова, Людмила мешкала у Люботині, де провела майже два літніх місяці [21, арк. 1−10; 9, с. 189].

У вересні 1904 р. вона звернулася із проханням до попечителя Харківського навчального округу про клопотання перед Міністерством народної просвіти, щоб її було допущено до слухання лекцій на юридичному факультеті Харківського університету. Прохання було схвалене і вона разом з дворянкою Домбровською стали першими жінками, які навчалися на юридичному факультеті Харківського університету [18, с. 6; 19, с. 158].

Брала активну участь у революції 1905–1907 рр. Разом із сестрою Марією була членкинею бойової дружини В. О. Талаєва [3, с. 85]. Також у своїх спогадах Людмила Орестівна згадує випадок, який стався у грудні 1905, коли вона разом з Любов'ю Григорович та Віктором Раппом була на мітингу. Його проводив відомий більшовик Артем. Наприкінці мітингу Артем повів схвильований натовп, серед якого була і Людмила з товаришами, до заводу Гельферіх-Саде, де урядові війська тримали в облозі повсталих робітників. Планувалося, що натовп відверне увагу війська, а робітники зможуть втекти. Однак ця спроба виявилася марною [26, с. 25].

Людмила Габель була членкинею бібліотеки з 1894 р. [8, с. 84] і брала активну участь у її діяльності. Відомо, що у 1902 –1903 рр. разом з сестрою Валерією вела облік підписників [16, с. 3]. А на загальних зборах від 13 грудня 1908 р. під час дискусії щодо звіту ревізійної комісії продемонструвала гарну обізнаність з процесу поповнення бібліотеки

новими книгами, а також про стан справ музичної комісії [11, с. 4–5]. На наступних зборах, 24 січня 1909 р. вона виступила на захист безоплатних працівниць бібліотеки. Тоді співробітниці отримали додаткові обов'язки – попереджувати крадіжки книг у бібліотеці. На що співробітниця Котельникова заявила, якщо ці заходи виявляться неефективним, а Правління все одно буде змушувати співробітниць їх виконувати, то вони підуть з бібліотеки усім колективом. Людмила Орестівна заявила: *«Сотрудницы несутъ свои обязанности по кабинету для чтенія безплатно. Если онѣ уйдутъ, гдѣ набрать другихъ? Въ своемъ же заявленіи онѣ вполнѣ правы: онѣ записались въ сотрудницы, чтобы принимать и выдавать книги, а не для контроля»* [12, с. 5].

Л. Габель брала активну участь у діяльності Комітету з влаштування сільських бібліотек Харківського товариства грамотності. З 1898 р. вона була членкинею та працівницею цього комітету також членкинею його Книжкової комісії. Вона вела листування з людьми та організаціями щодо відкриття нових бібліотек у межах Харківської губернії, а також з численними клієнтами комітету за межами губернії. Проводила прийоми та інструктажі відвідувачів, які цікавилися досвідом комітету в народно-бібліотечній справі, технікою організації сільських бібліотек та постачанням їх книгами [26, с. 1].

Взимку 1907 р. за наказом генерал-губернатора було опечатано книжковий склад Комітету. На той час там зберігалося багато забороненої літератури. Людмилі Габель разом із завідувачкою складу, Любов'ю Григорович, вдалося потрапити всередину не порушивши печатки та винести заборонену літературу. Ця справа виявилася дуже кропіткою, бо довелося перевірити кожну полицю, а також, розшити посилки з книгами, замінити заборонені на легальні та знову зашити. Однак закриття складу на пів року і нові обмеження у роботі бібліотек дуже ускладнили роботу Комітету і на початку 1910 р. він був закритий [26, с. 16–17].

Того ж року членів Комітету заарештували за обвинуваченням у розповсюдженні революційної літератури, ст. 129 п. 2. 8 березня 1910 р. була звільнена з тюрми під заставу 3000 карбованців. Тоді ж за нею був встановлений негласний нагляд, що тривав до 29 березня 1912 р. [22, арк. 1–9].

Обвинувачем був товариш прокурора Олександр Миколайович Гейденрейх, захисником – відомий юрист Леонід Якович Таубер [17, с. 6]. Останній товаришував з родиною Габелів. Членів комітету виправдали, бо не змогли довести їх протиправну діяльність. Це сталося через те, що

правоохоронці змогли знайти лише незначну кількість заборонених книжок на складі у 1907 р. Присутні у коридорі суду влаштували овацію, коли там з'явилися виправдані [26, с. 17–18].

Після виправдання Людмила була активною учасницею феміністичного руху міста. Вона була присутня на зборах жінок-юристок, які відбулися 19 листопада 1911 р. на квартирі Ольги Кушарової (Сумська, 2). Жінки обговорювали результати поїздки представниці їхньої громади Х. С. Березінської до столиці з приводу захисту прав жінок з вищою освітою та обговорювали плани створення харківського відділу Ліги рівноправності жінок. Це їм вдалося. Станом на 1912 р. у Російській імперії існувало лише два відділи Ліги, один з яких знаходився у Харкові за адресою вул. Підгорна, 14, квартира пані Габель. Жінки планували створити при харківському відділенні Ліги юридичне бюро, де працювали б разом жінки та чоловіки. Та це їм не вдалося, і за пропозицією київської феміністки Березінської було вирішено створити *«самостійну феміністичну організацію»* [27; 7, с. 197].

Людмила успішно закінчила навчання в університеті у травні 1912 р., окрім неї, дипломи отримали ще п'ять жінок юристок [10, с. 6]. 3 листопада того ж року випускниці виступили на зборах Харківського товариства взаємної допомоги працюючих жінок, Людмила була доповідачкою, та запропонували створити бюро для надання юридичної допомоги для членкинь товариства. Збори підтримали цю ініціативу і постановили створити комісію для складання інструкції для бюро [13, с. 6].

Людмила Габель цікавилася питанням дитячої злочинності. 16 листопада 1912 р. її обрано членом правління новоствореного Харківського товариства патронату над неповнолітніми [1, с. 7], згодом стає його секретаркою. Весною наступного року стає безплатною піклувальницею Дитячого суду. Як Людмила Орестівна сама визнавала, на посаді секретаря патронату вона була осторонь судових справ, а за перші три місяці роботи піклувальницею вона не встигла ознайомитися з усіма порядками суду. Влітку вона стала членкинею Харківської делегації на Першому міжнародному конгресі з питань захисту дітей, що проходив у Брюсселі [14, с. 4]. На конгресі відбулася розмова Людмили з головою суду Файстом щодо того, чи може Людмила стати оплачуваною робітницею у майбутньому. Файст відповів, що місць наразі немає, але він пообіцяв пам’ятати про бажання Людмили. Вона пояснювала своє прохання тим, що шукала роботу, та тим, що робота у суді була доцільною для неї як для юристки. Не зважаючи на відмову, Людмила продовжила

працювати безоплатно. Восени вона організувала бібліотеку при камері суду, а також брала участь у проведенні святкових заходів до Дня незабудки. Чим більше часу вона проводила у суді, тим частіше вона зіткалася з випадками жорстокого поводження з дітьми. Найбільше її вразив випадок з двома неповнолітніми дівчатами. Їх тримали у холодних карцерах без меблів та білизни. Давали лише хліб та воду. Коли Людмила їх побачила, вони були у жахливому стані. Через відсутність матраців одна з них постійно стояла, інша лежала на холодній підлозі, тремтіла та просила їсти. Так продовжувалося три дні. Коли Людмила звернулася до судді щодо однієї з цих дівчат, то Файст відповів що це «гадкая дѣвчонка», яка його образила. Пізніше інші працівники суду пояснювали жорстоке поводження тим, що це були повії-істерички, які влаштували гармидер у звичайній камері. Вони розбили скло, співали непристойних пісень, обламали тинькування тощо. Після того, як Людмила у кінці листопада пішла з Дитячого суду, його працівники опублікували лист у газеті «Утро», де не називаючи Людмилу на ім'я, звинуватили її у поклепі та написали, що вона це зробила через відмову судді у її працевлаштуванні [4, с. 7]. Обурена Людмила Орестівна опублікувала лист у газеті, де пояснила свою позицію і розповіла про власне бачення випадку з дівчатами. Її позицію підтримали представники Харківської інтелігенції. У харківських газетах з'явилися публікації, що засуджували дії суду, серед авторів був відомий юрист Микола Познанський. Вражає різна оцінка цих дівчат, якщо робітники суду бачать у них повій-істеричок, то Людмила бачить у них нещасних дівчат-підлітків [2, с. 5]. Як зазначив публіцист під псевдонімом Наблюдатель: *«То, что одна сторона находит, неизбѣжнымъ, законнымъ и правильнымъ въ дѣйствіяхъ судьи, то другая сторона считаетъ принципіально недопустимымъ, жестокимъ и вреднымъ для дѣла»* [5, с. 4].

За радянських часів працювала в Укркоопспілці та Союзпредспросі, де намагалася поєднувати роботу з громадською діяльністю [26, с. 23–24]. Після війни оселилася у Будинку спеціалістів у квартирі Маргарити Габель. Тяжким ударом для неї стала смерть її молодшого брата Юрія у 1950 р.

У 1950 р. написала спогади про діяльність Комітету сільських бібліотек Харківського товариства грамотності. Ці спогади були прочитані на засіданні Комісії з історії бібліотечної справи при Інституті теорії та історії педагогіки Академії педагогічних наук. Вони отримали схвальні відгуки від комісії. Заступник голови комісії Михайло Слуховський просив

Людмилу продовжити написання спогадів, зокрема про діяльність міських безкоштовних бібліотек Харкова, а також спонукати її знайомих писати спогади про історію бібліотечної справи. Невідомо, чи написала вона ще якісь спогади, але можна припустити, що деякі машинописні тексти з історії бібліотечної справи, які зберігаються в архівному фонді Маргарити Габель, були написані саме для комісії. Спогади Людмили та листи Слуховського зберігаються у зазначеному архівному фонді [26].

Існує суперечлива інформація щодо віросповідання Л. Габель. У наглядових документах 1901 р. вказано, що вона лютеранка [21, арк. 7], а у документах 1910 р. – католичка [22, арк. 2]. Хоча Маргарита Габель у своїх спогадах писала, що дітей виховували атеїстами [23, с. 53].

За словами її онучатого племінника Георгія Коврайського, Людмила Орестівна була затятою театралкою. Також їй подобався співак Борис Гмиря. Як вона казала: *«Гмиря – это просто прелесть».* Померла 10 квітня 1967 р. Місце поховання, на жаль, невідоме.

Список бібліографічних посилань

1. Витъ-Ленинъ П. Патронатъ над несовершеннолѣтними // Утро. 1912. 25 нояб. (№ 1809). С. 7.
2. Габель Л. О. Дѣтскій судъ // Утро. 1913. 26 нояб. (№ 2151). – С. 5.
3. Кізченко В. І. Ткачук А. П. Діяльність Харківського товариства поширення в народі грамотності // Український історичний журнал. 1985. № 1. С. 81–87.
4. Магнусъ Марія, Скляровъ Ю. П., Курносовъ И. М. Къ выборамъ «Дѣтскаго» судьи // Утро. 1913. 24 нояб. (№ 2149).
5. Наблюдатель [псевдоним]. Дымъ и огонь // Утро. 1913. 27 нояб. (№ 2152).
6. Некипелова Н. А. «...у памяти в гостях...», или Уроки Маргариты Орестовны // 25-ый подъезд. Харьков, 2011. С. 17–22.
7. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України ІІ пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Сторінки історії : монографія. Одеса, 1998. 408 с.
8. Шалыганова А. Л. Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885–1918 : биобиблиогр. словарь. Харьков, 2016. 328 с.
9. Шоломова С. Б. Харківська громадська // Вітчизна. 1986. № 9. С. 188–190.
10. Вольнослушательницы юридическаго факультета // Утро. 1912. 20 мая (№ 1652). С. 6.
11. Въ общественной библіотекѣ // Южный край. 1908. 16 дек. (№ 9564). С. 4–5.
12. Въ общественной библіотекѣ // Южный край. 1909. 27 янв. (№ 9597). С. 5.
13. В об-вѣ трудящихся женщинъ // Утро. 1912. 6 нояб. (№ 1793). С. 6.
14. На конгресс // Утро. 1913. 6 июля (№ 2014). С. 4.
15. Обзор важнейших дознаний, производившихся в жандармских управлениях империи, по делам о государственных преступлениях [по годам] [СПб., 1882–1903] //

Обзор важнейших дознаний, производившихся в жандармских управлениях империи, за время… … за 1901 год. Ростов на Дону, 1906 [4], 164 с. (Русская историческая библиотека; № 20).

16. Отчет Харьковской общественной библиотеки за семнадцатый год ее существования (с 1 октября 1902 г. по 1 октября 1903 г.) и ее филиального отделения за третий год его существования (с 1 октября 1902 г. по 1 октября 1903 г.). Харьков, 1903. 90, XV с.

17. Политическое дѣло // Утро. 1911. 16 февр. (№ 1272). С. 6.

18. Ходатайство женщины о разрѣшеніи поступить въ университетъ // Южный край. 1904. 19 сент. (№ 8211). С. 6.

19. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). Харьков, 1908. VIII, 311, III, (22) с.: ил.

20. Дело Харьковского полицмейстера о состоящей под особым надзором полиции дочь австрийского подданого Елене Орестовна Габель. ДАХО ф. 52 о. 4 спр. 1222.

21. Дело Харьковского полицмейстера о состоящей под особым надзором полиции дочь австрийского подданого Людмиле Орестовна Габель. ДАХО ф. 52 о. 4 спр. 1490.

22. Дело Харьковского полицмейстера о состоящей под негласным надзором полиции дочь австрийского подданого Людмиле Орестовна Габель. ДАХО ф. 52 о. 4 спр. 1950.

23. Габель М. О. Материалы к биографиям Ореста Мартыновича и Августины Станиславовны Габель : рукопись (автограф М. О. Габель) и машинописный текст. 1968. ХДНБ ім. В. Г. Короленка, арх. фонди. Ф. 4, Од. зб. Р-51.

24. Габель М. О. Документы семьи М. О. Габель /1893−1981/ – 1860–1981. ХДНБ ім. В. Г. Короленка, арх. фонди. Ф. 4, Од. зб. К4-82-329.

25. Материалы по истории Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко : Рукописные и машинописные тексты на рус. и укр. яз. 1920–1940. ХДНБ ім. В. Г. Короленка, арх. фонди. Ф. 4, Од. зб. К4-83-44.

26. Воспоминания о деятельности комитета по устройству сельских библиотек. ХДНБ ім. В. Г. Короленка, арх.фонди. Ф. 4, Од. зб. К4-82-324.

27. Бондарев Антон. Немного о женских правах в Харькове в начале XX века [Электронный ресурс] // Накипіло. URL: https://nakipelo.ua/uk/nemnogo-o-zhenskih-pravah-v-harkove-v-nachale-xx-veka-2/.

28. Лосієвський І. С. Габель Маргарита Орестівна [Електронний ресурс] // Бібліотечна енциклопедія Харківщини. URL: https://libenc.korolenko.kharkov.com/istoriia-ябibliotechnoi-spravy-kharkivskoho-rehionu/gabel-margarita-orestivna.

УДК 027.53(477.53-25)ОУНБ:025.2]:82-1

«ДОРОГОЦВІТИ ЛЮДСЬКОЇ СЕРДЕЧНОСТІ Й ДОБРОТИ» (ВІРШОВАНІ ДАРЧІ НАПИСИ НА ВИДАННЯХ З ФОНДУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ імені І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО)

Федорова Марина Анатоліївна,
завідуюча відділом Полтавської обласної
універсальної наукової бібліотеки
імені І. П. Котляревського,
Україна, Полтава

Анотація. *Розглядаються деякі віршовані дарчі написи місцевих авторів на виданнях з фонду Полтавської обласної універсальної наукової ім. І. П Котляревського.*
Ключові слова: *віршовані дарчі написи, віршовані звернення, культурне надбання.*

Annotation. *Some poetic gift inscriptions on publications from the fund of Poltava OUNB named after I. P. Kotlyarevsky.*
Key words: *poetic gift inscriptions, poetic appeals, cultural heritage.*

Своєрідна колекція книг з автографами відомих письменників і поетів, літераторів, краєзнавців, вчених, дослідників зберігається у фондах Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського. Це книги подаровані безпосередньо авторами або прихильниками чи добрими друзями бібліотеки та знаними поціновувачами Книги. Звісно, ці видання мають особливу цінність і трепетно зберігаються бібліотекарями.

Пропонуємо зануритися у світ віршованих автографів. Насправді, їх не так багато, але вони мають свою неповторність та аромат.

Приємно, що деякі автори присвячували свої вірші Полтавській науковій бібліотеці. Зокрема, дарчий напис від сучасної поетеси Любові Миколаївни Варич міститься на збірці її поезій «Провісник народу, апостол, пророк…» (Кобеляки, 2017):

«Бібліотеці ім. І. Котляревського
Від автора Варич Л. М.
Бібліотека – це храм, скарбниця культури
Різноманітні зібрання тут з літератури.

Наукові, історичні твори і ліричні,
Детективні, професійні навіть фантастичні.
А люди, що тут працюють, гарні фахівці.
Вони у храмі науки достойні жреці.
Хто звернеться, все що треба йому підшукають.
Любу інформацію – про це усі знають.
Талановитих людей вони не минають
Презентують книги – стенди випускають.
Бажаю Вам працювати плідно для людей,
Щоб було багато цікавих ідей».

Поет із Зіньківщини Володимир Прислонський на збірці поезій «Село – моє життєве джерело» (Зіньків, 2010) написав віршоване звернення:

«Шановним читачам обласної бібліотеки!
Ви всі, ніби воду з криниці, черпаєте з книги знання,
А автор вкладає у неї частинки душі.
Шукайте можливість читати поезію й прозу щодня,
А буде бажання, мої почитайте вірші.
З повагою автор. В.В. Прислонський
24.01.2012 р. м. Полтава».

Від лубенської поетеси Наталії Баклай на збірці поезій «Ще не вицвіло літо» (Лубни, 2003):

«Шановним читачам обласної бібліотеки ім. І. Котляревського в м.
Полтаві від авторки збірки.
Нехай усім Вам живеться
В любові до ближнього і дальнього!
Щастя в кожному, бо кожен
З нас його вартий!
З повагою. Щиро. Підпис. 15.12.2003 р.».

Чи не найбільше віршованих автографів залишив Федір Гарін. Його називали майстром експромтів, які поет присвячував друзям, певним літературним подіям, ювілеям. Поет був частим гостем обласної наукової книгозбірні, відвідував презентації та зустрічі, а також дарував свої книги. На одній з них («Белые крыши», Москва, 1973) – також вірш-присвята нашій бібліотеці:

«Бібліотеці імені Котляревського (підкреслено, авт.)
Бібліотека обласна
Моєї милої Полтави!

Нехай тебе не обмина
Між читачів хороша слава.
І хай просторіше колись
Тобі в новім будинку стане,
Щоб у оточенні беріз
Ти розквітала, мов кохана.
З повагою – Федір Гарін
18.VI-1973 р Полтава».

На збірці поезій «Вибране» (Харків, 1984) Федора Гаріна – вірш, де теж згадується наша бібліотека. Важливо, вірш має історичну цінність, бо у час його написання бібліотека справді розміщувалася у старому приміщенні на вулиці Шевченка, 3:

«Блакитна вись.
Цвітуть каштани,
Шевченка вулиця. Весна.
Зібрала юність полум'яну
Бібліотека обласна.
Піснями, віршами з любов'ю,
Пригадую з любов'ю тих,
Хто дружбу стверджували
Кров'ю,
Хто в горах
За життя поліг.
Нехай не хмурять небо
Хмари,
Хай розквітає рідний край…
Так грай же, грай,
Сумуй, гітаро,
Про Стовбу-аїста
Згадай.
4. IV-90. Федір Гарін

Декілька віршованих дарчих написів від Федора Гаріна адресовані талановитим землякам – поету Андрію Пашку та літературознавцеві Петрові Ротачу.

На клапані суперобкладинки книжки «Вірний тобі...» напис: *«поету Андрію Пашко, чиї пісні співа вся Україна. Співай, друже! Твій Федір Гарін. 3.VI.1966 р.»*, а на форзаці – вірш:

Радий я,
Мов поет,
Що є радіо
Комітет.
І у ньому
Ти – Андрій.
Будь відомим,
Вічно дій!
Не для слави –
Для пісень.
Нам Полтава –
Світлий день.
3.VI.1966. Твій Федір

Варто згадати, що поет Андрій Пашко був учасником Другої світової війни. Його бойовий побратим, поет-лірик Яків Шутько на збірці «З добрим словом» (Київ, 1966) залишив віршований напис-побажання:

«Поету-пісняру Пашкові
Несу я дружбу в «Добрім слові», -
Хай через рік він принесе
Вінок нових своїх пісень.
З щирим серцем Яків Шутько. 8.VIII.1966. Полтава» [3, с. 125].

Повертаючись до Федора Гаріна, зазначимо, що його високо цінував письменник, краєзнавець Петро Ротач: *«Поет віддає перевагу духовній красі…А сам, як це простежується в його творах, несе в душі сковородинівський потяг до мандрів і простого життя»* [1, с. 7].

На знак взаємної поваги автор на книзі поезій «Над Ворсклою» (Київ, 1953) написав: *«Петру Ротачу. Тому, хто пише сам вірші, Дарую книгу від душі. Федір Гарін 10.XI. 1953 р. Полтава».*

Декілька віршованих дарчих написів, адресованих літературознавцеві Петрові Ротачу зустрічаємо від поетів Андрія Страшка та Миколи Петренка.

Андрій Страшко на своїй збірочці поезій «Де Ворскла хлюпоче» (Київ, 1957) написав віршоване побажання Петру Петровичу:

«Цю книжечку маленьку
З повагою, Петре, дарую
В надії, що скоро
Про вихід твоєї почую.
30.I.1958 р.» [2, с. 78].

Микола Петренко, давній товариш Петра Ротача, залишив автограф на своїй книзі «Нагорна сповідь» (Львів, 2000):

«Старий мій друже –
Хай Небо за всі наші
Кривди віддасть нам
Спокоєм і блакиттю…» Микола Петренко. 14.XI.2000»

На форзаці книжки «Оржиця» − напис автора збірки поезій Петра Линовицького: − *Тут має бути – і був підписуваний …епіграф* (написаний епіграф − перший куплет байки Є. Гребінки «Рибалка», авт.):

«Хто знає Оржицю? А нуте, обзивайтесь!
Усі мовчать. Гай-гай, які шолопаї!
Вона в Сулу тече у нашій стороні!
Ви, братця, все-таки домівки не цурайтесь!
Євген Гребінка».

Поет Володимир Тарасенко адресував свої дарчі написи приватним особам. Так на книзі «Засніжені мальви» читаємо: *Юрію* (ймовірно, Антиповичу, авт.):

У пору зрілості щасливу
У літо дивно-золоте
Великий майстер детективу
Нехай міцніє і росте.
І виловить в окрузі всі
Лящі, соми і карасі!
З повагою. Підпис. 2.08.95 р.

На ліричній збірці «У променях вічності» (Полтава, 1998) Володимир Олександрович залишив наступний дарчий напис:

«Шановна Ольго Василівно!
Із Вами вдвох в усі літа
Нехай Культура процвіта!
З повагою. Підпис. 9.08.99 р.».

Зберігається у бібліотеці книга поезій (Київ, 1971) Віктора Гудима, яку передала до бібліотеки його сестра. На ній дарчий напис:

«Дорогим землякам
На добру згадку
Про Віктора Гудима,
Поезія якого славить
Ленінський Комсомол,
Героїв першої п'ятирічки:

І пісня моя не про сірі вітри,
І пісня моя не про небо, що висне:
Про тих, що вигранюють "П'ять за три"
Греми моя пісне!
З щирим привітом сестра поета – Євгенія Гудим. 11 квітня 1972 р.».

Останній віршований дарчий напис на книзі поезій «Сонячна шаль» (Вінниця, 2020) ми отримали від автора – Геннадія Гранька. Автор дуже любить своє рідне місто, книги і бібліотеку. Він часто буває у нашому закладі, а після презентації залишив майже увесь тираж для читачів інших бібліотек.

Поезія повинна літати,
Поезія повинна жити,
Віршами мають співати,
Віршами мають світити!
Поезія мусить грати,
Поезія мусить творити,
Вірші мають допомагати,
Вірші мають щастям жити!

У підсумку зазначимо, що ці видання є культурним надбанням, а віршовані автографи становлять важливий додаток для вивчення життя та творчості видатних людей полтавського краю.

Список бібліографічних посилань

1. Віценя Л. Федір Гарін: «Любить душа не перестане...» // Зоря Полтавщини. 2014. 4–7 жовт. С. 7.

2. Федорова М. А. Книжкова колекція письменника та літературознавця Петра Петровича Ротача у фонді відділу краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського // Краєзнавство Сумщини в контексті вивчення історичної, духовної і культурної спадщини регіону : зб. матеріалів обл. наук.-краєзнавчої конф. з он-лайн зв'язком 19 квітня 2018 р., м. Суми. Суми, 2018. С. 75–81.

3. Федорова М. А. Книжкова колекція поета-пісняра Андрія Єфремовича Пашка у фонді відділу краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського // Короленківські читання 2018. «Бібліотеки, архіви, музеї як центри освіти та саморозвитку особистості» : матеріали XXI Всеукр. наук.-практ. конф. м. Харків, 24 жовт. 2018 р. Харків, 2019. Ч. 2. С. 120–128.

ЗМІСТ

Передмова 3
Пленарне засідання 6
Ракитянська В. Д. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка: від ідеалів просвітництва до цифрового світу 6
Гула О. Г. Дистанційна комунікація: досвід архівів республіки Хорватія у розширенні доступу до архівних документів 18
Касян Л. Г. Кінодокументи як носії-репрезентанти культурної пам'яті (на прикладі кіноколекції Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного) 22
Мірошниченко М. О. Науково-технічні видавництва Франції початку XIX ст. (на матеріалах фонду відділу рідкісних і цінних документів науково-технічної бібліотеки Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського) 27
Напрям 1 «Бібліотеки, архіви, музеї: культурно-ціннісні орієнтири сучасного світу» 34
Закіров М. Б. Еволюція соціально-комунікаційної функції бібліотек 34
Прокопенко Л. С. Міжнародне співробітництво у сфері промоції читання (на прикладі секції грамотності та читання ІФЛА) 38
Польовик С. М. Освітні компетенції президентських бібліотек США 42
Сафонова Т. А. Інноваційна діяльність бібліотеки: сучасні напрями 46
Закірова С. Г. Місце сучасної бібліотеки у соціально-правовій комунікації 51
Любовець Н. І. Мемуари в епоху цифрової гуманітаристики (HD): досвід та виклики 55
Дідух Л. В., Залєток Н. В. Загальні принципи автоматизованого обліку та зберігання цифрових копій фонду користування документами Національного архівного фонду і перспективи його впровадження в Україні 59
Климишин О. С. Музеологія як теоретична база музейної справи 63
Толочко С. Є. Бестселер як засіб промоції читання 68

Сєдих В. В. Книжкова палата України в Харкові під орудою М. Годкевича (до 100-річчя заснування) 72
Переверзєва Ю. О. Професійна мотивація бібліотечних фахівців в умовах підвищення кваліфікації 80
Кобєлєв О. М. Науково-дослідницький практикум як освітній компонент підготовки магістрів з інформаційної, бібліотечної та архівної справи 84
Нерода Т. В. Налагодження цифрових комунікацій у бібліотечному медіапросторі при підготовці та поширенні науково-технічних навчальних видань 87
Соцков О. В. Бібліотечний ландшафт – інноваційні сенси 91
Карнаух І. А. Відображення образу бібліотекаря на сторінках українського журналу «Перець» 94
Марченко Н. П. Всеукраїнський бібліотечний «біографічний рейтинг»: мультикомунікаційний проєкт і репрезентативна практика 107
Шевченко М. О. Закордонний та український досвід оцифрування документів: спільне та відмінне 116
Рудзський Л. З., Панарін Г. С. Імпорт даних з платформи OPEN JORNAL SYSTEM (OJS) в САБ «ІРБІС» 120
Дояр Л. В. Виставкова діяльність Книжкової палати України як приклад новітньої репрезентативної практики 123
Петренко Н. В. Проєкт «Історія бібліотеки» як важлива складова інтеграції літопису книгозбірні у цифровий простір 127
Прохорова Г. В. Діяльність представників технічної інтелігенції у складі Правління Харківської громадської бібліотеки 134
Тугай М. І. Участь отця Михайла Зубрицького у розвитку етнографічного музейництва наприкінці XIX – на початку XX ст. 141
Брагінська В. В., Щабельник В. В. Сектор інформаційно-бібліографічного обслуговування науково-бібліографічного відділу наукової бібліотеки університету в умовах карантину 146
Колоскова Г. В. Бібліотечно-інформаційні ресурси регіону в умовах пандемії: сучасний стан та перспективи розвитку 148
Дікунова О. А., Лебедюк О. О. Шлях у 90 років: до ювілею бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету 153

Клименко О. З., Сокур О. Л. Бібліотечні проєкти – інтегральний елемент системи бібліотечного маркетингу 157

Напрям 2 «Роль документних пам'яток в історії формування та діяльності українських бібліотек, архівів та музеїв» 162

Удовик В. М. Документальна спадщина інституту президентства в Україні: проблеми формування та збереження 162

Ольховська Л. В. Фондові ресурси в історичному контексті 166

Лісова І. В. Приватна книжкова колекція як культурна цінність 173

Якубова Т. А. Професор Віленського університету Єнджей Снядецький та його книги: матеріали стосовно атрибуції книжкових знаків (за матеріалами відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ) 178

Дідусенко Г. А. Перші видання творів В. Г. Короленка у фонді Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського 182

Лосієвський І. Я. Новознайдені пам'ятки: «внутрішні ресурси» фондів Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка та надходження до її фондів з приватних зібрань 188

Куцаєва Т. О. Роль кураторів бібліотеки Національного музею історії України у вивченні книжкових пам'яток 207

Дідора Л. К. Екслібриси кадетських корпусів у книгозбірні Національного музею історії України 212

Миценко С. М. Спогади про роботу в Книжковій палаті України 218

Головко О. В. Мистецтво в житті Володимира Короленка 231

Дідора Л. К., Куцаєва Т. О. Стародруки латинським шрифтом XVIII–XIX ст. у бібліотечному фонді Національного музею історії України: каталог 236

Березовська О. В. Фонди та колекції документних пам'яток у Музеї-архіві народної культури українського Полісся 240

Мамон В. Є. Життєвий шлях бібліотекаря Людмили Габель 244

Федорова М. А. «Дорогоцвіти людської сердечності й доброти» (віршовані дарчі написи на виданнях з фонду Полтавської обласної універсальної бібліотеки імені І. П. Котляревського) 252

Наукове видання

Короленківські читання 2020

«Бібліотеки, архіви, музеї:
Історичний досвід та актуальні тенденції розвитку»

Матеріали XXIII Всеукраїнської (з міжнародною участю) дистанційної науково-практичної конференції, присвяченої 190-річчю від часу заснування ХДНБ ім. В. Г. Короленка
м. Харків, 22–23 жовтня 2020 р.

Відповідальний за випуск
В. Д. Ракитянська, заслужений працівник культури України

Редактори: С. М. Миценко, Є. О. Пахарук,
Н. О. Стрілець, кандидат наук із соціальних комунікацій

Підписано до друку 24.09.2021 Формат паперу 60×84 1/16
15 друк. арк. 13,5 обл.-вид. арк. Папір для множ. апаратів. Замовлення № 8
Ксерокс ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків 3, пров Короленка, 18.